Topogra
phica Pro
...aæ antiq

hmeb
dd...

Joh. Bart. Marliani
Gryphius 1534
drukkersmerk

TOPOGRAPHIA ANTIQVAE ROMAE.

IOANNE Bartholemæo Marliano Patritio Mediolanenſi autore.

VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA.

Andreas Röslerus: 79.

APVD SEB. GRYPHIVM
LVGDVNI,
1534.

FRANCISCVS
RABELAESVS MEDICVS

Clariſs. doctiſsimoq́;, uiro D. Ioanni Bellaio Pariſienſi Epiſcopo, Regiſq; in ſanctiori conſeſſu conſiliario S. P. D.

INGENS ille beneficiorum cumulus, quibus me nuper augendum ornandumq́; putaſti Antiſtes Clariſsime, ita in memoria mea penitus inſedit: nullo ut euelli modo, aut in obliuionem diuturnitatis adduci poſſe confidam. Atq; utinam mihi tam eſſet immortalitati laudum tuarum ſatisfacere expeditum, quàm certum eſt meritam tibi gratiam uſq; perſoluere, teq́; ſi nõ paribus officijs (quî enim poſſem?) at iuſtis tamen honoribus, & memori mente remunerare. Nam quod maxime mihi fuit optatum iam inde ex quo in literis politioribus aliquem ſenſum habui, ut Italiam peragrare, Romamq; orbis caput inuiſere poſſem, id tu mirifica quadã benignitate præſtitiſti, perfeciſtiq́;, ut Italiam non inuiſerem ſolùm (quod ipſum per ſe plauſibile erat) ſed etiam tecum inuiſerem, homine omnium quos cœlum tegit doctiſsimo, humaniſsimoq́; (quod nondum conſtitui quanti ſit æſtimandum). Mihi ſane pluris fuit Romæ te, quàm Romam ipſam uidiſſe. Romæ fuiſſe, ſortis cuiuſdam

eſt in medio omnibus tantum non mancis & membris omnibus captis poſitæ: Vidiſſe uero Romæ te incredibili hominum gratulatione florentem, uoluptatis: rebus gerendis interfuiſſe, quo tempore nobilem illam legationem obires, cuius ergò Romam ab inuictiſsimo rege noſtro FRANCISCO *miſſus eras, gloriæ: aſsiduum tibi fuiſſe cum ſermonem* περὶ τῶν κατὰ τὴν τῆς Βρεταννίας βασιλείαν *in illo orbis terræ ſanctiſsimo grauiſsimoq́; conſilio inferres, felicitatis fuit. Quæ nos tum iucunditas perfudit, quo gaudio elati, qua ſumus affecti lætitia, cum te dicentem ſpectaremus, ſtupente ſummo ipſo Pontifice Clemente, mirantibus purpuratis illis ampliſsimi ordinis iudicibus, cunctis plaudentibus? Quos tu aculeos in eorum animis à quibus es ipſe auditus cum delectatione reliquiſti? Quanta in ſententijs argutia, in diſſerendo ſubtilitas, maieſtas in reſpondendo, acrimonia in confutando, libertas in dicendo enitebat? Dictio uero illa tua erat pura ſic, ut Latine loqui penè ſolus in Latio uiderere: ſic autem grauis, ut in ſingulari dignitate omnis tamen adeſſet humanitas ac lepos. Animaduerti equidem ſæpenumero uirorum illic quicquid erat naris emunctioris uocare te Galliarum florem delibatum (quemadmodum eſt apud Ennium) prædicareq́; unum poſt hominum memoriam antiſtitem Pariſienſem uere* παῤῥησιάζειν, *& uero etiam cum* FRANCISCO *rege agi perbelle, qui Bellaios haberet in conſilio, quibus haud temere Gallia ullos aut gloria clariores, aut autoritate grauiores, aut humanitate politiores tulit. Ante autem multo quàm Romæ eſſemus,*

ideam

mus, ideam mihi quandam mente & cogitatione ſorma=
ueram earum rerum quarum me deſiderium eò pertra=
xerat. Statueram enim primum quidem uiros doctos,
qui ijs in locis iactationem haberent, per quæ nobis uia
eſſet, conuenire, conferreq́; cum eis familiariter, & au=
dire de ambiguis aliquot problematis, quæ me anxium
iamdiu habebant. Deinde (quod artis erat meæ) plan=
tas, animantia, & pharmaca nonnulla contueri, quibus
Gallia carere, illi abundare dicebantur. Poſtremo ſic
Vrbis faciem calamo perinde ac penicillo depingere, ut
ne quid eſſet, quod non peregre reuerſus municipibus
meis de libris in promptu depromere poſſem. Eaq́; de
re farraginem annotationum ex uarijs utriusq; linguæ
autoribus collectam mecum ipſe detuleram. Ac primum
quidem illud etſi non uſquequaq; pro uoto, haud male
tamen ſucceſſit. Plantas autem nullas, ſed nec animan=
tia ulla habet Italia, quæ non antè nobis & uiſa eſſent
& nota. Vnicam Platanum uidimus ad ſpeculum Dianæ
Aricinæ. Quod erat poſtremum, id ſic perfeci diligen=
ter, ut nulli notam magis domum eſſe ſuam, quàm Ro=
mam mihi Romæq́; uiculos omneis putem. Neque non
tu quod temporis uacuum erat in celebri illa tua & ne=
gocioſa legatione, id lubens colluſtrandis Vrbis monu=
mentis dabas. Nec tibi fuit ſatis expoſita uidiſſe, eruen=
da etiam curaſti, coëmpto in eam rem uineto non con=
temnendo. Cum itaq; manendum nobis illic eſſet diutius
quàm ſperabas, & ut mihi ſtudiorum meorum fructus
aliquis conſtaret, ad Vrbis topographiam aggrederer,

aſcitis mecum Nicolao Regio, Claudioq́; Cappuiſio, domeſticis tuis iuuenibus honeſtiſsimis, antiquitatisq́; ſtudioſiſsimis, ecce tibi excudi cœptus eſt Marliani liber. Cuius mihi quidem ita leuationi confectio fuit, ut eſſe ſolet Iuno Lucina cum ægre parientibus adeſt. Eundem enim fœtum conceperam, ſed de editione angebar equidem animo atque intimis ſenſibus. Etſi enim argumentum ipſum excogitationem non habebat difficilem, non facile tamen uidebatur rudem & congeſtitiam molem enucleatè, aptè, & concinnè digerere. Ego ex Thaletis Mileſij inuento, ſublato Sciothero Vrbem uicatim ducta ab orientis obeuntisq́; ſolis, tum Auſtri atque Aquilonis partibus orbita tranſuerſa partiebar, oculisq́; deſignabam: Ille à montibus graphicen maluit auſpicari. Hancce tamen ſcribendi rationem, tantum abeſt ut reprehendam, ut ualde ego ipſi gratuler, quòd id ipſum cum agere conarer, anteuerterit. Plura enim unus præſtitit, quàm expectare quis ab omnibus ſeculi huiuſce noſtri quamlibet eruditis potuiſſet. Ita theſim abſoluit, ita rem ex animi mei ſententia tractauit, ut quantum ipſi ſtudioſi omnes diſciplinarum honeſtiorum debeant, quominus tantundem ego unus debeam non recuſem. Moleſtum id demum fuit, quòd clara principis patriæq́; uoce reuocatus urbe ante ceſsiſti quàm ad umbilicum liber eſſet perductus. Curaui tamen ſedulo, ut ſimul atque in uulgus editus eſſet, Lugdunum (ubi ſedes eſt ſtudiorum meorum) mitteretur. Id factum eſt opera & diligentia Ioan. Seuini hominis uere πολυτρόπυ,

ſed neſcio

ſed neſcio quomodo miſſus ſine epiſtola nuncupatoria. Ne igitur in lucem ſic ut erat deformis & ueluti ἀκέφαλος prodiret, uiſum eſt ſub clariſsimi nominis tui auſpicijs emittere. Tu pro ſingulari tua humanitate boni omnia conſules, nosq́; (quod facis) amabis. Vale. Lugduni pridie Cal. Septemb. 1534.

IO. BARTHOLEMAEI MARLIANI PATRICII MEDIOLAnenſis Antiquæ Romæ Topographia. Liber primus.

De ſitu urbis. CAP .I.

QVONIAM, *quidquid in rerum natura exiſtit, neceſſe eſt id certis finibus contineri, certoq́; determinari loco: ideò facturus operæpretium mihi uideor: ſi, quemadmodũ ſolẽt Coſmographi, priuſquam ad ædificiorum urbis declarationem aggrediar, pauca quædam de ſitu ipſius attigero. Quod haud ſcio cur à cæteris, in hoc ſcribendi genere uerſatis, ſit prætermiſſum: niſi forte præſentibus hominibus, temporibusq́; tantum ſatisfacere cupientes, huiuſmodi laborem ſibi ſuperuacuũ fore ſint arbitrati. Me autem, quem haud ingratum etiam futuris, exteriſq́; nationibus præſtare oportet, ſumma ope niti decet, ut ab illis, quacunq; ratione omiſſa, diligenter explere ualeam, ne Luciani fabulam quandam imitatus, in aëre, aranearumq́; campo ædificia ipſa inſtauraſſe, uel potius ſparſiſſe iudicer. Quare cum nobis, ſicuti poëtis, non liceat, etiam in re ardua, & difficili, à deorum immortalium inuocatione, licebit*

ſaltem ab illorum domicilio, id eſt, à capitolio, auſpicari.

Capitolinus mons. *Capitolinus igitur mons, maiorem ubi oſtendit latitudinem, ſecundum pedis Romani antiquam menſurã, octingentos non excedit pedes: longitudo uerò proſpiciẽs occaſum æſtiuum, mille & quingentos. habet autem utrũq; cornu in hemicycli formam, & in orbem ſeptẽ fermè ſtadia amplexatur: à quo, ſecundum longitudinem, conualle eiuſdem, uel paulo amplioris, latitudinis diſterminatur*

Palatinus. *mons Palatinus: qui uno latere pedũ ſexcentorũ huic ita imminet, ut Capitolium utrũq; ultra ipſum porrigat cornu. Secundum uerò latus eiuſdem in ortum æſtiuum uergens, eſt primo pedibus centum prolixius. À tertio, ortũ hyemalem, Cœliumq́; montẽ reſpiciente, duplici ferè longitudine ſuperatur. Quartũ, cæteris omnibus maius, circum continet Maximum: è regione uerò Auentinum ſpectat. Conſtituens itaq; quadrangulum quatuor laterum inæqualium mille, & ducentos paſsus continet Palatinus. Ad ſecundũ latus cuius iacet planicies, quæ à capite fori Romani ad extremã collis Quirinalis partem in Suburram uergentem, quingẽtis perficitur pedibus: interdum tamen latitudo hæc uariatur. Longitudo autem cõprehenſa ab utraq; fronte inter Capitolium, forũ Neruæ, & Cœlium montem: atq; hinc ab eodẽ Cœlio, & Palatino: inde uerò à Suburra, & Eſquilijs, quoad S. Marcellini ædem attingat, mille propè adimplet paſſus. Ad alterum autem Capitolij cornu, altera eſt planicies, quæ apud Marcelli theatrum, unde principium habere uolumus, ab ipſo monte ad Tyberim in quingentos extenſa eſt pedes: mox uerò, è regione conuallis, de qua in principio egimus, quia*

ſluuius ipſe curſum oblique flectit. Auentinuſq́; mõs à Palatino recedit, latius diffunditur, coarctatur deinde inter eoſdẽ montes, ſecundũ uariam eorũ formam, uſq; ad Cœliolum, ulterius uſq; ad portam Capenam, ipſa tantum uia Auẽtinus à Cœliolo dirimitur. Longitudo à dextera Tyberim, & Auentinum: à ſiniſtra Capitoliũ, Palatinum, & Cœliũ habet, milleq́; paßibus uix tranſigitur. Capitolij, Palatiniq́; montis ſitu deſcripto, hiſq́; campis, terminiſq́; circunſepto, cum Cœlius tertius urbi fuerit additus, tertio ordine iure ſequi uidetur: hic enim planicie Pyramidis formam ita conſtituente, ut baſis quingentorũ pedum prope amphitheatrũ ſit, à Palatino diſiungitur. In ea autem eſt uia Appia, quæ apud circum Maximũ ſola Cœlium à Palatino diſterminat, tenditq́; ad portam Capenã, relinquẽs à ſiniſtra inter Cœlium, & Cœliolũ uallem pedũ ſexcentorum latitudine, ſecundum eandem uiam: nam ad portam Gabiuſam circa dimidiam partẽ anguſtior uidetur. Longitudo à uia Appia ultra eandẽ portam progrediẽs, ſtadia quatuor continet: ſuccedunt deinceps mœnia ad ſtadium, quæ ad portam Aſinariam uſq;, cũ Cœlio iungũtur. Cœliolus igitur hac ualle, uia Appia ab ortuq́; æſtiuo, atq; hyemali mœnibus urbis clauditur: ambit autẽ prope mille paſſus. Sed ad Cœliũ reuertamur. hic ab ipſa Aſinaria, ſecundum muros urbis, in ortum æſtiuum per quatuor ferè ſtadia fertur: occurrunt deinde muri à fronte ad ſtadia duo, uſque ad portam Næuiam, à qua redeundo in occaſum æſtiuum uia Labicana ab Eſquilijs diſpartitur. mox etiam à fronte apud S. Marcellinum ſeſe offerens ad amphitheatrum uſq; progreditur. Ambit autẽ duo mille, & Cœlius.

quingentos paſſus: uariaturq́; eo modo, ut nulla certa for ma ei conſtitui poſſe uideatur: quemadmodũ nec ſequentibus. Nam Auentinus quartus in ordine duos montes cõ plecti uidetur, parsq́; ad Tyberim latior ad dimidium ipſius montis, ſecundum longitudinem à Tyberi ad mœnia exiſtentem, qualem formam conſtituere uidetur, mox enim prope portam Hoſtienſem ſcinditur uia obliqua, quæ ad angulum Circi Maximi, & Cœlij montis ducẽs, à dextera alteram Auentini montis partem relinquit, diuiſam à Cœlio uia Appia uſq; ad portam Capenam, à qua ad Hoſtienſem muri interius ſenſim curuati à meridie, ortuq́; hyemali hanc includunt. Ambitum autem totius Auentini nõ magis ex noſtra dimẽſione quàm ex uerbis Diony. libet oſtẽdere, qui tertio libro ſic ait: Ancus Auentinum collem modice editũ, in orbem, ſtadia fermè decem & octo cõplectentem, muro cinxit. In decimo tamẽ haud minus duodecim ſtadijs eſſe tradit. Sed huius diuerſitatis dubium tollit ipſe dum ſubiungit, Non enim totus M. Valerio, & Sp. Virginio Coſſ. habitabatur, ſed erat publicus, & ſyluarũ plenus. Habet autem Auentinus ab occaſu ſolis hyemali campum late patentem quadrangulũ quatuor laterum inæqualium cõſtituentem: quorum primum in meridiem uergens ſex propemodum cõtinet ſtadia, & quinq; in occaſum: urbisq́; mœnibus ambo cinguntur, ſecundo oppoſitũ parũ minori tranſigitur ſpatio: quatuor uero ſtadijs quartũ Tyberim, inter hunc ipſum campum & Tranſtyberinam regionem fluentẽ, reſpiciens. Sequebatur recto ordine Ianiculus mons, uerum cum ab Anco Martio, non inopia loci, ſed ne aliquando arx hoſtium

Auentinus.

eſſet,

eſſet, additus ſit urbi, commodius relinquetur ad eam partem, quæ Tranſtyberinam regionẽ percurret. Ad Eſquilias igitur tranſeamus: quas à meridie uia Labicana, ab occaſu uero æſtiuo, ualle inter Cœlium, Palatinũ, & ipſas Eſquilias poſita, diuiſimus. À ſeptẽtrione autẽ Suburra, & deinceps uicus Patricius à Viminali colle, uſq; ad thermas Dioclitiani, dirimunt: ulterius enim iunctæ cum eodẽ colle uſq; ad mœnia uidentur: ſecundum quæ in portam Eſquilinam latius diffundũtur. Ambitus autẽ quatuor millibus paſ. uix perficitur, nullã certam habens formam, ualleſq́; interdum breues includuntur, ut iure optimo Var. Eſquilias ipſas duos eſſe montes dicat, in pluresq́; diuidat partes. At Viminalis collis ab occaſu Quirinalẽ reſpicit: interiacet autem circa ſtadiũ Suburra, quæ plana appellatur: deinceps à ſeptẽtrione, inter eoſdẽ colles, uallis Quirinalis, quatuor iugerum latitudine, lõgitudine uero ſtadiorum duorum cũ dimidio. Mox enim Viminalis, ut cum Eſquilijs, ita cum Quirinali, uſq; ad mœnia iungitur, ut nullo modo dirimi poſſe uideatur, quod accidiſſe arbitramur, quia montes iactis fornicibus ſunt æquati, & nedum depreßis locis ſuperimpoſiti ſunt amplißimi fornices: uerum ipſis etiam montiũ uiſceribus excauatis, perfoßiſq́;, tota penè urbs (ut ait Plinius) penſilis facta eſt. In orbem autem Viminalis ipſe duo millia, & quingentos continet paßus: oblongam, ſicuti Quirinalis, habẽs formam, ſed latitudo uariatur. Quia demõſtratum eſt quid habeat Quirinalis à dextera, cõſequens eſt reliqua percurrere. À ſiniſtra enim recta à turri Militiarum ad ſtadia quatuor, planam urbẽ ad occaſum pertinẽtem, deſpicit: tertio uero latere,

Eſquiliæ.

Viminalis.

Quirinalis.

tere, ad ſtadia ſex, collem Hortulorum, in aquilonem con uerſum. Interiacet autem uallis latitudine, ubi maior, quatuor iugerũ, ad portam Salariam uſq; propemodũ producta. Circuit Quirinalis millia paſſuum ferè tria, ſex, ſecundum Var. urbis montibus, atque unà conuallibus iam oſtenſis, his collem Hortulorum quanquam extra antiquum fuit pomerium, addere, nõ aburſurdum opinamur: ut omnes partes Planæ urbis melius intelligantur, faciliorq; ſit cognitio eorũ, quæ ſuis locis ueniunt declaranda. Is igitur collis ualli Martiæ inter ſeſe, & Tyberim iacẽti ad ſtadia ultra tria plurimus incumbit: cuius lõgitudo à porta Flumentana ad Collatinam, ſecundum muros urbis, cæteris lateribus eſt longior: nam millibus paßibus uix perficitur: & in medio ſui ad inſtar curuati ad cubitum brachij exiſtit: quanto enim magis ad Collatinam accedit, eò ampliorem præbet campum: & in orbem ſtadia decem, & octo plus, minus amplexatur. Tempus eſt iam in Planã urbem deſcẽdere, quæ à Capitolio inchoãs, ad portam Flaminiam nũc terminatur ab ortu æſtiuo, ſiue Septentrione, curriculo octo propemodũ ſtadiorũ, Quirinali, Hortulorumq; colle ſepta: ab occaſu uerò paulo maiori ſpatio Tyberi alluitur: ideo maiori ſpatio diximus, propter ripas ipſius fluminis retortas. Quod ſi ab ea parte collis Hortulorũ, quæ Domitiani naumachiæ imminet, lineã rectam deduxerimus: ſtadijs duobus peractis, ad ripam eiuſdẽ flu. è regione molis Hadriani perueniemus, quatuorq; laterũ inæqualium, paſſuum ultra tria millia cõplectentem, quadrangulum conſtituemus. Relinquetur autẽ extra uallis Martia, quãta eſt inter collem Hortulorum,

Collis Hortulorum.

tulorũ,mœnia urbis, & Tyberim,cuius latitudo,quò magis accedit ad portam Flaminiam,eò magis arctatur. Reliquum erat in Tranſtyberinã regionẽ tranſire, ſed prius uidendũ eſt quo curſu ipſam ab urbe Tyberis interſecet. Hic enim urbem ingrediens, murorumq; extremam partem,Flaminiamq; portam à ſiniſtra relinquens,quanta eſt uallis Martiæ longitudo,fluxu parũ obliquo,& retorto defertur:mox uero ſenſim à ſeptentrione in occaſum cõuerſus hemicycli formam cõſtituit:cuius cõuexum Vaticanus,concauum uero Martius exiſtat campus: deinceps, infra molẽ Hadriani,ad priſtinum curſum redit, uſq; ad primas Auentini radices : ubi oblique in meridiem uerſus defluens,haud longe à porta Portuenſi,urbem egreditur. At ipſius regionis ſitum aggrediamur. Prius tamẽ ſciendum eſt Ianiculi mõtis partem,ultra dimidiam,intra mœnia nõ eſſe comprehenſam. Ea autẽ pars quæ à campo Vaticano ad ſtadia tria in meridiem eſt extenſa,flumini quidem adiacet:reliqua uerò muris clauſa, quanto magis fertur ad exitũ eiuſdem fluminis,latiorem relinquit campum. Muri enim urbis ab ipſo flumine rectà in occaſum per ſtadia tria aſcendunt,mox per dorſum ipſius Ianiculi,totidẽ ferme peractis in æqualẽ deſcẽdunt planiciem, inde breui ſpatio ad exitum Tyberis perducti cũ fluuio ipſo rhombi formam propemodum cõſtituunt,cuius latior pars à porta Aurelia incipiat,deſinat autem ad portam S. Mariæ nunc Aegyptiacæ. Ea autem pars Ianiculi,quæ eſt muris circundata,quinq; continet ſtadia. Ambit autem tota hæc tranſtyberina regio cum Ianiculo mil. paſſuum circa tria. Hæc de ſitu urbis: cui & collem, & campum Vatica-

num addere non inconueniens eſſe duximus. Dictum eſt enim Ianiculi partem à campo Vaticano initium ſumere: ſupra quem campum uerſus occaſum, collis eiuſdem nominis attollitur, qui duo porrigit cornua: unũ ad Ianiculũ, alterum in ſeptentrionem, arcumq́; maxime intenſum efficit, cuius cõuexum mille paſſus cõplectatur. Ab ipſo uerò colle diffunditur ad Tyberim planicies longe, lateq́; patens, à ſiniſtra mõtibus cincta, qui in longitudinem ſtadia circa decem producti, cum Tyberi efficiunt latitudinẽ uariam: quam totam, quanta his collibus adiacet, Vaticanum appellant campum. In hac autem dimenſione quantum laboris ſumpſerimus, ne quiſpiam magis mihi credat, quàm ANTONIO *Alegreto, &* ANNIBALI *Charo iuuenibus multiplici uirtute ornatis, ac* LVDOVICO *Fabro Fanenſi, uiro probo, egregieq́; docto, qui eiuſdem laboris participes fuere. Et ſi aliquis nimis ſeuerus rerũ æſtimator hanc, uel illam nõ probet menſuram, tanquam certis ſtadijs, aut numeris recte non ſit deducta: ob eam rem deſinat mirari, quòd forma urbis adeò eſt mutata, ut priſtini ſitus ueſtigium uix retineat, neq; Romulus ipſe, ſi reuiuiſceret, ubi ſuam poſuiſſet urbem agnoſceret, quod accidiſſe certum eſt, propter ædificiorũ ingentes ruinas, quibus plurimis in locis montibus ualles ita ſunt æquatæ, ut ubi montes ipſi incipiant, aut deſinant nõ facile poßit dignoſci. Arbitramur tamen, uel ſic, hanc deſcriptionem non inutilem fore ijs, qui urbem non uiderunt: & etiam ijs, qui eam contemplati ſunt. Quia cum multa priſca per ea, quæ nunc ſunt, exponantur, eaq́; dominum mutent, aut corruant uetuſtate: cum ipſi ſæpe priſcorum ædificiorum*

rum

rum cognitionem amittimus: quod accidere nequaquàm poterit, ſi ex ſitus deſcriptione, ſingulis rebus proprium locum, quoad fieri poterit, aßignauerimus.

De primis cultoribus, & conditoribus urbis. CAP. II.

VRbem Romam in occiduis partibus, iuxtaq; Tyberim flumen poſitam, atq; centum, & uiginti ſtadijs à Tyrrheno mari diſtantem, barbari Siculi primi omniũ tenuere. Siculi. Antea uero neq;, ut habitata ſit, neq; ut deſerta fuerit, quod dicamus, nihil certi habemus. Mox autẽ Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquiſitionem agri melioris ſponte huc profecti, his expulſis, locum occuparunt. Aborigines. Oenotrij. Quibus deinde Pelaſgi, & aliorũ Græcorum quidam errabundi, profugiq; ex Theſſalia admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis, fuere. Pelaſgi. Permanſerunt autem in his ſedibus uſq; ad bellum Troianum, priſcam illam Aboriginum appellationem ſeruantes. Horum autem regem Saturnum fuiſſe memorant: qui Cretæ rex habens cum Ioue filio de agris contentionem, bello expulſus, in Italiam uenit: & cum uſus uinearum, & falcis Ianum docuiſſet, ab eo in partem imperij eſt admiſſus: Saturnus. Ianus. cæterum Iano defuncto ad eum ſolum imperium ſorte peruenit. Annis deinde ſexaginta, ante res Troianas, ferunt Arcades ex urbe Palantio exeuntes, ſedemq; duce Euandro quærentes, atq; in hunc locum, ubi nunc Roma eſt, delatos, à Fauno Aboriginum rege, & benigne ſuſceptos eſſe, Euander. Faunus. & agri portionem accepiſſe, illosq; colle haud procul à Tyberi diſtante electo, ſtruxiſſe caſtellum, Palantiumq;, à metropoli eorum in Arcadia, ap-

pellaſſe. Paucis uerò annis interpoſitis aliam claſſem græcam, ducente Hercule, eandem tenuiſſe regionem, ex hisq́; quoſdam mißionem ab eodem Hercule precatos, in colle, qui tunc Saturnius dicebatur, poſuiſſe ſedem. Hos Peloponnenſes, Phanetas, & Epios, qui ex Elide, fuiſſe cōperio: quibus nullum erat amplius deſyderium reditus, euerſa eis patria ab Hercule. Hi aliquantulum temporis rem ſuam ſeparatim adminiſtrarunt: cæterum haud ita multo poſt uicti, leges, ſacra, cum Aboriginum ſacris conferentes, ſicuti Arcades, & prius Pelaſgi fecerāt, ciuitatis eiuſdem participes facti ſunt. Secunda uerò ætate, poſt Herculis profectionem, Latinus ex filia Fauni, autore Trogo, uel, ut alij dicunt, ex Hyperboride ſtupro conceptus, Aboriginum rex fuit: quo regnante Aeneas poſt Ilij direptionem, in Italiam cum appuliſſet, prælio ſtatim exceptus eſt: cumq́; in aciem exercitum duxiſſet, ad colloquiū uocatus, tantam admirationem ſui Latino præbuit, ut in ſocietatem imperij receptus, Lauiniaq́; in matrimonium ei data, gener aſciſceretur. Hic deinde Aborigines, Troianosq́; communi nomine Latinos nominauit. Poſt hæc utriuſq; bellum aduerſus Turnum Rutulorū regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit, in quo Turnus, & Latinus interierunt. Quare Aeneas, ſoceri regnum ſuſcipiens, quarto anno imperij ſui in bello aduerſus Mezentium Hetruſcorum regem, occubuit. In cuius locum Aſcanius filius ſuccedens trigeſimo anno, poſt Lauinij cōſtitutionē, Albam cōdidit. Anno deinde octauo, & trigeſimo, mortuo Aſcanio, eius frater Syluius, poſt mortē Aneæ ex Lauinia natus, imperium accepit: cumq́; unde triginta

Latinus. Aeneas. Turnus. Aſcanius. Syluius.

imper

imperaſſet annos, Aeneæ Syluio filio reliqt: hic uerò poſt unũ, & triginta Latino Syluio: Latinuſq; poſt quinquaginta Albæ, qui undequadraginta illud tenuit: poſt eũ uiginti quatuor Atys, deinceps Capys uiginti octo: inde Capetus tredecim, & Tyberinus poſtea octo. Tyberino ſuccedens Agrippa, quadraginta regnauit annos: Romulus deinde undetriginta, poſt hũc triginta, & ſeptem Auctinus, q Procæ imperiũ ipſum per manus tradidit. Proca uiginti, & tres imperauit annos, Numitoremq́;, & Amuliũ procreauit. Amulius duos, & quadraginta annos regnũ, qd' Numitori fratri ſeniori debebatur, haud iure occupãs, filiam eius Rheam, ne quis uindex regni ſexus uirilis ex genere Numitoris oriretur, Veſtæ ſacerdotẽ fecit. Quæ duos pueros incerto ſtupro, an ex Marte, conceptos, enixa eſt: quos Amulius exponi iuſſit. Sed fortuna origini Romanæ proſpiciẽs, pueros lupæ alẽdos obtulit: quæ cum ſæpius ad paruulos, ueluti ad catulos reuerteretur, rẽ Fauſtulus paſtor animaduertit, ſubtractoſq́; feræ cum Accæ uxori, quæ meretrix erat, nutriendos dediſſet, grãdiuſculos inter greges pecorũ agreſti deinde uita nutriuit. Quod aũt à lupa dicãtur educati, fabuloſum figmẽtũ eſt, ad celandã autoris Romani generis turpitudinẽ, nec incõgrue factũ eſt, nã et meretrices lupas uocamus, cõſtatq́; hoc animal ĩ tutela eſſe Martis, iuxta illud: Martius à ſtabulis rapuit lupus. Nomina autẽ pueris alteri Remo, alteri Romo, ſiue Romulo fuere. Adultis inter paſtores de uirtute quotidiana certamina, uires, & pernicitatẽ auxere. Igitur cũ latrones à rapina pecorũ frequẽter ſummouerent, Remus ab his captus, regi offertur, criminiq́;

datur,

Aeneas Syluius. Latinus Syl. Alba. Atys. Capys. Capetus. Tyberinus. Agrippa. Romulus. Auentinus. Procas. Numitor. Amulius. Rhea. Romulus. Remus.

datur, quaſi greges Numitoris infeſtare ſolitus eſſet. Tunc à rege in ultionem Numitori traditur, qui adoleſcentia iuuenis permotus, in ſuſpitionem expoſiti nepotis adducitur: & cum eum nunc lineamentorum filiæ ſimilitudo, nunc ætas expoſitionis anxium teneret, Fauſtulus cũ Romulo ſuperuenit, à quo origine cognita puerorũ, facta cõiuratione Amulium interficiunt, Numitoriq; auo regnum reſtituunt. Sequenti uerò anno regni Numitoris quadringẽteſimo trigeſimo ſecundo (ut tradit Cato) poſt Ilium captũ, duodecimo Cal. Maias hora poſt ſecundam, ante tertiam, Romam, ubi expoſiti fuerant, condiderunt.

Roma condita.

Et quanq̃ ut de tempore, ita de cõditore, mira inter ſcriptores uarietas exiſtit, cõmunis tamen opinio Romulum Martis filium urbis autorem habet. Vnde Cicero de nat. deorum: Principio urbis parens Romulus nõ ſolũ auſpicato, ſed ipſe etiam optimus augur fuiſſe traditur. Solinus etiam poſt nonnullorum uarias de urbis autore opiniones ſubdit: Verius tamẽ putant à Romulo conditam Romam eam, quæ quadrata dicta eſt. Seruius autẽ grammaticus de Vrbis origine anceps, Conditarum, inquit, urbium diſſenſio inuenitur, adeo ut ne urbis quidẽ origo diligenter poſſit agnoſci. Nam Salluſtius dicit: Vrbem Romam, ſicut ego accepi, cõdidere, atq; initio habuere Troiani, et cũ ijs Aborigines. Alij ab Euandro, ſecundũ quos Virg.

Tunc rex Euandrus Romanæ conditor arcis.

Alij à Romulo: ut,

En huius nate auſpicijs illa inclyta Roma.

Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, non mirum ſi in aliarum opinione dubitatur. Vnde nec hiſtoricos,

cos, nec commentatores, uarie dicentes, imperitiæ condemnare debemus. Nam antiquitas in multis creauit errorem: & pleriq; fundãt, pleriq; augent, & ad ſe tranſierunt nomina. Nam Romam etiam Romulus feciſſe dicitur, quam ante Euander condidit. Romulum autem, non Remum, Romanæ urbi, & ciuibus nomen dediſſe ferunt: quia captatis augurijs, Remus prior ſex uultures uidit: Romulus mox duodecim, quæ res, cum unus tempore, alter numero certaret, bellum creauit: in quo extincto Remo, à Romulo Romani ſunt denominati.

De forma, & magnitudine urbis Romuli. CAP. III.

VRbis nouæ figuram quadrangularem Romulum deſignaſſe autor eſt Plut. & Dionyſius. Quadratam Romã appellatam tradit Solinus, eò quod æquilibra foret poſita. Sed ut de forma certa eſt opinio apud ſcriptores, ita de ambitu, quibus'ue terminis finiretur incerta, & uaria. Liuius enim refert Romulum Palatinum primum, in quo erat educatus, muniuiſſe: & Gellius antiquum pomerium ab Romulo inſtitutum Palatini montis radicibus terminatum. Secundum hos bene procedit, quod ait Cor. Tac. Capitolium Romanumq; forum à Tatio rege Sabinorum urbi additum: cuius uerba ſunt hæc: Initiũ igitur, & quod pomerium Romulus poſuerit noſcere, haud abſurdum reor. Igitur à foro Boario, ubi æreum tauri ſimulachrum aſpicimus, quia id genus animaliũ aratro ſubditur, ſulcus deſignandi oppidi cœptus: ut Magnã Herculis aram amplecteretur. Inde certis ſpatijs interiecti lapides per ima montis Palatini ad aram Conſi, mox ad Cu-

rias

rias ueteres, tum ad ſacellum Larium, forumq́; Romanum, Capitolium non à Romulo, ſed à Tito Tatio additum urbi creditur. Sicq́; manifeſtũ eſſet Tatium deducto muro à ſaxo carmẽtali in occaſum ad uiam, quæ nũc haud longe abeſt à Tyberi: inde in meridiem uſq; ad circi Maximi partem extremam, conuerſoq́; mox in ortum æſtiuum, paulo ultra Amphitheatrum, hincq́; ad forum Neruæ, & tandem ipſum murum cum altero cornu Capitolij coniungentem, Capitolinum, & Palatinum montemincluſiße. Sed cum conſtans ſit opinio Carmentalem portam ad radices Capitolij ſitam, in noua urbe à Romulo comprehenſam, Liuiusq́; in bello aduerſus Sabinos Capitolium urbis arcem fuiſſe oſtẽdat: cumq́; in urbis ampliatione poſt Romuli mortem quid, quoue tempore, & quibus regibus additum ſit commemorans, nullam de Capitolio, tanquã de primæ urbis parte, faciat mentionem, exiſtimamus urbem à Corn. deſcriptam, non magis Tatij regis, quàm Romuli eſſe monimentum: nec obſtat quòd Liuius dicit Romulum primum Palatinum, in quo erat educatus, muniuiſſe: in eo enim uerbo primum, uim eſſe hanc opinor, ut munito prius Palatino, urbem cõdiderit: Sicut eodem in bello ipſe Romulus teſtatur, dum precatur Iouem, ut ſuorum fugam ſiſtat: Hic, inquit, in Palatio prima urbi fundamenta ieci. Si prima, ergo alia poſtmodũ iecerat fundamẽta urbis, illius dico, quam, cõtra eiuſdẽ Corn. opinionẽ, incipere à ſylua, quæ erat in Ara Apollinis, & ad ſupercilium ſcalarum Caci, ubi poſtea fuit porta Tergemina finire, legi apud Solinum. Quòd mox ab eodem Romulo, & Tatio aucta fuerit, nullum huius rei autorem

rem

rem habemus, niſi Diony. quem ita loquentem audiamus: Romulus, & Tatius urbem ſtatim maiorem effecerunt, duos ei colles alios adijcientes, Quirinum, & Cœlium: ſeparantesq; habitationem alter ab altero, in proprijs locis utriq; uitam agebant. Romulus quidem Palatium occupans, & montem Cœlium Palatio propinquum: Tatius uerò Capitolium, quod ab initio ceperat, & Quirinalem rupem: forumq́; ibi conſtituerunt, quo nunc etiam Romani utuntur. Quanquam Seruius ait, alios dicere, Romulum ſeptem colliculos ab initio incluſiſſe, alios uelle hos ipſos, qui nunc ſunt, à Romulo incluſos: id eſt Palatinum, Capitolinum, Quirinalem, Auentinum, Cœlium, Viminalem, Eſquilinum, & Ianicularem, alijs tamen nominibus appellatos, quæ mutata ſunt poſtea. In quo à Liuio apertiſſime eos diſſentire inferius, ubi de uario urbis ambitu loquimur, apparebit. Præterea dicimus non ueriſimile eſſe, paſtores, rebus adhuc anguſtis, tantum campi, in tanta hominum paucitate, complexos eſſe: cum Plutar. uelit mille domos tantum fuiſſe, Dionyſiusq́; cum conditoribus urbis non plures tribus peditum millibus, & pauciores equitibus tercentis.

De Portis urbis Romuli. CAP. IIII.

DE portis autem urbis Romuleæ ſic habet Plinius: Vrbem treis portas habentem Romulus reliquit, aut (ut pluribus tradentibus credamus) quatuor. Harum nec nomina, nec locum ipſe ponit. Communis tamen eſt opinio eorum, qui tres tantum à Romulo ferunt relictas, fuiſſe, Carmentalem, Romanam, & Pandanam: Carmentalemq́;, à matre Euandri denominatam, à dextera ſub Carmẽtalis.

Capi

Capitolio inter ſaxum Tarpeiũ, & Tyberim, è regione ædicule diuæ Catharinæ, nunc dirutæ: & uerſus circum Flaminium, ut inquit P. Victor: quam Blondus ad primas Auentini radices ponit, & præter hiſtoriæ fidẽ, Liuijq́; autoritatem ipſum collem in urbem Romuli comprehendit: dumq́; huic ſuæ urbi portas accommodare, ueriſimilemq́; ſuam opinionẽ efficere conatur, aliò ipſas portas, quàm fuerãt, traducit, & ex uno in alterum labitur errorem. Liuius enim ipſe ſeptimo belli Pu. loquẽs de uico Iugario, clare docet Carmentalem portam fuiſſe ſub Capitolio: ſed apertiſsime Plutar. in Camilli uita: Ad Carmentalem, inquit, portam Pontinus contendit, ut quid ageretur per ſilentiũ ſpecularetur: nam huic Capitoliũ maxime directo incũbit, & Solinus his uerbis, Pars infima capitolini mõtis habitaculũ Carmentæ fuit, ubi & Carmẽtale nũc fanum eſt, à qua Carmẽtalis portæ nomẽ eſt. Eodem modo & Sex. Pomp. qui templũ Iani fuiſſe extra ipſam portam apud Marcelli theatrum tradit. Alia eſt ratio hãc portam non fuiſſe prope Auentinum: Quòd Virg. inducit Euandrum ab ara Maxima in Palatinum progredientẽ monſtrare Herculi portam Carmentalem: quæ nimirum, ſi ad radices Auentini, poſt fuiſſet relicta. Huic autem portæ Sceleratæ poſtea nomen fuit, quòd per eam egreſsi Fabij ad Cremerã Flu. ex lacu attingente Bacchanas orientem, omnes interfecti ſint. Vnde idẽ Sex. Pomp. refert religioni eſſe quibuſdam porta Carmentali egredi, & in æde Iani, quæ erat extra ipſam, ſenatũ haberi, quòd ea egreſsi ſex & trecenti Fabij apud Cremeram omnes interfecti ſint, cum in æde eiuſdem Iani S. C. factum eſſe, ut proficiſcerentur.

Virgilij locus explicatur.

ſcerentur. Sed ad reliquas ueniamus. Romanam in hortis ædis diuæ Mariæ nouæ haud procul ab angulo Palatini, qui amphitheatrum ſpectat, fuiſſe innuit idem autor, cum ait: Romana porta inſtituta eſt à Romulo in infimo cliuo Victoriæ, qui locus gradibus in quadraturam formatus eſt. Appellata eſt autẽ Romana à Sabinis præcipue, quòd proximus aditus erat Romam. Sunt tamen qui Mugoniam, quæ & Trigonia, à tribus angulis eſt denominata, ibi reſtituant: quibus ſi aſſentiri uolumus, dicemus à Romulo prius Romanæ, deinde ab euentu, hoc eſt à mugitu boum, uel quòd per eam boues introducerentur, Mugoniæ nomen ſortitam eſſe. Sequitur Pandana, dicta, quòd rebus illatis in urbem panderetur, eidẽ & Liberæ, & Romanulæ nomen fuit, quam prope Velabrum fuiſſe probant quæ ſequũtur Var. uerba: Laurentalia ab Acca Laurentia: huius ſacrificium fit in Velabro, qua in Nouam uiam exitur, ut aiunt quidam, ad ſepulchrum Accæ: qui locus extra urbem antiquam fuit, non longe à porta Romanula. Exiſtimamus autem Romanulæ nomen adeptam, poſtquã Romana Mugoniæ ſumpſit cognomen. Miror autẽ Blondum, & Fuluium, Var. autore, uelle hanc fuiſſe non Romæ, ſed Saturniæ urbis, qui dum probat Saturniũ oppidum fuiſſe prope Saturniũ montem, ſic ſequitur: Eius ueſtigia nunc manent tria, quòd Saturni fanũ in faucibus, quòd Saturnia porta, quam Iunius ſcribit, ibi, quam nunc uocant Pandanã. Quæ ultima uerba innuunt, Pandanam fuiſſe à Romulo conſtitutã, eo in loco, ubi prius in Saturnio oppido fuerat Saturnia. Qui uerò uolunt Romulum urbẽ quatuor portarũ reliquiſſe: quartam ad radices Vi-

Romana.

Mugonia, ſiue Trigonia.

Pandana.

Libera.

Romanula.

Ianualis. minalis ſtatuere: ab euentu poſtea dictam Ianualem. Nam bello Sabinorum cum Romani eam claudere feſtinarent, quia in ipſam hoſtes irruebant, poſtquam eſt clauſa, mox ſponte patefacta eſt: cumq; iterum, ac tertio idem cõtigiſſet, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, cuſtodes ſteterunt; cumq; ex alia parte acerrimo prælio certaretur: ſubito fama pertulit fuſos à Tatio Romanos: quam ob cauſam, qui aditum tuebantur, territi profugerunt: cumq; Sabini per portam patentẽ irrupturi eſſent, fertur ex æde Iani per hanc portam magnam uim torrentium undis ſcatentibus erupiſſe, multasq; perduellium cateruas, aut exuſtas feruenti aqua, aut deuoratas rapida uoragine deperijſſe: ea re placitum, ut belli tempore, ueluti ad urbis auxilium, fores Iani reſerarentur. Hæc autem porta opportuno loco fuerat ſita, tamen cum conſtans ſit opinio pomerium Romuli ad radices Viminalis non perueniſſe, nullibiq; legerimus Iani templum eo in loco ſtetiſſe, credimus Romulum tres tantum inſtituiſſe portas: qui numerus, in urbe adhuc parua, publico uſui ſatisfacere poſſe uidebatur.

De uario ambitu, & mœnibus urbis.

CAP. V.

DVm Romulus, urbe noua conſtituta, quæ ad Deorum religionem, hominumq; iura pertinere uidebantur, curaret, Romani interim alia, atque alia loca appetebant, ut urbs indies amplioribus munitionibus creſceret, cum in ſpem magis futuræ multitudinis, quam ad id hominum, quod tum erat, eam munirent. Victis poſtea Sabinis, & ex duabus una facta ciuitate, etiam hominum multitu

multitudine aucta eſt, moxq́; Alba euerſa, duplicatoq́; ex illius ruinis ciuium numero: Tullus Cœlium urbi addidit, Exquiliasq́;, autore Liuio, auxit: ex quo conijcimus, aucto numero ciuium, Romanos etiam extra muros in montibus, uallibusq́; adiacentibus, & foro proximioribus domos ſtruxiſſe. Quæ loca cum iam eſſent occupata, deuictis Albanis Tullum addidiſſe Cœlium, Eſquiliasq́; nondum urbi adiectas, auxiſſe. Secũdam autem urbis ampliationem capto Politorio, omniq́; multitudine Romam traducta, fecit Ancus: qui cum circa Palatium ſedem ueteres Romani, Sabini Capitolium, atque arcem, Cœlium Albani impleuiſſent, Auentinum nouæ multitudini conceßit. Multis deinde millibus Latinorum in ciuitatem acceptis, Ianiculum quoque urbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum in Tyberim facto, Quiritiumq́; foſſam in planioribus urbis circunduxit. Hinc conſtat Auentinum non fuiſſe urbis Romuli partem, ut putauit Blondus, minus diligenter Liuij uerba conſyderans: qui etiam primo decadis quintæ Auentinum ipſum extra urbem, ſic collocat. Aediles extra portam Tergeminam in Auentinum porticum ſilice ſtrauerunt. Eodem modo & Gellius: eius uerba hæc ſunt: Auentinus ſolus, quæ pars nõ longinqua, nec infrequens eſt, extra pomerium eſt, neq; Ser. Tullus, neq; Sulla, qui proferendi Pomerium titulum quæſiuit, neq; poſtea Diuus Iulius, cum Pomerium proferret, intra urbis fines incluſerũt. Cauſam eſſe ait Meſſala, ꝗ in monte Remus urbis cõdendæ gratia auſpicatus, aues irritas habuerit, ſupatusq́; à Romulo in auſpicio ſit. Iccirco omnes, qui pomerium protulerunt, montem iſtum excluſerunt,

quaſi auibus obſcœnis ominoſum. Autore poſtea D. Claudio receptũ, & intra pomerij fines obſeruatum eſt. Tarquinio autem Priſco, qui urbem muro cingere parauerat, mortuo, eam curam Ser. Tullius ſuſcepit, & Viminalem, Quirinalemq́; quinq; collibus addens, urbis ambitũ amplíauit. Muros uero ruderibus, uilibusq́; ſtructuris ædificatos, Tarquinius Superbus primum cœpit ſaxis magnis formatis ad regulã extruere. Ex eo quippe tempore portæ Romuleæ paulatim, & nomen, & uſum amiſiſſe uidentur, licet Carmentalis diutius ſuum retinuerit. Et conſtructio urbis regũ tempore ulterius, ut teſtis eſt Diony. non proceßit, non permittente numine, quanquam omnia circum urbem erant habitata. Nam cum antiqui uellent urbis mœnia, quæ Collinam non excedebant portam, uſq; ad Miluium pontem producere, prohibuere aruſpices, quia non licebat in urbe comitia facere, & milites legere. Hinc Cic. ad Atticum: Sed caſu, inquit, ſermo à Capitone de urbe augenda à ponte Miluio ad Tyberim: pauci ſecundum montes Vaticanos, campum Martium tum ædificari, illum autem campum Vaticanum fieri quaſi Martiũ. Quare arbitror magna parte urbis Planæ ædificijs occupata, Senatum ſæpe agitauiſſe de transferendo campo Martio in Vaticanum, nũquam tamen id comprobatum eſſe. Quod autem Blon. uelit eũ, quem nos collem Hortulorum dicimus, Quirinalem eſſe, falſum eſſe oſtendit Appianus, cũ ait Syllam ulterius progreſſum exercitum in campo Martio ante urbis portas ſtatuiſſe, & cum hic collis campo Martio immineat, nimirũ neceſſe eſt recepto, ſecundũ nos, colle Hortulorum, ut etiam idem cam

pus in

pus in urbem,cõtra omnium opinionẽ,ſit receptus. Non tamen Fuluij approbamus ſententiam,qui quicquid campi inter Capitolium,& Tyberim eſt, Martium appellari, murosq́; urbis Capitolium non exceßiſſe,putet. Nam & ſi hoc uerum eſt tempore regũ,quod dubito, ultra tamen ipſum montem Conſulũ,aut Imperatorum tempore muros proceßiſſe opinor. Plurimis enim autoribus crediderim Flumentanam portam antiquißimam eſſe:quòd ſi,ſecundum Blon.opinionẽ,ſortita eſt nomen, quòd per eam aliquando Tyberis fluxerit, mœnibus montes non excedentibus,non uideo ubi locorum ipſa poßit collocari, ut Tyberis per eã labi potuerit.Præterea non dicimus theatrum Pompeij,thermas Agrippinas, Mineruæ templum, circum Flaminium in campo Martio:ſicut Ouile, uillam Publicam,& multa alia. Quare arbitramur partem urbis Planæ,priſco etiam tempore, fuiſſe intra urbem, deducto uidelicet muro à Collina ad Tyberim, è regione murorũ ab Anco in Tranſtyberina regione collocatorũ,Flumentanamq́; portam,ubi nunc eſt,longo tempore poſt translatam.Nec obſtat quod iſti falsò referunt, Martiũ campum appellatũ,quidquid inter Capitoliũ, & Tyberim eſt:cũ Liuius dicat,qdquid inter urbẽ & Tyberim,quod ſecundum noſtrã opinionẽ,bene procedit,cui etiam P.Vic.ſuffragari uidetur,uiã Latam,forũ Suariũ, Pilam Tyburtinã,inter mõtes & Tyberim iacẽtes,in ſeptima urbis regione ſtatuens. Plin.autẽ tradit ambitũ urbis ſuo tempore mili.paß.xx.fuiſſe. Vopiſcus uerò Aurelianum Imperat. muros urbis ſic ampliaſſe,ut L. prope milia eorũ ambitus teneret. Sed Marcel. dubitationem tollit,cum inquit,

Vrbs Roma eſt, quæ muro cingeretur, ut Alphenus ait: Roma eſt etiam quantum continentia ædificia eſſent. Plin. itaque, dum xx. mil. paſſius ſcribit, & Vopiſcum, dum quinquaginta, Romæ, & ædium continentium conſyderaſſe dicimus ambitum. Sciendum autem mœnia urbis ſæpe à barbaris aperta, & à maioribus inſtaurata, ambitũ uarium habuiſſe. Magnam uero partem Honorium, & Arcadiũ reſtituiſſe, uetus in marmore ſupra portam Portuenſem inciſus hic index oſtendit.

IMPP. CAES. DD. NN. INVICTISSIMIS PRINCIPIBVS ARCADIO ET HONORIO VICTORIBVS ET TRIVMFATORIBVS SEMPER AVGG. OB INSTAVRATOS MVROS ET TVRRES EGESTIS INMENSIS RVDERIBVS. E SVGGESTIONIBVS. V. C. ET INLVSTRIS MILITIS ET MAGISTRI VTRIVSQ. MILITIAE AD PERPETVITATEM NOMINIS EORVM SIMVLACRA CONSTITVIT.

Ambitus autem urbis noſtro tempore uix paſſus mil. tredecim implet. Mœnia uerò utrum in ipſo permaneant priſco ueſtigio ueteris fundamenti diu anceps fui. Non enim mihi perſuadere poteram, antiquos ita diſtortos, quemadmodũ nunc cernuntur, muros poſuiſſe. Re deinde diligentius conſiderata, inueni ſitus ipſorum optimã eos habuiſſe

habuiſſe rationem: quia ſi orbicularem, aut quadrangularem, uel quālibet aliam certam formam urbis conſtituere uoluiſſent, eueniebat quòd muri interdum per montium crepidines ducti, interdum uero per ualles montibus extra relictis facile, perfoſſa, & excauata parte montis appoſita, ab hostibus euerti potuiſſent, aut ualle intus exiſtente, ex montibus uicinis, ſuperioriq́; loco ciues opprimi. Quare ſecundum montium circuitum, perq́; ipſorum radices deduxere muros, ita ut, ubi accliuis fuiſſet locus, per mediam ferè accliuitatem dirigerēt, iacerentq́; intro effoſſam terram, donec montem ipſum æquarent, ne aqua defluens muros lædere poſſet. Si quis autē dixerit, inter Collinam, Numentanamq́; portam, rurſusq́; inter Aſinariam, & Gabiuſam, & alibi, etiam per ualles mœnia deducta: Reſpondemus, ideò factum, quia extra non erat mons, qui urbi immineret, breuiſſimasq́; eſſe ualles, quæ ſi extra relictæ fuiſſent, muris radicibus montium appoſitis, deformē, & multis in locis inutilem, urbem reddidiſſent. Quapropter credimus ſuper fundamentis priſcis muros nūc exiſtentes, extructos eſſe. Quid enim erat cur ij, quibus muros inſtaurandi, non ampliandi fuerat cura, noua ut iacerent fundamenta, cum priſca longe minorem impenſam, & laborem deſiderarent?

De Pomerio urbis. CAP. VI.

POmerium uerbi uim ſolū intuentes poſtmœnium interpretantur eſſe: eſt autem magis circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Hetruſci, quà murum ducturi erant, certis circà terminis inaugurato cōſecrabant, ut neq; interiore parte ædificia mœnibus conti

nuarentur, & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli. Hoc ſpatiũ quòd neq; habitari, neq; arari fas erat, non magis quòd poſt murũ eſſet, quàm quòd murus poſt id, Pomeriũ Romani appellarũt, Liuius. Sæpe tamen pro totius urbis ambitu, locoq; certis finibus perſcripto accipitur. Gellius enim tradit Pomeriũ facere finẽ urbani auſpicij, ibiq; nõnullos cõmemorat, qui Romanũ propagarunt Pomeriũ. Sed poſt Syllã ferè omnes gloriæ, honoriſq; magis cupiditate, quàm neceſſitate adducti, id fecere: inter quos numeratur Claudius imperator. Cor. Tac. Pomeriũ, inquit, auxit Claudius more priſco, quo ijs, q̃ protulere imperiũ, & terminos urbis propagare datur. mox ſubdit: Et quos tum Claudius terminos poſuerit facile cognitu, & in publicis actis perſcriptũ. Quod enim pomeriũ propagauerit, multa extant exẽpla, ut in tabula ænea in Lateranenſi baſilica ſita, cuius rei caput hoc eſt:

VTIQVE EI FINES POMERII PROFERRE CVM EX REPVBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT. ITA VTI LICVIT CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO.

Et in lapide Tiburtino effoſſo ſuperioribus annis apud Cloacam diuæ Luciæ: cuius titulus eſt huiuſmodi:

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CAESAR. AVG. GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT. VIIII. IMP. XVI. COS. IIII. CENSOR. PP. AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS POMERIVM AMPLIAꟼIT TERMINAꟼITQ.

Sed tamen

Sed tamen quos terminos pomerij poſuerit, nullibi inue=nies. Vopiſcus uero ſcribit, Aurelianũ imperatorẽ adhibi=to ſenatus cõſulto muros urbis dilatauiſſe, neq; tũc quid=quam addidiſſe Pomerio: ſed poſtea, cũ nõ liceret, niſi ei, q agri barbarici aliqua parte Ro. Remp. locupletauiſſet, Po meriũ propagare. At tam uaria eſt de urbis ambitu, atque Pomerio opinio, ut nemo poßit ſingulis quibuſq; tempo=ribus proprios fines determinare, hinc ait Diony. Si quis uelit Romæ magnitudinẽ exquirere, nullũ habebit ſignũ certum, quo dignoſcatur quouſq; ſit hæc urbs progreſſa, aut unde eſſe nõ amplius urbs incipiat. Legimus autẽ ſe=cundum uiã, quæ eſt ab urbe ad Otriculi pontem, omnia ædificijs fuiſſe plena. Vnde Ariſtides ipſius urbis incredi=bilẽ oſtendens magnitudinẽ, in hunc loquitur modũ: De=ſcendit hæc uſq; ad mare, ubi cõmune emporium, cõmu=niſq; omnium, quæ terra proueniunt, diſpenſatio, qua=cunq; in parte eius urbis conſtiterit quis, nihil prohibet quominus ſit pariter, & in medio: quidquid nunc Italiæ reſtat, completum iri uniuerſa mihi uidetur: unaq; futura urbs perpetua in Ionium mare protenſa.

De portis antiquis quæ hodie non ſunt. CAP. VII.

QVemadmodum ambitus urbis uarios terminos con=ſecutus eſt, eodẽ modo & portæ: quarũ nonnullæ in Pomerij ampliatione intra urbem relictæ, & uſum, & portarum nomen licet amiſerint, multæ tamen translatæ priſtinum retinuere, multæ etiam nouum adeptæ ſunt. Et quanquàm aliqui Seru. Tullij Auguſti, Aurelianiq; temporibus auſi ſunt, certo numero poſito, proprium, &

nomen, & locum illis conſtituere: nulla tamen ratione, nullo'ue autore quod ſcripſere, comprobarunt. Plin. *autem quatuor, & triginta ætate ſua fuiſſe prodidit, eius ſunt hæc uerba:* Mœnia eius colligere ambitu imperatoribus, cenſoribusq; Veſpaſianis M. P. XIII. complexa montes VII. Ipſa diuiditur in regiones XIIII. Capita ſingularum CLXXV. eiuſdem ſpatij menſura currente à capite fori Romani ſtatuto ad ſingulas portas: quæ ſunt hodie triginta, & quatuor: ita ut duodecim portæ ſemel numerentur, prætereanturq; ex ueteribus ſeptē, quæ eſſe deſierunt. Efficit paſſuum per directum XXX. M. D. LXV. Ad extrema uero tectorum cū caſtris prætorijs ab eodem miliario per uicos omnium uiarum menſura colligit paulo amplius LXX. M. paſſuum. *Cum ſermonem forte haberemus de portis antiquæ urbis cum uiro præclariſsimo* IOANNE GADO *Ca. ap. clerico integerrimo, incidiſſemusq; in uerba illa.* Ita ut duodecim ſemel numerentur, prætereanturq; ex ueteribus ſeptem, quæ eſſe deſierunt. *Rogauit me ille, ut eſt omnium bonarum artium ſtudioſiſsimus, quid eo in loco ſibi uellet* Plinius. *Ego uerò qui haud quaquā mihi aſciſco eam ſapientiam, ut de re dubia, & difficili ex improuiſo reſpondeā, ſententiam meam in aliud tempus diſtuli. Igitur aggreſſus hunc tractatum, quo me ære alieno eximam, eam in medium adducere nō grauabor. Vnde ſciendum eſt ex ipſis portis aliquas eſſe: quæ duo, & plura habuere nomina, quas uult ſemel numerari. Veluti hæ:*

Flumentana, ſiue Flaminia.

Quirinalis, ſiue Agonenſis, uel Collina.

Numentana,

Numentana,ſiue Viminalis.
Ianualis,ſiue Sabiuſa,quæ ducebat in Sabinos.
Eſquilina,ſiue Taurina.
Næuia,ſiue Labicana.
Cœlimontana,ſiue Aſinaria.
Capena,ſiue Appia.
Tergemina,ſiue Hoſtienſis.
Portuenſis,ſiue Naualis.
Ratumena,ſiue Veientana.
Triumphalis, ſiue Vaticana. His ſemel numeratis, ſi

Carmentalis,	Querquetulana,
Mugonia,	Raduſcula,
Pandana,	Saginalis,&

Sancualis, quas antiquiſsimas eſſe nemini dubium eſt, prætereantur,relinquentur ſequentes,

Collatina,	Catularia,	Salutaris,
Interraggeres,	Laurentina,	Mutia,
Tyburtina,	Fontinalis,	Piacularis,
Gabiuſa,	Lauernalis,	Præneſtina,
Latina,	Ferentina,	Libitinenſis,
Aurelia,	Minutia,	Valeria,

Tarpeia. quibus ſi duodecim, quas dicit ſemel numerandas, addideris, ad numerum XXXIIII. portarum, tres tantum deerunt quas nullibi inuenimus. Quinimo nec apud antiquos ſcriptores mentio eſt de tribus, ultimo loco poſitis. Inſuper non Plin. ætate, ſed diuerſis temporibus prædicta nomina portis impoſita eſſe arbitramur: Pliniumq; cum ait, ſunt hodie portæ urbis triginta, & quatuor, nõ ſolum de portis urbis: uerũ etiam de ijs, quæ erant

erant in ſuburbijs intellexiſſe, cum appellatio urbis continentibus ædificijs finiatur. quanquam apud Plin. ſunt qui legunt XXIIII. *De porta autem Ferentina ſic meminit Plut. Romulus expiationibus ciuitates expurgauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obſeruari tradunt. Antiquarum autem portarum etymologiam docet Var. & Sex. Pomp. quam hic ſi poneremus, cum illarum nullus uſus, neq; ueſtigium extet, ſuperflua certe uideri poſſet. Quare ad utiliora tranſeamus.*

De portis antiquis, & mœnibus quæ nunc ſunt. CAP. VIII.

Flumentana. *AMbitum urbis à nobis iam dimenſum, mœnibus, & portis, quæ nunc extant, tempus eſt circundare. Exordiamur autem ab occaſu hyemali, Tyberiniq; fluminis ripa: à qua muri* C. XX. *paſſ. producũtur, priuſquàm Flumentanam Portam attingant: denominatam, ut Blon. uelle diximus, quòd Tyberis per eam aliquando laberetur in urbẽ. Ipſa, inquit, indicat poſitio, quia nulla, inter omnes urbis portas, ita Tyberi eſt appoſita, ut eam aliquando is fluuius potuerit influere. At ex uerbis Appiani, ſupra de Campo Martio allegatis, patet hanc alibi fuiſſe, cum Flumentanæ ei nomen erat. Procopius uerò in loco editiori eam ponit. Liuij etiam uerba innuunt olim à Capitolio procul eſſe, quæ hæc ſunt: Ita prædicta die in Petilinum lucum, extra portam Flumentanam, unde cõſpectus in Capitolium non eſt, concilium populi indictũ. Quod ſi campum Martium extra urbem relinquimus, nõ uideo quomodo Appiani cum Liuij cõueniant uerba. At cum dictum ſit mœnia, quæ Collinam portam nõ excedebant, deducta olim*

olim per urbem planam,uſq; ad Tyberim,è regione ſcilicet murorum ſtructorum ab Anco in Transtyberina regione, exiſtimamus portam ipſam in ripa eiuſdem fluminis, haud procul à ponte nunc Xyſti, tunc poſitam eſſe: aut certe in fine uiæ Latæ, & in principio Flaminiæ, Flumētanæq; ſortitam nomen,quod ad fluuium pertineret, non autem quod per ipſam fluuius in urbem laberetur. Cic. quidem ad Atticum ſcribens tanquã de porta urbis antiqua ita meminit: Neſcio enim cur cum portam Flumentanam Cœlius occuparit, ego Puteolos non faciam meos. Qui uero extra antiquum pomerium ipſam ſtatuêre, mœnia in quibus nunc eſt, à Beliſario condita putant,nos uerò nõ condita,ſed ſuper aliorum murorum fundamentis inſtaurata, eáq; multo tempore ante Beliſarium fuiſſe,mœnibusq;,Collinam portam non excedentibus,ampliatis, Collatinaq; addita: Flumentanam eò, ubi nunc eſt,trãslatam,aut certe extra pomerium triumphalem arcum fuiſſe. Sed eo in loco,ubi nũc eſt,porta'ne fuerit,an triumphalis arcus, in medio relinquo: Flaminiæ deinde traxit nomen à uia,quam Flaminius ſtrauit,Porta Populi nunc dicitur:ab hac muri per collis Hortulorum radices paſ.ultra mille adimplentes, Collatinæ iunguntur Portæ, cui à Collatia oppido prope Romam,in quod aliarum ciuitatum opes fuere collatæ,nomen inditum eſſe ſcribit Sex.Pomp.Liuius, Collatia, inquit,& quicquid circa illam agri erat Sabinis ademptum. Seruat quoque ætas noſtra morem appellandi in Collatia,quidquid è regione eius portæ habet ager Romanus. Pincianam nunc uocant,à proximo Pincij ſenatoris olim Palatio,cuius ueſtigia

Flaminia.

Porta populi.

Callatina.

Pinciana.

ſtigia licet extent, marmora tamen ad ornamẽtum poſita Theodoricus Oſtrogothorum Rex Rauennam miſit, autor Caßiodorus. Sita autem eſt in eodem Hortulorũ colle, & , ut Flaminia, aquilonem ſpectat. Interiectis deinde ſtadijs ſex, peruenitur ad portam Quirinalem, priſcis temporibus ita denominatam, quòd ea in collem Quirinalem iretur, ſiue quòd proxime eam Quirini Sacellum. Agonenſem etiam, quòd in Quirinali eſſet, qui, ueluti ſine angulis, Agonos appellabatur, dixere portam. Quòd autem poſtea à Quirinali mutatũ ſit nomen in Collinam, docet Var. Salariæ nouißime, quod adhuc immutatum retinet, nomen eſt cõſecuta: quia per eam Sabini ſal à mari in urbem deferebant. Ortũ æſtiuum proſpicit, ſicut Viminalis, quæ quarta in ordine ſtadijs quinque diſtat à Collina. Viminalis autẽ eſt nuncupata, quòd ibi uiminũ ſylua fuiſſe uidetur, uel à Fano Iouis Viminei: cui portæ (autore Liuio) Ficulenſi nomen etiam fuit, à proximo extra ipſam loco, ubi figlinæ olim fiebant. Nunc S. Agnetis, & Numentana dicitur Porta. Hanc prope Salariam fuiſſe probat Suet. de Nerone loquens, in hunc modum: Offerente Phanote liberto Suburbanum ſuũ, inter Salariam, & Numentanam uiam, circa quartum miliarium. Inter Viminalem, & Eſquilinam in campo Viminali, quẽ hodie incolæ Viuarium appellant, media eſt porta Interraggeres, cui Aggeres Tarquinij, inter quos erat condita, celebre ad poſteros fecere nomen. Subit porta nunc S. Laurentij, quam Tiburtinã eſſe, & in aquæductu aquæ Martiæ conditã, diuerſamq; ab Eſquilina, contendit Ful. ea nempe ratione, quòd Strabo in campo Eſquilino duas urbis portas, alte-

Quirinalis. Agonenſis. Collina. Salaria. Viminalis. Ficulenſis. Numẽtana. Interraggeres. Tiburtina.

rans

ram Eſquilinã tunc clauſam, alterã Tiburtinam eſſe, memoret. Inter Tiburtinã autem, & Næuiam ipſam collocat Exquilinam, quam Liuius in numero aliarum ſtatuẽs, antiqui Pomerij portam facit, his uerbis: Itaq; Coſ. Valerius, ut eliceret prædatores, edicit ſuis poſtero die frequentes porta Eſquilina, quæ auerſiſsima ab hoſte erat, expellerent pecus: ſcituros id hoſtes ratus, quod in obſidione, & fame ſeruitia infida transfugerẽt, & ſciere perfugæ, multoq; plures, ut in ſpem uniuerſæ prædæ, flumen traijciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copijs ad II. lapidem Gabina uia occultatum obſidere iubet: Sp. Largum cum expedita iuuentute ad portam Collinam ſtare, donec hoſtis prætereat, inde ſe obijcere hoſti, ne ſit ad flumen reditus. Conſulum alter L. Lucretius porta Næuia cũ aliquot manipulis militum egreſſus: Ipſe Valerius Cœlio monte delectas cohortes educit: hiq; primi apparuere hoſti. Herminius, ubi tumultum ſenſit, concurrit ex inſidijs, uerſiſq; in Lucretium Hetruſcis terga cædit, dextera, læuaq; hinc à porta Collina, illinc à Næuia redditus clamor. Et quia Liuius non meminit de Tiburtina, Ful. autumat poſtea conditam fuiſſe in forma arcus, ubi nunc eſt, clauſa Eſquilina. Recte'ne ſentiat, uideamus. In primis autem ſciendum, tempore quo condita eſt Tiburtina, mœnia'ne ſint propagata. Si ſunt, non uideo cur Eſquilina magis non ſit tranſlata, quàm clauſa. Si uero non, quid erat cauſæ antiquiſsimam, eandemq; celeberrimã claudendi portam, quo nouã excitarent? Quare haud me pœnitet eorũ ſententiæ eſſe, qui uolunt ſuper ipſam aquæductum deriuatum, non Exquilina.

ipſam

ipſam in forma arcus extructam: cum conſtet uſq; ad Augusti tempora apertam fuiſſe, de qua Cic. ſic meminit: Cum ego Cœlimontana porta introijſſe dixiſſem, reſponſione me inimica Eſquilina introijſſe homo promptiſſimus laceſſiuit. Sin Tiburtinam eſſe concedimus, Eſquilina inter hanc, & Numentanam, ſiue Interaggeres potius erat excitanda, quàm inter Næuiam, ipſamq; Tiburtinã: cum Liuius libro ſexto ſecundi bel. pu. oſtendat Collinã, Eſquilinamq; inuicem prope fuiſſe, commemorans Flaccum porta Capena cum exercitu Romam ingreſſum, media urbe per Carinas Eſquilias contendiſſe, inde egreſſum inter Eſquilinã, Collinamq; portam poſuiſſe caſtra. Et placuiſſe Coss. circa portas Collinã, Eſquilinamq; ponere caſtra. Vnde ſi Eſquilina erat, ubi ponitur à Fuluio, non oportuerat conſulem Capena ingreſſum in Carinas, inde per Eſquilias ad portam ipſam peruenire: cum magis rectum, breuiusq; eſſet iter per Cœlium, aut Labicanam uiam. Quare magis inclinat animus ut credam portã nunc S. Laurentij Eſquilinam eſſe: & Tiburtinam additam inter hanc, & Numentanam, ubi Eſquilinus eſt campus: & mœnia à Numentana ad portam S. Laurentij duodecim fermè implent ſtadia: ut in hoc interuallo porta Interaggeres, Tiburtinaq; commode potuerint collocari. Non enim ſequitur, Eſquilina Strabonis ætate erat clauſa, ergo etiam nunc eſt clauſa. Eſquilina ab Eſquilijs, ubi ſita eſt, denominabatur: eadem & Taurina, à capite tauri, quod cælatum adhuc in frontiſpicio interiori cernitur. In ortum ſolis uergit, quẽadmodum Næuia: quã Varro à propinquis nemoribus nomen adeptam tradit.

Taurina. *Næuia.*

Sunt

Sunt autem qui uelint non portam, ſed triumphalem fuiſſe arcum. Quod ſi mœnia manent in priſco ueteris fundamenti ueſtigio, non uideo, ſecundum ordinem portarum à Liuio poſitum, cur potius alibi fuerit quàm eo in loco, qui ad uſum portæ commodiſsimus uidebatur. Ego tamẽ ipſam aliquando aſcendi, & omnia diligenter perſcrutatus, nihil inueni, cur magis portam, quàm triumphalem arcum eſſe, iudicarem. Verum cum arcus triumphales ſoleant in uijs ducentibus ad portas excitari, uariumq́; ambitum urbis fuiſſe probauerimus: potuit aliquando porta prope exiſtens in ipſum arcum, minore facto, uel ampliato pomerio, transferri. Hæc autem porta olim etiam Labicana, nũc uero Maior nuncupatur. Hinc uero ad Cœlimontanam, à Cœlio monte, in cuius margine eſt ſita, ita cognominatam, ſtadia fermè octo intercurrunt: quam portam L. Cornelio, & Q. Minutio Coſ. tactam de cœlo narrat Liuius: cui Aſinariæ à regno, ut aiunt, aſinorum, quod eſt Neapolitanum, quo mittit, etiam fuit nomen, nunc uero S. Ioannis ad ortum hyemalem pertinet, ſicut ad æſtiuum Gabiuſa: quæ in angulo murorum ſub Cœliolo occurrit, ſed clauſa: per quam ingreditur riuus aquæ nunc Marianæ. Gabiuſæ autem obtinuit nomen quòd recta in Gabios oppidum, nunc Galicanum, mitteret. Metrodij deinde porta à menſura eſt dicta, ſtadia propè quinq; à Cœlimontana diſtat. Sequitur Latina in Cœliolo, quæ quòd in Latium duceret, ſortita eſt nomen, idq́; immutatũ adhuc retinet. Eſt autem prope ædem diui Io. Euangeliſtæ, in hyemalem ortum uergens, ſtadia quinq; cum dimidio à Gabiuſa abeſt, & totidem à Capena. di-

Cœliomontana. Aſinaria. Gabiuſa. Metrodij porta. Latina.

cta (inquit Ful.) à Capenatibus Latinis populis, ad quos
Capena. *mittebat, uel à Capenate fluuio, ut tradit Silius Italicus, cum inquit,*

Quo ſacer humectat fluuialia rura Capenas.

Verum quod à Capenatibus Capena nuncuparetur, autorem non addit, neq; Silij carmen à fluuio portam nomen ſumpſiſſe probat. Solinus autem refert, Italum regem ex Sicilia cum Syracuſanis ad Ianum ueniſſe, ac eius conſilio, auxilioq; ciuitatem iuxta Albam condidiſſe Capenam nomine, & ab eo poſtmodum Capenæ nomen fuiſſe. Seruius uero grammaticus huiuſce portæ etymologiã aliunde trahit. Nam ſuper eo Virgilij hemiſtichio -Lucosq;
Camœna. *capenos: ait, Vnde & porta Capena, quæ iuxta Camœnas eſt, nomen accepit. Aſc. etiam ſcribit extra hanc portam Lucum, & Aedem Camœnarum eſſe: propterea Camœna à nonnullis olim eſt appellata, nunc uero Porta S. Sebaſtiani. Et certe nullum eſt dubium quin ſit hæc Capena, cum à P. Victore in prima regione eiuſdem nominis*
Appia. *ponatur. Appiæ deinde nomen accepit ab Appio cenſore, qui uiam muniuit. Cic. pro Milone: Hoc enim ſæpe ab iſtis dicitur, perinde quaſi Appius ille cæcus uiam munierit, non qua populus uteretur, ſed ubi impune ſui poſteri latrocinarentur. Erat hæc porta multum celebris. Qui-*
Triũphalis. *dam etiam Triumphalem appellant. Non deſunt etiam*
Fontinalis. *qui Fontinalis nomen aſcribant, à fontium ubertate, propter illud Martialis,*

Capena grandi qua pluuit gutta.

Et Iuuenalis, -Madidamq; Capenam. Quod ideo dictũ arbitramur, propter aquæductum ſuper eam deriuatum: uel

uel quòd inter cæteras portas depreſſo ſit loco. Vnde Cice. ad Q. Fratrem: Romæ, inquit, & maxime Appia, ad Martis mira proluuies, horti, tabernæ plurimæ, magna uis aquæ, uſq; ad Piſcinam publicam. Reſtat ultimo loco, citra Tyberim, Tergemina in meridiem uergẽs, ut Appia. Tergemina dicta eſt à uetuſtiſſima illa, per quam tergemini Horatij dicuntur egreſſi, quæ tunc fuit inter Tyberim, & Auentinũ, ſub angulo montis relicta, à dextris, ripa fluminis, iuxta naualia, & prope Salinas: cuius adhuc apparent ruinoſa ueſtigia inter proximas uineas. Huius loci meminit Frontinus in hæc uerba: Ductus aquæ Appiæ habet longitudinem à capite uſque ad Salinas, qui locus eſt ad portam Tergeminam. & mox: Cacus habitauit locum, ubi Salinæ nomen, ubi Tergemina porta. Hoſtienſis, quòd Hoſtiam mittat, aliquando eſt appellata, nunc S. Pauli: diſtat à Capena ſtadia fermè octo. Ab Hoſtienſi deinde muri ad Tyberim ſtadia duodecim implent. À Fluuio uero ipſo ad Portuenſem tranſtyberinam Portam ſtadium dimidium uix intercurrit. Portuẽſis enim inditum eſt nomen, quia ducit in portum Hoſtienſem, à Claudio Imp. excitatum, nunc Portam Ripæ uocitant. ad occaſum ſolis hyemalis pertinet. Hinc deiceps in Ianiculum aſcendens, ſeptem ſtadijs, uel circa, peractis, ad portam nunc S. Pancratij, olim Aureliam, peruenies, quam quidam ab Aemilio uiro conſulari, ſiue ab Aurelio Imper. nomen ſumpſiſſe autumant: quidam uero à uia Aurelia, nonnulli uiam ab ipſa porta. Quo autem nomine apud priſcos uocaretur, ſicuti de Portuenſi, incertum habemus: neq; ſolum de nomine, uerum etiam de loco dubitatur.

Tergemina. Hoſtienſis. Portuenſis. Porta ripæ. Aurelia.

tatur. Nam Procopius tradit Aureliam partam fuiſſe iuxta molem Hadriani, & à baſilica propinqua, portam S. Petri nuncupatam. Sepulchrum (inquit) Hadriani extra portam Aureliam iactu lapidis impoſitum. Sed uelim ſcire utrum hæc, extra quam Procopius facit molem Hadriani, citra'ne Tyberim fuerit, & ubi. Si erat, miror à Procopij ad noſtra tempora ita cum mœnibus euanuiſſe, ut nulla prorſus extent ueſtigia. niſi uelimus in aditu pontis

Aelia. Aelij excitatam, & ab ipſo Aelio Hadriano Aeliam, non Aureliam, denominatam. Quare uidendum eſt, ne apud Procopium, Aeliam ſit legendum, ſitq; ex illis, quæ extra pomerium ponuntur, additaq; magis ad pontis, & molis ornatum, quàm quod eſſet neceſſaria: ibi prope porta Vaticana exiſtente, hoc enim modo ſequeretur Pancratianam Aureliam eſſe: & certe uia ab ipſa ad martina, hoc nomine appellatur. ab Aurelia per Ianiculum ſecundum urbis muros deſcendens inuenies Portam, quam ſubtus

Septimiana. Ianum, quod Ianiculo ſubiaceat, nunc uocant, olim Septimianam à Septimio Imper. denominatam putant: ex eo quòd Spartianus de ipſo Septimio loquens Septizonium, Septimianaſq; thermas in tranſtyberina regione ad portam ſui nominis extitiſſe, commemoret: aiuntq; Septimij nomen ſuper ipſam lectum eſſe, priuſquam Alexander Pont. VI. eam inſtauraret, ibiq; Ianum Septimianum, Septimianamq; Aram fuiſſe. Blon. autem Fontinalem appellat, id eſt, deabus fontium ſacram. Extant, inquit, adhuc magnæ molis muri ſcatentium adhuc fontium receptacu-

Mons Aureus. la ſub monte, qui Aureus nuncupatur, ipſi portæ proximo. Liuius: Aediles, inquit, alteram porticum ad portam

Fontinal

Fontinalem,ad Martis Aram perduxere. Quòd autem hæc ſola poßit eſſe Fontinalis,inde certum habemus,quia nulla eſt porta alia,qua in cãpos Vaticani iter eſſe poßit, nullo ponte,Sublicio excepto,ad Tyberim exiſtente. At Fuluius in campos Horatiorum Liuium intellexiſſe ſcribit,qui cum procul ab urbe eſſent,rectius fortaſſe de Vaticanis diceremus:quorũ mentio frequentior eſt apud ſcriptores. Cic. campum Vaticanum fieri quaſi Martium. Præterea Liuius primo, & tertio ab urb. conde Capena,& quinto bel. Mac. ſeorſum de Fontinali meminit: quod facit ut exiſtimem Fontinalem nõ eandem eſſe quæ eſt Capena:& cum Fontinalis antiquißima ſit urbis porta,potuit aliquando accidere, quòd à Septimio inſtaurata,ipſius nomen,inſcriptione addita,ſit conſecuta. Nam (ut diximus) plerique fundant,plerique augent,& ad ſe tranſierunt nomina. Spectat ſeptentrionem: diſtat autem ab Aurelia ſtadia quatuor, & à Tyberi iugera ſeptem. Fluuius deinde ipſe per ſtadia duodecim, uel circa, loco murorum,uſq; ad portam Flumentanam, urbem planam, campum,& uallem Martiam ambit. Si quis autem urbis circuitum ex poſitorum ſtadiorum numero collegerit, inueniet profectò tredecim millia paſ.ut diximus,non excedere. Turres uero ipſorum murorum tercentum & ſexaginta numerantur:quarum multæ ſunt collapſæ: multæ ita uetuſtate corroſæ,ut in dies ruinam minentur. Sed quia portæ Triumphalis crebra eſt mentio apud ſcriptores,quãquam eſſe deſijt,tamen ex Blon.opinione locum, ubi ea fuerit,indicare,non alienum eſſe arbitror.Pons cuius pilarum fundamenta nunc infra molem Hadriani cer-

Turres murorum.

nūtur, & porta ad intimam Tyberis ripam, cuius funda mentorum moles extat, & uia ab eo ponte ad Cæſaris obeliſcum protenſa, areamq; baſilicæ S. Petri ſubiecta tri= umphali nomine appellabantur. De porta autem quod di ximus probat Ioſephus, Veſpaſiani, & Titi deſcribēs tri umphum. Dicit enim ipſos imperatores, qui non in Pala= tio maiori, ſed in Iſidis templo nocte quieuerant, ad Octa uianas ambulationes tranſiuiſſe, ubi eos Senatus, & ho= norati equites præſtolabantur: & cum fauor militaris eoſdem meritis ornaſſet laudibus, uotis rite celebratis ad portam receßiſſe, quæ ab eo, quod per illam ſemper trium phorum pompa duceretur, nomen accepit. Territorij etiam triumphalis in uita diui Petri, à diuo Hieronymo, ſiue à Damaſco papa ſcripta, eſt mentio: ibi enim legitur beatum Petrum fuiſſe ſepultum in eccleſia ſui nominis, quæ ad Templum tunc Apollinis, nunc S. Petroniæ, iuxta territorium triumphale fuerit ædificata: ubi obeliſcus eſt Caij principis. Suet. cōmemorat quoſdam Senatores cen= ſuiſſe Auguſti funus porta triumphali ducendum. Octa= uianas autem Ambulationes ad ipſius Auguſti Mauſo= leum fuiſſe oſtendit Sueton. & Strabo.

LIBER SECVNDVS.

De uarijs nominibus Capitolij. CAP. I.

POſtquam urbis ſitum, uariumq́; ipſius ambitũ deſcripſimus,murisq́;, ac portis eum ſumus complexi:reliquum eſt ut ordine,qui præceßit,quid,quo'ue tempore,& à quibus, ſingulis in locis ſit excitatum,indicemus. Exordiamur itaq; , tanquam à capite à Capitolio:quod,ante urbem conditam,ab antiquo oppido nomine Saturnia,ſub ipſo monte exiſtente,Saturnium montem appellatum memoriæ prodidit Var.Plinius, Saturnia,inquit,ubi nunc Roma eſt, Antipolis ubi Ianiculum,in parte Romæ,alij uero quòd Saturnus ibi habitauerit.ut Virg.his carminibus: *Saturnia.* *Antipolis.*

Hæc duo præterea diſiectis oppida muris
Relliquias,ueterumq́; uides monumenta uirorum.
Hanc Ianus pater,hanc Saturnus condidit urbem,
Ianiculum illi,huic fuerat Saturnia nomen.

Sex.Pom. ait Saturniam Italiam , & montem , qui nunc eſt Capitolinus, Saturnium nuncupatum : quòd in tutela Saturni eſſe exiſtimetur. Solinus loquens de comitibus Herculis,hæc habet uerba:Idem montem Capitolinũ Saturninum uocauere. Caſtelli quoq;,quod excitarunt, portam appellarunt Saturniam. Huic deinde Capitolij dixere nomen, quòd caput humanũ aperientibus fundamenta *Mons Saturnius.*

templi Iouis dicitur apparuiſſe, quæ uiſa ſpecies, haud per ambages arcem eam imperij, caputq́; rerum fore ſpem præbuit, idq́; ita cccinere uates. Antea uero Tarpeia eidē monti nomen fecit. Nam cū Romulus cōtra Sabinos bella tractaret, & Tarpeio cuidam dediſſet arcem tuendam, filia eius Tarpeia aquatū profecta in hoſtes incidit: quam cum cohortarētur ad proditionem, illa præmio popoſcit ornatum manuum ſiniſtrarum, id eſt, armulas: facta itaque arcis proditione, hoſtes ingenioſa morte promiſſa ſoluerunt: nam ſcuta, id eſt, ſiniſtrarum manuum ornatum, ſuper illam iacientes, eam luce priuauerunt, quæ illic ſepulta Tarpeiæ ſedi, ut dixi, nomen impoſuit. Plutar. & Var.

Tarpeius mons.

Arx.

Capitolium.

Diuiditur autem in Arcem, & Capitolium. Cic. in Cat. Vobis Arcem, & Capitolium, & reliqua. Liuius Exules & ſerui duce Appio Herdonio Sabino nocte Capitoliū, & Arcem occupauere. Et cum lib. ſeptimo, loquens de Iunonis Monetæ æde, oſtendat domum Manlij fuiſſe in arce. Virg. uero ad rupem Tarpeiam, hoc carmine:

Iam ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis.

Contendunt, qui rupem ipſam ad cliuum Capitolinum ponūt, Arcem ad Tyberim pertinuiſſe, nos uero ad aquilonem. Quia dum Cor. Tac. in ſequenti capite dicit, Diuerſos Capitolij aditus inuadunt, iuxta lucum Aſyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur, & ſubiungit, Vis acrior per Aſylum ingruebat, ædificiaq́; in altū edita ſolum Capitolij æquabant, neq́; de arce ullum faciat uerbum: fit nerisimile ipſam alibi, quàm ad Aſylum, ſtetiſſe, hoſteſq́; hanc partem Capitolij, tanquam arce infirmiorē, aggreſſos eſſe. Accedit huic noſtræ opinioni etiam

hæc

hæc conjectura, quòd pars Capitolij Tyberi incumbens erat ipſius fluuij uicinitate ſatis munita, atq; ædibus ſacris referta. Nec obſtat Liuij, aut Vir. Autoritas, quia totus mons ab hiſtoricis, & poëtis rupes Tarpeia ſæpe appellatur, & Ser. Capitolium urbis arcem fuiſſe tradit.

Capitolium à quo uotum, ſtructum, dedicatum, inſtauratum, & quoties arſerit. CAP. II.

Capitolium Tarquinius Priſcus bello Sabino ædificaturum ſe uouerat: fundamentaq; iecerat, cum deceſſit. Verum Tarquinio defuncto Superbus, capta Pomeria, ex ſpolijs hoſtium conſumauit: quo pulſo, Horatius Puluillus Cos. Conſecrationem obijt, auto. Plut. & Cic. Interiecto deinde quadringentorum, & quindecim annorum ſpatio, Scipione, & Norbano Coſſ. per mariana bella igni conſumptum eſt: quo autem modo incertum, hinc Appianus: Capitolium, quod ſub regibus per quatercentos, & amplius annos conditum fuit, igne correptum uniuerſos latuit. Cuius incendij idem Cic. ſic meminit: Huius urbis, atque imperij, qui eſſet decimus annus poſt uirginum abſolutionem, Capitolij autem incenſionem uigeſimus. Eo autem tempore, quo primum arſit, ex ſaxo quadrato fuiſſe, eius ueſtigia pluribus in locis adhuc oſtendunt: id quoq; Liuius Sexto ab urb. cond. Refectionis autem curam uictor Sylla ſuſcepit. Dedicationem uero obijt Q. Catulus, cuius nomen, inter tanta Cæſarum opera, uſq; ad Vitellium manſit, autore Plutar. Arſit iterum Vitelliano bello: de quo incendio Cor. Tac. ſic ſcriptum reliquit.

Faces in prominentem porticum iacere, & ſequebantur ignem, ambuſtasq́; Capitolij fores penetraßent, ni Sabinus undiq; ſtatuas decora maiorum in ipſo aditu, uice muri, obieciſſet. Tum diuerſos Capitolij aditus inuadũt, iuxta Lucum Aſyli, & qua Tarpeia rupes centũ gradibus aditur: improuiſa utraq; uis, propior, atq; acrior per Aſylũ ingruebat, nec ſiſti poterant ſcandentes per cõiuncta ædificia, quæ, ut in multa pace, in altum edita ſolum Capitolij æquabant. Hic ambigitur ignem tectis oppugnaturi inieceri nt, an obſeßi, quæ crebrior fama eſt, quo nitentes, ac progreſſos depellerent. Sic Capitolium clauſis foribus indefenſum, & indireptum conflagrauit. Tertio autem unà cum Veſpaſiani interitu igni direptum eſt. Sueton. Reſtitutionem Capitolij Veſpaſianus aggreßus, ruderibus purgandis manus primus admouit, ac ſuo collo quædam extulit. Nam incenſo Capitolio cum curaſſet, ut unà cum publicis tabulis monumentis, & fœderibus in tabulis æneis inciſis reſtitueretur, deceßit. Domitianus deinde magnificentius, elegãtiusq́;, quàm antea fuiſſet, reſtituit: cuius impenſa duodecim mil. talentorum exceßiſſe autumat Plut. Turres plurimas habuiſſe oſtendit Cic. in Cat. quarum non'nullas de cœlo tactas fuiſſe dicit.

De Iouis Feretrij, & Opt. Max. Iunonis, & Mineruæ Templis. CAP. III.

Capitolium deorum domicilium ea nempe de cauſa appellauit Cicero, quòd in eo omnium deorũ ſimulacra, templaq́; multa, & celeberrima fuiſſe, commemorant. Quorum templorum primum omnium Romæ ſacratum, Iouis Feretrij in bello Cenninenſium à Romulo uo-

Iouis Feretrij.

tum eſſe,& poſt uictoriā in uertice ipſius Capitolini collis extructum,ferunt. Diony. Extructo templo in uertice Capitolini collis Ioui,quem Feretrium uocant. Cognomen autem Feretrij ea re obtinuit,quòd cū Acronem ducem interfeciſſet,ut uotū ſuum maxime Ioui gratum,ciuibusq́; ſuis iocundū efficeret, ſpolia ipſius ducis, fabricato ad id ferculo,gerēs in Capitoliū, ad quercum paſtoribus ſacram in trophæi formā fictam hoſtis arma depoſuerit, deſignans ſimul cū dono,tēplo Iouis fines, cognomenq́; addēs,Ioui Feretrio,à feriēdo hoſtem, ut uotis petierat, Plut.auto. Sext. uero Pōp. quod pacē ferre putaretur,cū ex eius tēplo ſumerēt ſceptrū,per quod iurarēt,& lapidē Silicē,quo fœdus ferirent,feretriū denominatū ſcribit. Huius autē tēpli tecta cū uetuſtate,& incuria prolaberētur, ammonitu Pomponij Attici(ut Cor. Nepos in eius uita teſtatur) reſtituenda curauit Auguſtus, quod niſi tum ampliatū etiam ſit,miror quid iſti dicant, ſuper illius fundamētis Aræcœli templū fuiſſe excitatum. Nam memoriæ tradidit Diony. ætate ſua ueſtigia ubi maiora,denum,ubi uero minora,quinū pedum tantū extitiſſe, & certe, in ea rerum tenuitate,paruū,ibidem tamē fuiſſe, credimus:licet ab Anco Martio amplificatum referat Liuius. Templum Iouis Opt. Max. uouit Tarquinius Priſcus. Superbus, Iouis Opt. Max. deinde librarū argenti quadraginta mil. in fundamētis impendit:uerū ferè perfecti cōſecrationem non obijt,parum enim ad abſolutionē deerat,quo tempore tyrannide excidit. Quare dedicationis gloria ad Oratium Publicolæ collegam peruenit. Vt etiā probatur indice in marmore inciſo exiſtenti in æde diuæ Agathæ huiuſmodi:

M.ORAT

M. ORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM IOVIS OPTIMI MAXIMI DEDICAVIT ANNO POST REGES EXACTOS A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTATORES QVIA MAIVS IMPERIVM ERAT SOLENNE CLAVI FIGENDI TRANSLATVM EST.

Fuit autem celeberrimum, & maximum, de quo apud eundem Diony.*in hunc ſcriptum eſt modum:*Extructum *eſt autem ſuper crepidine firmatum alta, octo iugerum in circuitu, ducentorum fermè pedum unumquodq; latus habens eminentiam altitudine quindecim quidem pedibus integris, à parte quidem, qua frons meridiem ſpectat, comprehenſum triplici columnarum ordine, ab obliquis uero partibus ſimplici. In eo autem tria ſunt ſacella æqualia, inter ſe communia habentia latera: medium quidem* Iouis, *& ab utraque parte* Iunonis, *&* Mineruæ, *ſub una aquila, unáq; uelata tectura. Quidam putant hoc alterum eſſe à templo* Iouis *Capitolini, cum idem ſit, ut probat* Cic. *his uerbis: Quocirca Capitoline, quem propter beneficia* Po. Ro. *Optimum: propter uim,* Maximum *nominauit.* Licet *enim diuerſa ſint nomina, unum tamen templum: unus erat deus.* Habuit *hoc templum fiſtulas, quibus aqua ſuppeditabatur reliquis templis, ac ſedibus, ut idem pro* Rabirio *teſtatur: qui etiam contra* Rullum, *pro* Domo *ſua.* S.C. *& orationes ſæpe in eodem habitas eſſe docet.* Eò *etiam ibant cum populo noui* Conſu-

les

les ſacrificatum,qui deinde in Curiam deducebãtur. Ioui *autem ideo rem diuinam faciebant, quòd ei, quemadmodum* Iano,*omne debetur initium,unde eſt:* Ab Ioue *principium.* Plin. *prodidit* Lauream *in gremio* Iouis *ſolitam deponi, quoties lætitiam uictoria nouam attuliſſet, idq́; etiam oſtendit* Sueton.*in* Domitiani *uita.*In *huius templi faſtigio* Summanum *in libris de diuinatione poſuit* Cic. *Summanus.*
Non'ne,*inquit,cum multa alia mirabilia, tum illud in primis,cum* Summanus *in faſtigio* Iouis Opt.Max.*qui tum erat fictilis cœlo ictus eſſet,nec uſquam eius* Simulacri *caput inueniretur,aruſpices in* Tyberim *id depulſum eſſe dixerunt.*Templum *ipſum cum ædibus, & ſacellis coniunctis* Vitelliano *conflagrauit bello , &* Titi *tempore, auto.*Dion.*&* Cor. Tac.*in ea* Capitolij *parte fuit,quæ, uergens ad occaſum ſolis,* Tyberim *deſpicit : ubi paucis ante annis fuerat ædes diui* Saluatoris*, cognomento in* Maximis.Locus *ille nunc eſt prophanus, ſed magna, & diſsipata fundamentorum ueſtigia extare adhuc cernuntur.* Habuit *hoc templum* Cellam*, quæ erat pars templi ſecretior,in quam non erat fas prophano ingredi : licet* Val.Max.*dicat* Africanũ *non ante negotia obijſse,quàm in* Cella Iouis Capitolini *moratus eſſet:ſed forte tunc fuerat* Dialis.In *hac fuere* Coronæ *aureæ duæ, quarum alteram ex* xx. Philippeis *factam ſecundum* Gallos Pamphili *legati in* Curiam *tulerunt,petentibusq́; ijs ut id donum in cella* I.O.M. *ponere, & ſacrificare liceret,permiſsum, alteram tulerunt legati* Carthaginenſium *miſsi* Romam *gratulatum ob uictoriam partam aduerſus* Samnites. Diony.*à dextera templi* Iouis Mineruæ *ſacellum ponit,ſicut*

& Liu

Nineruæ. *& Liuius, his uerbis: Lex uetuſta eſt priſcis literis uerbisq́; ſcripta, ut qui prætor maximus ſit clauum pangat, fixus fuit dextero lateri ædis Iouis Opt. Max. parte, qua Mineruæ eſt templũ. Eum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuiſſe ferunt, eoq́; Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum eſt. Iunonis ergo à ſiniſtra fuiſſe conſequens eſt. De Mineruæ meminit Cic. in oratione ad Equites ante quàm iret in exilium, multisq́; alijs in locis. Meminit & Cor. Tac.*

De Saturni, Iouis Tonantis, & cuſtodis, Fortunæ, Væiouis, Miſericordiæ, Iunonis Monetæ, & Iani templo: ac de Oreſtis ſepulchro, Aerario, Domo Manlij, Fanoq́ Carmentæ. CAP. IIII.

SAturni Templum cõdidere Herculis comites, autor Solinus. Diony. uero antiquis temporibus Aram tantum Saturnum habuiſſe narrat, ſecundum uiam, qua ex foro in Capitolium aſcenditur, collocatam ab ipſo Hercule. Verum ſi ab origine urbis habuit templum, de eo intelligerem, quod Tatium dedicauiſſe memoriæ prodidit Var. Licet enim uariæ ſint opiniones, tamen cõſideratis temporibus, tollitur omnis dubitatio. Duæ enim fuere Saturni ſacræ ædes, diuerſo excitatæ tempore, uel, ſecundũ aliquos, tres. Hæc autem capitolina in meridiem uergens fuit prope ſaxum Carmentæ, & cliuum Capitolinum. Ser. oſſa, inquit, Oreſtis ab Aritia Romam tranſlata, & condita ante templũ Saturni, quod eſt ante cliuum Capitolinum.

Ex

Ex quibus uerbis patet Blon.haud recte ſentire de huius templi loco:reſtituit enim è regione diui Nicolai in Carcere:cui ſi aſſentiri uelimus, oportet fateri etiam cliuum Capitolinum ea parte ſtetiſſe,ut ſecũdum Ser.ante ipſum ſit Saturni templum. Quæ opinio,præterquam quòd eſt falſa,deſtruit omnia argumenta ipſius Blon.ad demõſtrationem Cliui Capitolini adducta. Niſi dicamus Saturnum alteram ædem in Capitolio habuiſſe,ſecundũ Critolaum, qui phænomenon libro tertio ſcriptum reliquit, Saturnũ ab agricola quodam Latini generis hoſpitio ſuſceptum, Enotriam eius filiam uitiaſſe,quæ Ianum,Hymnum, Feſtum,& Felicem peperit,quibus ſerendæ uitis, & rationem uini conficiendi Saturnus pater oſtendit,eiuſq; muneris alijs autores eſſe cõceßit. Quare finitimi agricolæ cũ inſolitæ potionis ui graui ſomno preßi diu iacuiſſent, experrecti in ſuſpitionem dati ueneni inciderũt, unde Ianum lapidibus oppreſſere. Eius autẽ puellæ patris morte dolore laqueo gulam fregerunt. Saturnus uero in cœlum omnes tranſtulit, appellantur autem προτρυγητῆρες, quod uindemiam ortu ſuo præueniãt. Inſecuto tempore cũ peſte Romani laborarent, Apollo reſpõdit,nõ prius ceßaturam,quàm Saturni placarẽt iram,cæſiq; per iniuriã manibus ſatisfacerẽt. Luctatius itaq; Catulus ædem ipſi Saturno in Tarpeio mõte poſuit, Ianumq; ſtatuit quadrifrontem,uel à numero puellarũ,quæ patri ſpiritu parentauerũt:uel à quatuor anni tẽpeſtatibus,ab eiuſq; nomine Ianuariũ menſem appellauit. Hãc uero,de qua Ser. dicimus poſitam eſſe eo in loco, ubi paucis ante annis fuerat cum turri ſacellũ cognomẽto S. Saluatoris in Aerario,incũbẽs

hoſpitali

hoſpitali S. Mariæ in Porticu. Turris mutilata adhuc cernitur, quæ cum ſacello in uſus humanos eſt conuerſa. Ibi autem proximis diebus effoßum eſt marmoris fruſtum, quod in frontiſpitio eiuſdem templi fuiſſe arbitramur. In quo, ſenſu imperfecto, inciſa erant hec uerba:

AVG. PON. MAX. TRIBVN.
CENSOR CON. VIII.
ANTONINVS PII. AVGG. FELICES RESTITVERE.

Ideo noſtro tempore in ærario uocatur: quia ibi Romani primum ærarium habuere. Tradunt aliqui Val. Publicolam primũ omniũ exactis regibus Aedem Saturni Aerarium declarauiſſe. Sequitur Iouis Tonantis Templum ab Auguſto prope eundem cliuum, ſiue, ut uult P. Victor, in eodem cliuo poſitũ, quòd liberatus eſſet periculo, cũ expeditione Cantabrica per nocturnũ iter lecticam eius fulgur perſtrinxiſſet, ſeruumq; ducentẽ exanimaſſet. Vergit in meridiem, ſiue in ortum brumalem: quo in loco nunc noxij puniũtur. Haud procul fuit Fortunæ, ut teſtantur carmina ſita in templo ipſius Præneſte, quæ ſunt:

Iouis tonantis templũ.

Fortunæ.

TV QVAE TARPEIO COLERIS VICINA TONANTI,
VOTORVM VINDEX SEMPER FORTVNA MEORVM,
ACCIPE QVAE PIETAS PONIT TIBI DONA MERENTI
EFFIGIEM NOSTRI CONSERVATVRA PARENTIS,
CVIVS NE TACEAT MEMORANDVM LITTERA NOMEN
CAESIVS HIC IDEMQ. TITVS PRIMVSQ. VOCATVR,
QVI LARGE CERERIS MESSES FRVCTVSQ. RENATOS
DIRIGIT IN PRETIVM CVI CONSTAT FAMA FIDESQ.

& reliqua.

Templum Væiouis inter Arcem, & Capitolium fuiſſe legimus, in platea ædium nunc Conſeruatorum, cuius ſimulacrũ ſagittas teneret, quæ eſſent uidelicet paratæ ad nocendum: quapropter eum Apollinem pleriq; dixerunt. Veiouem enim appellauere ueteres deum, cui iuuandi eſſet adempta facultas: eſt enim uæ priuatiua particula. Immolatur huic ritu humano capra, ut ſcribit Gellius. Aſylum, id eſt Miſericordiæ Templum in Capitolio fuiſſe, his uerbis teſtatur Diony. Lucum umbroſum medium, Capitolijq́; , & arcis, quod uocatur inter montium duorum quercetorum templum, id eſt Aſylum conſtituit. Quare autem Romulus conſtituerit, ſic docet Liuius: Locus qui nunc ſeptus denſis ſentibus inter duos lucos Aſylum appellant, eò ex finitimis populis omnis turba ſine diſcrimine liber, an ſeruus eſſet, auida nouarum rerum perfugit: ſic & Ouidius: Væiouis. Aſylum.

Romulus ut ſaxo lucum circundedit alto:
 Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extrahebatur. Tiberius cum exiſtimaſſet hunc maleficiendi cauſam eſſe, irritum fecit. Primi autem omnium Herculis nepotes Aſylum ſtatuiſſe dicũtur, timentes inſidias illorum, quos auus, priuſquàm è terris migraret, afflixerat. Hinc Statius:

-Herculeos fama eſt fundaſſe nepotes.

Blon. uero ſicut & Cor. Tac. ponit Aſylum in campo, qui eſt à rupe Tarpeia, & foro Boario ad Tyberim. Quid autem de ipſorũ opinione ſentiam, ubi de Aequimelio erit mentio, infra aperiemus. Templũ Iunonis Monetæ in area domus Manlij ponitur à Liuio, cuius uerba Iunonis Monetæ.

ſunt hæc: Damnatum Manlium Tribuni de ſaxo Tarpeio deiecerunt: adiectæ mortuo notæ ſunt, publica una, quòd cum domus eius fuiſſet, ubi nunc ædes, atq; Officina Monetæ eſt, latum ad populum eſt, ne quis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. Alibi tamen ait: M. Fabio Dorſo, & Seru. Sulpitio Camerino Coſſ. Dictatorem creatum L. Furium, Aruncanoq; bello inter ipſam dimicationem templum Monetæ uouiſſe. Secundo uero quintæ decadis refert ædem Monetæ uotam à Cicereio prætore in Corſica. Sed forte intelligit de ea, quam in Auentino reſtituemus: aut certe dicendum, eos libros, qui nuper in lucem editi ſunt, non eſſe Liuij. Ouid. uero uult ædem hanc Capitolinam uotam eſſe à Camillo: eius ſunt hæc Carmina:

Arce quoque in ſumma Iunoni templa Monetæ
 Ex uoto memorant facta Camille tuo.

Moneta (inquit Cicero) à monẽdo: Nam poſt cladem illã maximam à Senonibus Gallis factam, audita uox ex arce Iunonis fuit, ex quo illa appellata eſt Moneta. Templum hoc fuit, ubi nunc ædes Senatoris. Templum Iani Cuſtodis capitolinæ arcis Blon. ſcribit fuiſſe eo in loco, ubi nũc facinoroſorum cuſtodiæ, & carceris locus, uerſus ortũ hyemalem, è regione fori Romani. Et cum unum Ianum fuiſſe priſcum uelint, plures uero poſteriores, crediderim Capitolinum à Romulo, uel à Tatio excitatum. Nam poſtquam hi in fœdera conuenerunt, Iano ſimulacrum duplicis frontis effectum eſt, quaſi ad imaginẽ duorum populorum. Hinc Virg. –Si Ianumq; bifrontẽ. Dracon uero Corcyrenſis ſcriptum reliquit, Ianũ bicipitem fingi

Iani Cuſtodis.

ſingi propter ingenitam, ſummamq́; eius ſolertiã: primus enim coronam, rates, uſum nauis inuenit, æneum quoque numum primus ſignauit. Dicitur autem Ianus ab eundo, quòd eat, & uertat cœlum, cæteraq́; omnia. Quare eundem & Vertumnum eſſe aiunt. Templum Iouis Cuſtodis Domitianus adeptus imperium excitauit in Capitolio, ſeq́; in ſinu ipſius dei ſacrauit. Quidam uolunt fuiſſe, ubi nunc Salinæ, prope Ianum.

Iouis Cuſtodis.

De templis deorum incertam ſedem in capitolio nunc habentibus. CAP. V.

MEmorant Romanos lapidẽ informem, atq; rudem coluiſſe, Terminũ appellantes: cuius templũ à Tatio rege dedicatũ fuiſſe Var. eſt teſtis. Plut. uero à Numa conditũ, tradit: unde conſtat antiquiſsimum eſſe: propterea libuit primo loco inter ea, quæ nunc certum non habent, collocare. Ratio autem cur Terminus in Capitolio coleretur, huiuſmodi traditur: Cũ Tarquinius Superbus uellet Iouis templũ ædificare, cœpit augurijs captare, qui mons huic templo eſſet aptiſsimus, & cũ in omnibus Tarpeius eſſet inuentus, in quo erant multa diuerſorum numinum ſacella: actum eſt, ut exinde ad alia templa numina euocarentur ſacrificijs, quo poſſet libere, & ſine periculo templum Iouis ædificare: cumq́; omnes dij libenter migraſſent, Terminus ſolus, hoc eſt limitum deus, abſcedere noluit, ſed illic remanſit: tunc de hoc ipſò ſacrificatum eſt, & deprehenſum, ꝙ Terminus cum Ioue remanens, æternũ urbi imperium cum religione ſignificaret. Propterea in Capitolio prima pars tecti patet, quæ lapidẽ ipſum Terminum ſpectat: Nam termino non niſi ſub dio ſacrificabatur.

Terminus deus.

batur, & ,ut ait Lactantius, publice, quaſi cuſtodi finium Deo. Auguſtinus uero ſcribit unà cũ Termino Martem quoq; , & Iuuentutem regi deorum cedere noluiſſe, quòd imperium Romanũ nullos habere terminos, nec ſenectam ſentiret. Mentis, & Veneris Erycinæ ſacras ædes in monte Tarpeio ſedẽ obtinuiſſe narrat Liuius, his uerbis: Interea duumuiri creati ſunt, Q. Fabius Max. et Attilius Craſſus ædibus dedicãdis. Menti Attilius, Fabius Veneri Erycinæ, utraq; in Capitolio eſt, canali uno diſcretæ. De templo autem Mentis Ouid. in faſt. ſic meminit:

Martis, & Iuuentutis.

Mentis & Veneris Erycinæ.

Mens quoq; numen habet, Menti delubra uidemus
Vota, metu belli perfide Pœne tui.

Idem Liuius tradit, L. Quinto, & Cn. Domitio Coſ. ædes duas Ioui dicatas eſſe, quarũ alterã L. Furius purpurio Prætor Gallico bello uouerat, alterã conſul dedicauit Q. Martius Ralla duũuir. Capitoliũ etiã Iunonis reginæ Templũ habuit, à Cn. Flaminio bello aduerſus Ligures uotũ: de quo meminit idẽ autor, & Cic. ad Equites antequã iret in exiliũ: Templũ Opis uouit Tatius rex. Var. Ops, inquit, terra, quod hic omne opus ad uiuendum: ideo dicitur Ops mater, quod terra mater: hæc enim terris Giganteis omneis peperit, & reſumit denuo, quæ dat cibaria. Eandem quã Maiam, Terram, Faunã, & Bonam uolunt eſſe. De opis autẽ templo Cic. Philip. prima mentionẽ ſic facit: Pecunia utinã ad ædem Opis maneret. & ſecunda: Sed etiam regnas, qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberaſti. Hanc Sp. Poſthumio Albino, & Q. Martio Philippo Coſ. tactam de cœlo cõmemorat Liuius. Templum Martis Vltoris ab Auguſto in colle Saturnio excitatum eſſe,

Iunonis reginæ.

Opis.

Martis ultoris.

eſſe, quidam tradidere: Fidei uero in eodem Cic. de nat. deorum, in hæc uerba. Tum autẽ res ipſa in qua uis ineſt maior aliqua, ſic appellatur, ut ea ipſa uis nominetur deus, ut Fides, ut Mens, quas in Capitolio dicatas uidemus: proxime à M. Aemilio Scauro, ante autem ab Attilio Calatino erat Fides conſecrata. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarũ rerum quia uis eſt tanta, ut ſine deo regi nõ poſſet, ipſa res deorum nomen obtinuit. Fortunæ Primigeniæ, & Obſequentis templum ibidem condidit Ser. Tullius. Capta uero urbe à Gallis cum Romani ex mulierum capillis tormenta feciſſent, ædem Veneri Caluæ in honorem matronarum in eodem colle Capitolino conſtituerunt. Alteram habuit ædem Venus inibi de qua meminit Suet. in Caligula. Iouis autẽ ſponſoris ædem poſuit Tarquinius Superbus, quam Sp. Poſthumius Coſ. nonis Iunijs dedicauit. Iouis Piſtoris Aram in eodem Capitolio quidam ſtatuere: de qua Ouidius ſic meminit:

Fidei. Salutis. Concordiæ. Libertatis. Victoriæ. Fortunæ primigeniæ, & Obſequẽtis. Veneris caluæ. Iouis ſponſoris. Iouis piſtoris.

Nomine, quàm precio, celebratior arce tonantis:
Diſcant piſtoris quid uelit ara Iouis.

De ſtatuis deorum, quæ in Capitolio fuere, uel ſunt. CAP. VI.

FVere priſcis temporibus marmoreæ, argenteæ, aureæq; ſtatuæ innumerabiles in Capitolio: non ſolum uiris præſtantiſſimis, qui de Repub. bene meriti eſſent, erectæ: uerum etiam dijs immortalibus uarijs ex cauſis conſecratæ, ex quibus uaria etiam ſortitæ ſunt cognomina. Florus enim ſcribit, quo tempore Pyrrhus in Siciliam traiecit, Iouis ſtatuam in Capitolio fulmine deie-

Iouis.

ctam. Plinius uero uictis Samnitibus eiuſdem dei ſtatuam à Sp. Caruilio factam, inibiq; erectam, cuius amplitudo cernebatur à Ioue Latiario cum ſtatua ſua ante pedes dicti Iouis poſita. Idem Iouis Tonantis ſtatuam in eodem Capitolio poſuit. Liuius autem Iouis Imperatoris ſignum, à T. Quintio Præneſte deuectum, inter cellam ipſius Iouis, & Mineruæ dicatum. Cic. ſeptima actione in Ver. Iouē, inquit, imperatorem quanto honori in ſuo templo fuiſſe arbitramini: hinc colligere poteſtis, ſi recordari uolueritis quanta religione fuerit eadem ſpecie, atque forma ſignum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio po

Victoriæ. *ſuerat Flaminius. Victoriæ ſtatuam in templo Iouis Opt. Max. ſtatuit Plut. Idem uero Cic. tertio off. iuxta id tem*

Fidei. *plum, Fidei ſimulacrũ, cuius ſunt hæc uerba: Qui igitur iusiurãdum uiolat, is Fidem uiolat, quam in Capitolio uicinam Iouis Opt. Max. ut in Catonis oratione eſt, maiores noſtri eſſe uoluerunt: licet de templo intellexiſſe ui*

Nemeſis. *deatur. Nemeſis ſimulacrum in eodem colle fuit. Eſt enim Nemeſis, dea quæ ſuperbos ulciſcitur, cuius latinum nomen non inuenitur: Rhamnuſia etiam appellata à Rhamnunte uico attico, in quo colebatur: Adraſteæ etiam nomen accepit ab Adraſto, à quo primum templum eſt con*

Herculis. *ſecuta. autor Antimachus. Habuit Capitolium Herculis plures ſtatuas, quarum una dicata, & poſita fuit à P. Sulpitio Auerrione, & P. Sempronio Coſs. Aliam, uictis Ta*

Boni Euẽtus *rentinis, Fab. Max. Romam detulit, Liuius, & Plut. Bo*

Bonæ fortunæ. *ni Euentus, & Bonæ Fortunæ ſimulacra Praxitelis opera in Capitolio collocat Plin. & Apollinem diadematum*

Apollinis. *eiuſdemq; Coloſſum triginta cubitorum, centum & quadraginta*

draginta talentis factum, ex Apollonia ponti à Lucullo in urbem translatum. In eodem monte Iani ſimulacro dextera trecentorum, ſiniſtra ſexaginta quinque numerum tenenti, ad demonſtrandam anni dimenſionem, quidam locum fecere: ſicuti Plinius Caſtoris, & Pollucis in templo Iouis Tonantis, & Tremellius Iouis Opt. Max. ſtatuæ aureæ decem pedum à D. Claudio dicatæ. Sed cum in hoc deorum domicilio omnium deorum ſimulacra fuiſſe dicat Ser. ſuperfluum eſt pauca, ex infinitis, uelle recenſere. Videamus ergo quæ nunc ſitæ ſunt ſtatuæ. Pro ædibus igitur Conſeruatorum duo pari forma marmorea fluuiorum Simulacra ſeminuda uiſuntur, quæ, inquit Ful. quantum ex rerum argumento deprehendi poteſt, Nili, ac Tygris fluu. numina ſunt: quorum alterum Sphinga Aegypti peculiare animal, cui cubito innititur, habet. Alterum uero Tygridem Armeniæ truculentam feram: in quorum ſiniſtris eſt Cornucopiæ, rerum affluentiam ſignificans. Intra limen à dextris ſignum æreum auro perfuſum nudi Herculis, & adhuc imberbis dextera clauam, ſiniſtra uero Heſperidum aurea mala tenens, conſpicitur. Quod prope ſcholam Græcam in ruinis aræ Maximæ, foroq́; Boario repertum eſſe ſcimus. Viſuntur & marmorea ſigna parietibus incluſa L. Veri Antonini de triũpho Parthico: ſiue M. Antonini de triumpho Dacico, ſublata ex æde S. Martinæ. In aula uero ſuperiori ſtatua ænea Satyri pulcherrima, & quædam alia deorum ſimulacra ſunt ſita.

Iani. *Caſtoris, & Pollucis.* *Nili.* *Tygris.* *Herculis imberbis.*

De ſtatuis hominum, Regum, & Imperatorum, quæ in Capitolio fuere. CAP. VII.

NOn ſolum immortalium deorum ſimulacris, uerum etiam, ut diximus, præclariſsimorũ hominum, regũ atq; imperatorum ſtatuis Capitoliũ illuſtratum eſſe quã plurimi memoriæ prodidere. In eo enim Scipionis (qui bellum in Aſia geſsit, Antiochumq; deuicit) ſtatuam, non ſolum cum chlamyde, ſed etiam cum crepundijs, erectam fuiſſe, pro Rabirio refert Cic. Syllæ uero pedeſtrem in Philip. Si quis eſt, inquit, ſenſus in morte ænea ſtatua futura, & ea pedeſtris magis, quàm inaurata equeſtris: qualis L. Syllæ prima ſtatua eſt. Qui ad Atticum, etiam commemorat Scipionem proauum Metelli ad Opis loco excelſo cenſoriam habuiſſe. Præterea Senatus Aemilij Lepidi pueri ſtatuam bullatam, & prætextatam, quòd hoſtem in acie interemiſſet, ciuemq; ſeruaſſet, in eodem erigi iuſsit. Quo munere dignus habitus eſt etiam Metellus, quòd ex æde Veſtæ palladium ab incendio liberauiſſet. Cornelia Gracchorum mater non caruit hac gloria, ſicut & Trebius, quòd in ædilitate ſua frumentum Pop. Rom. aſsibus præſtitit, Plin. autore. Plut. uero tradit Fabium Max. ſuam ipſius equeſtrem ex ære iuxta Herculem ſtatuiſſe, priſcosq; Romanos Bruti illius, qui Tarquinios expulit, ſtatuam poſuiſſe, mediam inter regum ſtatuas, cum hoc indice,

Scipionis. Syllæ. Aemilij Lepidi. Metelli. Corneliæ Gracchorum matris.

VTINAM BRVTE VIVERES.

Domitianum autem non niſi aureas, & argenteas, certiq; ponderis ſibi poni permiſiſſe, ſcribit Sueton. & Eutropius. Quidam non contenti ſolis ſtatuis, tabulis etiam famam, & gloriam poſteris relinquere conati ſunt: quemadmodum uictoriæ ſuæ Aſiaticæ Aſiaticus ille, de quo

ſuperius

ſuperius facta eſt mentio. Bocchus etiam, ut Pop. Rom. deliniret, ſimul & Syllæ gratiam aucupatus, triumphales imagines collocauit, inter quas inerat aureus Iugurtha ab eo Syllæ traditus. Nicomachus Proſerpinæ raptũ pinxit in tabula ſita in templo Iouis Opt. Max. Extat adhuc ingens æneum caput, quod, ut teſtatur Lampridius, demptum coloſſo Neronis ſuæ impoſuit ſtatuæ Commodus Imp. cuius Coloſſus ex marmore fractus cernitur in ædibus Conſeruatorũ. Innumerabiles autem fuere ſtatuæ in Capitolio, quarum maiorẽ partem ex prouincijs deuictis Romanos in urbem trãſtuliſſe, Cic. de nat. deorũ docet his uerbis: Etenim fana multa ſpoliata, & ſimulacra deorum de locis ſanctiſsimis ablata uidemus à noſtris. In frontiſpitio autẽ prædictarum ædium æneum illud Lupæ ſimulacrum, ex cuius uberibus pendere urbis conditores ait Verg. reſtitutum nunc uidemus. De quo in Catilinam Cic. ſic meminit: Tactus eſt etiã ille, qui hanc urbem condidit Romulus, quem inauratũ in Capitolio paruum, & lactentem uberibus inhiantem fuiſſe meminiſtis. Et primo de diuinatione his Ennij carminibus:

Hic ſylueſtris erat Romani nominis altrix
Martia, quæ paruos Mauortis ſemine natos
Vberibus grauidis, uitali rore rigabat,
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atq; auulſa pedum ueſtigia liquit.

Viſuntur in ſupioribus locis domus eorundẽ duo ſimulacra ænea, iuuenili forma, alterũ ſtans ſerui habitu, alterum nudũ pueri ſedentis, paſtori haud abſimilis, curuato corpore è planta ſuppurati pedis ſpinam acu euellenti.

De Cliuo Capitolino, Tarpeia rupe, & ſaxo Carmentali. CAP. VIII.

CLiuus Capitolinus, per quem publicus in arcem erat aſcenſus, ubi nam fuerit, permagna eſt inter antiquitatis diligentiores dubitatio. Blon. enim ad eam arcis partem fuiſſe, quæ uerſa in Auentinum, nunc eccleſiam S. Georgij in Velabro è regione reſpicit, uerbis Liuij his nititur comprobare: Quum cõmiſſum præliũ eſſet, Coſ. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille, & trecentos erant media urbe tranſire Eſquilias iuſſerunt, nullos aptiores inter conualles, tectáq; hortorum, & ſepulchra, uacuas undiq; uias ad pugnandum futuros rati. quos quũ ex arce, Capitolióq; cliuo publico in equis decurrentes quidam uidiſſent, captum Auentinum conclamarunt. Et certe Suet. in Cæſaris uita hunc ipſum innuit locum. Gallici, inquit, triumphi die Velabrum præteruehens penè curru excuſſus eſt, axe diſtracto, aſcenditq; Capitolium ad lumina quadraginta elephantis dextra, & ſiniſtra lychnuchos geſtantibus, quemadmodũ & Ouidius his carminibus:

Inde, uelut nunc eſt, per quem deſcenditis, inquit,
Arduus in ualles, & fora cliuus erat.

Et quanquam omnia hæc ueriſimilem Blon. rationem faciunt, non tamen certum locum oſtendunt: quia, cũ cliuus emineret, facile potuerũt Numidæ ex altiori loco decurrentes ex uarijs Capitolij partibus ſpectari. Ser. autem, ut uiſum eſt, ſcribit Saturni templum fuiſſe ante Cliuũ Capitolij, iuxta Concordiæ templum. Quod ſi intelligimus de templo Saturni Capitolino, non uideo quomodo ſtet

iuxta

iuxta Cõcordiæ,quod ualde diſtabat.Erat enim prope Se-ueri arcum. Verũ cum in urbe Concordiæ multæ fuerint ſacræ ædes,neceſſe eſt Ser.aliam ſignificare:aut certe di-cere cliuum Capitolinum fuiſſe,ab eodem Seueri arcu ad Senatoris ſtabula,ubi fundamenta antiqua non iugiter re-cta,ſed intro flexa adhuc cernũtur,quæ portæ locum ua-cuũ relinquunt,ſic enim procedit,quod dicit Ser.Ibi qui-dem fuit Saturni templum,& intra ipſum,& Concordiæ Cliuus collocaretur. Et mehercle Cice. actione ſexta in Verr. prope Fo.Rom.fuiſſe,his admonet uerbis: Tamen cũ de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent. Arcus etiam Seueri ad radices Capitolij in capite fori excitatus, ſub quem triumphantes tranſeuntes Capitolium aſcendebant,facit ut Blondi opi-nionem affirmare dubitem, niſi uelimus diuerſis tempo-ribus utroq; in loco fuiſſe,quod caret ratione. Plures ta-men aditus habuiſſe Cor.Tac.uerba ſuperius adducta ſa-tis oſtendunt.Sed de cliuo Capitolino quiſq;, quam pro-bat,eam ſequatur opinionem. Hunc autem ſilice ſtratum eſſe Liuius primo decadis quintæ ſic docet. M. Aemilio Cos.Cenſores cliuum Capitolinum ſilice ſternendum cu-rauerunt,& Porticũ ab æde Saturni in Capitoliũ ad ſe-naculum,ac ſuper id Curiam ſtrauerunt.Hæc autẽ porti-cus uidetur una ex illis de quibus idem Cor. ſic loquitur: Erigũt aciẽ per aduerſum collem uſq; ad primas Capito-linæ arcis fores. Erant antiquitus porticus à latere cliui dexteræ ſubeũtibus.In eodẽ cliuo domũ Milonẽ habuiſ-ſe ſcutis refertã cõmemorat Cicero.Dubitatur autẽ utrum hæreditariam, an conductam,quia ſuperius dicit,nullum

angipor

angiportũ eſſe, in quo Miloni non eſſet conducta domus. Blon. in Roma triumphanti ſcribit floralia ad Cliuũ Capitolinũ menſe Maio celebrari ſolita eſſe: ubi prope proſtitutæ mulieres paucis ante annis tabernas, & caſas habebant. Sed uellem huius rei autorem addidiſſet. Rupes Tarpeia, ex qua ſontes, & dãnati præcipitabantur, foro Romano ſuperſtitiſſe Diony. ſignificare uidetur, his uerbis: Duci eum iuſsit in ſuperſtantẽ foro collem: eſt enim locus is rupes uaſta, unde eis mos eſt deijcere aduerſarios. Meminit & Plin. Metellus, inquit, Capitolio ad Tarpeiũ raptus ut præcipitaretur. Ful. uerò putat Tarpeiam rupẽ fuiſſe, ubi nunc facinoroſi puniuntur: quod & nobis magis placet, nec uerba Diony. huic ſententiæ repugnant, quia de toto colle loquuntur. Saxũ Carmẽtæ, de quo mentio eſt apud Liuiũ ab ur. cõd. Tyberim deſpicit, è regione pontis Senatorum. Porta Stercoraria in cliuo Capitolino collocatur à Sex. Pomp. ubi ſordes ex templo Veſtæ ſublatæ condebantur, in Tyberim mox transferendæ.

De Tabulis, & Columnis æneis, argenteoq́ue Anſere. CAP. IX.

TAbulas in quibus leges, & publica acta continebantur, in Capitolio fixas, ac ſeruatas eſſe, plures teſtantur. Cic. pro Sex. Inſpectantibus uobis toto Capitolio tabulæ figebantur. Et mox: Sed unum egregium de rege Deiotaro Pop. Rom. amiciſsimo, decretum in Capitolium fixum. Et Philip. tertia. Falſas leges C. Cæſaris nomine, & falſa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figẽda curauerit. Polibius tertio ſcribit, Fœdera, quæ inter Romanos, & Carthaginenſes icta fuerant, perſcripta in

tabulis

tabulis æneis in templo Iouis Capitolini diligentiſsime ab ædilibus conſeruata: Veſpaſianumq́; ærearum tabularum tria millia, quæ cum Capitolio conflagrauerant, inueſtigatis exemplaribus, reſtituendi curam ſuſcepiſſe, in quibus tabulis publica monimenta continerentur: Quarũ una cernitur adhuc in Lateranenſi eccleſia. Clodius etiam tabulas, in quibus res in tribunatu ſuo geſtæ cõtinebantur, hic affixit: quas Cic. ab exilio reuerſus ui deleuit, autor Plut. Idem Cic. in Cat. commemorat æra legum in Capitolio tacta de cœlo, & liquefacta. Idem prope modum de Diuin. his Ennij carminibus:

Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo,
Ipſe ſuos quondam tumulos, ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.
Tum ſpecies ex ære uetus, generataq́; natæ
Concidit, lapſæq́; uetuſto numine leges.

Erant & leges à Romulo inſtitutæ, quarum argumentum tale eſt:

Ne quid inaugurato faciunto.
Patres ſacra, magiſtratusq́; ſoli peragunto, ineuntoq́;.
Plebeij agros colunto.
Sacrorum omnium poteſtas ſub regibus eſto.
Sacra patres cuſtodiunto.
Populus magiſtratus creanto.
Leges diſcunto.
Bella decernunto.
Deorum fabulas ne credunto.
Deos peregrinos, præter Faunum, ne colunto.
Nocturnas in templo uigilias ne habento.

Parricidas

Parricidas omnes capite puniunto.

Ne quis præſentibus fœminis obſcœna uerba facito.

Quiſquis demiſſam ad talos togam in urbe habeto.

Monſtroſos partus quiſquis ſine fraude cædunto.

Ne qs, niſi per portas, urbẽ ingreditor, ne'ue egreditor.

Mœnia ſacroſancta ſunto.

Mulier uiro legitime coniuncta fortunarũ, & ſacrorũ ſo
cia illi eſto, utq́; domus ille dominus, ita hæc domina.

Filia, ut patri, ita defuncto uiro hæres eſto.

Adulterij conuictam uir, & cognati (ut uolent) necanto.

Si uinum biberit domi, ut adulteram puniunto.

Parentum in liberos omne ius eſto, relegandi, uendendi,
& occidendi.

Erant autem apud Romanos curatores eorũ locorum, in quibus tabulæ publicæ ſeruabantur, ut index hic oſtendit.

C. CALPETANVS SATIVS.
SEX. METORIVS. M. PERPENNA LVRCO
T. SARTIVS DECIATVS CVRATORES
TABVLARIORVM PVBLICORVM.
FAC. CVR.

Auguſtus uictor totius Aegypti, quam Cæſar pro parte ſuperauit, multa de nauali certamine ſuſtulit roſtra ærea, quibus conflatis quatuor effecit columnas, quæ poſtea à Domitiano in Capitolio ſunt poſitæ, quas hodieq́;, inquit Ser. conſpicimus. Nunc uero in Lateranenſi eccleſia ſunt ſitæ: de his intellexit Virg. cum dixit,

-Surgentes ære columnæ.

Legimus

Legimus autem Syllam ex Iouis templo Athenis columnas ædibus Capitolinis uexiſſe. Cũ olim Anſeris clangore arx eſſet ſeruata in perpetuã rei memoriam, Romani eius argenteũ ſimulacrum in eadem ſtatuere arce, de quo Lucretius ſic: Romulidarũ arcis ſeruator candidus anſer.
Et Propertius,

Anſeris & tutum uoce fuiſſe Iouem.

Ob hoc, inquit Plinius, inſtitutum eſt, ut cibaria anſerum cenſores in primis locent.

De quibuſdam Epitaphiis, & Titulis in Capitolio exiſtentibus. CAP. X.

OSSA

NERONIS CAESARIS GERMANICI CAESARIS F. DIVI AVGV. PRON. FLAMIN. AVGVSTALIS QVESTORIS.

OSSA

AGRIPPINE M. AGRIPPAE DIVI AVG. NEPTIS VXORIS GERMANICI CAESARIS MATRIS C. CAESARIS AVG. GERMANICI PRINCIPIS.

OSSA

TI. CAESARIS DIVI AVG. F. AVGV. PONT. MAXIMI TRIB. POT. XXXIX. IMP. VIII. COS. V.

Vias autem urbis magna ex parte diſturbatas Veſpaſia-

nus reſtituit, ut in marmore in porticu ædium conſerua- torum poſito oſtendit talis index.

IMP. CAESARI
VESPASIANO AVG.
PONT. MAX. TR. POT. III.
IMP. IIX. PP. COS. III. DES. IIII.
S C
QVOD VIAS VRBIS
NEGLIGENTIA
SVPERIOR. TEMPOR.
CORRVPTAS IN
PENSA SVA RESTITVIT.

Sunt enim fornices in publici ſalis receptaculo, huiuſmodi inſcriptione uetuſtate penè conſumpta, notati.

Q. LVTATIVS. Q. F. Q. CATVLVS. COS. SVBSTRVCTIONEM ET TABVLARI- VM. S. S. FACIVNDVM CVRAVIT.

In æde.D. Mariæ de Aracœli eſt ara, quatuor pulcherri- mis exornata columnis, ubi legitur titulus hujuſmodi:

A CVBICVLO AVGVSTORVM.

De quibuſdam ædificijs, alijsq; rebus in genere. CAP. XI.

CVriam Calabram in Capitolio Romulus culmis te- xerat, ad quam calabatur (id eſt, uocabatur) Sena- tus, & populus à rege Sacrificulo, ut ludorũ, & ſacrifi-

ciorum

ciorum pernoſceret dies. Prope hanc ipſius Romuli caſam ponit M. Var. Metelli autem, & Conſtantini Porticum habuit Capitolinus mons, & Bibliothecam Maiorum pulcherrimis, marmoreiſq; columnis exornatam: Atriumq; publicũ, quod tactũ de cœlo memorat Liuius. Ser. ait locum ſacrum fuiſſe in Capitolio ex quo ſumebatur uerbena, qua coronabantur Feciales, & Paterpatratus fœdera facturi, uel bella indicturi: & lapidem Silicem, quem tenebant iuraturi per Iouem, hæc uerba dicentes: Si ſciens fallo, tum me Dieſpiter, ſalua urbe, arceq; bonis eijciat, ut ego hunc lapidem. Fuiſſe, inquit Gellius, loca in Capitolio cellis, ciſterniſq; ſimilia, ubi reponebantur ea, quæ in templo uetuſtate erant facta inutilia. Seiuges in Capitolio aurati à Cn. Cornelio poſiti ſunt M. Valerio Meßala, & Liuio Salinatore Coß. Eodemq; tempore duodecim clypea aurata ab ædilibus P. Claudio, & P. Sulpitio Galba ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compreſſam condemnauerant, autor eſt Liuius, qui quinto belli Pu. Clypeum Martis cum imagine Aſdrubalis ſtatuit in eodem colle: & ſecundo decadis quintæ columnam Roſtratam, ſic: In ſuſpenſa ciuitate ad expectationẽ noui belli nocturna tempeſtate columna roſtrata in Capitolio bello Pu. tota ad imum fulmine diſcuſſa eſt. At tertio eiuſdem decadis teſtatur, S. C. in Capitolio ſolitum haberi. Eo, inquit, facto auocatam à ſe concionem tribunus queſtus, & in ordinem ſe coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, abijt. In templo Iouis Capitolini fuit pallium breue, purpureum, laneſtrum, ad quod cum matronæ, atque Aurelianus Imp. iungeret purpureas ſuas ueſtes ci-

neris ſpecie decoloratæ uidebantur, diuini compara-tione fulgoris, hoc munus rex Perſarum ab Indis inte-rioribus ſumptum Aureliano dediſſe perhibetur. Cn. & Q. Oguinio ædilibus curulibus, Limina Capitolij ænea ſunt fabrefacta. Tegulas autem æreas Q. Catulus inaura uit, autor Plin. hinc Virg. Capitolia aurea dixit, quanquã & propter ſtatuas aureas, aliaq; pretioſa ornamenta au-rea dixiſſe exiſtimauerim. Numam antequam imperium adiret augurium in Capitolio captauiſſe ſcribit Plut. So-linus autem T. Tatium in arce, ubi fuit templum Iunonis Monetæ, habitauiſſe. Quo in loco prius ſteterat Domus Manlij, de qua Cic. pro domo ſua ita meminit: M. Man-lius cum ab aſcenſu Capitolij Gallorum impetum repu-liſſet, non fuit contentus beneficij ſui gloria, regnum ap-petiſſe eſt iudicatus: ergo eius domum euerſam duobus lo cis conueſtitam uidetis. Libri Sibyllini in templo Iouis Ca pitolini ſub terra, in arca lapidea ab hominibus decem cu ſtodiebantur, autor Diony. Cæſar primo conſulatu tria millia pondo auri furatus è Capitolio, tantundem inau-rati æris repoſuit. Sueton.

De Laudibus Capitolij. CAP. XI.

SI quis Capitolij pulchritudinem, diuitias, & ornamẽ ta oratione celebrare, proq; illorum admirabili, & penè incredibili amplitudine uerbis illuſtrare conetur, nul lam profectò inueniet tantam dicendi elegantiam, aut co-piam, quin uerborum exilitate deprimat, quæ ſeſe extol-lere poſſe confidebat: cui Cic. nullum inueniens epitheton magis conueniens, Deorum, & Iouis terreſtre domici-lium appellauit. Quare in huius laudem ero cõtentus re-

ferre

ferre ea tantum, quæ memoriæ traduntur à Marcellino, qui loquens de Conſtante, Conſtantini filio, tunc primū Romam ueniente, ſic ſequitur: Deinde intra ſeptem montium culmina per accliuitates, planiciemq́; poſita urbis mēbra colluſtrans, & ſuburbana quicquid erat primum eminere inter alia cuncta ſpectabat, Iouis Tarpeij Delubra, quantum terrenis diuina præcellunt. Et infra deſcribens Aegypti mirabilia ſic habet: His accedunt altis ſuffulta faſtigijs templa, inter quæ eminet Serapeum, quod licet minuatur exilitate uerborum, atrijs tamen columnaribus amplißimis, & ſpirantibus ſignorum figmentis, & reliqua operum multitudine ita eſt exornatum, ut poſt Capitolium quo ſe uenerabilis Roma in æternum attollit nihil orbis terrarum ambitioſius cernat. Eandem imitatus ſententiam Caßiodorus: Traiani, inquit, Forum uel ſub aßiduitate uidere miraculum eſt: Capitolia celſa conſcendere, hoc eſt, humana ingenia ſuperata uidere. Nunc uero penè nudus eſt relictus.

De Concordiæ, & Iouis Statoris Templo, & quid ſit Curia. CAP. XII.

IN ſitus urbis deſcriptione ſecundo loco uallem inter Capitolium, Palatinumq́; montem iacentem poſuimus, eamq́;, ſecundum longitudinem, non ultra Palatini latus terminauimus: cuius ædificia, & loca par eſt tandem ut in antiquam ſpeciem, & ſplendorem, quoad fieri poterit, reſtituamus. Et quia nihil eſt quod magis res augeat, & conſeruet quàm Concordia, ab ipſa rite principium facturi uidemur. Concordiæ igitur Templum uouit Camillus, ſi plebem patribus reconciliaſſet, quod in ſo

Concordiæ templum.

in foro, ut tradit Plutarch. ut autem Var. inter Capitoliũ, & forum deinde extruxit: hunc autẽ ſecutus Sex. Pomp. Senatula, inquit, Romæ tria, unum ubi nunc eſt ædes Cõcordiæ, inter Capitolium, & forum. Val. autem Max. ait Sempronium Aſelionem pro æde Concordiæ ſacrificium facientem ab ipſis altaribus fugere extra forum creditores coëgiſſe. Sed cum non unum fuerit Concordiæ templum, uidendũ ne Plut. de eo intelligat, quod erat ſupra Comitium, ad forum uſq; productum. Huius autem porticus extant adhuc ad radices Capitolij octo ingentes columnæ cum inſcriptione hac:

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS, INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT.

Quo autem tempore reſtitutum ſit à Senatu incertum eſt. Extat tamen in Lateranenſi baſilica de reſtitutione memoria huiuſmodi:

D. N. CONSTANTINO PIO FELICI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO OB AMPLIFICATAM TOTO ORBE REM PVBLICAM FACTIS CONSILIISQ.

S. P. Q. R.

AEDEM CONCORDIAE VETVSTATE COLLAPSAM IN MELIOREM FACIEM OPERE ET CVLTV SPLENDIDIORE RESTITVERVNT.

Hinc autem centum gradibus ad Monetæ Iunonis templum

plum aſcendebatur. Cic. Philip. ſeptima: Occulta enim fuit eorum uoluntas, iudiciumq́; de M. Antonio, qui frequentiſsimi in gradibus Concordiæ ſteterunt. Ouid.

Candidate niueo poſuit lux proxima templo,
Qua fert ſublimes alta Moneta gradus.
Furius antiquum populi ſuperator Hetruſci
Vouerat, & uoti ſoluerat ille fidem.
Cauſa, quòd à patribus ſumptis ſeceſſerat armis
Vulgus, & ipſa ſuas Roma timebat opes.

In Concordiæ Senatus frequēter habebatur, & conciones. Idem Cic. in Philip. pro Sextio, & domo ſua. Lampridius, Cum Senatus, inquit, frequens in curiam, hoc eſt, in ædem Concordiæ templum auguratum conueniſſet. In eodē tēplo fuit ſtatua Apollinis, Iunonis, & Latonæ Apollinem & Dianam infantes ſuſtinētis: Aeſculapijq́;, & Hygiæ à Nycerato fabrefacta. Sthenis autē Cererem, Iouē, & Mineruam, flentesq́; matronas, & adorantes, ſacrificantesq́; fecit, quæ erant in æde eiuſdem Concordiæ. Martem uero, & Mercurium Piſicrates. Zeuſis manu in Concordiæ delubro erat Marſias religatus. Erat & Liber pater, Caſsandraq́; à Theodoro picta. In pronao templi fuit Victoria, quæ M. Marcello Claudio, et M. Valerio Coſs. icta eſt fulmine. Habuit Concordiæ templum Cellam, de qua Cic. Philip. tertia ſic meminit: Armatos in Cella Concordiæ cum Senatum haberet incluſerit. Et quinta: In Cella Concordiæ collocari armatos, latrones, ſicarios, è templo carcerem fieri. Concordia dicta, inquit Var. à corde congruente. È regione autem huius, ad radices tamen Palatini montis, Templum Iouis Statoris, à Romulo uo- Iouis Statoris templū.

tum, fuiſſe, teſtis eſt Liuius: *apud quem ita loquitur* Romulus: Iupiter *tuis auibus iuſſus hic, in* Palatio, *prima urbi fundamenta ieci, arcem iam ſcelere emptam* Sabini *habent, inde huc armati ſuperata ualle media tendunt: at tu pater deûm, hominumq́; hinc ſaltem arce hoſtes, deme terrorem* Romanis, *fugamq́; fœdam ſiſte: hic ego tibi templum* Statori Ioui, *quod monimentũ ſit poſteris, tua præſenti ope ſeruatam urbem eſſe, uoueo.* & Cic. *priuſquam enim iret in exilium his* Iouem *precatus eſt uerbis:* Teq́; Iupiter Stator, *quem uere huius imperij* Statorem *maiores noſtri nominauerunt, cuius in templo hoſtilem impetum* Catilinæ *repuli à muris, cuius templum à* Romulo *uictis* Sabinis *in* Palatij *radice cum uictoria eſt collocatũ oro, atq; obſecro, ferte opem pariter reip. cunctæq; ciuitati, meisq́; fortunis.* Ouidius *etiam in* Faſt. *in radice* Palatini *ſic collocat:*

Tempus idem Statoris *erit, quod* Romulus *olim,*
Ante Palatini *condidit ora iugi.*

Quo in loco nũc ſunt ſpõdæ murorũ altiſſimæ ad Boreã *pertinentes. In hoc conciones haberi,* Senatusq́; *ſolebat.* Idem *in* Cat. *pro lege agraria, & alibi ſæpe. Nam* S. C. *iure fieri non poterat, niſi in loco per augures cõſtituto, quod templum appellaretur: non enim omnes ædes ſacra*

Curia. *templa erant.* Curia *in qua habebatur* Senatus *templum erat, autor* Gellius, & Var. *Vnde inter ædes ſacras, & templa illud intereſt, quod in his* S. C. *poterat haberi, in illis uero nequaquam. Ego tamen cauſa euitandi crebras eiuſdem uerbi repetitiones, & quo per nomen templi facilius inueniatur, quod quiſq; cupit, hanc differentiam nõ*

planè

planè ſeruaui. Hoc autem templum incēdio Neronis exuſtum fuiſſe docet Cor. Tac. Liuius uero uotum bis, bello uidelicet Samnitico, & in pugna ad Luceriam. Miror autem quid eſt cur quidam Iouis Statoris templum ad radices Capitolij poſuerint, ad eam inquam partem, quæ in planam urbē uergit, ubi nūc eſt ædes diui Andreæ in Statera, decepti ſolo cognomēto, qui ſi Ciceronis & Ouid. uerba obſeruaſſent, & Romuli dicentis apud Liuium in Palatio, non tam fœde in hunc lapſi eſſent errorem.

De Templo Veſtæ, & Romuli, ac de Luco eiuſdem Veſtæ. CAP. XIII.

TEmplum autem Veſtæ inter Capitolinum, & Palatinum montem, ubi diuæ Mariæ Gratiarum ædes nunc eſt ſita collocari à Diony. uidetur. Quod autem non fuerit ſub Palatio, ut putat Ful. probant, quæ ſequuntur, Plut. uerba: Reſtitere Romani quo nunc loco Iouis Statoris ſitum eſt templum, ita confertiſsimo agmine Sabinos adorti fundunt, fugantq;, & uſq; ad locum, Regiam nunc dictum, ac templum Veſtæ palantes agunt. Nam ſi Romani reſtitere ad radices Palatij, quomodo ſequitur fundunt, fugantq; Sabinos ad templum Veſtæ, quod, ſecundum Ful. fuiſſet, ubi reſtitere Romani, non autē quo fugati ſunt Sabini, contra opinionem Plut. Diony. & Liuij, qui de hoc templo ita meminit. M. Cœditius de plebe nunciauit tribunis ſe in Noua uia, ubi nunc ſacellum eſt, ſupra ædem Veſtæ, & reliqua. Erat enim prope forum Romanum. Hinc Appianus ait: Aſelium prætorē forte ſacra Caſtori, & Polluci in foro facientē cum quidā lapide fialam excuſiſſet, ad templum Veſtæ cucurriſſe. Cornel.

Tac. de Piſone loquens, Ex foro, inquit, fugit in ædem Veſtæ. Condita autem fuit à Romulo, ut infra demonſtrabimus ex uerbis Diony. qui etiam memoriæ prodidit, Caſtora, & Pollucem in pugna aduerſus Thuſculanos duce Poſthumio dictatore uiſos pugnantes pro Romanis, eodemq; tempore in foro equos abluiſſe ad ſcaturiginẽ manantem iuxta templum Veſtæ. Fuit eiuſdem deæ lucus, qui à Palatij radice in Nouam uiã deuexus erat, ex quo, ante urbem captam exaudita uox eſt, ut muri, & portæ reficerentur: futurum eſſe, niſi prouiſum eſſet, ut Roma caperetur, autor Cicer. de Diuin. Atrium, ſiue Regia Numæ prope Veſtæ ſacellum Plutarch. fuiſſe exiſtimat, non autem, ut Ser. ædem Veſtæ Atrium Numæ. Videamus au-

Verg. locus. tem obiter, quid ſibi uelit Virg. cum inquit:

Cana Fides, & Veſta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt.

Fidei tẽplũ. Per fidem enim Fidei templum intelligit, antiquiſſimum, utpote ab Aenea, uel (ut alij uolunt) à Numa in Palatio extructum, quo cogebatur Senatus cum de rebus ad ſtatũ reip. ſicut in Atrium Veſtæ cum Pont. Max. cũ de rebus ad religionem pertinẽtibus eſſet deliberaturus. Appianus. His ita habẽtibus Senatus in Fidei templum ſe cõtulit. Per Remum autẽ & Quirinũ Forum Romanũ in quo erant ſimulacra conditorum urbis lambentium ubera lupæ. Liuius ædiles ad ficum ruminalẽ (erat enim in Comitio) ſimulacra infantium conditorum urbis ſub uberibus lupæ poſuerunt. Et cum in foro cauſæ agerẽtur, ut idem autor de Virginia loquens oſtẽdit, ſic interpretamur: Romanos leges, & ciuiles, & pontificias ad religionẽ pertinentes

uniuer

uniuerſo orbi daturos, omniumq́; terrarum imperium, quemadmodum Iupiter pollicebatur, habituros. Templum Romuli ſteterat ad radices Palatini, in medio eius lateris, quod Capitolium reſpicit, ubi nunc eſt ædes diuo Theodoro dicata, de quo uidetur intellexiſſe Diony. cum de Lupercali loquitur in hunc modum: Oſtenditur ſecundum uiam, qua itur ad Circum, templumq́; ei proximum, in quo eſt lupa præbẽs pueris duobus ubera, antiquæ operæ ſimulacra ærea. Romuli templum.

De Lupercali, & ficu Ruminali.

CAP. XIIII.

LVpercal *autem fuit quædam ſpelunca ſub monte Palatino, in qua de capro luebatur, id eſt, ſacrificabatur: unde & Lupercal dictum putant. Alij uero dicunt quod illic lupa Romulũ, & Remum nutrierit. Alij, quod eſt ueriſimilius, lucum hunc eſſe ſacratum Pani Deo Arcadiæ, cui etiam mons Lycæus in Arcadia eſt conſecratus, dictus quod* λύκους, *id eſt, lupos nõ ſinat in oues ſæuire. Ideo Euander ſacrauit locum, Lupercalq́; nominauit. de quo Diony. ſic ſcriptum reliquit: Arcades in colle ipſo firmati cum ædificia alia more patrio exornaſſent, templa quoq; conſtruxerunt, atq; primum quidem Pani Lycæo, admonẽte eos Carmenta. Eſt enim apud Arcades Pan ue tuſtiſſimus, plurimũ in honore habitus. Nunc tamẽ, circũſepto ædificijs templo, priſcam loci naturã comprehendere nequit coniectura. Erat enim antiquitus, ut dicitur, antrum magnum ſub colle arbuſto contectum, & fontes ſub petris profundi, adhærensq́; rupibus ſaltus, & quidem opacus, ubi ara Deo conſtructa ſacrificia patria perficiebant.* Pan.

Idem tradit apud Lupercal Romulum, & Remum expoſitos fuiſſe, quem in locum lupa uadens ſeſe condiderat.

Lupercalia.

Aliorum autem fama eſt, Lupercalium morem à Romulo, & Remo originem traxiſſe, tunc cum lætitia exultantes, quod ijs auus Numitor eo loco, ubi educati erant, urbem condere permiſerat. Facto enim ſacrificio, cæſisq; capris epularum hilaritate, ac uino largiore prouecti, cuncti ouinis pellibus immolatarum hoſtiarum iocantes, geſtierunt. Verum ut de nominis etymologia, & origine, ita de loco uaria eſt opinio. Pomp. Letus ita ſcribit: Sub Capitolio Tyberis inferebat ſinum, qui pertingebat radices Palatij, ubi nunc eſt ædes S. Theodori, ubi expoſitus Romulus, & Remus in alueolo, ibiq; fuit ficus Ruminalis:

Ficus Ruminalis.

ſupra in Capitolio è regione iſtorum locorum Lupercal, hoc eſt manſio lupæ. Erat autem Lupercal prope tres columnas. Vt autem (ſecundum aliquos) accipimus, quæ de ficu Ruminali eius eſt ſententia, ita, quæ de Lupercali, prorſus reijcimus: de utroq; uero quæ eſt Seruij, qui in circo maximo ponit Lupercal. eius ſunt hæc uerba:

Rumon.

Rumon Tyberis dictus eſt, unde ficus Ruminalis, ad quam eiecti ſunt Romulus, & Remus, quæ fuit ubi nunc eſt Lupercal in circo, hac enim labebatur Tyberis antequam Vertumnus factis ſacris auerteretur. Et ubi Virg. inducit Aeneam ex Tyberi muros Palanteos ſpectantem, inquit: Nec ſitum præſentem conſiderare debemus: tunc enim nullis obſtantibus ædificijs per Lupercal Tyberi fluente, facile mons poterat uideri Palatinus. Quòd autem Tyberis ſinum inferret ad radices Palatini, bene procedit: uerum quòd per Circum laberetur, caret ratione, quia

ne, quia Auentinus ad alteram fluminis ripam eſſet relictus, nec ſequeretur, quod refert Liuius Herculem traiecisſe Tyberim, & dum feſſus procubuiſſet, Cacum boues furatum eos in ſpeluncam traxiſſe: fuerat enim neceſſe per Tyberim, quod eſt dictu abſurdum, niſi dicamus per Circum lapſum ante Herculis aduentum in Italiam. Præterea idem Ser. eodem in loco utrunq; reſtituit, ſicut & P. Victor, cum Lupercal fuerit, ubi nunc eccleſia S. Theodori, quemadmodum ſuperiori capite, ubi de templo Romuli ſumus locuti, tetigit Diony. Ficus uero Ruminalis in Comitio è regione ædis diui Coſmæ, & Damiani, & ad latus Palatini circo oppoſitum Maximo, quod Corne. Tac. ſic probat: Eo anno quo certatum eſt inter Hermunduros, & Cattos Ruminalem arborem in Comitio, quæ ſupra octigentos, & quadraginta annos Remi, Romuliq; infantiam texerat, mortuis ramalibus, & areſcente trunco diminutam prodigij loco habitum, donec in nouos fœtus reuiuiſceret. Si autem uolumus, quod ait Liuius, pueros in proxima alluuie, ubi ficus Ruminalis, expoſitos ſecundum Tacitum dicemus, Tyberim forum Romanum alluiſſe, ferentesq; pueros deſcendiſſe ex Palatio in Comitium, ibiq; expoſuiſſe infantes: nulla enim eſt ratio alia, ut Liuij cũ Taciti cõueniant uerba. Veriſimilius eſt, ſecundũ Diony. apud Lupercal expoſitos eſſe, nutritos uero apud ficũ Ruminalẽ, ut innuit idem Tacitus cũ inquit, texit infantiam Romuli & Remi: aut fluitante ſcapha in Comitiũ delatos. Nam Var. ait infantes non expoſitos, ſed delatos ad ficum Ruminalem: & L. Florus repertos ad arborem, quæ non fuiſſe (ut uult Ser.) ubi Lupercal oſtendit etiam

Plut.

Plut. his uerbis: Locum Germalum uocant, ſed pridem Germano nomẽ fuerat, quod germanos fratres uocemus, nec porrò longius ficus Ruminalis. Non deſunt autẽ qui Lupercal è regione Septizonij Seueri fuiſſe putent, quos ſecutus eſt Blon. in Roma triumphanti. at hoc ſtultum eſt credere. Quo modo enim Euander à Tyberi in urbem rediens potuit oſtendere gelidum, ut ait Virg. Lupercal ab altero latere montis auerſo exiſtens, meridiemq́; ſiue ortum æſtiuum reſpiciens, cum ad Boream pertineret? unde recte poëta gelidum appellauiſſe uidetur. Quis autem Lupercalia inſtituerit, ubi, & quo modo fierent, ſcribit Val. Max. Ser. & Plut. in Antonij uita. Ruminalem autem ficum ſunt qui uolunt à Romulo, quaſi Romularem denominatã. Alij à lacte infantibus dato: nam pars gutturis ruma dicitur. Huius autem arboris etiam Auguſti tempore ueſtigia extitiſſe docet Ouid. his carminibus:

Arbor erat, remanent ueſtigia, quæq́; uocatur
  Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

De uia Noua, uico Iugario, & Thuſco.

CAP. XV.

Viam nouam fuiſſe è regione templi Iouis Statoris, perq́; uallem inter Capitolium, & Palatium productam, ſignificant hæc Liuij uerba: Ex ſuperiore parte ædium per feneſtras in nouam uiam uerſus (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Idem: Templum in noua uia ſupra ædem Veſtæ Aio extructum. Quanquam Cic. de diuinatione non templum dicit, ſed Aram. De uia hac meminit & Ouidius: eius ſunt hæc carmina:

Forte reuertebar feſtis Veſtalibus illac,
Qua noua Romano nunc uia iuncta foro eſt.

Crediderim hanc uiam antiquiſsimam, diuerſamq; ab ea, quæ inſtaurata à Caracalla ſub Thermis ipſius fuit. Vicus Iugarius qui, autore P. Vic. & Thurarius dicebatur, per radices Capitolij à porta Carmentali ad forum Romanum aditum præbuit. Liuius, Ab æde, inquit, Apollinis boues fœminæ duæ albæ porta Carmentali in urbem ductæ: poſt eas duo ſigna cupreſſea Iunonis Reginæ portabantur: tum ſeptem & uiginti uirgines longam indutæ ueſtem carmen in Iunonem Reginam canentes ibant, illa tempeſtate forſitan laudabile rudibus ingenijs, nunc abhorrens, & inconditum ſi referatur. Virginum ordinem ſequebantur decemuiri coronati laurea, prætextatiq;: à porta Iugario uico in forum uenere. Blon. uero ait, nihil aliud habere, quàm quod idem autor dicit, ſaxum ingens à Capitolio in ipſum uicum procidiſſe: quæ uerba certum locum non deſignant, ſicuti quæ nos allegauimus. Fuluius autem ponit uicum Iugarium inter Romanum, Boariumq; forum, quod falſum eſſe prædicta Liuij uerba oſtendũt. In hoc uico fuit domus L. Amerimni equitis Rom. ut ex filij epith. legitur. Iugarij autem nomẽ obtinuit, quòd ibi fuerat ara Iunonis Iugæ, quam matrimonia iungere putabant, autore Sex. Pomp. Quemadmodũ autem uico Iugario per radices Capitolij à porta Carmentali in forum Romanũ, ita uico Thuſco per radices Palatini montis ab eodẽ foro in Velabrũ patebat acceſſus: ſicuti eiuſdem Liuij uerba, quæ ſequũtur, oſtendũt: In foro pompa conſtitit, per manus reſte data, uirgines ſonum uocis Iugarius uicus. Thurarius.

plauſu

plauſu pedum modulantes inceſſerunt, inde uico Thuſco, Velabroq́; per Boarium forum in Cliuum Publicum, atq; in ædem Iunonis Reginæ perrectum. Patet ergo uirgines ingreſſas porta Cartamentali, Iugario uico per radices Capitolij producto in forum: poſtea uico Thuſco, ad Palatij radices iacenti, per Velabrum, forumq́; Boarium in Auentinum perueniſſe. Neſcio autem quo autore Fuluius uelit id campi, quod eſt inter Capitolium, Palatinũ montem, Auentinum, & Tyberim, uicum Thuſcum appellatum: ſi ita eſſet, ſatis fuerat Liuio dixiſſe: Inde uico Thuſco in Cliuũ publicũ, atq; in ædem Iunonis Reginæ perrectum: ſed Velabrum à uico Thuſco diuidens, oſtendit ibi finem fuiſſe uici Thuſci, ubi Velabrũ incipiebat, quod cum foro Boario, in eo campo fuiſſe demonſtrabitur. Ab eodem autem Liuio huiuſce uici etymologia eſt petenda. Narrat enim in bello aduerſus Aricinos cæſis Hetruſcis, partem exiguam ipſorum Romam profugiſſe, ibiq́; benigne exceptos, diuiſosq́; in hoſpitia: deinde curatis uulneribus, alios domum profectos, multos autem Romæ hoſpitium, urbisq́; charitatem tenuiſſe, locumq́; ijs ad habiandum datum, quem deinde uicũ Thuſcum uocauere. Diony. Dedit, inquit, eis Senatus regionem urbis, inter Palatium, & Capitolium quatuor ferme extenſam ſtadia, conuallem, quæ ad ætatem uſq; meam uicus Thuſcus appellatur, per quem quidem tranſitus eſt à foro ad Circum Maximum. Propertius his conſenſiſſe uidetur, his uerſibus:

Thuſcus uicus.

At tu Roma meis tribuiſti præmia Thuſcis,
    Vnde hodie Thuſcus nomina uicus habet.

Alij aliter referũt hiſtoriã: uidelicet uicum ipſum Thuſcũ appella

appellatum à Cœlio Vibieno Thuſco, qui cum ſua manu Romulo contra Latinum in auxiliũ uenerit, & poſt Cœlij obitum, quod nimis munita loca tenerent, neq; ſine ſuſpitione eſſent, deductos in planum, & ab eis uicum Thuſcum denominationem accepiſſe. In hoc uico lenones habitauiſſe oſtendit Plautus in Ciſtel. hinc Horat. Ac Thuſci turba impia uici.

De arcubus Romuli, Senatulo, & Ouidij domo. CAP. XVI.

ARcus ueteres, quos Romulus lateritios poſuit, & florentes poſtea opibus Romani nunquam paßi ſunt in marmoreos mutari, ne conditoris urbis ſuæ memoria deperiret, Blon. ſcribit ætate ſua collapſos, ubi nunc ſunt eccleſiæ S. Mariæ de gratia, & de inferno. Eam, inquit, uiam ad portam Appiam expeditißimã uidemus. Alij uero uolunt de his arcubus intellexiſſe Iuue. cum dicit:

Subſtitit ad ueteres arcus, madidamq; capenam.

Quod ſi accipimus, Blondi repugnabimus opinioni, niſi uelimus bis ſubſtitiſſe. Sed neſcio qua ratiõe uelint Romulũ arcus poſuiſſe, cũ ea tempeſtate nõ eſſet adhuc excitandi triumphales arcus conſuetudo. Senatulũ, in quo ſenatores conſultandi cauſa conſiſtebãt, fuit inter Capitoliũ, & Forum, ubi ædes Concordiæ, ut uiſum eſt ſupra. Ouid. autẽ domũ ſuam ſub Capitolio his carminibus poſuiſſe patet:

Hanc ego ſuſpiciens, & ab hac Capitolia cernens,
Quæ noſtro fruſtra iuncta fuere lari.

Quidam uolunt fuiſſe prope ædem diuæ Mariæ de conſolatione. Secunda autem parte ſitus urbis expedita, Palatinum montem aſcendamus.

LIBER TERTIVS.

De uaria palatij etymologia CAP. I

QVANQVAM *Palatinus mons multis iam annis ante urbem conditam ædificijs eſſet conueſtitus, ab Roma Itali filia Valentia, ab Euandro deinde arce conſtituta, urbeq́; orta, Reges, & Imperatores ſedem inibi habuerunt, ut nihil ſit apud hiſtoricos, aut poëtas magis celebratũ: attamen eius etymologia tam uaria traditur, ut ex multis autoribus, quem ſequaris, habeas neminem. Var. Quartæ, inquit, regionis Palatium, quod Palantes, qui cum Euandro uenere, qui etiam Palatini, & Aborigines ex agro Rheatino, qui appellatur Palatium, ibi conſederunt. Aliqui uero à Palante proauo Euandri Palatino nomen manſiſſe referunt, ſecundum quos Virg. ait;*

Arcades has oras genus à Palante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui ſigna ſecuti,
Delegere locum, & poſuere in montibus urbem,
Palantis proaui de nomine Palanteum.

Palantium. *Liuius montem hunc à Palanteo urbe Arcadiæ Palantiũ, deinde Palatium appellatum tradit. Alij à Palatia Latini uxore. Alij quod Palanton Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum ſuſcepit, hunc incoluerit. Alij à Palantia Euandri filia ab Hercule uitiata, & illic ſepulta. Alij à Palante*

lante, qui & ipſe inibi ſepulchrum eſſet conſecutus. Eundem hunc locum à pecore dictum putant multi, quod paſcens ibi balare conſueuerit. Tibullus:

Sed tunc paſcebant herboſa palatia uaccæ,
Et ſtabant humiles in Iouis arce caſæ.

Vnde Næuius Balantium nominauit: uel quod palare, id eſt, errare ſolerent armenta. Cephalon autem Gergitius memoriæ prodidit, hominem quendam comitem Aeneæ occupato monte, qui nunc Palatinus dicitur, urbem condidiſſe, Romamq; denominaſſe. Tremellius uero Palatinum Romuleum montem uocat, cum inquit: Fuit eius ſtatua in pede montis Romulei ante ſacram uiam, inter templum Fauſtinæ, ad arcum Fabianum. Is mons hodie Palatium Maius uocitatur. Balantium. Romuleus mons.

De Victoriæ, Cereris, Iunonis Soſpitæ, Matris deûm, & Libertatis templo, & eiuſdem Porticu, ac de domo Caſsij.

CAP. II.

CVm Romani plurimis uictorijs partis, imperij fines propagaſſent, Victoriæ deæ gratiam referentes, & quo in futurum proſperos ſucceſſus daret, ei templum in Palatio conſecrauere, in ea inquam parte, quæ uidet hortos diuæ Mariæ Nouæ, in infimo cliuo, cuius ſupra indicauimus Romulum Romanam portam inſtituiſſe. Vbi autem uictoria prius (ut prodidit Antias) Val. Max. inter alios honores Domus publice ædificata fuerat. Licet L. Iginius dicat P. Val. Voleſi filio Publicolæ domum, quæ ſub Velis erat, ubi poſtea fuit ædes Victoriæ, ex lege, quã ipſe tulerat, populum conceßiſſe. De Victoriæ æde memi- Victoriæ.

f nit &

nit & Liuius: L.Poſthumius inquit, Cos. ædem Victoriæ,
quam Aedilis Curulis ex multatitia pecunia faciēdam cu=
rauerat, dedicauit. Diony. uero ſcribit in uertice Palatini
montis ab Arcadibus, qui cum Euādro uenerāt, Victoriæ
Templum erectum eſſe, cui deæ anniuerſaria fierent ſa=
crificia, ab eiſdemq; Cereris ædem, cuius ſacra à ſolis mu=
lieribus celebrarētur. Sed de alia Victoriæ æde intellexiſſe
Diony. & locus, & tempus ſatis oſtendunt. Prope hanc,
Victoriæ — Aediculam Victoriæ Virginis poſuit Portius Cato, quam
Virginis. — biennio ante uouerat: iuxta quam fuit & Iunonis Soſpi=
Iunonis So= — tæ. In Victoriæ templum Matrem deûm Peſinunte oppi=
ſpitæ. — do Phrygiæ aduectam perlatam fuiſſe memorant: ibiq;
Matris deûm — manſiſſe donec illi Aedem ſtatuis, columnisq; pretioſis
cum pauimentis diuerſorum lapidum exornatam ſtruxere
Romani: Vnde Liuius: Aedes Magnæ Matris Ideæ de=
dicata eſt, quam deam P. Corn. aduectam ex Aſia in Pala=
tium à mari detulerat. Locauerant ædem faciendam M. Li
uius, C. Claudius Cenſores. Dedicauit Iunius Brutus, lu=
Megaleſia. — diq; ob dedicationem eius facti, Megaleſia appellati: de
quibus Cic. ita meminit: Nā quid ego de illis ludis loquar,
quos in Palatio noſtri maiores ante templum in ipſo Ma
gnæ matris conſpectu Megalenſibus fieri, celebrariq; uo=
luerunt, qui ſunt more, inſtitutisq; maxime caſti, ſolennes,
religioſi? Aduecta eſt autem Mater deorum carmine in li
bris Sibyllinis inuento: Pelli Italia alienigenam hoſtem
poſſe, ſi deportata eſſet Romam. Erat enim lapis, quem
Libertatis. — incolæ hoc appellabant nomine. Libertatis autem & Tem
plum, & Porticum ſtruxit P. Clodius in parte domus
Caßij, prope Iouis Statoris templum.

De Fano, & Ara Febris, Aede Larum, Deæ Viriplacæ ſacello, ac de templo Fidei, & Iouis Victoris æde. CAP. III.

Fanum Febris in Palatio fuiſſe Val. Max. ſic docet: Febrem ad minus nocendũ templis colebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterũ in ara Marianorũ, tertium in ſumma parte uici Longi, in eaq́; remedia, quæ corporibus ægrotorum annexa fuerant, deferebantur. Docet & Cic. his uerbis: Illud profecto cõfiteamini longe aliter rem ſe habere, atq; hominũ opinio ſit: eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas eſſe, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, ut pernitioſis etiã rebus non nomen deorũ tribueretur, ſed etiã ſacra conſtituerẽtur? Febris enim Fanum in Palatio uidemus. Et ſecũdo de legibus: Ara, inquit, uetus ſtat in Palatio Febris. Hic autem notandũ ſecũdum Stoicos unum eſſe deum, cui nomina uariantur pro actibus, & officijs: unde etiam duplicis ſexus numina eſſe dicũtur, ut cum in actu ſint, mares ſint, fœminæ cum patiendi habent naturam. Aedem Larum idem Cic. Palatinam facit: ſicuti Val. Max. Deæ Viriplacæ ſacellum, in quo uiri, & uxores contentione animorum depoſita, cõcordes domum reuertebãtur. Agathocles, Diony. cæteriq́; Græci ſcribunt Aeneam cum Aſcanio, & eius filia Roma in Italiam ueniſſe, condidiſſeq́; in Palatio Templum Fidei, à puellæ nomine dicatum, ſub hoc titulo:

Vnus deus Stoicis. *Larum.* *Viriplacæ.* *Fidei.*

TEMPLVM FIDEI.

Orta deinde multis poſt annis inter Romulum, & Remum contentione de nomine urbis appellandæ, S. P. Q. R. placuiſſe urbem Romam à puella nominare, cuius

eulogium in templi frontiſpitio ex inſcriptione legiſſent. Sext. Pōp. refert Romā Aeneæ neptē hoc tēplū poſuiſſe, Numā uero Diony. & Liuius. Longis poſt ſeculis uetuſtate lapſum Auguſtus inſtaurauit. Templū Iouis Victoris à Q. Fabio bello Sabino uotū, in eodē Palatino mōte fuiſſe uolunt, dedicatumq́; Idibus Aprilis. Ouid. ſic:

Occupat Apriles idus cognomine uictor
    Iuppiter, hoc illo ſunt data feſta die.

De Heliogabali, Apollinis, & Penatium templo, ac de Aede Orci, locoq́ Palladij. CAP IIII.

Heliogabalus deus. ANtonius Heliogabalus, Heliogabalum deum in Palatino monte conſecrauit, eiq́; templum fecit, eo in loco, ubi prius Orci ædis fuerat, ſtudioſeq́; curauit Matris deum Typum, & Veſtæ ignem, Palladium, Ancylia, & omnia Romanis ueneranda, religionem Iudæorum, & Chriſtianorum deuotionem in illud transferre contendit, agēs ne quis deus, niſi Heliogabalus coleretur, autor Lampridius. *Lampridij locus.* Quo in loco cyphum, nō typum legendū puto, propter ea, quæ infra ſequūtur, uidelicet: Et adeo ebacchatus eſt ut cyphum eriperet. *Apollinis templum.* Templū Apollinis in ea parte Palatinæ domus Auguſtus excitauit, quam fulmine ictam deſyderari à deo aruſpices pronunciarunt, eiq́; Porticum autore Suet. addidit, quam laudat Propertius, & fores templi eburneas facit. Super faſtigium autem currum ſolis ex auro ſplendentem, quatuorq́; boues, id eſt, pretidas æneas à Myrione factas in ara ponit. Ouidius uero in Apollinis Belides, cum ait:

    Ducor ad intonſi candida templa dei,

Signa

Signa peregrinis ubi ſunt alterna columnis
Belides,& ſtricto ſtat ferus enſe pater.

In hoc templo Auguſtus iam ſenior ſæpe Senatũ habuit, & decurias iudicũ recognouit.In eodem pendebant Lychni inſtar arboris mala ferentis,ubi probati poëtæ ſcripta ſua reponebant.Hinc Horatius in arte poëtica:

Scripta palatini quæcunq; reponit Apollo.

Huius autem templi ueſtigia extare uidentur ſupra circum Maximum prope uineam Fedræ, in qua Tiberiana fuerat Domus.

De Apollinis etymologia plura Pla.in Cra.de Apollinaribus uero ludis Mac. in Sat. Aedis deorum Penatium in ea parte palatini montis fuit,quæ boream ſpectans, Velia dicebatur.Liuius quinto quintæ dec.De prodigijs deinde nunciatis Senatus eſt conſultus, Aedes deorum Penatium in Velia de cœlo tacta erat.Diony.Templum,inquit,Romæ oſtenditur haud procul à foro, in quo ſunt deorum Troianorum imagines inſcriptionem habentes. **Penatium templum.**

D. PENATES.

Sunt enim adoleſcentes duo ſedentes pilam tenentes ueteris artis opera.Timæus autẽ hiſtoricus ferreos,& æneos lituos,atq; Troianum uas quoddã fictile eſſe, ſcriptũ reliquit,Labeo uero Apollinem, & Neptunum. Exhauſta incendio æde Veſtæ,in Veliam translatum fuit Palladium à quo eccleſia S.Andreæ inibi ſita cognomen deinde accepit,in Pallara enim uocatur. Memorant quidam Liuiã D.Auguſto Templum in Palatio erexiſſe.

De Domibus Palatinis,& Saliorum Curia. CAP. V.

CVm Romulus, & Remus uitam paſtoralem agerēt, ſæpe ex lignis, & harundinibus tabernas ſtruxere, quarum unam ſcribit Diony. ætate ſua fuiſſe in angulo ex Palatio in circum ducēte, Caſam Romuli dictam, per multasq; ætates manſiſſe, & ſi quid uetuſtate, aut alio quouis caſu corruiſſet, cuſtodes loci nihil magnificentius addentes, uerum omnia prioribus reſtituentes, reficere conſueuiſſe. Quo in loco nunc Virgilij de Mantaco ciuis Rom. domuncula uiſitur. Tullus autem Hoſtilius, priuſquā Curiam condidiſſet, in Velia domum habuit: ubi poſtea fuit ædes prædicta deorum Penatium, autor Solinus. Catilinæ uero haud procul hinc, in ea parte Palatij, quæ uidet forum Romanum, & inde ad M. Scauri breuis tranſitus. de qua Aſc. ſic inquit. Demonſtraſſe uobis memini hanc domum in ea parte Palatij eſſe, quæ cum ab Sacra uia diſceſſeris, & per proximum uicum, qui eſt ab ſiniſtra parte prodieris, poſita eſt. Domum Ciceronis emptam uicies ſextertio à L. Craſſo uolunt fuiſſe ſupra ædem Iouis Statoris. Et certe in celeberrima Palatini montis parte erat, propeq; Palatium ſita, ut pro domo ſua ipſe Cic. his uerbis teſtatur: Domus ardebat in Palatio, non fortuito, ſed oblato incendio. & infra, In conſpectu totius urbis domus eſt mea. Admonendi autem eſtis eo in loco, ubi dicit, Ardebat in Palatio, non accipi ſecundum nunc uulgi opinionem, pro monte Palatino, cum ijs temporibus Palatiū exiguam ipſius partem occuparet: neq; etiam ſignificare domum Ciceronis intra palatium ipſum comprehenſam, ſed inuidioſe additum eſſe in Palatio, ac ſi diceret orator: Catilina in comburendo domum meam adeo ira erat ac-

Locus Cic.

cenſus,

cenſus, & furore amens, ut nullam prorſus rationem haberet locorum publicorũ, & ipſius Palatij, cui eadem domus mea fuerat iuncta. Iuxta quam ponit domum M. Flacci: qua euerſa, Q. Catulus de manibus Cimbricis Porticum extruxit. Craßi oratoris, & Viturbij domos in Palatio euerſas fuiſſe L. Aemilio Mamerco, & C. Plantio Coss. Plin. eſt autor. Vani ducis domum in palatio ſtatuit Liuius. Sicut Auguſtanam, Tiberianamq; Cor. Tac. de quibus ſuperiori capite memini. Auguſtanam autem ab Augusto, qui, ut ſcribit Suet. natus eſt in regione Palatij ad capita Bubula, ubi nunc, inquit, Sacrarium habet aliquãto poſtquam exceßit conſtitutum. Et alibi refert primo iuxta forum Romanum, ſupra ſcalas Annularias in domo, quæ Calui oratoris fuerat, habitauiſſe, poſtea in Palatio, nihilominus ædibus modicis Hortenſianis. De Tiberiana idem Cor. mentiónem ſic facit: Otho ex æde Apollinis diſcedens, per Tiberianam domum ad Miliarium aureum peregit. Curia Saliorum in Palatio, quæ cum flagraſſet inuentus eſt Lituus Romuli illæſus, autor Cic. Plutarc. ut L. Iginius, tradit Publicolam domum habuiſſe Subueliam nuncupatam, foroq́; imminentem. Tarquinij uero priſci domus ad Iouis Statoris templum fuit. Liuius: Quum clamor, impetusq́; multitudinis uix ſuſtineri poſſet, ex ſuperiore parte ædium per feneſtras in uiam Nouam uerſus (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Seru. ait Auguſtum, poſt Actiacum bellum, Palatium ex ſuo præcepto ædificatum, quum eſſet domus priuata, Reipub. donauiſſe.

Saliorum curia.

De Summa Velia, Statuis palatinis, aliſq; rebus in genere. CAP. VI.

VEliam Summam ad eam Palatij partem quæ celſior uerſa eſt in ortum æſtiuum, diuæq; Mariæ Nouæ ædem fuiſſe, diximus: cui, ut uult Var. ex eo inditum eſt nomen, quod ibi paſtores palatini, ante tonſurã inuentam, uellere lanam conſueuerint. Auguſtus in Palatio iuxta Fidei templum Bibliothecam extruxit Latinam, Græcamq; cum Porticu, quæ Palatina dicebatur, in qua Senatus ſtatuam Numeriano imper. poſuit, cum inſcriptione,

Bibliotheca. Porticus palatina.

DIVO NVMERIANO ORATORI POTENTISSIMO.

Statua M. Var. uiuentis adhuc eandem porticum exornauit, teſte Pollione. Bibliothecam uero Apollinis Coloſſus Thuſcanicus L. pedum à pollice ære nobilior, an pulchritudine, dubium. Fuit in Palatio Auguratoriũ, id eſt, locus ubi auguria captabantur: & Apollo cognomento Palatinus opus Scopæ, Latonaq; in palatij delubro, ut ait Plin. Suetonius commemorat Titum Imp. ſtatuam aureã Britanico in palatio poſuiſſe. Arbor fuit in eodem Palatino nata ex haſta Romuli, qui captato augurio haſtam ipſam de Auentino monte in Palatinũ iecit, quæ fixa fronduit, & arborem fecit: Laurusq; nata eo die, quo Auguſtus, unde triumphantes coronari conſueuerunt. Balneæ quoq;, quas Cic. pro Roſcio palatinas appellat, cuius ueſtigia extant ſupra circũ Maximũ, haud procul à uinea Fedræ. Iulius Capitolinus refert locũ fuiſſe in eodẽ mõte, qui Sicilia dicebatur, & alterũ, qui Iouis Cœnatio: & Lãpridius

Auguratorium. Romuli haſta in arborẽ. Laurus cum Auguſto nata.

dius Plateas pulcherrimas ſaxis Lacedæmonijs, ac porphyreticis ſtratas, quas Antonianas uocauit. Quæ ſaxa, inquit, uſq; ad noſtram memoriam manſerunt, ſed nuper eruta, & execta ſunt. Fuit in colle palatino Vicus Padi, & Fortunæ reſpicientis, Inibiq; feriæ celebrabantur, in quibus ſacrificium, quod fiebat, Palatual dicebatur, autor Antiſtius Labeo. *Plateæ Antonianæ.*

De Palatio nunc Maiori, Atrio, & Veteri Porta ipſius Palatij. CAP. VII.

Qvalis autem, & quanta fuerit Palatij moles, & pulchritudo indicant ruinæ ingentes, quæ ibi conſpiciuntur: indicant & picturæ, ſtatuæq; præclariſſimæ, pretioſæq; columnæ in eo repertæ. Quis autem tanta ædificia auxerit, nullus, inquit Blon. ſcribit: quod nulla alia ratione factum crediderim, quàm quod unuſquiſq;, nulla inſigni conſtructione facta, particulas addidit, quas ſcriptores, ut parum dignas, mandare literis omiſerunt. Nos autem diximus Auguſtum ſuam priuatam domum Reipub. donauiſſe, quæ iuncta fuerat Palatio. Præterea Plin. prodidit, Caligulam partem Palatij ad forum uſq; promouiſſe, ſeq; bis uidiſſe urbem totam cingi duabus domibus duorum principum, ſcilicet Caligulæ, & Neronis. Caligula autem in eo promouendo effecit ut ædes Caſtoris, & Pollucis, quæ erat in medio foro, è regione ueſtibuli ſuarum ædium eſſet. Sed quod ſcribit Blon. de Palatio Maiori, id quoq; de Palatio Vaticano nunc dicere poſſemus. Atriũ autẽ Palatiũ habuit augurato cõditũ, in quo conſulebatur Senatus, arieteſq; immolabãtur. Palatij uetus porta ad quã bello Sabino fuſos eſſe Romanos cõmemo- *Atrium Palatij.*

rat Liuius, fuit prope Roſtra, & ſi quis ad illius uerba diligenter attenderit, nullibi, quàm è regione ædis diui Laurentij in Mirāda exiſtimabit. Quidam hanc Romuli portam appellant. Palatinus autem collis præter unam, atque alteram domunculam, & ædem S. Andreæ prædictam, nullum nunc habet ædificium: totus enim uinetis plenus, aut paſcuis ager non ouibus magis, quàm caballis, & capris eſt relictus, ut uere Balantium poßit nominari.

Porta Romuli.

De templo Iani, Auguſti, & Fauſtinæ.

CAP. VIII.

QVartam partem ſitus urbis aggredientes à rebus diuinis, dijsq; immortalibus principium facturi rite uidemur, in primisq; ab eo, qui omnium rerum ianua habetur, hoc eſt à Iano, cuius templum, præter Capitolinū, aliud in foro Tranſitorio fuiſſe, ſic probat Ser. Captis Faliſis ciuitate Thuſciæ, inuentum eſt ſimulacrum Iani cum frontibus quatuor, (fuerat enim bifrons apud theatrum Marcelli) unde quod Numa inſtituerat trāslatum eſt ad forum Tranſitorium, & quatuor portarum unum templum inſtitutum: In qua autem parte fori, parum liquet, ſed crediderim in ea, quæ in fo. Ro. eſt uerſa, prope Baſilicam Pauli, ut ſequatur quod ait Mar.

Iani.

Et fora tot numeras Iane, quot ora geris.

Procopius tradit ætate ſua Iani templum fuiſſe in medio foro ex aduerſo Capitolij, paulo ſupra eum locum, quem tunc Romani tres Parcas appellabant. Erat, inquit, ſacellum totum ex ære conſtitutum, quadrata quadam dimenſione, tantæq; amplitudinis, quanta integri Iani ſtatua poterat ænea quinquepedalis capi, capite dūtaxat bifrōs, portæ

portæ utrinq; æneæ, quæ pacis tempore claudebantur, inſtante autem bello aperiebantur, uocabaturq; Ianus Geminus. Verum alterum erat ab eo, de quo Ser. quia, ut diximus, plures fuere Iani. De quadrifronte autem intellexit Mar. cum dixit: Et lingua pariter locutus omni, nam omnes de duobus non dicitur. Templum Auguſti in foro Rom. poſitum erat, quod Tiberio imperãte imperfectũ, Caligula abſoluit, ponteq; ſuper ipſum tranſmiſſo Capitoliũ Palatio cõiunxit. Vnde ex tribus columnis eius pontis prope palatinum montem, & totidem ad radices Capitolij adhuc erectis, facile poſſumus conijcere ubi nam eſſet Auguſti templum, ſuper quod pontem tranſmiſerit Caligula. Veſtigia templi Fauſtinæ, quam Hadrianus maritus permiſit diuinis honoribus à ſenatu coli delatis Circenſibus, Flaminibusq; multa, inſigniaq; extare uidemus pòſt nunc eccleſiã S. Laurentij in Mirãda. De quo Spartianus ſic meminit: Inter deos relatus eſt, habet templum, habet Salios, habet ſodales Antonianos, qui Fauſtinæ tẽplum, quod ei ſub Tauri radicibus fundauerat maritus, in quo poſtea filius huius Heliogabalus Antoninus ſibi, uel Ioui Syrio, uel Soli, incertum id eſt, templum fecit.

Auguſti. Fauſtinæ.

De Caſtoris, & Pollucis templo. CAP. IX.

Caſtoris, & Pollucis Templum in fo. Ro. ab omnibus ſcriptoribus collocatur. Lucretio Ofellæ conſulatum petenti Sylla impedimento erat, ille autem ſolicitatus à multis in forum uenerat, quem miſſus ab eo centurio iugulauit, ipſe in Caſtoris æde ſedens cædem è ſuggeſto ſuperne ſpectabat, Plutar. Martius de Hernicis triumphans in urbem redijt, ſtatuaq; equeſtris in foro decreta

eſt, quæ ante templum Caſtoris poſita eſt, Liuius. Non'ne ab A. poſthumio ædem Caſtori, & Polluci in foro dicatã uides? Cicero: In qua autem parte fori permagna eſt dubitatio, & inter antiquæ urbis ſcriptores uaria opinio. Volateranus ubi diui Coſmæ, & Damiani eſt eccleſia ponit: Pomponius uero Letus, certum non ſignans locum, in fine fori: quidam in uia Sacra: Fuluius ſub palatio iuxta Iuturnæ fontem, ubi nos Iouis Statoris templum: cui uidentur adſtipulari Diony. uerba quæ ſequuntur: Huius autem inopinatæ, admirabilisq; apparitionis cum ſigna adhuc Romæ multa, tum uero eſt ædes Pollucis, & Caſtoris, quam ſupra foro extruxit ciuitas, ubi uiſa ſunt illorum ſimulacra. Et rurſus: Specie pugilum, equosq; madidos ſudore ad ſcaturiginẽ, iuxta ædem Veſtæ manantem, abluiſſe ait. Et Ouidius locum tetigit his carminibus:

Fratribus illa dies, fratres de gente deorum,
Iuxta Iuturnæ compoſuere lacus.

Vnde cum Diony. dicit ædem ipſam ſtructam ubi illorum uiſa fuerant ſimulacra, & ſubiungit, iuxta ædem Veſtæ, cum Ful. ut diximus, uidetur conuenire, à Blon. uero diſcrepare. Var. nanq;, inquit Blon. cum dixiſſet, Tullum Hoſtilium curiã Hoſtiliam ædificauiſſe, ſic ſequitur: Ante hanc Roſtra, ſub dextera huius Comitio locus ſubſtructus, ubi nationum ſubſiſterẽt legati, qui ad Senatũ eſſent miſſi. Hinc Græcoſtaſis à parte, ut multa. Senaculum ſupra Græcoſtaſim, ubi ædes Concordiæ, & baſilica Opima. Qui ergo deſcriptum ſupra à nobis forum Romanum cognoſcit, & Var. uerba conſiderat, facile intelli- get Roſtra templum ad radices Palatij fuiſſe, ubi nunc eſt

Roſtra.

parua

parua S. Marie de Inferno eccleſia. Si igitur & Caſtoris templum ad radices Palatij, ubi Ful. ponimus, non uideo quo modo habebit Roſtra è regione, quemadmodũ uult Plin. cuius uerba hæc ſunt: Ex his Romuli ſine tunica, ſicut & Camilli in Roſtris, ante ædem Caſtorum fuit. Cic. in Ver. locutus de Caſtoris templo, eiuſq; columnis ſubdit, Qui ædem Caſtoris teſtem furtorum tuorum eſſe uolueris, quam Pop. Rom. quotidie, iudices etiã tum, cum de te ſententiam ferrent, uiderent. Et cum ſententiæ in Roſtris ferri ſolerent, patet quod Plin. etiam teſtatur, Caſtoris ædem ante Roſtra, uidelicet apud Fauſtinæ templũ, nunc S. Laurentij in Miranda, fuiſſe. Quo in loco paucis diebus ante urbis direptionem à barbaris factam, uidimus marmora mira arte ſculpta, columnaſq; pulcherrimas effodi, ut exiſtimem eas eſſe columnas, eaq; eſſe ornamẽta de quibus memini Ciceronem multa loqui. Quod, niſi uelimus ibi Caſtoris ædem, ut par eſt, collocare: neceſſe eſt, ſecundum Ful. alibi, quàm in radice Palatij, Roſtra ſtatuere: non enim procedit quod utrũq; ſit ad radices Palatini montis, & Roſtra ante ædem Caſtoris. Si autẽ eandem ædem apud Veſtæ libet ponere: dicendum duas fuiſſe apud forum, quarum alteram A. Poſthumius dictator bello Latino uouit, eiuſq; filius duumuir creatus dicauit. Alteram L. Metellus Dalmaticus de manubijs poſuit: quãquam Aſc. dicit Metellum inſtauraſſe, nõ poſuiſſe. Non deſunt autẽ qui ædem diuo Coſmæ & Damiano nunc ſacram, Caſtori, & Polluci attribuant: quorum templum cum maximũ, nobiliſsimumq;, ac multis colũnis exornatum fuiſſe in Verrem, ut dixi, oſtendat Cicero,

horum opinionem refutamus. Coſmæ enim & Damiani talium columnarũ nullũ præ ſe fert ueſtigiũ, aut ſignum. Huius ædis gradus reuulſos à Clodio memorat idem autor pro domo ſua, & pro Sex. Qui alibi etiam S. C. cõcionesq́; in eadem ſæpe habitas eſſe docet. Fuit autem ſtatuis, & nobili pictura à Cecilio Metello perbelle exornatum, qui, ut refert Plutar. Floræ ſimulacrum pulchritudine inſigne in eodem poſuit. Inerat & Tabula monimentum ciuitatis equitibus campanis datæ.

De Cæſaris, & Veneris Genitricis templo, eiuſdemq́ Veneris Atrio. CAP. X.

Diuus autem Cæſar templum prope forum ſuum habuiſſe dicitur, de quo Cor. Tac. ſic meminit: Ante ædem diui Iulij iacuit primo ictu: loquitur enim de Galba ad lacum Curtium interfecto. Plin. narrat Auguſtum in templo Cæſaris patris Caſtores, ac Victoriam poſuiſſe. In eodẽ foro Veneris Genitricis templum ſtatuit Appianus. Poſt uictoriam, inquit, contra Pompeium Cæſar Atrium templo Veneris circunduxit. Quod Hadrianus longo tempore poſt inſtaurauit. Nam, ut ſcribit Diony. Apollodoro architecto deſcriptionem, & formam templi Veneris miſit, ſignificans ſine illius opera, & miniſterio etiam ingentia ædificia extrui poſſe. Quærebat itaque an ædificium illud recte, & commode ſe haberet. Reſcripſit de templo ſublime illud, & concauum fieri oportere, ut ex loco ſuperiori in Sacram uſq; uiam inſignior proſpectus eſſet, & magis conſpicuum concauum ad excipiẽdas ludorum machinas, quæ in eo loco latenter compingi, & item ex occulto in theatrum duci poſſent.

Veneris Genitricis.

Quod

Quod ſi aliud fuit ab eo, quod poſuit Cæſar uotum bello Pharſalico, fuit omnino prope uiã Sacrã, ſicut & Cæſaris, uidelicet poſt Fauſtinæ templũ, nũc S. Laurẽtij in Miranda. Auguſtus ædẽ Martis Vltoris bello Philippenſi uotã in ſuo excitauit foro, de qua Suet. ita meminit: Publica opera plurima extruxit, è quibus præcipua forũ cũ æde Martis Vltoris. Meminit & Ouidius his carminibus:

Vltor ad ipſe ſuos celo deſcendit honores,
Templáq; in auguſto conſpicienda foro.

Plin. autem dicit ſe uidiſſe Scyphos è ferro dicatos in eodẽ templo, antéq; ipſum duas ſtatuas Alexãdri Magni tabernaculum ſuſtinẽtes. Cor. uero Tac. Senatores decreuiſſe ut Germanicus, atq; Druſius ouantes urbem introirent, circumq; latera eiuſdem templi ſtructos eſſe arcus cum effigie Cæſarum. Arbitramur autem Martis diuæ Martinæ ceſsiſſe templo, aut certe prope fuiſſe.

De Vulcani, Concordiæ, Pacis, Romuli, ac Veneris Cloacinæ Templo. CAP. XI.

Volcani templum ſupra Comitium locauit Sex. Pomp. eius ſunt hæc uerba: Statua Ludienis, qui quondam fulmine ictus in circo, ſepultus eſt in Ianiculo, cuius oſſa poſtea ex prodigijs, oraculorumq; reſponſis Senatus decreto intra urbem relata, in Volcanali, quod eſt ſupra Comitium, obruta ſunt. Et cum Comitiũ, ut uidebimus, ſit intra Palatinũ montẽ, Romuli & Remi, atq; Pacis templũ, dicimus Volcani ad radices Palatini è regione fermè eiuſdem Pacis fuiſſe. Diony. de Tatio, & Romulo loquens: Tractantes, inquit, in Volcani templo negotia, quod superſtat foro. Hinc conſtat Volcani

ædem

ædem in urbe Romulum poſuiſſe, contra Blondi opinio=nem, qui ſcribit Romulum exiſtimauiſſe Volcanum quidẽ colendum, ſed, ne urbs incendijs eſſet expoſita, urbe ex=cludendum: cui ſuffragari Vitruuij hæc uerba uidentur: Extra murũ Veneris, Volcani, Martis phana ideo collo=cari, uti nõ aſſueſcat in urbe uenerea libido, Volcaniq; uis è mœnibus religionibus, & ſacrificijs euocata, à timore incendiorũ uideãtur liberari. Quod ſi conſideremus tem=pora, inueniemus Vitruuium quidem cum Pompeio, & Dionyſio optime cõuenire, Blondum uero non recte ſen=ſiſſe. Nam Romuli ætate cum mille, ut ait Plutar. domus tantum eſſent, admodum in eo ambitu raræ, nõ erat metu incendij Volcanus urbe excludendus, ſicuti, ut hominum, ita ædificiorum urbe aucta. Verũ ſi Blon. in locorũ deſcri=ptione rationẽ temporis habuiſſet, quia aliter, ut ipſe uult, in primis conditæ urbis, & naſcentis Reip. temporibus: aliter nata, & aucta rerũ opulentia ædificatum ſit, nõ tam facile in hunc incidiſſet errorẽ. Volcani templum dedica=uit Tatius, ut Solis, & Lunæ, Saturni, Rheæ, Veſtæ, Dia=næ, Quirini. Idem Diony. tradit, ſicut & Plutar. Romu=lum ſecundum triumphum ducẽtem currum æreum tem=plo Volcani obtuliſſe, eumq; prope effigiẽ ſui ipſius col locaſſe: Coclisq; ſtatuam in eo poſitam eſſe, & concio=

Concordiæ. *nes ſolitas haberi. In huius autem area Concordiæ tem=plum ſtatuit Sex. Pomp. & Plin. Si intelligit de eo, quod Fuluius ille, libertino patre natus, uouit, ſi populo recon=ciliaſſet ordinem Senatorum, & equeſtrẽ, ſtructum annis* CCCIII. *poſt capitolinũ, ſumma inuidia nobiliũ, ex mul tatitia pecunia fœneratoribus cõdẽnatis, in radice Palatini*

montis

montis fuiſſe opinamur:nõ autẽ in Palatio,ut putat Blon. Sequeretur enim,ſecundum ipſum,in eodem monte fuiſſe & Volcani, quod adduci ad ſuſpicandum nullo modo poſſum,cum in Concordiæ area à dictis autoribus collocatum ſit. Inſecuto uero tempore Graccho, & Fuluio trucidatis,templum hoc inſtauratum fuit ab Opimio Coſ. ſummo populi dolore. Vnde noctu inſcriptum fuit,

OPVS VECORDIAE TEMPLVM CONCORDIAE FECIT.

Apianus ait iuſſu ſenatus erectum eſſe. In huius autem area Liuius refert, C. Bebio Pamphilo, & L. Aemulio Coſ.per biduum ſanguine pluiſſe. Concordiæ templum erexit & Liuia Druſilla,ob uiri cum ea cõcordiam,quod Tiberius dedicauit,Suet.meminit,& Ouid.ita,

Templaq́; feciſti,quam colis ipſe,deæ,
Hæc tua conſtituit genitrix,& rebus,& ara.

Quod in porticu Liuiæ his carminibus collocaſſe oſtẽdit,

Te quoq; magnifica Concordia dedicat æde
Liuia,quam charo præſtitit illa uiro.

Quo in loco deinde Veſpaſianus mira celeritate templũ Pacis,à Claudio prius inchoatum, poſt bella ciuilia ædificauit:cuius templi pars prope diuæ Mariæ Nouæ ædem adhuc extare uidemus. Fecit,inquit,Suet.noua opera templum Pacis foro proximum. & Ioſephus: Poſt triumphum, & Romani imperij firmiſſimum ſtatum Paci templum ædificauit. Fuit autem hoc templum maximum longitudine,& latitudine,quadrata forma, maximis pulcherrimisq́; exornatũ columnis, quarum una ibidem adhuc eſt erecta tantæ craſſitudinis, ut tribus ulnis uix amplectatur. Pacis.

In eodẽ templo, uaſa, & ornamenta templi Hieroſolymi triumpho Titi aduecta repoſuit Veſpaſianus, & uniuerſa donaria in eo conſecrauit, autor diuus Hierony. Veneremq́; dedicauit. Incendio autem exhauſtum eſſe tempore Commodi Imp. ſcribit Herodianus in hæc uerba: Nam cum neq; imbres, neq; nubes, tantumq́; exiguus terræmotus anteceßit, ſeu nocturni caſu fulminis, ſeu igni aliquo in ipſo terrarum motu ueluti extrito totum de improuiſo Pacis templum conſumptum incendio eſt, quod unum ſcilicet opus cunctorum tota urbe maximum fuit, atq; pulcherrimum: idem templorum omnium opulentißimũ, egregieq́; munitum, multoq́; ornatum auro, & argento. Quippe uniuerſi ferme illuc diuitias, quaſi in theſaurum congerebant. In Pacis Ganymedis ſtatuam fuiſſe oſtendit Iuue. cum inquit, & Ganimedem Pacis, & aduectæ ſecreta palatia matris. Aram autem Pacis primus excitauit Augustus: auxit deinde Agrippa. Ouid.

Ara Pacis.

Ipſum nos carmen deduxit Pacis ad aram,
Hæc erit à menſis fine ſecunda dies.

Quo autem in loco parum liquet. Intra Pacis, & Fauſtinæ extat antiquißimum templum, & eius porticus duæ columnæ, nunc diuo Coſmæ, Damianoq́; dicatũ, quod P. Vic. Remi fuiſſe ſignificat: Petrus uero Lateran. bibliothecarius & alij, Romuli, ſiue Quirini & Remi, idq́; à Caruilio Cos. uictis Samnitibus dedicatũ eſt, atq; ſpolijs hoſtium exornatum: quorum tanta fuit copia, ut non modo templum hoc, & forum, ſed etiam ſocijs ad templorũ publicorumq́; locorũ ornatũ diuiderentur, autor Liu. Var. uero uult Tatiũ regem Quirini dedicauiſſe templum, ſed

Romuli.

de eo

de eo intellexiſſe arbitror, cui ad radices Palatini montis locũ dedimus. Hoc autem habet primam partem in ipſo ingreſſu circularẽ cum teſtudine, & foramine, ſicut Pantheon, æneas quoq; ualuas, quæ prius ſignis, æreiſq; ornamentis erãt conſpicuæ. Sed quæ olim ad ornatũ erant maxime, nunc tantũ, ad claudendum factæ eſſe uidentur. Veneris Cloacinæ ædem prope ſacram uiam ſtatuit Ouidius in Faſt. Cloacinæ autẽ ſimulacrum in Cloaca maxima repertũ conſecrauit Tatius rex: & quia cuius eſſet effigies ignorabat, ex loco illi nomen impoſuit. *Veneris Cloacinæ.*

De Telluris, Salutis, Victoriæ, Solis, & Lunæ templo, de domo Caſsij, & de Armamentario. CAP. XII.

TEmplum Telluris, quod in quarta regione antiquæ urbis conſtituit P. Victor, Palatio propius, quàm Eſquilijs fuiſſe putat Ful. Aliqui uero in Suburra, ubi nũc eccleſia S. Saluatoris in Tellure, è regione diui Petri in uinculis. At Ser. ſuper eo hemiſtichio, Lautis mugire carinis, contra Fuluij opinionẽ, uidetur prope Eſquilias collocaſſe, dicens Carinas intra templum Telluris eſſe. Quare ego crediderim fuiſſe prope cliuum, qui ducit ad prædictam diui Petri ædem, ubi nunc eccleſia diui Pantaleonis: cui opinioni adſtipulantur, quæ ſequuntur, Diony. uerba: Poſt Caßij mortem domus eius euerſa fuit, & huc uſque ſubdialis dimittitur. Is locus extra ædem Telluris, quam poſtea extruxit ciuitas in parte quadam eius, ſecundum eam uiam, qua itur ad Carinas. Patet ergo Fuluium & reliquos antiquitatis autores locum ignoraſſe. Sempronium autem hoc templum nouiſſe probat L. Florus

ſic: Domiti hinc Picentes. Sed caput gentis Aſculum Sempronio duce, qui tremente inter prælium campo Tellurem Deam promiſſa æde placauit. Valer. autem Max. ait, S. P. Q. R. hanc ipſam ædem deſignauiſſe in area ædium Caßij regnum affectantis, in qua patres frequenti ſenatu de rebus dubijs conſultare ſolerent. quod Cic. pluribus in locis teſtatur, ſed in Philip. ſic: Te autem M. Antoni appello unum illum diem, quo in ædem Telluris ſenatus fuit. Ad Q. Fratrem autem inquit: De Telluris æde, & porticu Q. Catuli me admones, fit utrunq; diligenter. ad Telluris quidem etiam tuam Statuam locaui. Et pro domo ſua: Sp. Caßij domus ob eandem cauſam euerſa eſt, atque in eodem loco ædes poſita Telluris. Alibi uero ad Telluris Armamentarium fuiſſe ſic memorat. Putant enim nonnulli ad me pertinere Armamentarium Telluris aperire.

Armamentarium Telluris.

Salutis ædes. In hoc ambitu fuit Salutis ædes, uota bello Samnitico à C. Iunio Bibaculo Cos. ab eodemq; Cenſore locata, & Dictatore dicata. Liuius autor. Habuit hæc pars ſitus urbis,

Victoriæ. Victoriæ ædem, quam prope forũ L. Volumnius Aedilis ex multatitia pecunia faciendam curauit. Habuit & Apol-

Apollinis ara linis Aram, de qua meminit Solinus, & Liuius. Pomp. Letus uult Concordiæ, & Aeſculapij templum fuiſſe in hortis diuæ Mariæ Nouæ, uerſus Amphitheatrum: Iſidis autẽ & Serapidis autumat Fuluius quòd P. Victor ſcribit tertiæ urbis regionẽ fuiſſe Iſidis, & Serapidis, in qua ea ſunt tẽpla, & quòd Vitruuius ita dicit: Templa dijs ſic diſtribuenda, Mercurio in foro: Iſidis, & Serapidis in emporio,

Solis & Lunæ. quodq; Var. innuit emporium ibi fuiſſe ſic: Huiuſce, inquam, pomarij ſumma Sacra uia. Ego uero Solis, & Lu-

næ cre

næ crediderim, cum ex duabus teſtudinibus duorũ templorum uideamus alteram ortum ſolis: alteram uero occaſum ſpectare, Varroq́; tradat Tatium regem Solis, Lunæ, & Volcani ædes dedicauiſſe, quæ inuicem prope erant.

De Foro Traiani, & de ijs quæ in eo fuere, uel ſunt. CAP. XIII.

INſtauratis maxime locis ſacris, ac renouatis, quæ ad hominũ memoriam, & laudem ſpectant breuiter reſtituamus, ab optimoq́; illo Traiano auſpicemur. Traiani igitur Forum fuit inter Neruæ, Capitoliũ, & collem Quirinalem, cuius architectum Apollodorum fuiſſe, his uerbis oſtendit Dion. Hadrianus Apollodorũ architectum, qui Traiani forum Metodeum, & Gymnaſium, illo iubente, fabricauerat, primum urbe expulit, poſtea interfecit. Huius autem fori tectum æneum fuiſſe ſcribit Pauſ. Gellius: In foro, inquit, Traiani ſimulacra ſunt ſita circũundiq; inaurata equorũ, atq; ſignorum militarium, ſubſcriptumq́; eſt, Traiani forũ

EX MANVBIIS.

Quæ ſimulacra ob aliquod in Remp. meritum ſumptu publico locari conſueuiſſe, oſtendit titulus exciſus in marmore, in eodem foro reperto, qui eſt talis:

ANNIO PAVLINO IVN. PROCOS. ASIAE ET HELLESPONTI COSS. ORDINARIO PRAEFEC. VRBI VICE SADRA IVDICANTI OB MERITVM NOBILITATIS ELOQVII IVSTITIAE ATQVE CENSVRAE QVI PRIVATIM ET PVBLICE

CLARVS EST PETITV PO. RO. TESTIMONIO SENATVS IVDICIO D. D. N. N. TRIVMPHATORVM AVGG. CAESARVMQ. STATVAM SECVNDAM AVRO PERFVSAM LOCARI SVMPTV PVBLICO PLACVIT.

Huius autem porticus cum ampliſsimis, excelſisq; columnis, magnisq; epiſtylijs tantam afferebat intuentibus admirationem, ut non hominum, ſed Gigantum manu omnia facta crederentur, in qua ſummorum uirorum ſtatuas pulcherrimas undiq; ab Alexandro Seuero translatas fuiſſe admonet Lampridius. Ad quem nempe locum cum Conſtans Conſtantini filius perueniſſet, ſingularem ſtructuram primum attonitus cernens, per que giganteos contextus circunferens mentem, omni ſpe talia conficiendi amota, Traiani equum ſolum locatum in atrij medio imitari ſe uelle dicebat: cui regalis Ormiſda reſpondit: Stabulum prius tale condas. Huius autem equi imaginem in eius numiſmatibus uidimus, cum hoc indice,

S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI.

Ex columnis uero, quas diximus, duæ miræ magnitudinis ſub tellure adhuc iacent prope eccleſiam S. Mariæ cognomento Loreti. Forum autem exornauit etiam Arcus triumphalis eiuſdem principis, de quo Diony. ſic loquitur: Triumphalis tunc arcus, præter alia multa, quæ in honorem eius & decreta, & facta fuerant, in illius foro ſubſtructus eſt. Traianus quidem inibi palatium etiam

uarijs

uarijs marmoribus, intus uero picturis, ſtatuis'que exornatum habuiſſe dicitur: Vopiſcus uero ſcribit Aurelianum Imp. iuſsiſſe tabulas publicas ad priuatorum ſeueritatem in Traiani foro exuri. In cuius medio ſtat adhuc Cochlidis, eius columna, in qua circunquaque rerum geſtarum ſimulacra ipſius mira arte cælata uiſuntur: & in primis Dacicum bellum. Intus uero gradus centum octoginta quinque in eius faſtigium præbent aſcenſum: habet autem feneſtellas quadraginta quinque: altitudinem uero pedum centum uiginti octo, uel, ut ſcribit Eutropius, centum quadraginta: in ſummo Traiani oſſa aurea pila condita fuere: quanquam Diony. ait Hadrianum in columna oſſa Traiani condidiſſe, cuius ſunt hæc uerba: Ingentem columnam in foro ſtatuit, ſiue ut ea pro ſepulchro eſſet, ſiue in oſtentationem eius operis, quod ille circa forum egit. Cliuus ſurgebat, quem effoſſa quoquo uerſus terra ita complanauit, ut undique columna conſpiceretur, forumq́; deinde in areæ modum æquatum manſit. Hanc autem columnam Traiano bellum gerenti apud Parthos Senatum dedicauiſſe, ipſumq́; principem eam non uidiſſe ferunt: nam è Perſis rediens apud Seleuciam Syriæ urbem fluxu ſanguinis deceſsit. Hunc uero ſolum omnium Imperatorum in urbe ſepultum eſſe tradit Eutropius. Quod autem in columna ratio eſt, quia apud maiores, principes, nobilesq́; ſub montibus ſepeliebantur. hinc Virg. Columna Traiani.

Monte ſub aërio, qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur.

Et cum in omnibus locis, ubi erant ſepulchra excitanda,

non eſſent montes, natum eſt ut ſuper cadauera, aut pyramides fierent, aut ingētes collocarentur columnæ, quæ licet propriæ ſint, quæ culmen ſuſtinent, tamen & ad magnificentiam erectæ, hoc nomine appellantur, qualis hæc, in cuius baſi talia leguntur.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. IMP. CAESARI DIVI NERVAE TRAIANO AVG. GERM. DACICO PONTIF. MAXIMO TRIB. POT. XVII. IMP. COS. VI. P. P. AD DECLARANDVM QVANTAE ALTITVDINIS MONS ET LOCVS TANTIS EX COLLIBVS SIT EGESTVS.

De foro, Palatio, & Porticu Neruæ.

CAP. XIIII.

N*Eruæ autem* Forum *occurit poſt ædem nunc* S. H*adriani in tribus foris, in medio cuius columna ænea ingentis magnitudinis exiſtens tectum, ex laminis aurichalci extructum, ſuſtinebat, intrinſecus uero lumen erat ambiguum, autor* Pauſ. Hoc *forum iam antea inchoauerat* Domitianus. *Suet.* Nouam, inquit, excitauit *ædem in* Capitolio Ioui *Cuſtodi, & forum quod nunc* Neruæ *uocatur.* Fuiſſe *autem uarijs columnis, & ſtatuis exornatum teſtatur Spartianus de* Alexandro *Seuero loquens, his uerbis: Statuas iocoſas, uel pedeſtres nudas, uel equeſtres diuis* Imperatoribus *in foro* Neruæ, *quod nunc* Tranſitorium *dicitur, locabat, omnibus cum titulis, & columnis æreis, quæ geſtorum ordinem continerent.* Tranſitorij

Forū Tranſitorium.

ſitorij inde traxit nomen, quòd ab eo in Auguſti Cæſaris, & Romanum forum tranſiretur. Extare enim adhuc uidetur pars Porticus ipſius fori incendio abſumpta, cum quibuſdam columnis excelſis, & pulcherrimis, ubi literæ leguntur titulos Neruæ præferẽtes, quæ ſunt huiuſmodi:

IMP. NERVA CAESAR TRIB. POTEST. II. IMP. II.

Collapſis epiſtylijs deſunt non nulla, is locus corrupto uocabulo pro arcu Neruæ, arca Noei dicitur. Eiuſdem Neruæ Palatij pars ex lapidibus quadratis, ingentesq́; columnæ cernuntur adhuc inter Comitium, & Militiæ turrim, cum eccleſia S. Blaſij incluſa. Arcus Neruæ.

De Foro Romano, Carcere Tulliano, & Marforij ſimulacro. CAP. XV.

ROmanum Forum, quod & Latium appellauit Statius, à radicibus Capitolij producebatur ſecundum longitudinem uſq; ad eccleſiam S. Mariæ Nouæ, ut teſtatur Diony. memorans Valeriũ in colle imminẽti foro domum habuiſſe: cumq́; ſuprà demonſtratum ſit domũ hanc in Velia fuiſſe, è regione eiuſdem eccleſiæ, fuit neceſſe forum eouſq; perueniſſe, quo ei immineret. Ab origine autẽ urbis anguſtiores fines habuiſſe opinamur. Nam cum Liuius narret Curtiũ ab arce decucurriſſe, egiſſeq́; Romanos effuſos toto quantũ foro eſt ſpatiũ, uſq; ad portã Palatij, uiſumq́; ſit Romulũ Iouis Statoris templum in radice Palatini montis, ubi exercitum firmauerat, poſuiſſe, ſatis conijcimus forum ipſum non ultra primas radices eiuſdem montis terminos habuiſſe. Multos uero poſt annos ampliauit Auguſtus, teſte Suet. Comitium uero erat Forum Latium. Comitium.

ſoro iunctum, uel potius ipſius ſori pars, à prædicta porta ad eandem diuæ Mariæ eccleſiam. At priuſquã de eo agamus, quæ in ſoro uidendũ eſt. In radice Capitolij, qua parte mons ipſe ortum brumalem ſpectat, carcerem ædificauiſſe Ancum Martium ſic docet Liuius: Fecit carcerẽ media urbe, imminentem ſoro ad terrorẽ creſcentis audaciæ. Partem deinde addidit Tullius, cui Tulliano nomẽ impoſuit, de quo Calp. Flaccus ita ſcribit: Video carcerem publicum, ſaxis ingẽtibus ſtructum, anguſtis ſoraminibus, & oblongis lucis umbram recipientibus: in hunc abiecti rei robur Tullianum aſpiciunt, & quoties iacentes ſerrati poſtis ſtridor excitat, exanimantur, & alienum ſuppliciũ ſpectando, ſuum diſcunt. Sonant uerbera intus, recuſantibus ſpurca manus carnificis ingeritur, ſedet ianitor inexorabilis pectore, qui flente matre ſiccos tenet oculos, illuuies corpus exaſperat, manus catenæ premunt. Deſcribitur perbelle etiã à Sall. hoc modo: Eſt locus in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paulum deſcenderis depreßus ad læuam circiter xx. pedes, eũ muniunt undiq; parietes, atq; inſuper camera lapideis ſornicibus iũcta, ſed inculta tenebris, & odore ſœdo, atq; terribilis eius facies. Vnde autem dicatur, hæc declarant Var. uerba: Carcer à coërcendo, quod exire prohibentur, in hoc pars quæ ſub terra, Tullianum, ideo quòd additũ à Tullio rege, quod Syracuſis, ubi hac de cauſa cuſtodiuntur, uocantur lathomiæ. Lathomiæ enim ex Græco, & maxime à Syracuſanis, qui Lathomias & appellant, & habẽt, ad inſtar carceris, ex quibus locis exciſi ſunt lapides ad extruendã urbẽ, autor Sex. Pom. Cic. ſeptima actione in Ver. Lathomias, inquit

Carcer Tullianus.

inquit, Syrucuſanas omnes audiſtis, pleriq; noſtis, opus eſt ingens, magnificum, regum, ac tyrãnorum, totum eſt ex ſaxo in mirandam altitudinẽ depreſſum, & multorũ operis penitus exciſum, nihil tam clauſum ad exitus, nihil tam ſeptum undiq;, nihil tam tutũ ad cuſtodias, nec fieri, nec cogitari poteſt. Sen. Sabinum in lathomias fuiſſe damnatũ tradit: Liuius uero principes Aetolorum tres & quadraginta, inter quos Democritus, & frater eius erat, Romã à M. Attilio deductos, in lathomiasq́; cõiectos. Erat autẽ Tullianum, ſicut hodie uidemus, duplex: ſuperior, & inferior camera. Superiori extat adhuc foramẽ ſpiraculi cauſa additum, ut retulit Flaccus. Locus nũc diuo Petro cognomento in Carcere eſt dicatus. Ante hunc iacet marmoreũ ingens ſimulacrum Marforium uocitatum, quẽ Piſtorũ deum, ſiue Panarium Iouem, quod tumores inſtar panum circunquaq; promineant, multi eſſe affirmãt. Nam (ut autor eſt Lactantius) eo tẽpore, quo Romani obſeſſi in Capitolio erant, Iupiter per quietem admonuit, ut ex omni frumento, quod haberent, panẽ facerent, in hoſtiumq́; caſtra iactarent: eoq́; facto, ſoluta eſt obſidio, deſperantibus Gallis inopia ſubigi poſſe Romanos, quare Ioui Piſtori non ſolum Aram, uerum etiã ſtatuam in perpetuã rei memoriam poſuerunt. At, cum in ſcopulo ſimulacrũ hoc ſit collocatũ, Rheni Germaniæ fluminis eſſe tenemus. quòd autem ſit Nar flu. ut uult Fuluius, non placet: nulla enim apparet ratio cur Nar ueniret à Romanis excitandus. Marforium cur uocitent, nihil eſt certi, quod dicatur, niſi uelimus ex eo, quòd in Auguſti foro eſſet, ut quorundam eſt opinio, ubi & Martis templum.

Marforium.

Iupiter Panarius.

Rheni flu. ſimulacrum.

De ſe

De ſecretario Pop. Ro. Arcu Septimij, tem-
plo Saturni, ac de Aerario, & Officina
cudendi pecuniam. CAP. XVI.

POſt autem Marforij ſimulacrum, è regione arcus Septimij, ſequitur ædes diuæ Martinæ nunc ſacra, ubi olim Secretarium populi Romani fuiſſe in marmore inciſus index probat huiuſmodi:

SALVIS DD. NN. HONORIO ET THEO DOSIO VICTORIOSISIMIS PRINCIPI-BVS SECRETARIVM AMPLISSIMI SENA TVS QVOD VIR ILLVSTRIS FLAVIVS ANNIVS INSTITVERAT ET FATALIS IGNIS ABSVMPSIT FLAVIVS ANNIVS EVGARIVS EPIFANIVS. VC. PREF. VRB. VICE SACRA IVD. REPARAVIT. ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT.

Arcus Septimij.

È regione huiuſce ædis, ad radices rupis Tarpeiæ ſtat adhuc Arcus, ut diximus, L. Septimij, omnium pulcherrimus, & parum mutilatus: in utroq; frontiſpitio cuius inciſæ ſunt alatæ uictoriæ cum trophæis, & terreſtris, naualisq; belli ſimulacra, cum hac inſcriptione:

IMP. CAES. LVCIO SEPTIMIO M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI AVG. PATRI PATRIAE. PARTHICO. ARABICO. ET PARTHICO ADIABENICO PONTIF. MAXIMO TRIBVNIC. POTEST.

XI. IM

XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET IMP. CAES. M. AVRELIO L. FIL. L. ANTONINO AVG. PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P.P. OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS OB REMPVBLICAM RESTITVTAM IMPERIVMQVE POPVLI ROMANI PROPAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQVE.

S. P. Q. R.

Habet hic arcus à latere marmoreos gradus, per quos ego multoties euaſi ad faſtigium. Illud autem ſciendum Seuerum triumphum reſpuiſſe, ne de ciuili uictoria uideretur triumphare, tum etiam quòd morbo articulari in curru haud facile conſiſtere poterat. Sequitur ſtatim recta nunc diui Hadriani, *olim Saturni templum, à* Numatio Planco *conditum, autor Suet. uel inſtauratum, quia conſtat antiquiſsimum eſſe.* Et *quidam dicunt inſcriptionē locationis accepiſſe* T. Largium. *Var. autem* L. Tarquiniū *regē, ipſum* Largium *dedicauiſſe. Liuius uero* A. Sempronio *&* M. Minutio *Coſs. ait eſſe dedicatum, & à* Planco *reſtitutum, in quod ex capitolino ærarium* Po. Ro. Trāſlatum *ferunt, ut etiam* Aſc. *ſignificare uidetur his uerbis:* Dum *teſtes examinarētur (agebatur enim cauſa pro* Roſtris) Pompeius *ad* Aerarium *ſedens, tumultu* Clodianæ *multitudinis perturbatur.* Et *mox:* Euntibus *ad tabellā ferendam poſtero die iudicibus clauſæ fuere tota urbe tabernæ, præ*

Saturni templum.

næ, præſidia in foro, & circa omnes fori aditus Pompeius diſpoſuit: ipſe pro ærario, ut pridie cõſedit. Aerarium in Saturni templo ideo reponit Sex. Pomp. & Macrobius quòd ſub illo nullum furtum fuerit cõmiſſum, aut quia nihil erat cuiuſquam priuatum. Plut. in prob. quærens cauſam cur ærarium fuerit in æde Saturni: An, inquit, ex eo quòd fama obtinuit, Saturni tempore, nec auaritiã, nec improbitatẽ uſquã in hominibus fuiſſe, ſed iuſtitiam, & fidẽ. Cyprianus autem refert Saturnũ in Italia primum inſtituiſſe numos ſignare: & propterea Saturni ærarium uocari. In ærario promulgata ſeruabantur. Cic. tertio de legib. Qui agẽt auſpicia ſeruãto. Auguri publico parẽto. Promulgata propoſita in ærario cognita agunto. Seruantur & libri elephantini, in quibus XXXV. eſſent conſcriptæ tribus, omnesq́; publicarũ rationũ libri. Suet. in Cæſaris rebus geſtis. Tabulas ueteres ærarij, & debitorũ, uel præcipuã calũniandi materiam, exuſſit. Seruabãtur & ſigna militaria. Liuius: Signa, inquit, eo die à Quæſtoribus ex ærario prompta, quorũ duo cõmunia erãt: Roſeum pro peditibus cũ titulo, S.P.Q.R. & Cæruleũ pro equitibus, color enim cæruleus eſt maris, à deo cuius inuentum equũ fabulantur. Aſc. dicit ueterũ diligentiã fuiſſe, ut quod quiſq; de ſubiugata prouincia per triumphũ apportauiſſet perſcriptũ in tabulis in ærarium reponẽdis conſeruaretur, idq́; etiã Cic. tertia actione in Ver. hinc L. Florus ait Catonem Cyprias opes Liburnis per Tyberinũ oſtium inuexiſſe, quæ latius ærarium Pop. Ro. q̃ ullus triumphus impleuere. Et Liuius primo decadis quintæ Ap. Claudiũ Centonẽ ex Celtiberis ouantẽ millia pondo argẽti, & quinq; millia auri in ærariũ tuliſſe. Cẽſores in Saturni iuſiurandũ ſubire cogebantur. Inter nunc diui Hadriani, & Caſtoris, Polluciſq́; olim templũ cudendi pecuniã

priſcis

priſcis tēporibus ſtabat officina, argumento quòd eo in loco ui dimus effodi ingentē nummorū copiā, eius precij, ut cōiectura aſſequebamur, cuius nūc eſt quadrans, cæterum igne corrupti.

De Miliario Aureo, Ponte Caligulæ, & de Roſtris, ac Curia. CAP. XVIII.

Miliarium autē aureū in capite fori Romani *collocatur à Plinio: à Cor. uero Tac. iuxta Saturni ædem, narrante cohortē ad aureū Miliarium ſub æde Saturni perrexiſſe, uterq; recte. Erat autē Miliarium aureū columna prope arcum Septi mij, in qua inciſæ omnes Italiæ uiæ finirent, & à qua ad ſingu las portas mēſuræ regionū currerent. Meminit Suet. his uerbis: Ergo deſtinata die præmonitis cōſcijs, ut ſe in foro, ſub æde Sa turni, ad Miliariū aureū opperirentur, mane Galbam ſalutauit. Caligula per forum Romanū à colle palatino ad capitolinū Pon tem marmoreū duxit, quo nihil ambitioſius tota urbe: ſuſtētaba tur enim octoginta ingentibus columnis, cādidiſsimi marmoris, quarum tres ad huius, totidemq; ad illius montis radices adhuc ſtantes cernuntur, prope quas paucis ante annis effoſſa fuere marmora cum circulari huiuſmodi inſcriptione:*

VICENALIA IMPERATORVM.

Altera aūt ps habuit ſacerdotes taurū ſacrificātes. Secus ipſum pontem, in medio foro, atq; è regione ædis diui Hadriani extat ingēs marmorea colūna, quā exiſtimo unā ex illis eſſe, quæ equū æneū, inauratū Domitiani ſuſtinebāt, de quo quidē equo Papi nius mentionē ſic facit: Quæ ſuper impoſito moles gēmata co loſſo Stat Latium complexa forum. Ad pedes cuius procu buit Rheni flu. Germaniæ ſimulacrū, de qua prouincia trium phū egiſſe Domitianū diximus, & idē autor tetigit, cū inquit: Aenea captiui crinem tegit ungula Rheni.

Cui ſi

Roſtra. *Cui ſimulacro Marforium nunc dicunt nomen. Ex roſtris nauium Antiatium ſuggeſtum in foro, quod Roſtra denominauere Romani, fabricatum eſſe, Liuius ſic cõmemorat: Naues Antiatium partim in naualia Romæ ſubductæ, partim incenſæ, Roſtriſq; earum ſuggeſtum in foro extructum adornari placuit, Roſtraq; id templum appellatum. Romanum forum ubi nunc Roſtra ſunt, ait Ser. Fuere autem Roſtra ad radices Palatij, ubi nũc diuæ Mariæ liberatricis eſt ſacellum, in medio foro. Vnde Appianus loquens de capite Marij iunioris abſciſſo, narrat Syllã fori in medio, ante Roſtra, illud appendiſſe. Quod autem M. Var. dicit fuiſſe ante curiam Hoſtiliam, ſic accipimus, inquit, Blõdus, ut partim curia Hoſtilia à Cœlio mõte, in quo eam fuiſſe certiſſimum eſt pro ſui magnitudine Roſtra uerſus, partim Roſtra à Palatino monte in illam protenderentur. Hanc profectò rationem, ſi quis locorũ ſitum conſideret, planè abſurdam, & ineptam iudicabit, nimirum uiam expeditiſſimam, quæ deinde Appia eſt denominata, omneſq; Palatij fermè aditus occupaſſent. Præterea non fit uериſimile in ea rerum frugalitate tam amplam, tamq; magnificam curiam Tullum ædificauiſſe. Quare dicimus fuiſſe Roſtra Noua ad radices Palatini montis, & Vetera apud Curiam. De nouis quidem paulo ante Ser. meminit, de ueteribus uero Sueton. in funere Augusti, his uerbis: Bifariam laudatus eſt, pro æde diui Iulij à Tiberio, & pro Roſtris ueteribus à Druſo Tiberij filio, ac Senatorum humeris delatus in campum, crematuſq;. Aſc. ſcribit, Clodij corpus, ut uulnera uideri poſſent, delatum in foro, & pro Roſtris poſitũ, populumq;*

deinde in curiā tuliſſe,atq; cremauiſſe,eóq; igne Curiam, Portiamq; baſilicam ei coniunctam cōflagraſſe. ſubdit longe poſt: Erant enim Roſtra,non eo loco,quo nūc,ſed ad Comitium prope iuncta Curiæ. Si ergo Roſtra in Comitio ante Curiam,ut uult Var.dicimus fuiſſe, intelligēdum eſt duas extitiſſe Curias Hoſtilias, unam prope forum, ubi nunc templum Pacis,in cuius ruinis inuentum eſt marmor cum indice huiuſmodi: Curiæ duæ.

IN CVRIA HOSTILIA.

Aut certe iuxta ipſum, ut poßit Roſtra ante ſe habere. Alteram uero in Cœlio monte,de qua infra uidebimus. In Roſtris agebantur cauſæ,quēadmodū apud Liuiū legitur de Virginea,utrū ſerua,an libera eſſet: Ferebātur leges, auto. Cic.pro Rab. Habebantur cōciones,idē in Piſ. Cæſar Iuliam amitam, uxoremq; Corneliam defunctas pro roſtris laudauit, Sueton. & Plut.autorib. Plinius, Concio naturi,inquit, Roſtra aſcēdebant. In eiſdem clarißimorū uirorū ſtatuæ erigi ſolebant.hinc Cic.in philip. Cn. Octauij clari & magni uiri,qui prius in eā familiā, quæ poſtea uiris fortißimis floruit,attulit cōſulatum, Statuam uidemus in Roſtris. Aſc.pro M.Scauro Camilli togatam, ſine tunicis in his collocat. ante hæc uero Appianus Syllæ equeſtrem ex auro cōflatam,cum hac inſcriptione:

COR. SYLLAE IMPERATORI FORTVNATO.

In præclaro fori Romani loco, pro Roſtris, ſuper leonem lapideum impoſitum fuiſſe corpus Fauſtuli,qui ibi cecidit,dum certamen Romuli,& Remi dirimere uellet, tradit Dion. M. autem Var.poſt Roſtra Romuli ſepul- Fauſtuli ſtatua.

chro locum fecit. Fuit pro Roſtris Herculis *ſtatua tuni-cati, habitu æleo, facie torua, ſubſcripta.*

L. LVCVLLVS IMPERATOR DE MANVBIIS HOSTIVM DEDICAVIT.

Plin. Sibyllæ, inquit, tres iuxta Roſtra in foro ſunt, una, quam Pacuuius Taurus ædilis pl. inſtituit: duæ, quas M. Meßala. Inter antiquißimas fuere Tullij, Cœlij, L. Roſcij, & Sp. Matici Fulcinij à Fidenatibus, & Cn. Octauij apud Antiochum in legatione interfectorũ. Propterea L. Florus ait, Romæ capita cæſorum proponere in Roſtris uſitatum eſſe.

De lacu Curtio, Cloaca Maxima, & Doliola.

CAP. XIX.

Marcus Varro refert in foro Romano lacum Curtium fuiſſe, priuſquàm cloacæ eſſent. per quod innuit Cloacam per ipſum lacum ſequenti tempore deriuatam, quam alta tellure opertam uidimus nuper in radicibus Palatini montis, per forum Romanũ fluentem, perq́; eiuſdem montis radices in Velabrum, & inde cadentem in Tyberim. Quare patet lacum Curtium, ſicut & Cloaca Maxima, in medio foro extitiſſe, haud procul ab equo Domitiani. hinc Papinius:

Ipſe loci cuſtos, cuius ſacrata uorago,
Famoſusq́; lacus nomen memorabile ſeruat.

Cum igitur dictum ſit equum Domitiani ſtetiſſe in medio foro, ubi nũc unica erecta cernitur colũna, præter alias rationes, ex his Statij carminibus iudicamus lacum Curtium fuiſſe in hortis dictæ columnæ adiacentibus. Dion. Eſt, inquit,

quit, hic locus repletus, uocaturq; ab illo caſu lacus Curtius in medio maxime Romani fori. Liuius: Eodẽ anno ſeu motu terræ, ſeu qua ui alia, forũ mediũ fermè ſpecu uaſto collapſum in immẽſam altitudinẽ dicitur, nec eã uoraginẽ coniectu terræ, quum pro ſe quiſq; gereret, expleri potuiſſe, priuſquam deûm monitu quæri cœptũ, quo pluri mũ populus Romanus poſſet, id enim illi loco dicandũ uates canebãt, ſi remp. Ro. perpetuam eſſe uellent, tum M. Curtiũ iuuenem bello egregiũ caſtigaſſe ferunt dubitantes, an ullũ magis Romanũ bonum, quàm arma, uirtuſq; eſſet? ſilentióq; facto tẽpla deorum immortaliũ, quæ foro imminent, Capitoliumq; intuentẽ, & manus nũc in cœlũ, nunc in patẽtes terræ hiatus ad eos manes porrigẽtem, ſe deuouiſſe, equo deinde q̃ poterat maxime exornato inſidentẽ armatũ ſe in ſpecum immiſiſſe, donáq; ac fruges ſuper eum à multitudine uirorũ, ac mulierũ congeſtas, lacúmq; Curtiũ, nõ ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, ſed ab hoc appellatũ. At de hac re cũ triplex ſit hiſtoria, hãc ſequitur Val. Max. & Porcilius. Piſo uero in annalibus bello Sabino, quod fuit Romulo, & Tatio, uirum fortiſſimũ Metium Curtiũ Sabinum Romulo cũ ſuis ex ſuperiore parte impreſſionẽ faciente, in locũ paluſtrẽ, qui tũ fuit in foro, antequã cloacæ eſſent factæ, seceſſiſſe, atq; ad ſuos in Capitoliũ illæſum perueniſſe, ab eóq; lacũ inueniſſe nomen, memoriæ prodidit. Cornelius uero & Luceius eum locum eſſe fulguratum, & ex S.C. à Curtio Cos. ſeptum, & ab eo lacum Curtium appellatum, apud quem Galbam interfectum, & morientem ſanguine lacum ipſum infeciſſe ait Cor. Tac. & Sueton. Sequitur

De lacu Curtio hiſtoria.

Cloaca Maxima. Cloaca Maxima, de qua ita ſcribit Liuius: Tarquinius foros in circo faciendos curauit, cloacamq; Maximam receptaculum omnium purgamentorũ urbis ſub terram agendam, quibus duobus operibus uix noua hæc magnificentia quidquam adæquare potuit. Eundem ferè ſenſum Plinij hæc habent uerba: Cloacam operum omniũ dictu maximam ſuffoßis montibus, urbe penſili, ſubtus nauigata fecit. Hæc autem ad Iouis Statoris ædem in tres ductus diuiditur, quorum duo nunc clauſi, tertius limpidißima fluens aqua in Velabro oſtenditur, deinde canali è ſaxis quadratis extructo in Tyberim, ut dictum eſt, dimittitur. Plures fuiſſe urbis cloacas ſic oſtendit idem Liuius: Poſt incenſam urbem à Gallis, dum inſtauraretur, feſtinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omiſſo ſui, alieniq; diſcrimine in uacuo ædificant, ea eſt cauſa ut ueteres cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata paßim ſubeant tecta, formaq; urbis ſit occupata magis, quàm diuiſæ ſimilis. Quod ſi tunc difficile, difficillimum certe nunc uideri poteſt, ut quis urbis regiones diuidere poßit, cum locorũ & uiarum ueſtigia uix extent, & ea quidem perpauca, & incerta. Quare nos non more priſco regiones diuiſimus, uerum eo ordine, quo omnia faciliora, & magis perſpicua uideri poſſunt. Sed ad rem redeamus.

Cloacarũ curatores. Cloacarum autem curatores fuiſſe probat inſcriptio in marmore apud pontem Aurelium inuento huiuſmodi:

IMP.

IMP. CAESARIS DIVI TRAIANI PAR THICI F. DIVI NERVAE NEPOTIS TRAIANI ET ADRIANI AVG. PON. MAXI. TRIB. POT. XXII. IMP. II. CONS. III. TIRR. RVSTICVS CVRA= TOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOACARVM.

Rurſus in alio marmore:

EX AVCTORITATE IMP. CAESARIS DIVI NERVAE F. NERVAE TRAIANI AVG. GER. DACI. PONT. MAX. TRI. POT. VII. IMP. IIII. COS. V. PP. IV= LIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM. R. R. PROX. C. PPP. C XV. A. FABIO. A. F.

Cloaca inquit Pompeius, à cloacãdo, id eſt, inquinando, uel à colando, id eſt, fluendo. Iuxta cloacam erat locus, qui uocabatur Doliola, *à doliolis ſub terra, ubi nõ licebat ſpuere. Vetuſtior autem memoria eſt eo in loco myſtica quædam Numæ condita eſſe, ſunt qui putant Gallorum Senonum cineres.* Doliola.

De Comitio, Templo Veneris Genitricis, Sta= tuis, & ſimulacris, quæ in eo, & Foro Romano fuere, ac de Cæſaris Columna. CAP. XX.

COmitium fori Romani partem eſſe ſuperius dictum eſt, incipiens à porta Palatij, finiensq; apud ædem diuæ Mariæ nouæ: ita appellatum, quod fœderis conditiones ibi inter Tatium, & Romulum firmatæ, ſancitæq; ſint, unde à coëundo comitio nomen manſit, autor Plut. Aſc. ait Comitium eſſe locum propter Senatulum, quo coire equitibus, & populo Romano liceret. Blondus uero quo coibant Comitijs centuriatis, & litium cauſa, neque ibi Conſules, Prætores, Aediles, Cenſores, & Tribunos, ſed in campo Martio, fuiſſe delectos. Subdit deinde: Locus autem ita euanuit, ut, poſt diruta iam pridem, quæ ſolo ſupereminebant ædificia effodiendis fundamentorum lapidibus in calcem coquendis, intra ſanctorum Hadriani, & Laurentij in Miranda baſilicas, uterq; fora Magnum, & Neruæ tranſitoriũ, multo ſudore decimo tandem anno inſpexerimus, hæc in triumphanti Roma. In inſtaurata uero inter turrim, quæ Pallara appellatur, & lacum Curtij, collisq; Palatini radices, & Fauſtinæ monumenta fuiſſe commemorat, in qua quidem re ſibi contradicit. Etenim attendere diligẽter ſi uelimus, quæ ſupra ex Cor. Tac. de ficu ruminali adducuntur, illa exploſa, hanc comprobabimus ſententiam. Satis enim conſtat ficum ruminalem, quam in comitio ſtatuit, in palatij radicibus fuiſſe. conſequens ergo eſt & ibi Comitium, de quo meminit Cic. pro Sex. Is locus diu caruit tecto: eo autem anno, quo primum Annibal in Italiam uenit, tectus fuit, ut docet Liuius ſeptimo bel. Pu. qui tamen trigeſimo aliter ſentire uidetur, cum dicit, Comitia indicta perfici tempeſtates ſæpe prohibuiſſe. Longo autẽ tempore poſt Cæ-

ſar

ſar locum inſtaurauit, autore Tranquillo, & Aſc. Ludi ſæpe in eo celebrati ſunt, inibiq; libri Sibyllini, P. Cornelio, & M. Bebio Coſ. cremati, ut in Numæ uita ſcribit Plut. In comitio fuit Coclitis Statua, quæ cum de cœlo tacta eſſet, ex aruſpicis reſponſis in area Vulcani, loco altiori, poſita eſt, ex qua re bene Po. Ro. ſucceßit. Liuius. In cornibus uero eiuſdem comitij fuit ſtatua Pythagoræ, & Alcibiadis: in gradibus uero ad læuam Curiæ Actij, Plin. autor: cuius Actij Cotem, & Nouaculam ibidē defoſſam, ſuperq; impoſitum Puteal, ait Cic. idemq; Liuius. Statæ matris ſimulacrū in foro colebatur, poſtquā id colluſtrauit, ne lapides igne corrūperentur: qui plurimus ibi fiebat nocturno tēpore, magna pars populi in ſuos q́ſq; uicos retulerunt eius deæ cultum, ut refert Sex. Pomp. In foro ante Veneris Genitricis ædem, fuit Cæſaris ſtatua equeſtris, & Q. Marcij ante Caſtoris, equeſtris & ipſa, ac Tremellij togata, æream M. Attio uelatam in eodē foro poſuit Tarquinius: Plinius uero Cæſaris ſimulacrum cometam in capite habēs. At hoc in loco ſi ſtatuas præclaris uiris in Foro Ro. ſicut in Roſtris erectis recenſere uellem, finem profecto nō inueniret oratio. Illud autem ſatis erit admonuiſſe, hoc munere dignos habitos eſſe eos omnes, qui, ut diximus, aliquod egregiū facinus obijßent pro rep. aut mori non dubitaſſent, quod probāt Cic. hæc uerba: Ac ſi tunc P. Sextius Iudices in templo Caſtoris, animam, quam uix retinuit, edidiſſet, non dubito quin, ſi modo eſſet in rep. Senatus, ſi maieſtas Pop. Rom. reuixiſſet, aliquando ſtatua huic ob remp. interfecto in foro ſtatueretur. Nec uero illorum quiſquam quos à maioribus

noſtris morte obita poſitos in illo loco, atq; in roſtris col locatos uidetis, eſſet P. Sextio præponendus. Populus autem Romanus in Cæſaris gratiã columnam marmoream lapidis Numidiæ xx. pedum, cum titulo hoc,

PATRI PATRIAE.

In foro ſtatuit, de qua Lactantius meminit, & idẽ Cic. in hæc uerba: Talis animaduerſio fuit Dolabellæ cum in audaces, ſceleratosq́; ſeruos, tum in impuros, & nefarios liberos, talisq́; euerſio illius execratæ columnæ, ut mirum mihi uideatur tam ualde reliquum tempus ab illo uno die diſſenſiße.

De Columna Mœnia, Pila Horatia. De Cæſaris, Conſtantini, Domitianiq́ Equo, ac de Templo, & Ara eiuſdẽ Cæſaris. CAP. XXI.

Habuit forum Columnam Mœniam denominatam, à qua Labeo iureconſultus Mœniana deduxit, cum inquit: Inter immißum & proiectũ hoc intereſſe putant, quòd proiectũ eſſet id, quod ita proueheretur, ut nuſquã requieſceret, qualia mœniana, & ſubgrunda eſſent. Immiſſum, quod in aliquo loco requieſceret, ueluti tigna, trabes, quæ immitterentur. In quæ uerba cum ANTONIVS *Triuultius, &* SCARAMVTIA *eius frater nobilißimi adoleſcẽtes, & in iuris ciuilis ſciẽtia ſupra ætatem egregie docti, incidiſſent, rogarunt me, unde dicerentur Mœniana, quibus ita reſponſum eſt: Mœnius cum domum ſuam uenderet Catoni, & Flacco Cenſ. ut ibi baſilica ædificaretur, exceperat ius ſibi unius columnæ, ſuper quam tectum proijceret, & prouolantibus tabulatis inde*

Mœniana unde dicta.

ipſe,

ipſe, & poſteri eius ſpectare munus gladiatorũ poſſent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur Columna Mœnia uocitata eſt, hinc Mœniana. Mœniana, inquit Sex. Pomp. à Mœnio cenſore, qui primus in foro ultra columnas tigna proiecit, quo ampliarẽtur ſuperiora ſpectacula. De Columna meminit Aſc. & Cic. de Diui. ac pro Sex. in hæc uerba: Venit, ut ſcitis, ad Colũnam Mœniam, tantus eſt ex omnibus ſpectaculis uſq; à Capitolio, tantus ex fori cancellis plauſus excitatus, ut nunquam maior conſenſio. Fuit enim in ea parte fori, ubi baſilica Portia, de qua infra erit mentio. In foro, inquit Diony. erat petra angularis, ſuper qua poſita fuerant ſpolia Tergeminorũ Albanorũ, Pila Horatia dicta, ſed arma collapſa ſunt uetuſtate. Decorauit autem forum Romanũ equus Cæſaris, & Conſtantini, ſicut Domitiani, Atrium Mineruæ, & tabernæ Nouæ, ac ueteres, de quibus ſic loquitur Liuius: Eodẽ tempore ſeptem Tabernæ, quæ poſtea quinq;, & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arſere. De his intellexit Iuuenalis cũ dixit, ſed quinq; tabernæ. Quadraginta parant. In foro magiſtratus imperium Romani deponere conſueuere, autor Herodianus. Appianus memoriæ prodidit cadauer Cæſaris in forum relatum, eoq́; in loco Aram, mox Templum illi erectum eſſe.

Pila Horatia.

Cæſaris equus.

Ara Cæſaris.

De foro Cæſaris, Baſilica, & Bibliotheca Pauli. CAP. XXII.

Expoſitis ijs, quæ ad Forum Ro. pertinere uidebantur, redeamus ad templum Saturni, unde digreßi ſumus de ærario locuti, uideamusq́; quid poſt ipſum ad latus eiuſdem fori in ortum æſtiuum uergens fuerit, aut ſit.

Forum Cæſaris. Sed in primis de Foro Cæſaris, quod (ut quorundam eſt opinio) fuit in eo loco, qui poſt Fauſtinæ templum ualde depreſſus cernitur, de quo ſic loquitur Appianus: Poſt uictoriam contra Pompeium Cæſar Atrium templo Veneris circunduxit, quod Romanum forum eſſe uoluit, nõ rerum quidem uenalium, ſed eorum quæ ad iura conuenirent. In hoc ſtatuas pulcherrimas collocauit, inter quas loricatam ſibi dicari paßus eſt. Breui quidem, ait Plin. ſpatio forum, ſed inter urbis ornamenta perſpicuum. Area ſupra ſeſtertium millies conſtitit. Pauli Baſilicam Cic. in medio foro ſtatuit. uerba ipſius ex libro quarto ad Atticum hæc ſunt: Paulus in medio foro baſilicam iam penè texuit, iiſdem antiquis columnis: Illam autem quam locauit, fecit magnificentißimam. Hanc Plin. inter urbis magnifica enumerat, columnis ex Phrygibus mirabilem. Papinius autem Domitiani equum deſcribens à ſiniſtra Pauli regiam poſuit his carminibus:

Basilica Pauli.

At laterum paßus hinc Iulia templa tuentur,
Illinc belligeri ſublimis regia Pauli,
Terga pater, blandoq; uidet Concordia uultu.

Cæſar, inquit Plutar. Paulum Aemiliũ collegam Caij Marcelli in conſulatu mille, & quingẽtis talentis ſibi amicum, defenſoremq; parauit, ex qua mox pecunia nobilißimam ille in foro baſilicam extruxit, quæ Pauli baſilica dicebatur. Quam publicam cõſtituiſſe refert Appianus. Fuit autẽ prope Caſtoris & Pollucis templũ, quo in loco uidimus effodi multa fruſta earũ columnarum, quibus mirabilem fuiſſe dicit Plin. In hac ad Ianum ſtabãt fœneratores. unde Hor. –Hæc Ianus ſummus ab imo Perdocet. Et in

Sermonibus:Poſtquam res mea Ianum ad medium fracta eſt.Cic.Ita'ne ? Ianus medius in L.Antonij clientela ſit? quis unquã in illo Iano inuẽtus eſt?qui L.Antonio mille numum ferret expenſum.Eiuſdem Pauli Bibliothecam baſilicæ iunctam fuiſſe,quibuſdam autoribus,crediderim. **Bibliotheca Pauli.**

De foro Auguſti,Porticu Antonini, Fauſtinæ,& Liuiæ,ac de Cæſaris Domo.

CAP. XXIII.

FOrum Romanũ,Cæſaris, & Auguſti inuicem prope fuiſſe innuit Papinius in ſyluis, cum dicit:

Nec ſaltem tua dicta continentem,
Quæ trino iuuenis foro tonabas.

Et Mar.his carminibus:

Cauſas,inquis,agam Cicerone diſertius ipſo,
Atq; erit in triplici par mihi nemo foro.

Auguſti autem forum licet apud Marforij ſimulacrũ qui dam ponant:nonnulli tamen poſt Fauſtinæ templum,ſed prior opinio magis probatur.Breue quidem, ſicut etiam Cæſaris,fuit,quia ipſe princeps nõ eſt auſus proximas domos poſſeſſoribus extorquere,erat tamẽ multis ſtatuis ornatiſsimũ.Inerat enim Caſtoris & Pollucis cum uictoria Alexandri Magni. Coruini & in eius caßide pugnacis corui ſimulacrum.Apollinis eburnea, de qua Hor.Sic me ſeruauit Apollo.& Iuu.Iuriſq; peritus Apollo.Fori autem extruẽdi cauſa fuit hominũ, & iudiciorũ multitudo, quæ uidebatur,nõ ſufficientibus duobus, etiam tertio indigere:itaq; feſtinantius,necdum perfecta Martis æde,publicatum eſt,cautumq;,ut ſeparatim in eo publica iudicia, & ſortitiones iudicum fierent,ſanxitq; ut de bellis, & **Forum Auguſti.**

triumphis

triumphis hic conſuleretur Senatus. Prouincias cum imperio potituri hinc deducerentur, quiq́; uictores rediјſſent huc inſignia triumphorum inferrent. Quod forum inſtaurauit poſtea Hadrianus. *autor* Spar. Idem Suet. *docet forũ ipſum duas* Porticus *habuiſſe, in quibus ſtatuas omniũ triumphali effigie dedicauit Auguſtus.* Blon. *autem in* Roma *triumphanti hoc forum, & Martis templum in campo Martio his reſtituit uerbis: Campi Martij proprium locum fuiſſe oſtendimus, cui columna Antonina fuit appoſita, eoq́; continebatur campo Augusti forum, templo Martis contiguum. Sed quum Sueton. dicit breue forum ſtruxiſſe, quia non eſt auſus proximas domos poſſeſſoribus extorquere, & extruendi cauſam hominum, & iudiciorum multitudinem fuiſſe: ſatis oſtendit, ſicut &* P. Victor, *in celeberrima urbis parte ſtetiſſe: cum campus Martius extra urbem: neq; priuatorum domibus occupatus, latiſſimum, cuicunq; foro, præberet campum. Quare* Blondi *opinio prorſus reijcienda.* Porticus *Antonini, & Fauſtinæ pulcherrimæ, uarijsq́; marmoribus exornatæ extant apud diui Laurentij in Miranda columnæ ingentes cum huiuſmodi indice:*

Porticus Antonini, & Fauſtinæ.

DIVO ANTONINO ET DIVAE FAVSTINAE, EX S. C.

Fuit autem in uia Sacra, in qua uia publica domo, ſita ubi templum Pacis, Cæſarem habitauiſſe ſcribit Sueton. quam domum Auguſtus à Liuia nepte nimis ſumptuoſe ornatam ſolo æquari iuſſit, in cuius area excitata eſt deinde Porticus *Liuiæ.* Plin. *tradit Cæſarem Dictatorem totum forum, uiamq́; Sacram à domo ſua ad cliuum Capitolinum,*

Porticus Liuiæ.

num, in munere gladiatorio linteis operuiſſe. De domo & porticu Ouid. in faſt. ſic meminit:

Diſce tamen ueniens ætas ubi Liuia nunc eſt
Porticus, immenſæ tecta fuere domus.

At de porticu etiam primo de arte ita:

Nec tibi uitetur, quæ priſcis ſparſa tabellis
Porticus, autoris Liuia nomen habet.

Dion refert Neruam in Auguſti foro, nunc in porticu Liuiæ pro tribunali litigantes audiuiſſe. Claudiam etiam porticum appellatam accepimus. Mar. Porticus Claudia.

Claudia diffuſas ubi porticus explicat umbras,
Vltima pars aulæ deficientis erat.

A Nerone autem euerſam ſub nomine priſco Domitianus reſtituit: cuius pars umbraculis unius uitis erat operta. Plin. Vna, inquit, uitis Romæ in Liuiæ porticibus ſubdiales ambulationes umbroſis operculis opacat, eademq; duodenis muſti amphoris fœcunda.

De Sororio Tigillo, Vico Cyprio, & Scelerato, atq; M. Antonij Domo. CAP. XXIIII.

SOrorium Tigillum locus erat ſacer cauſa expiationis ab Horatio, ob ſororem à ſe interfectam, in honorem Iunonis conſtitutus, quem locum prope Carinas ſtatuit Diony. Libro enim tertio ait locū, in quo Horatium purgarunt, in angiportu ferente à Carinis deorſum eſſe, ijs qui ad Cyprium pergerent angiportum, ubi aræ manerent tunc erectæ, & tigillum, duobus inter ſe contrarijs parietibus fultum, ſuper eas extenderetur. Quibus uerbis ſignat Vicum Cyprium prope cliuum, qui ad templum diui Petri in Vinculis nunc ducit. Sequenti uero libero Vicus Cyprius.

Vicus ſceleratus.

bero Vicum Cyprium prius, deinde Sceleratū ex facinore Tulliæ uocitatū tradit. Var. tamē Vicum Cypriū (ſic enim apud ipſum legitur,) prope Sceleratū, non autē eundē eſſe oſtendit, his uerbis: Vicus Cyprus à Cypro, quòd ibi Sabini ciues additi cōſiderunt, qui à bono omine id appellarunt, prope hunc Vicus Sceleratus. Miror autē qua ratione Blon. Sceleratum uicum eſſe uelit uiam, quæ nunc ducit ad Triuij fontem, cōtra Diony. opinionē, & præter hiſtoriæ fidem. Solinus enim tradit Ser. Tullium in Eſquilijs ſupra cliuum Virbium habitauiſſe: quem uico Patricio ſupereminere probat Sex. Pom. quum dicit, Vicum Patricium appellatū, quòd ibi iubente Ser. Tullio patricij habitauerunt, ut ſi quid aduerſus ipſum molirentur, ex locis ſuperioribus opprimi poſſent. Vnde poſtquam Tullia interfecto patre properās à Curia, foroq; Romano in paternam poſſeſſionem ad uicum Cyprium peruenit, auriga, ut inquit Liuius, dextera in Virbium cliuum carpentum flexit, ut in collem Eſquiliarum eueheretur, quocirca ſtultum erat per uiam Triuij, fuerat enim neceſſe, ſecundum nos, per Quirinalem, Viminalemq; collem tranſire: quod abſurdū eſſe uidetur, cū breuior & expeditior eſſet per eum, quē diximus, cliuum, qui haud procul à Virbio erat, cui iam propinquum interfectū eſſe regem fugientem innuit Diony. Alia eſt ratio cōtra Blon. quòd cōſtat inter omnes uiā Triuij extra urbē tunc fuiſſe. Haud procul à tēplo diui nūc Pantaleonis, olim Telluris, M. Antoniū domum habuiſſe teſtatur Appianus his uerbis: Iis peractis decretū noctu perlectum eſt, Antoniū ſequēti die in templo Telluris, haud longe ab ipſius domo, Senatū habiturum.

De Bu

De Buſtis Gallicis. CAP. XXV.

BVſta Gallica, locus ubi Galli, à Camillo interfecti, ſepulti fuere. Liuius uero commemorat Gallos morbo interemptos buſtorum Gallorum nomine locum, ubi fuere ſepulti, inſignem feciſſe. Is autem locus fuit ubi nũc eccleſia S. Andreæ ad buſta Gallica, quæ corrupto nomine Portugallo uocatur, abeſt haud multum ab Amphitheatro, quod in media urbe à Tranqu. in Tib. collocatur, ſicut à Liuio buſta Gallica, cuius ſunt hæc uerba: Quum eſſet ſatis altum Ianiculum, ubi ſedens proſpectaret hoſtem, deſcendit in æquũ, atq; illo ipſo die media urbe, quæ nunc buſta Gallorum ſunt. Et alibi refert Flaccum porta Capena ingreſſum, media urbe per Carinas, Eſquiliasq; contendiſſe, recta ergo ad Amphitheatrum. Var. autem contra Liuij opinionem, ut infra demonſtrabitur, buſta Gallica prope Aequimelium ſtatuiſſe uidetur. Aequimelium inquit, quòd æquata Melij domus publice quod regnũ occupare uoluit. Is locus ad buſta Gallica, quòd Roma recuperata Gallorum oſſa, qui poſſederunt urbem, ibi coaceruata, ac cõſepta. locus qui uocatur Doliola ad cloacam Maximã. Si uero ita libet diſtinguere ut uerba hæc, Is locus ad buſta Gallica, iungantur cum ſubſequentibus, optime Var. conueniet cum Liuio, cæterum ordinem & ſenſum uix elicies. Quare uidendum ne aliquis error hos autores diſcordes efficiat. Quidam prope Marforiũ Buſta Gallica fuiſſe perperam putarunt.

Portugal.

Aequimeliũ.

De uia Sacra, Arcu Fabiano, & Veſpa ſiani. CAP. XXVI.

Viam

VIam Sacram principium habuiſſe à Curia ueteri in angulo palatij, iuxta arcum Cōſtantini uulgaris eſt opinio. Var. autem à Carinis: Carinæ, inquit, Cerionia, quòd hinc oritur caput Sacræ uiæ, ab Sterniæ Sacello. Quibus uerbis adducor in maximū dubium, ne hæc uia aliquādo per hortos diuæ Mariæ Nouæ, ſecus templum Pacis, & forū Cæſaris rectà ad arcem Capitolij eſſet producta, præſertim quòd in eiſdē hortis ſecundū eum, quem dicimus, curſum, uidimus uiam ex lapide quadrato ſtratam. Si quis dixerit arcum Veſpaſiani ſignare nobis fuiſſe ſecundū radices Palatini montis, reſpondebimus, Ampliata Curia ueteri, erectisq; baſilicis partem ipſius eò translatam. Sacræ quidē obtinuit nomen, quod per eam augures ex arce profecti ſolerent inaugurare, ſacraq; quotquot menſibus in arcem ferre, ſecundū Var. Sex. autem Pomp. Sacram ideo uocat, quòd in ea fœdus ictum ſit inter Romulū, & Tatium. In ſumma huius habitauit Ancus Martius, prope ædē Larū, de qua in urbis Romuli deſcriptione facta eſt mētio. Quo in loco ſi quis cōſyderauerit quæ dicūtur à Cor. Tacito de ſpatio eiuſdē urbis, nō improbabit forte quæ de uia Sacra diximus. Sacra in hac uia Cœliæ Statuam ponit Plut. In ſumma uero parte fuit Mutij. In eadē fructus uenūdatos eſſe Ouid. de arte ſic docet,

Cur ſacra.

Rure ſuburbauo poteris tibi dicere miſſa
  Illa, uel in ſacra ſint licet empta uia.

Var. de re ruſtica. huiuſce inquam pomarij ſumma Sacra uia, ubi poma ueneunt. Arcus Fabianus in hac uia ſtetit, iuxta regiam, à Fabio cēſore, qui deuicit Allobroges excitatus, ut ſcribit Aſc. in quo ſculpta fuerant eius ſcuta, & ſigna

Arcus Fabianus.

ſigna uictoriæ. In oratione pro Cn. Plãtio Cic. de eo hæc habet uerba: Equidem ſi quando, ut fit, iactor in turba nõ illum accuſo, qui eſt in ſumma Sacra uia, cum ego ad Fabianum fornicem impellor. Fuit apud Baſilicam Pauli, ad quem arcum Scribonius Libo ſedẽ, & prætoris tribunal, Puteal dictum, poſuit, de quo Horat. meminit, cũ inquit, Puteal.
Putealq́; Libonis Mandabo ſiccis. Et Ouid. hoc carmine,

Qui puteal, Ianumq́; timent, celeresq́; calendas.

Fœneratores enim ſtabant ad Ianum, & apud Fornicem Fabianum ius dicebatur. CATELANVS autem Triuultius Epiſcopus Placent. & Co. ſummi ingenij nobiliſſimus adoleſcens, & probe doctus, qui orationem quandã, qua Bocc. Pinum Florentinum patria eiectum cõſolatur, felici ſtylo ex uulgari in latinum conuertit ſermonem, oſtendit mihi numiſma argenteum eius precij, quo denarius, in altera parte cuius uiſitur caput Libonis cum hac inſcriptione,

LIBO BONE VENI.

In altera uero tribunal cum indice,

PVTEAL SCRIBONI.

In eadem uia Sacra ſtat adhuc Arcus marmoreus Veſpaſiani Imp. omnium antiquiſſimus nunc exiſtentium: ſed mutilatus: in quo legitur titulus talis: Arcus Veſpaſiani.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS
DIVO TITO DIVI VESPASIANI F.
VESPASIANO AVGVSTO.

Extructus autem fuit deuictis Hieroſolymis, in quo ſculptæ ſunt uictoriæ cũ arca fœderis præcedẽtibus XII. faſci

bus conſularibus: ab altera fronte ſpectantur triumphi ſpolia, aureum candelabrum, ſeptem habẽs ramos, in quibus erant ſeptẽ Lucernæ, erraticas ſignificantes ſtellas, duæq; tabellæ legis Moſaicæ. Vaſa templi, menſa aurea ponderis talenti magni, de quibus plura Ioſephus: Licet ipſe arcus melius, quàm Ioſephi deſcriptio, nobis ea omnia declaret. Huius autem uictoriæ mentio habetur etiã ex marmore in circo Maximo effoſſo, quæ eſt hæc:

S. P. Q. R.

IMP. TITO CAES. DIVI VESPASIANI FILIO VESPASIANO AVG. PONT. MAXIMO TR. POT. X. IMP. XVII. XIII. P. P. PRINCIPI SVO QVI PRAECEPTIS PATRIAE CONSILIISQ. ET AVSPICIIS GENTEM IVDEORVM DOMVIT ET VRBEM HIEROSOLYMAM OMNIBVS ANTE SE DVCIBVS REGIBVS GENTIBVS AVT FRVSTRA PETITAM AVT OMNINO INTENTATAM DELEVIT.

De Græcoſtaſi, Curia, Baſilica Opimij, & Portia. CAP. XXVII.

Basilica opimij.

GRæcoſtaſis locus ad dexteram Roſtrorum è Comitio, ubi nationum ſubſiſterent legati, qui ad Senatũ miſſi eſſent. Var. At animaduertendum Var. de ueteribus roſtris intelligere. Idem prope Græcoſtaſim Opimij Baſilicam ſic ſtatuit. Senaculum ſupra Græcoſtaſim, ubi ædis

Concor

Concordiæ, & baſilica opimij. Senaculum uocatum ubi Senaculum
Senatus, aut ubi ſeniores conſiſterent, dictũ γερουσία apud Γερουσία.
Græcos. Liuius primo ab urb. cond. ait Curiam in Comi- Curia.
tio, ſed idem quod Senaculum eſſe innuunt Var. uerba. Plin. memoriæ prodidit Cæſarem in curia, quam in Comitio conſecrauit, duas tabulas impreßiſſe, cui curiæ Plutar. iuxta forum locum fecit. Curia locus ubi publicas curas gerebant: duplex tamẽ, ubi ſacerdotes res diuinas, & ubi Senatus humanas curabat. Curia ubi dabatur Senatus templum erat, ut diximus. Var. in libris ad Opianicum ait, S.C. non poſſe fieri niſi in loco per augurium conſtituto, quod templum appellaretur, propterea & in curia hoſtilia, & in Pompeia, & poſt in Iulia, cum prophana ea loca fuiſſent, templa eſſe per augurium conſtituta, ut in ijs S.C. more maiorum iuxta fieri poſſent. In curia Aram Victoriæ fuiſſe Herodiani hæc docent uerba: Cæteris ante fores præſtolantibus duo, tres'ue ad ſummum curioſiores audiendi curiam ingreßi ſic, ut ultra Aram quoque Victoriæ penetrarent. Ferunt quidam huius deæ ſignum ex auro puro in gradibus curiæ fuiſſe. Neſcio autem quo autore iuxta forum à Fuluio curia Calabra collocetur, quam nos, ex Ser. opinione, in Capitolio poſuimus. Plutarch. commemorat Catonem Baſilicã, ex ære publico uicinam foro ſub curia à ſe ædificatam, Portiam appellauiſſe. Erat, inquit, baſilica quædam Portia, quam Ma Baſilica
gnus Cato in cenſura ediderat, eius baſilicæ trib. pl. quo- portia.
niam in illa ius dicere conſueuerãt columnam, quæ ſellas eorum impedire uidebatur, decreuerant tollere. Aſc. etiã baſilicam hanc iunctam curiæ fuiſſe tradit. Palatium Ro-

muli apud ædem diuæ Mariæ Nouæ nonnulli reſtituunt. Illud autem ſciendum hæc omnia loca inuicem prope fuiſſe,totumq́; id ſpatium occupauiſſe, quod eſt à Comitio eundo uerſus Pacis,diuæ Mariæ Nouæ templum,& hortos,penè ad Eſquiliarum radices : niſi quòd interiacebāt templa quædā,quibus ſuperius à nobis ſedes eſt aßignata.

LIBER QVARTVS.

De templo Iani,& pietatis,ac de Carcere Pleb.Rom. CAP. I.

QVATVOR *urbis partibus iam deſcriptis,recte uidemur quintā,à dextera Tyberim,Auentiniq́; partem,à ſiniſtra uero rupem Tarpeiam , & Palatium, uallemq́; inter ipſos montes comprehenſam habentem,à Theatro Marcelli auſpicati,quibuſcūq; certis ſedibus,quoad fieri poterit,locatis,aggredi. Nam cum multa memoratu digna contineat,niſi ordine quodā perſpicuo fuerimus progreßi, maiorem partem illorū & locū incertū ſortiri,& obſcura fieri,erit neceße. Quare relicto Marcelli theatro ad eam partem,quæ planam urbem complectitur,quæ ab ipſo ad extremam circi partem fuere,hodie'ue ſunt,ſingulatim percurramus. Et quia Ianus omnium rerum principium habetur,ab eo incipi conueniens*

ueniens erit. Numam regem Iani templum circa imum Argiletum, iuxta theatrum Marcelli in duobus breuiſsimis templis feciſſe, ſcribit Ser. cuius portæ duæ, quas legitimum erat aperire cum bellum eſſet: in pace uero claudi, ut apertis in armis eſſe ciuitatem, clauſis uero pacatos circa omnes populos ſignificarent. Clauſum eſſe ferunt Ianum ſemel ab ipſo, à quo conditum iterum: à T. Manlio Coſs. Tertio ab Auguſto poſt bellum Actiacum. Oroſius ſcribit Auguſtum ter Iani templum clauſiſſe. Claudendi autem, uel aperiendi ratio, uaria fuit. Alij, ut diximus, uolunt Romulo contra Sabinos pugnāte, quum eo eſſet ut uinceretur, calidā aquā ex eo loco, ubi templum Iani, erupiſſe, quæ exercitum Sabinorum fugauit, hincq; tractum morem, ut pugnaturi aperirent templum, quod in eo fuerat conſtitutum, quaſi ad ſpeciem priſtini auxilij. Alij uero quòd Tatius, & Romulus facto fœdere hoc templum conſtituerint: unde & Ianus ipſe duas facies habet, quaſi ut oſtendat duorum regum coitionem. Huius quidē tēpli poſtes is Cos. aperiebat, qui prior creatus eſſet. Virg.

Iani tēplum

Ter clauſum

Inſignis aperit ſtridentia limina conſul.

Cor. autem Tac. refert Cn. Duilium Iani templum ædificauiſſe, eius ſunt hæc uerba: Eodem in loco à L. M. Publicijs Iano templum, quod apud forum holitorium Cn. Duilius ſtruxerat, Speiq; Aedes à Germanico ſacratur, hanc Attilius uouerat eodem bello. Idem, alibi, narrat Tiberium Cæſarem Iani templum dedicauiſſe apud forū holitorium, uotum à Duilio bello maritimo aduerſus Pœnos proſpere peracto. Quod in platea nunc Montanaria ſtatuit, diuerſumq; ab illo Numæ putat Ful. Sed cū Xenon

primo Italicarum uelit Ianum omnium primum dijs tem pla feciſſe, & ritus inſtituiſſe ſacrorum, ob idq; in ſacrificijs præfectionē meruiſſe perpetuam, figurariq; cū claui, & uirga, quaſi portarum cuſtos, & rector uiarum, cenſemus Numam ei templum inſtituiſſe apud portam Carmentalem, poſt ſacellum S. Catharinæ, nunc ſolo æquatū, ut ſit, ad imum Argiletum, iuxta theatrum Marcelli, ut Ser. placet, & ut Liuio & Ouid. à dextera Fabijs exeuntibus ad bellum, ac extra portam Carmentalem, quod ait Sex. Pomp. Si uero, ut quibuſdam placet, legimus apud Var. ſecundum Tyberim ad Ianum forum Piſcarium, de eo intelligere opinamur, quod poſuit Duilius. Dictum eſt enim apud priſcos unum fuiſſe Ianum, plures uero apud poſteriores, ut mirum uideri minime poßit, hæc duo tēpla prope inuicē ſtetiſſe, ſicut & fora. Vnde Ouid. inquit,

Iani plures.

Cum tot ſint Iani cur ſtas ſacratus in uno,
Hic, ubi iuncta foris templa duobus habes?

Neq; Ouidius (ut Blon. eſt opinio) de Boario, ſed holitorio, & Piſcario intelligit foro, aitq; ex multis in hoc ſolo ſacratum, propter eius ſimulacrum ab Auguſto ex Aegypto, ut autor eſt Plin. aduectum, & in eodem Iani tēplo collocatū. Templum Pietatis in foro holitorio, apud nunc eccleſiam S. Nicolai cognomento in carcere, uel certe eo ipſo in loco: quod à M. Attilio Glabrione dedicatum tradit Liuius. Plin. autem locum his uerbis patefacit. Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera, ſupplicij cauſa carcere incluſam matrem cum impetraſſet aditum à ianitore, ſemper excuſſa ne quid inferret cibi, deprehēſa eſt uberibus ſuis alens: quo miraculo matri ſalus donata filiæ pie

Pietatis templum.

tate

tate eſt, ambæq́; perpetuis alimentis, & locus ille eidē cō ſecratus eſt deæ, C. Quintio, & M. Attilio Coſ. templo Pietatis extructo in illius carceris ſede, ubi nunc Marcelli theatrum eſt. Sex. autem Pomp. non matrem, ſed patrem incluſum carcere uberibus filiam clam aluiſſe ſcribit. Et quia Plin. ubi theatrum eſt Marcelli dicit, ita accipiēdum, theatrum eo uſq; perueniſſe, ut ueſtigia ex ſaxo quadrato, apud eandem ædem exiſtentia, ſatis oſtendunt. Hoc autem templum tactum fuit de cœlo Cos. Cotta, ut primo de Diuin. teſtatur Cic. Cauſa quidem carceris extruendi fuit, quòd aucta multitudine cum indies magis, magisq́; flagitia creſcerent, neq; tot ſceleſtis, noxijsq́; unus ſatis eſſet carcer, creatis decemuiris alterum extruere decreuerunt, quare electo ad id opus Ap. Claudio decemuirûm uno, eum inter Capitolium, & Tyberim, ubi nunc prædictam eccleſiam S. Nicolai ſitam uidemus, conſtituit, quem locum carcerem, ſiue domicilium Pl. Ro. nuncupauit, in quo reus iudicij ipſe ſibi mortem conſciuit, ut docet Liuius tertio ab urb. cond. Carcer pl. Rom.

De Foro Holitorio, Aede Iunonis Matutæ, & Spei, Sacrario Numæ, Columna Lactaria, ac de Ara, & Fano Carmentæ. CAP. II.

FOrum Holitorium extra portam Carmentalem fuiſſe, teſtis eſt Aſc. in toga candida. Eum locum plateam Montanariam nunc eſſe quidam arbitrãtur. In quo fuit ædes Iunonis Matutæ, quæ ceßit diui Andreæ ecclesiæ cognomento in Mentuza, pro Matuta, in radice tutæ ædes. Iunonis Matutæ ædes.

Capitolij nunc ſitæ. Sed Iunonis Matutæ uota, & locata à C. Cornelio Coſ. Gallico bello, qui deinde Cenſor eam dedicauit, autor Liuius, quarto belli Mac. Idem in eodẽ foro Spei Templum uarijs exornatum marmoribus fuiſſe tradit, idq́; primo belli Pun. lib. fulmine ictum, & quarto eiuſdem belli Q. Fabio conſulis filio, & T. Sempronio Graccho Coſ. incendio conflagraſſe. Conſecrauit autem Collatinus. Cic. de legib. Recte etiã Spes à Collatino conſecrata eſt. Columna Lactaria, ad quam infantes lacte alẽdi deferebãtur, in foro Holitorio ſtetiſſe aſſerit Sex. Põp. quod forum ubi holerum copia antiquum fuit Macellũ, autor Var. Sacrarium Numæ apud theatrũ Marcelli circa imum Argiletum. Ser. ait Euandrum Aram matri extinctæ iuxta portam feciſſe, quæ à Carmenta Carmentalis eſt dicta. Ara autem hæc ſub Capitolio ponitur à Diony. Habuit Carmenta & templum, ſiue, ut autor eſt Solinus, Fanum apud eandem portam, ubi diximus extare ruinas ædiculæ diuæ Catharinæ. Nã cum uehicula, quibus S. C. priuatæ erant mulieres, fuiſſent deinde ipſis reſtituta, gratiam deæ referentes ei ædificarunt templum, quæ Euãdri mater fuit, Nicoſtrata prius appellata, & quia carminibus oracula ederet, Carmenta eſt dicta, ob quam & carmina, autor Plutarch. in probl.

Spes. *Lactaria columna.* *Sacrarium Numæ* *Ara et Fanũ Carmentæ.*

De Foro Piſcario, & templo Fortunæ uirilis. CAP. III.

SEcundum Tyberim ad Iunium Forum Piſcarium uocant, inquit Var. Quibus uerbis iuxta incendiũ, quod ſexto belli Pu. deſcribitur à Liuio, licet exiſtimare fuiſſe inter S. Mariæ in porticu, & Aegyptiace templa, intraq́; portam

portam Carmentalem, quod haud longe à Boario poni-
tur à Valaterano, ſed certe neq; prope eſt dicendum. In
eo autem male ſentire uidetur, quod Cupedinis, Piſtoriũ,
& Holitorium iuxta ædem Veſtæ eſſe putat. Si enim ita
eſſet, ſequeretur contra Aſc. forum Holitoriũ intra por-
tam Carmentalem fuiſſe: quod falſum eſſe multis argumen
tis apparere poteſt, niſi uelit Veſtam extra ipſam portam
templũ habuiſſe, ſed id quoq; caret autore. Templũ autem
S. Mariæ Aegyptiacæ nunc dicatum, iuxta Tyberim, &
eiuſdem cognominis pontem, quidam Aſyli, id eſt, Miſeri
cordiæ templum dicunt. Alij Fortunæ, alij pudicitiæ, ut Fortunæ
Vol. & Ful. Sed Fortunæ, Pudicitiæq; patriciæ ſacras templum.
ædes in foro Boario fuere, ut infra demonſtrabitur. Non
eſt enim ueriſimile (quod innuit Ful. quum dicit Pudicitiæ
ædem eſſe, quam nunc dicatam S. Mariæ diximus, eamq;
in foro Boario ſtatuit) ipſum forum à Velabro, & Iano,
ubi conſtat eſſe, perueniſſe ad hanc uſq; ædem, in ripa Ty
beris ſitam, eo maxime, quod is locus eſt extra rectã uiam
ab ipſo Velabro in Auentinum, neq; conueniret cum Li-
uio, qui ait uirgines à foro Romano, uico Thuſco, Vela-
broq; per Boariũ forum in cliuum publicũ, atq; in ædem
Iunonis Reginæ (erat enim in Auentino) perueniſſe. Qui
bus uerbis oſtendit forum Boarium fuiſſe prope Ianum,
nunc quadrifrontem, ſiue quatuor portarũ, uerſus Auen-
tinum, non autem Tyberim. De templo Miſericordiæ ni
hil certi habetur, niſi quod Blon. eo in loco, ductus tantum
cõiectura, quia ibi Aſylus, collocauit. Sed nos dicimus eſſe
Fortunæ Virilis templum, deamq; ipſam in eo ambitu Fortunæ
duo habuiſſe templa, alterum in foro Boario, alterum ue- Virilis.

ro prope Tyberim. Huic enim opinioni ſuffragantur Diony. uerba, quæ ſequuntur: Duobus extructis templis Fortunæ, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyberis ei, quam uirilem appellauit. In hoc autem fuit ipſius Ser. Tullij lignea ſtatua auro perfuſa, quæ orto incendio cæteris cõcrematis ſola incorrupta permãſit. autor Val. Max.

De templo Veſtæ, Salinis, & Coclitis Arcubus. CAP. IIII.

AD *Mariæ autem Aegyptiacæ extat ædes antiquiſsima diuo Stephano nunc dicata: cuius forma circularis eſt, columnæq́; in circuitu diſpoſitæ eius teſtudinem, quæ unica totam operit ædem, ſuſtinent: hanc Matutæ, ſiue Auroræ Pomp. Letus adiudicat: quam Liuius in foro Boario ſtatuit. quare eadem ratione, quæ eſt de S. Mariæ Aegyptiacæ æde, non recte ſentire arbitramur, quemadmodum nec Vol. nec Ful. qui uolunt hanc ipſam Herculis eſſe. Romulus enim, ut ſupra ait Cor. Tac. à foro Boario ſulcum deſignandi oppidi incipiens, Magnam Herculis aram, ubi poſtea templum habuit, complexus eſt. Si templum, ut autumat Ful. fuiſſet ubi nunc diui Stephani eccleſia, & Ara ad portam Tergeminam, quo modo ipſam intra mœnia comprehendens Romulus quadratam, ut eſt omnium opinio, urbem poſuiſſet? Quapropter uelim iſtos diligentiores eſſe, neq; incerta pro certis affirmare. Blon. autem ex Ouidij carminibus Veſtæ eſſe nititur comprobare. Ouidij carmina hæc ſunt:*

Veſtæ tẽplũ.

Syluia Veſtalis (quid enim uetat inde moueri?)
Sacra lauaturas mane petebat aquas.
Ventum erat ad molli decliuem tramite ripam,

Ponitur

Ponitur è ſumma fictilis urna coma.
Feſſa reſedit humi, uentosq́; accepit aperto
Pectore, turbatas reſtituitq́; comas.
Dum ſedet, umbroſæ ſalices, uolucresq́; canoræ,
Fecerunt ſomnos, & leue murmur aquæ.

At hi uerſus non probant ædem Veſtæ prope Tyberim extitiſſe, ſicuti Diony. hæc uerba: Sunt qui conſtructionẽ templi Veſtæ Romulo aſſcribant, conſentaneum eſſe exiſtimantes urbe condita à uiro diuinationis perito conſtructam eſſe primum Veſtam cõmunem, urbis conditore, eius præſertim Albæ nutrito, in qua uetus huius deæ, ex quo urbs condita fuit, templũ erectum erat, neq; quicquam antiquius Romulo eſſe debuit, quàm Veſtam colere, qui eius deæ ſimulacrum ex Ilio tranſtulerat. Sed de conſtitutione templi, quod nunc extat, iſti uidentur ignoraſſe. neq; enim locũ illum, in quo nũc ſacer cuſtoditur ignis, Romulus dedicauit deæ, cuius rei magnũ argumentũ eſt, quod is extra eam eſt, quæ quadrata dicta eſt Roma, quã Romulus muro cinxit. Hinc apparet templũ Veſtæ, quod inter Capitolium, & Palatiũ obtinuit locũ, à Romulo: hoc uero à Numa excitatũ. de quo Sex. Põp. ita meminit: Rotundã ædem Veſtæ Numa rex conſecraſſe uidetur, quod eandem eſſe terrã, qua uita homnũ ſuſtineretur, crediderit: eamq́; pilæ formam eſſe, ut ſui ſimili templo Dea coleretur. Ouidius autem uult anno urbis quadrageſimo erectum eſſe, ſphæricamq́; formã, ſicuti Pomp. aſſcribit: Et nos uidimus Albæ ædem uetuſtiſſimã ipſius Veſtæ circulari forma, in uertice foramen lucis cauſa habentem. Simulacrum autem nullum ipſam Deam habuiſſe, ut ignis nullam certam habet effigiem

giem, idem poëta teſtatur his uerſibus:
Eſſe diu ſtultus, Veſtæ ſimulacra putaui:
Mox didici curuo nulla ſubeſſe tholo.

Veſta unde dicta. Dicta enim eſt Veſta, quod uarijs ueſtita ſit rebus. Cic. de nat. deorum: Veſta, inquit, nomen à Græcis, ea enim eſt, quæ ab illis ἑςία dicitur. uis autẽ eius ad aras, & ad focos pertinet: itaq; in ea dea, quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio, & ſacrificatio externa eſt. *Matris deũ Cella.* Prope Veſtæ matrem deûm Cellam habuiſſe autor eſt Blon. *Salinæ.* Salinæ fuit ſalis publici receptaculum in ea ripa Tyberis, quæ nunc à prædicta æde Veſtæ in Auentinum & ad naualia pertinet, de quibus Liuius ſic meminit: Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem unum tenuit: ſolo æquata omnia inter Salinas, ac portam Carmentalem. Hinc conſtat hanc portam non fuiſſe ad radices Auentini, quemadmodum Blon. putauit. Arcus Horatij Coclitis ad primas Auentini radices inter ipſum ſcilicet montem, & Tyberim fuere, ubi paucos ante annos eruta ſaxa huiuſmodi inſcriptionem habebant:

P. LENTVLVS C. N. E. T. QVINTIVS CRISPINVS VALERIANVS COSS. R. S. C. FACIVNDVM CVRAVERE, IIDEMQ. COMPROBAVERE.

De foro, & Arcu Boario. CAP. V.

Expoſitis ijs, quæ in hac quinta parte à dextera ſecũdum Tyberim ſteterant, conſentaneum eſſe uidetur, ut in ſiniſtram diuertamus, & quicquid occurrerit explicemus.

plicemus. Sed quia ex fori Boarij deſcriptione unaquæq; res proprium locum facilius accipiet, de ipſo prius uidebimus. Forum igitur Boarium licet inter Romanum & Tyberim à Ful. ſit collocatum, tamen Liuij uerba, in ipſum per nos paulo ante adducta, clare indicant fuiſſe prope Velabrum, & Ianum, inter Palatinum montem, & ſcholam Græcam. Oſtendit & deſcripto urbis Romuli à Cor. Tac. ab æneo tauri ſimulacro incœpta. Vnde ex uno in plures incidere errores Ful. apparet. Boarium ab eodem tauri Simulacro dictum quidam uolunt, quidam uero ob taurum immolatum interfecto Caco, atq; bobus recuperatis. Ouid. priorem ſequitur opinionem, eius ſunt hæc carmina: Forum Boarium.

Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter unum
 Victor, & Euandrum, ruricolasq́; uocat.
Conſtituitq́; ſibi, quæ maxima dicitur, aram,
 Hic, ubi pars urbis de boue nomen habet.

Et alibi:

Pontibus, & magno iuncta eſt celeberrima circo
 Area, quæ poſito de boue nomen habet.

Sex. uero Pomp. quod ibi boues uenundarentur, cui adſtipulatur Var. cum inquit, Quo quidem generatim conferrent forum appellatum, additumq́; ab eo cognomen, ut forum Boarium. Liuius etiam primo belli Pu. innuit boues ibi uenundatos eſſe, memorans in eodem foro bouem in tertiam contignationem aſcendiſſe. In frontiſpitio autem portæ marmoreæ, adhuc apud eccleſiam S. Georgij exiſtentis, inſculpta hæc ſunt uerba:

Imp.

IMP. CAES. M. AVRELIO ANTONINO PIO FELICI AVG. TRIB. POT. VII. COS. III. P. P. PROCOS. FORTISSIMO FELICISSIMOQVE PRINCIPI, ET IVLIAE AVG. MATRI AVG. ET CASTORVM ET SENATVS ET PATRIAE ET IMP. CAES. M. AVRELII ANTONINI PII FELICIS AVG. PARTHICI MAXIMI BRITANICI MAXIMI ARGENTARII ET NEGOCIANTES BOARI HVIVS LOCI QVI INVEHENT DEVOTI NVMINI EORVM.

Ibidem autem uiſuntur taurorum immolationes, & inſtrumenta cum uictimarijs, & ſacrificolis ad ſacrificia ipſa peragenda accinctis. In foro Boario gladiatorum munus primum Romæ eſt datum. Liuius refert Fabio, & Marcello Coß. in eodem ſanguine pluiſſe, pucrumq; ſemeſtrem triumphum proclamaſſe Val. Max. licet Liuius in Holitorio dicat.

De templo Herculis Victoris, & Ara maxima. CAP. VI.

Herculis Victoris templum, præter illud, quod ad portam Tergeminam, iuxta Tyberim Octauium Herennium impetrato à magiſtratibus loco conſecrauiſſe ſcribit Macrob. alterum rotundum in foro Boario ponitur à Liuio, & Solino, in hæc uerba: Sacellum Herculis in Boario foro eſt, in quo argumenta, & conuiuia maieſtatis eius remanent: nam diuinitus neque muſcis illò, neque canibus

canibus ingreſſus eſt. Etenim cum uiſcerationem ſacricolis daret Myagirum, id eſt, muſcarũ cõgregatorem deum dicitur imprecatus, clauam uero in aditu reliquiſſe, cuius olfactu refugerunt canes, idq́; uſq; nunc durat. Romæ, inquit Plin. in ædem Herculis nec muſcæ, nec canes intrant. Hoc templum cum multis antiquitatibus dirutum tempore Xyſti. IIII. Pont. Max. ſcribit Pomp. Letus, haud procul à ſchola Græca, ubi ænea ipſius dei ſtatua fuit reperta, quæ hodie, ut diximus, in ædibus Conſeruatorum eſt ſita. Eodem autem in loco, quo ſimulacrum effoßum eſt marmor cum hoc titulo: Myagirus.

DEO HERCVLI INVICTO
C. IVL. POMPONIVS PVDENS SEVERIANVS V. C. PRAEF. VRB. Item:

HERCVLI INVICTO
M. CASSIVS HORTENSIVS PAVLINVS PR. VR. XV. VIR SACRIS FACIVNDIS DONVM DEDI.

Idem Plin. ait Euandrum ſtatuam Herculi in foro Boario ſacrauiſſe, quæ triũphalis Hercules dicebatur, per triumphos enim triumphali habitu ueſtiebatur. Verum nõ arbitramur hanc eſſe ſtatuã, de qua egimus: quæ enim nũc extat, in æde ipſius Herculis M. Fuluio, & Cn. Manlio Coß. poſita fuit. Aedes autẽ ipſa celebrata eſt Pacuuij poëtæ nobili pictura, in qua lectiſterniũ eſſe nõ licebat, & in ſacris nec ſeruis, nec libertis intereſſe, qucrũ ſacrorũ initiũ docet Ser. Gram. & Liuius, hanc eandem ædem Neronis Hercules triũphalis.

incendio

incendio conflagraſſe teſtatur Cor. Tac. *Tertiam Hercu=li ædem fuiſſe ibi prope putauit* Ful. *à Senatu monitu car=minum Sibyllinorum conſecratam, Sylla dictatore eius de dicationem approbante: adducitq; Ouidij hæc carmina:*

Altera pars circi cuſtode ſub Hercule tuta eſt.
Quod deus Euboico carmine munus habet.
& reliqua.

Sed Ouidius intelligit de circo Flaminio, ut, ubi de ipſo agetur, infra apparebit. Regnante autem Euandro Aram ſolũ Hercules habuit, in foro Boario prope ſcholam Græcam, quam maximam à magnitudine fabricæ appellarunt. Eſt enim ingens ſicut hodieq; uidemus, inquit Ser. *de qua poëta ſic meminit:*

Hanc aram luco ſtatuit, quæ maxima ſemper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.

Et Propertius:

Maxima quæ gregibus deuota eſt ara repertis,
Ara, per has inquit maxima facta manus.

Fuit autem uenerationis inter accolas præcipuæ, ad quam Hercules bouum decumas obtulit, dixitq; illos uitam bea=tiſsimam uicturos, qui ſibi bonorum decumam dicauiſſent; quod fecit Sylla, Lucullus, M. Craſſus. & decima Hercu=leana nuncupatur. Plau. *detraxit, inquit, partem Herculea=nam. Ab hac ſequeſtrari mulieres uoluit, quæ nihil attinge=rent, neq; deguſtarent, quod ſupra aram immolatũ eſſet.*

De pudicitiæ, Fortunæ proſperæ, Matutæ, Fortis Fortunæ æde, ac de Vico Pu=blico, Velabro, & Accæ Laurentiæ Sepulchro. CAP. VII.

Ad He

AD Hercules autem Pudicitiã Patriciam Aedem, ab Aemilio conditam, habuiſſe, ſic teſtatur Liuius: Certamẽ in Sacello Pudicitiæ Patriciæ, quæ in foro Boario, eſt ortũ. Non unã quidẽ, ſed plures Pudicitiæ ſacras ædes fuiſſe in urbe, affirmãt, quæ ſequuntur, Propertij carmina: Pudicitiæ.

Templa Pudicitiæ quid opus ſtatuiſſe puellis,
Si cuius nuptæ quidlibet eſſe licet.

Et Sex. Pomp. hoc modo: Pudicitiæ ſignum in foro Boario, ubi familia ediſſet Herculis, cuius ſacra non obibant Plebeiæ. Quare in uico Longo Pudicitiæ Plebeiæ Sacellum à uirgine plebeia excitatum eſt. Fortunæ Proſperæ, & Matutæ ædes ſacras in eodem foro conſtituit Seru. Tullius. Proſperã ideo appellauit, quod in ſe ipſo Cæca non fuiſſet. hinc Ouid. Fort. Proſpere Matutæ.

Cæcaq; in hoc uno non fuit illa uiro.

Eo autẽ in loco mel ex olea fluiſſe tenet fama, aruſpicesq́; dixiſſe ſumma nobilitate illas ſortes futuras, eorũq́; iuſſu ex illa olea arcam eſſe factam, eaq́; conditas ſortes, quæ Fortunæ monitu pueri manu miſcebãtur, atq; ducebãtur. Plut. in prob. ſcribit Ser. Tulliũ omnes actus Fortunæ adſcripſiſſe, à qua ſubleuatus fuerat ab ancilla matre ad regnũ prouectus: hincq́; Fortunæ Primigeniæ, & Maſculæ templa erexiſſe, aliud Cõuertentis, aliud Bene ſperantis, aliud Fortunæ Vidẽtis, quaſi ab ea nos procul capiamur, & negocijs, ac rebus inhæreamus. Conſtruxit etiam Fortunæ Paruæ templũ, quaſi docens homines diligenter attendere debere ne ea, quæ accidunt, quaſi parua, contemnerent. Liuius tertio quintæ dec. prodidit Q. Marcio Philippo iterum, & Q. Ser. Cepione Coſ. in urbe duos Fort. Primigeniæ, Maſculæ. Cõuertentis, Bene ſperantis, Videntis, & Paruæ.

æditūos nuntiaſſe, alterũ in æde Fortunæ, anguem iubatũ à cõpluribus uiſum eſſe: alterũ in æde Primugeniæ Fortunæ, quæ in colle erat, duo diuerſa prodigia: palmã in area enatam, & ſanguine interdiu pluiſſe. Matutæ ædes, refecta prius à Ser. Tullio, longo tẽpore poſt à Camillo fuit dedicata, qui bello Veientium eam uouerat. Vtriuſq; autem deæ feſtum eodem celebratur die, eodem etiã incendio utraq; ædes exhauſta eſt, eodẽ autore: qui alibi narrat Caruilium Cos. ex bello Hetruſco æris grauis tuliſſe in ærariũ trecenta nonaginta millia, de reliquo ære ædẽ Fortis Fortunæ de manubijs faciẽdam locauiſſe, prope ædem eiuſdem deæ. Et primo quintæ dec. in æde Matris Matutæ tabulam cum hoc indice poſitam:

Fortis Fortunæ.

T. SEMPRONII GRACCHI COS. IMPERIO AVSPICIOQ. LEGIO EXERCITVSQ. P. R. SARDINIAM SVBEGIT IN EA PROVINCIA HOSTIVM CAESA AVT CAPTA SVPRA L. XXX. MILIA REP. FELICISSIME GESTA ATQVE LIBERATIS VECTIGALIBVS RESTITVTIS EXERCITVM SALVOM ATQVE INCOLVMEM PLENISSIMVM PREDA DOMVM REPORTAVIT, ITERVM TRIVMPHANS IN VRBEM ROMAM REDIIT CVIVS REI ERGO HANC TABVLAM DONO IOVI DEDIT.

A' foro

A foro autem Boario incipiebat Vicus Publicus, in Auentinum ad templum Iunonis Reginæ ducens, ut idem Liuius ſupra oſtendit, cum inducit uirgines ab ipſo foro in cliuum aſcendentes publicum, quo in loco ſignat ædem Velabri prope forum Boarium, ubi nunc ædes diui Georgij cognomēto in Velabro. Auentinus olim erat ab reliquis montibus diſcluſus: itaque eò ex urbe qui aduehebantur ratibus quadrantem ſoluebant, unde Velabrum à uehendo. Velaturam facere, inquit Var. etiam nunc dicuntur, qui id mercede faciunt. Prop. Vicus publicus. Velabri ædes Facere uelaturam.

At qua uelabri regio patet, ire ſolebat
Exiguus pulſa per uada linter aqua. Ouid.
Qua uelabra ſolent in circum ducere pompas,
Nil præter ſalices, craſſaq́; canna fuit.
Hic, ubi nunc fora ſunt, lintres errare uideres,
Quaq́; iacent ualles maxime circe tuæ.

Priuſquam enim Tarquinius Priſcus alueum mutaret ex eruptionibus Tyberinis ſinus ibi fiebat in morē lacus, ut ſtatim ex Prop. percipiemus. Sepulchrū Accæ in Velabro celeberrimo urbis loco fuiſſe ſcriptum reliquit Antias: de quo in urbis Romuli deſcriptione ſupra facta eſt mentio. Sepulchrum Accæ.

De Vertumno, eiusq; templo, Iano Quadrifronte, ædibus Africani, & Baſilica Sempronia, ac de Laneis Tabernis.

CAP. VIII.

Vertumnum deum antiqui dixere, qui nō ſolum rebus uendendis, emendisq;, ſed etiam humanis mentibus præeſſet, à uertēdo, quia hominū cogitationes uerteret. Vertumnus autem ipſe duabus alijs ex cauſis ſe id

nomen adeptũ ait apud Proper. Cuius carmina, quia affirmant, quæ dicta ſunt de ſinu Tiberino, non grauabor ſubiungere: ea enim ſunt hæc:

Quid mirare meas tot in uno corpore formas,
Accipe Vertumni ſigna paterna dei.
Thuſcus ego Thuſcis orior, nec pœnitet inter
Prælia uulſcinos deſeruiſſe focos.
Nec me turba iuuat, nec templo lætor eburno,
Romanum ſatis eſt poſſe uidere forum.
Hac quondam Tiberinus iter faciebat, & aiunt
Remorum auditos per uada pulſa ſonos.
At poſtquam ille ſuis tantum conceſſit alumnis,
Vertumnus uerſo dicor ab amne deus.
Seu quia uertentis fructum percepimus anni,
Vertumni rurſus credidit eſſe ſacrum.

Aſconius ſignum fuiſſe in ultimo uico Thurario, ſiue, ut ait Var. Thuſco, ſub baſilicæ angulo plectentibus ſe ad poſtremam dexteram partem, eumq́; deum inuertendarum rerum, id eſt mercaturæ eſſe uult. Fuit enim prope Ianum nunc quadrifrontem, ubi Aræ Opis, & Cereris. Quidam Vertumnum, & Ianum eundem tradidere. Cic. in Verg. locum innuit his uerbis: Quis à ſigno Vertumni in circum Maximum uenit? quin is unoquoque gradu de auaritia tua cõmoneretur? Vertumnalia dies feſtus à Vertumno dictus, cuius feriæ octobri menſe celebrabantur. Sex. Pomp. refert Vertumnum templum habuiſſe M. Fuluij Flacci triumphantis pictura clarũ, quod in uico Thuſco poſuit P. Victor. ſi id eſt, quod Iani, certe aliud eſſe ab hoc, quod marmoreum, quadrifronsq́; extat in Velabro, opina

Ianus quadrifrons.

Vertũnalia.

Templũ Vertumni.

opinamur: eſt enim penè integrum, ut ab aliquo nouiſſimorum imperatorum excitatum putem, non autem à Numa, ut falsò ædit Blon. cuius opinionem quiſq; facillime reſpuet, attendere diligenter ſi uelit ad ea, quæ dicta ſunt ſupra, ubi de eodem tractauimus templo. Huius uero teſtudo quatuor tantum pilis ſuſtinetur, quatuor portarum inſtitutum, ut diximus, ad quatuor anni temporum ſimilitudinem, unde in ſingulis frontibus duodecim loculi, ſiue feneſtræ ſpectantur: quæ uidentur ſignificare ipſum diuum principium, & Ianuam eſſe totius anni in duodecim menſes diuiſi. Hinc Cic. de nat. de. Cum in omnibus, inquit, rebus uim haberent maximam prima, & extrema, principem in ſacrificando Ianum eſſe uoluerunt, quod ab eundo nomen eſt deductum: ex quo tranſitiones peruiæ Iani, foresq; in liminibus profanarum ædium Ianuæ nominantur. Aedes P. Africani, & Baſilicam Sempronij ad ſignum Vertumni, prope nunc S. Georgij in Velabro eccleſiam fuiſſe, docent Liuij uerba, quæ ex libro quarto dec. quintæ ſunt hæc: T. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipſi attributa erat, ædes P. Africani ponè ueteres ad Vortumni ſignum, Laneasq;, & tabernas coniunctas in publicum emit, Baſilicamq; faciendam curauit, quæ Sempronia appellata eſt.

Ianus unde dictus.

Ianuæ.

Laneæ Tabernæ.

De Argileto, Domo Cornelij, Aequimelio, & Socordiæ Sacello. CAP. IX.

ARgiletus à fine uici Thuſci incipiens ad Marcelli theatrum terminabatur. Fabius autem Pictor à principio uici Thuſci ſub Cœliolo, inter circum Maximum, & Auentinum, deduxit. Huius etymologia ſecundum

Argiletum unde dictum. Var. trahitur ab argilla, quòd ibi eſſet id genus terræ, ſiue à fabula. Nam Euander Argum quendam hoſpitio ſuſcepit, qui cum de eius cogitaret interitu, ut ipſe regnaret, Euandro hæc non ſentiente, ſocij intellexerunt, qui Argum necarunt, cui Euander, & ſepulchrum fecit, & locum ſacrauit: de quo poëta ſic ait:

Nec non & ſacri monſtrat nemus Argileti.

Imus autem Argiletus ad theatrum Marcelli fuit, ut ſupra de Iano locuti oſtẽdimus. In hoc uico erant opificum Tabernæ, Bibliopolarum præſertim, quas Argiletanas appellat Mar. hoc carmine:

Argiletanas mauis habitare tabernas.

Domus Cornelij. Aequimeliũ. Cornelium Domitiani patris clientem domum iuxta Velabrum habuiſſe teſtatur Cor. Tac. in qua fugiens Domitianus delituit. Aequimelium ſub Capitolio ſtatuit Liuius, cum inquit: Subſtructionem ſuper Aequimelium in Capitolio, & uiam ſilice ſternendam à porta Capena ad Martis ædem locauerunt. Ad quam partem Capitolij indicat libro quarto bel. Pu. inter Salinas, ac portam Carmentalem cum Aequimelio, Iugarioq́; uico omnia ſacra, & prophana igni abſumpta eſſe commemorans. Et tertio eiuſdem belli lupum Exquilina porta ingreſſum frequẽtiſsima urbis parte decucurriſſe in forum, Thuſcoq́; uico, atque Aequimelio per portam Capenam propè intactum euaſiſſe. Hinc iudicamus Aequimelium fuiſſe inter Velabrum, & Capitolium, ad tabernas Laneas. Vnde autem diceretur idem autor Sp. Melij regnum affectantis mortem deſcribens, ſic oſtendit: Nec ſatis eſt eius ſanguinem expiatum, niſi tecta, parietesq́;, intra

quæ tantum amentiæ conceptum eſſet, diſſiparentur, bonaq́; contacta precijs regni mercandi publicarentur. Iubere itaque Quæſtores uendere ea bona, atque in publicum redigere. Domum deinde, ut monimento area eſſet oppreſſæ nefariæ ſpei, dirui extemplo iuſſit, idq́; Aequimelium appellatum eſt. Oſtendit & Cic. pro domo ſua: Sequebatur circus Maximus, ſed quia Socordia, licet ſero, occurrit, huic ordini, poſtremo loco addetur. Murtiæ igitur Socordiæ deæ Sacellum ſub Auentino ſtabat, ad cliuum publicum, quo aſcenditur ad ædem S. Priſcæ: unde Auentinus Murtius aliquando eſt denominatus. De hoc uero Sacello Liuius ſic meminit: Tum quoq; multis millibus latinorum in ciuitatem acceptis, quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ ſedes. Quidam autem in hoc ambitu Aſylum ponunt: at ſupra oſtendimus in Capitolio fuiſſe, idq́; etiã Strabo affirmat. Cor. Tac. ad radices ſaxi Carmentalis ſtatuere uidetur. Sed dicendum in Capitolio à principio inſtitutum: multis uero templis in eo iam excitatis, aliò translatum. Non enim uerisimile creditur in domicilium deorum, ubi omnes diuitias, ubi ſpem ſalutis urbis, ubi infinita auri, & argenti ſimulacra collocaſſent, ubi frequens Senatus de rebus pub. deliberaret, latrones, & infames confugere, S. P. Q. R. permiſiſſe.

Socordiæ ſacellum.

Murtius.

Circus quid, unde dictus, & cuius rei cauſa inſtitutus. CAP. X.

Locuturi de Circis, & in primis de eo, qui primus inſtitutus, Maximus eſt appellatus, cõſentaneum eſſe uidetur, de ijs quædam præfari, non minorem utilitatem

allatura, quàm ipſorum locorum, & ſedis cognitio poßit afferre. Circus igitur olim locus, ubi ludicra celebrabantur certamina, forma oblonga, ad inſtar arcus, in circuitu habens gradus ſpectatoribus ſedem commodißimam præbentes, ita ut alter alterius proſpectum non impediret. In medio campi duæ metæ pari interuallo ſtabant, de quibus Suet. ita meminit: Nam quo laxius dimicaretur ſublatæ metæ, inq; earum locum bina caſtra exaduerſo conſtituta erant. Idem in Claudio: Circo uero Maximo marmoreis carceribus, auratisq; metis, quæ utraq; tophina & lignea fuerant, exculto. Quo enim anno Priuernum Romani obſidebant Carceres, qui in prima parte circi erant, primum ædificatos ferunt, dicti quòd ijs coercerentur equi, ne inde exirent, quàm magiſtratus ſignum miſiſſet. Dicebatur autem circus ſecundum Var. quòd circùm ſpectaculis ædificatis ibi ludi fierent, & quòd ibi circum metas ferretur pompa, & equi currerent. Ludorum uero celebrationes deorum feſta erant, ſiquidem ob natales eorum, uel templorum nouorum dedicationes ſunt conſtituti, & primitus quidem uenationes, quæ uocantur munera, Saturno attributæ: Ludi ſcenici, Libero: Circenſes, Neptuno: & alij alijs dijs, uarijsúe ex cauſis, ſicuti Siſinius in libris ſpectaculorum memoriæ prodidit. Circenſes, etiam in honorem Cereris celebratos eſſe, probant Cor. Tac. hæc uerba: Tandem ſtatuta circenſium ludorum die, qui Cereri celebratur. & Ouid. ſic,

Circus. Carceres unde dicti. Circus unde. Ludi quid. Circenſes ludi.

Circus erit pompa celeber, numeroq; deorum,
 Primaq; uentoſis palma petetur equis.

Hinc

Hinc Cereris ludi, non eſt opus indice cauſæ,
Sponte deæ munus, promeritumq́; patet.

Circenſes dicti ſunt quòd in ripa fluminis agitabantur in altero latere poſitis enſibus. Sed ad circi Maximi deſcriptionem aggrediamur.

De Circo Maximo. CAP. XI.

Circum autem Maximum Tarquinium Priſcum inſtituiſſe commemorat Liuius, & Diony. in hæc uerba: Extruxit Circum Max. Tarquinius, qui eſt inter Auentinum, & Palatinum, circa eum primus faciens ſedilia cooperta. primum enim ſpectabant ſtantes ſub tabernaculis ligneis, harundinibus aridis fultis. Longitudo circi eſt trium ſtadiorum cum dimidio: latitudo quatuor iugerum. Circum uero ſecundum maiora latera, & ſecundum unum minorum ſtagnum in ſuſceptionem aquarum defoſſum eſt, altum, latumq́; pedes denos, poſtq́; ſtagnum ædificatæ ſunt porticus, tectura triplici, harum autem pauimenta habent, ut in theatris, parum ſuperſtantia lapidea ſedilia, in ſuperioribusq́; lignea. Conducuntur autem in unum, & coniunguntur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita ut fiat porticus una circularis ex tribus, quæ ab uno ſimul omnes uerbere recluduntur, octo ſtadiorum, capax hominum centum, & quinquaginta millium: reliquum autem minorum laterum apricum, atque habet apertum in modum forficum, equorũ emiſsiones, quæ per unum ſimul omnes ſtimulum recluduntur. Eſt autem circa eundem circũ extrinſecus alia porticus unius tecturæ officinas in ſe habẽs, & habitationes ſuper eas, per quam ſunt ingreſſus, & aſcen-

aſcenſus uenientibus ad ſpectaculum, iuxta quanq; officinam, ita uti nihil turbet tot millia ingredientium, & abeuntium. Non credimus autem in eam amplitudinem, & magnificentiam, quam deſcribit Diony. Tarquinium circum poſuiſſe: legimus enim apud Plinium extructum à Cæſare longitudine ſtadiorum trium, latitudine uero unius cum ædificijs. Exornauit deinceps Auguſtus. Claudius, ut diximus, carceres marmoreos fecit, metasq́; deaurauit. Collapſum uero ampliorē, elegantioremq́; reſtituiſſe Traianum ſcribit Diony. Mox Heliogabalus columnis pulcherrimis, auroq́; illuſtrauit, cuius pauimentum ex chryſocola fecit. Eſt enim Chryſocola materies naſcens poſt aurum effoſſum, auri quidem colorem retinens, cum ſit lapis. Suet. in Calig. de Chryſocola ſic meminit: Et quoſdam præcipuos minio, & Chryſocola conſtrato circo. Circo quidem Maximo pauimentum ideo fuerat poſitum, quo, poſt naumachiam, emiſſa in Tiberi aqua (adhuc enim ſubterranei ductus, ab ipſo circo ad Tyberim uidentur) nullo cœno impediente, reliqua celebrarentur certamina: quod pauimentum etiam nunc extat multa coopertum tellure. De Circi autem pulchritudine Nazarius in pan. refert talia: Circo ipſi Maximo ſublimes porticus, & rutilantes columnæ tantum inuſitati ornatus dederunt, ut illò non minus cupide conueniatur loci gratia, quàm ſpectandi uoluptate. Partem uero huius Auentino contiguā Tiberij tempore deuſtam eſſe teſtatur Cor. Tac. Annius Viterb. Maximi obtinuiſſe nomen putat, quia maximo deorum Vertumno ſacratus eſſet. Alij à ludorum ſumptuoſitate, & excellentia: alij ab amplitudine, quòd

Chryſocola quid.

ne, quòd longe maior eſſet, quàm circus Flaminius, & Intimus. Plin. enim, ut dixi, facit longitudinem trium ſtadiorum, latitudinem uero unius. Capiebat ducenta, & ſexaginta millia hominum ſedentium. Quod autem Dionyſ. dicit centum quinquaginta, intelligendum à principio hunc numerum, ampliatum uero illum cœpiſſe. Quinimo exiſtimo Maximi cognomentum inditum longo tempore poſt Tarquinium, quod innuit Liuius, cum dicit, qui nunc Maximus dicitur: nunc, quaſi olim hoc epitheto careret.

De templis, & Aris, quæ in Circo Max. uel apud fuiſſe leguntur. CAP. XII.

Conſus conſiliorũ deus in circo Max. Templum habuit, ſub tecto, ut oſtenderetur tectum debere conſilium eſſe. Ideò autẽ dicato Conſi ſimulacro rapuerunt Sabinas, ut tegeretur initum de raptu conſilium. Iſte Conſus & eques Neptunus dicitur, unde & in eius honorem circenſes celebrabantur. Plut. uero ait Romulum cuiuſdam dei Aram conditam ſub terra in circo inueniſſe, eiq́; deo indidiſſe nomen Conſo, ſiue à conſilio, quòd cõſiliarius foret, ſiue Neptuni equeſtris: aramq́; ipſam reliquum tempus latere, in equeſtribus uero certaminibus aperiri. Diony. libro tertio prodidit, Arcades Neptuno equeſtri Templum, ſolennemq́; diem cõſtituiſſe. Aram uero poſtea Genio cuidam arcano occultorum conſiliorum duci, atq́; cuſtodi conſtructam, quibus uerbis innuit Conſum aram tantum, Neptunum uero templum habuiſſe, neq́; eundem eſſe Neptunum, qui Conſus: cui adſtipulari uidentur Var. uerba, quæ ſunt: Conſualia dicta à Conſo, quòd tum feriæ

Conſus. Neptunus eques.

Genius.

feriæ publicæ ei deo, & in circo Maximo ad arã eius ab ſacerdotibus fiũt ludi illi, quibus Sabinæ ſunt raptæ. Præterea anno M. D. XXVI. *repertum eſt ſacellum in ipſo circo, poſt diuæ Anaſtaſiæ templum, in radicibus montis palatini, ipſius circi fundamentis incluſum, uarijs conchis marinis, uarijsq; lapillis inuicem conſertis pulcherrime exornatum: ſub maioribus conchis latebat rubra pictura, nullam tamen uidebas imaginem, præter aquilæ effigiem, colore candidam, cæterum criſtam rubram habentem, in teſtudine templi ex huiuſce lapillis, & conchis fabrefactam: quo in loco Deum patrem nunc ponere ſolemus: hoc templum Neptuni fuiſſe conſtans erat omnium opinio. quod cum longe eſſet remotum ab ea parte circi, ubi Cor. Tac. in deſcriptione urbis Romuli aram Conſi collocauit, non poſſum non probare quod Diony. uidetur uelle, uidelicet, templum Neptuno, aram uero Conſo fuiſſe ſacram. Quanquam Liuius Conſualia Neptuno attribuit, & Sex. Pom. admonet Conſuales celebrari mulis ſolitos eſſe in circo Maximo, quia id genus quadrupedum primo putaretur currui, uehiculoq; adiunctũ. Habuit Circus etiam tres Aras ſacras, unam Magnis dijs, alteram dijs Penatibus, tertiam dijs Cœli, & Terræ, à quibus omnia oriuntur. Hos Romani Genios, & Penates, urbisq; præſides, & cuſtodes uocant. Liberi, Liberæq;, atq; Cereris templo iuxta circum Maximum ſedem Cor. Ta. ſic fecit: Iiſdem temporibus dum ædes uetuſtate, aut igni abolitas, ceptasq; ab Auguſto dedicauit, Libero, Liberæq;, etiam Cereri iuxta circum Maximum. Tradunt alij Caßium Cos. ædem Cereris, & Liberi, Proſerpinæq;,*

pinæq́;,quæ erat ſupra Circi terminos, ultra ipſas miſſiones,dedicauiſſe:cum uouiſſet dijs eam repromiſsionem pro urbe Poſthumius aduerſus Latinos pugnaturus. At de Veneris talia habet Liuius: Q. Fabius Gurges Cos. filius aliquot matronas ad populum ſtupri damnatas pecunia multauit,ex quo multatitio ære Veneris ædem,quæ prope circũ eſt,faciendam curauit. Et in bello Mac. ſcribit in eodem ædem Iuuentutis à Lucinio duumuiro dicatam. Ouidius uero Mercurij templũ circum Maximũ ſpectauiſſe. Solis autẽ, & Floræ eodem in loco, quo Cereris locauit Cor. Tac. Verum Solis Tatium regem alteram ædem prius dedicauiſſe teſtis eſt Var. Plinius narrat ſimulacrum Fortunæ Seiæ ſuo tempore in circo fuiſſe.

De Naumachia Circi Max. CAP. XIII.

N*Aumachia locus ita appellatus,* ὅτι αὐθοτὶ ταῖς ναῦσι μαχέοιντο*. id eſt, quòd ibi nauibus certarent. Nam loca inſtar lacunarum fodientes naualis pugnæ ſimulacra ibi committebant, ad exercendam iuuentutem Romanam, quæ diſceret & in aquis aduerſus hoſtes pugnare. Huiuſmodi ludicra certamina non ſolum in circis,uerum etiã in amphitheatris commiſſa eſſe teſtatur Suet. Veſtigia autem illius,quam diximus,comprehenſam inter circum Maximum, & Auentinum,ad radices eiuſdem montis adhuc apparent. Eſt enim locus ibi depreſſus hortis, perpetuis aquis,irriguis.*

De Obeliſcis duobus Circi Maximi.

CAP. XIIII.

D*Icturi de circi Maximi Obeliſcis, & deinceps de alijs, prout in ſingulis urbis partibus occurrerint,*

abſurdum

abſurdum nequaquam iudicamus, quædam de ipſis à Marcellino tradita, præmittere, quæ quid ſit obeliſcus, & cuius rei cauſa inuentus, declarant: eius uerba ſunt hæc: In hac autem urbe inter labra ingentia diuerſasq́; moles figmenta Aegyptiorum numinum exprimentes Obeliſcos uidemus plures, aliosq́; iacentes, & cõmunutos, quos antiqui reges bello domitis gentibus, aut proſperitatibus ſummarum rerum elati montium uenis, uel apud extremos orbis incolas perſcrutantes exciſos, erectos dijs ſuperis in religione dicarũt. Sequitur quid ſit: Eſt, inquit, obeliſcus aſperrimus lapis in figurã metæ cuiuſdã ſenſim ad proceritatem conſurgens excelſam, utq́; radium imitetur graciliſcens paulatim, ſpecie quadrata, in uerticem productus anguſtum, manu leuigatus artifici. In plerisq́; uiſuntur literæ hieroglyphicæ inſculptæ: de quibus mentionem ſic facit: Formarum autem innumeras notas hieroglyphicas appellatas, quas ei undiq; uidemus inciſas, initialis ſapientiæ uetus inſigniuit autoritas. Volucrum enim ferarumq́; etiam aliena mundi genera multa ſculpentes ad æui quoq; ſequentes ætates imperatorum uulgatius peruenire memoria promiſſa, uel ſoluta regum uota monſtrabant. Non enim, ut nunc, literarum numerus præſtitutus, & facilis exprimit quidquid humana mens concipere poteſt: ita priſci quoq; ſcriptitarunt Aegyptij. Sed ſingulæ literæ ſingulis nominibus ſeruiebãt, & uerbis non nunquam ſignificabant integros ſenſus, cuius rei ſcientia in his interim duobus habet exemplum. Per uulturem naturæ uocabulum pandunt, quia nullos mares poſſe inter has alites inueniri rationes memorãt phyſicæ: perq́;

Obeliſcus quid.

Hieroglyphicæ literæ.

perq; ſpeciem apis mella conficientis indicant regi moderatori cum iocunditate aculeos quoq; innaſci debere: his ſignis oſtendentes & ſimilia plura. De huiuſmodi literis meminit & Cor. Tac. Obeliſcos ex lapide Simithe eſſe tradit Pli. hoc modo: Trabes ex ſimithe fecere reges quondam certamine, obeliſcos uocantes, Solis numini conſecratos, radiorum eius argumẽtum in effigie eſt, & ita ſignificatur nomine Aegypti. Primus omnium rex Methres obeliſcum inſtituit. Obeliſcos autem, qui Romæ, nulla ciuiũ opera, aut cura exciſos conſtat, ſed Thebis, ex Aegyptiacis'ue urbibus perductos, ut idem Plin. & Marcellinus teſtantur. In circo Maximo duorum alter octoginta octo erat pedum, alter uero iacens adhuc in naumachia, obrutus tellure, cẽtum triginta & dodrantis, præter baſim, quẽ Auguſtus ex Hieropoli Aegyptiorũ urbe trãſtulit, nunc eſt in duas partes fractus, quod quidem accidit cum ipſe princeps erigere uellet. Exciſus à rege Semnefreteo, quo regnante Pythagoras in Aegypto fuit.

De Fornice Sertinij in Circo, Loco Tuberonũ, Lupanaribus, Pompeij domo, & Iuturnæ Fonte. CAP. XV.

DEcoratus autẽ circus Max. erat Fornice à Sertinio excitato, ut refert Liuius his uerbis: Sertinius ex ulteriore Hiſpania, ne tentata quidem triumphi ſpe, quinquaginta millia pondo argenti in ærariũ tulit, & de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & Matris Matutæ, unum in Maximo circo fecit: & his fornicibus ſigna aurata impoſuit. Heliorum familia fuit haud diues, eodem autem tempore fuere ſexdecim in unis

Tuberones. ædibus Tuberones, quibus, ut ludos ſpectarent, in circo Max. & Flaminio locus ob uirtutem publice eſt donatus: autor Valer. Max. Apud circum Lupanaria, ubi meretriculæ corporis quæſtum faciebant, unde Iuuenal.

Lupanaria.

-Et ad circum iuſſas proſtrare puellas. Fuere etiam noſtro tempore inter Ianum quadrifrontem, Tyberim, & ſcholam græcam, penè ad ipſum circum producta, à proſtitutis mulieribus occupata: cæterum quatuor ab hinc annis ſolo æquatis ædificijs remanſit area ruinis oppreſſa. Sunt qui in circo fuiſſe columnam bellicam tradunt, propter Ouid. quæ ſequuntur, carmina,

Proſpicit à tergo ſummum breuis area circum,
  Eſt ibi non paruæ parua columna notæ:
Hinc ſolet haſta manu belli prænuntia mitti,
  In regem, & gentem cum placet arma capi.

Nos uero dicimus Ouid. de Flaminio, non autem de circo Max. intellexiſſe, ut infra, ubi de circo Flaminio agitur, apparet. Pompeij domus apud circum, de qua Plin. ſic meminit: Hercules apud circum Maximum in æde Pompeij Magni. Iuturnæ aquæ Fontẽ in Velabro adhuc ſcaturire putat Ful. & olim feciſſe lacum in foro Romano iuxta templum Veſtæ, aquamq; ipſam ſaluberrimam habitam. Sed, ut declarauimus, antiqua eſt cloaca, uel aquæductus, ut fornices ex ſaxo quadrato, in Tyberim uſq; producti, clare oſtendunt.

Domus Pompeij.

Iuturnæ fons.

De Septizonio Seueri. CAP. XVI.

SEquitur in ſexta parte ſitus urbis tertio ordine montium Cœlius, quem tertium additũ urbi ſuprà demonſtratum eſt, ſed priuſquàm hunc aſcẽdamus, pauca quædam di

dam dicenda occurrunt de Seueri Septizonio, & Conſtantini arcu, inter ipſum Cœlium, & Palatinum montem excitatis. Prius autem quid ſit Septzonium ut uideamus, illud nos admonet, quod annis ab hinc quatuor, dum Rhodobium natalem mihi patriam proficiſcerer, eſſentq́; uerba de reliquijs urbis cum comitibus, & conterraneis meis IAC. *Bubino, &* IAC. *Scaramutia uiris, literatis & probis: alter rogauit, quid eſſet, & an aliquod Romæ extaret Septizonium, cui memini me his uerbis reſpondere: Eſt Septizonium magna quædam moles quadrata, quæ ſeptem cingulis, id eſt, columnarum ordinibus inuicem ſuperimpoſitis in modum quatuor porticuum, ambitur: ita ut columnæ quanto altiores, eò minores, breuioresq́; diſponantur: in cuius medio quatuor parietes loculos quoſdam facientes ſurgunt, in ſummo regum, uel imperatorum condebantur cineres. Duo autem Romæ fuiſſe inueniuntur, antiquioris meminit Plin. & Suet. qui ait Titum apud Septizonium cubiculo paruo, & obſcuro natum quarto Cal. Ianuarij. Manet, inquit, adhuc, & oſtenditur locus, ubi autem dubitatur: conſtat tamen in uia Noua, haud procul à Seueri fuiſſe Septizonio. Seueri autem adhuc ſuperſunt è regione templi S. Gregorij tres operis ambitioſi ueluti Zonæ, columnarum pulchritudine, magnificentia, altitudine ſpectabiles, ex quibus connectuntur, uix credibilis reliqua altitudo faſtigium ad culmen æſtimantibus, ſi moles integra cum totis ſeptem zonis ſupereſſet. Quod autem ſit illud antiquum inſtauratum à Seuero, ut autumat Ful. ſtultum eſt credere, cum Seuerus multis annis poſt Titum imperauerit, &*

Septizoniū quid.

Spartianus Septizonium Seueri in uia Appia, & à Se-uero extructum conſtituat. Funus, inquit, Getæ illatum eſt maiorum ſepulchro, hoc eſt Seueri, quod eſt in Appia uia, euntibus ad portam dextera, ſpecie ſeptizonij extru-ctum, quod ſibi ille uiuus ornauerat. Idem: Quum ſeptizo nium faceret, nihil cogitauit, quàm ut ex Africa uenienti-bus ſuum corpus occurreret. Duplex autem, præter illam quam diximus, traditur etymologia. Iulius enim Capito-linus Septodium legit: ſcimus enim Græcos locum ciuibus frequentatum, ad quem multæ perducantur uiæ, Septo-dium appellare, nam ἑπτὰ *ſeptem* καὶ ὁδὸς *uia, quaſi ſe ptem concurrerent uiæ. Plin. Septiſolium uocat, à ſeptem ſolarijs, in ſingulis enim ordinibus columnæ marmoreis trabibus ſuperius inuicem iungebantur, alijs uero trabi-bus cum mole ipſa in interiore parte excitata: & ita ſingu li ordines unam faciebant porticum, ſiue ſolarium. In hu-ius Septizonij frontiſpitio literæ huiuſmodi leguntur:*

Septodium.

Septiſolium.

C. TRIB. POT. VI.

COS. FORTVNATISSIMVS NO-BILISSIMVSQVE.

Moles enim quæ ſupereſt, ita eſt inclinata, ut iamiam la-pſura uideatur.

De Arcu triumphali Conſtantini Imp.

CAP. XVII.

ARcus autem Triumphales in honorem illorum eri-gebantur, qui prouincijs, aut exteris nationibus de-bellatis, rebus Po. Ro. feliciter geſtis, triumphum meriti eſſent, à quo triumphales denominantur: in quibus ſimu-*

lacra

lacera oppidorum, fluuiorum, nauium illorum, quos deuicerant, in rei perpetuam memoriam, incidebant, quemadmodum in his, qui adhuc ſtant, cernere licet. Sed arcus triumphales ante Imperatorum tempora excitauit nemo, ut quorundam eſt opinio : neq; antiquiorem, quàm Titi, arcum in urbe uidemus. Plin. hunc morem ſuo tempore cepiſſe narrat : prius enim triumphales ſtatuás, uel trophæa ponere ſolebant. Romæ triumphales arcus plures, ex his uero, qui hodie, Conſtantini ad angulum montis Palatini, iuxta Amphitheatrum, triumphalibus ornamentis conſpicuum, cumq́; trophæis, & uictorijs allatis, parum læſum conſpicimus: ſuperato Mezentio apud Miluium põtem, à Conſtantino ipſo poſitum, cum hoc indice:

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO MAXIMO P. F. AVGVSTO S. P. Q. R. QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO, QVAM DE OMNI FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

In maiori autem fornice, parteq́; interiori à dextris, & ſiniſtris legitur, hinc:

LIBERATORI VRBIS: *illinc* FVNDATORI QVIETIS. *Superius extra ſic:* VOTIS

TIS X. VOTIS XX. *quæ uota in maximis ſecerat periculis conſtitutus, quemadmodum apparet in quibuſdam numiſmatibus, qui ſunt apud nos.*

De Cœlio monte, & Cœliolo. CAP. XVIII.

Querquetulanus. COElium montem Querquetulanum prius appellatum ſcribit Cor. Tac. quod talis ſyluæ frequens, fœcundusq; eſſet, mox Cœlium à Cœle Vibenna, qui dux gentis Hetruſcæ fuit, ſedemq; in eo acceperat à Tarquinio Priſco, ſeu quis alius regum dedit, nam ſcriptores in eo diſſentiunt. Recte ait diſſentiunt. Sex. enim Pomp. refert Cœlen Romulo auxilium præbuiſſe aduerſus Sabinos. M. autem Var. contra Latinum regem: hinc poſt Cœlij obitum, quod nimis munita loca tenerent, neq; ſine ſuſpitione eſſent, deductos in planum, & ab eis uicum Thuſcum appellatum, & ideo ibi Vertumnum ſtare, quod is deus Hetruriæ princeps. De Cœlianis, qui à ſuſpitione liberi eſſent, traductos uolunt in eum locum, qui uocatur Cœliolus, id eſt minor Cœlius, de quo Mart. ita meminit: Maior Cœlius, & minor fatigat. Cœliolus, ſiue Cœlicolus, is eſt, ut diximus, ubi nunc diui Euangeliſtæ ædes, olim Dianæ, uirgo enim uirgini ceßit. In hoc autem nihil aliud memoria dignum fuiſſe inueni, præter ipſam ædem Dianæ, quemadmodum de rep. aruſp. teſtatur Cic. Quare ad Cœlium reuertamur. Quem Tiberius, appellatione mutata, uocari Auguſtum iußit. autor Suet.

Vicus Thuſcus.

Cœliolus.

De Fauni, Veneris, & Cupidinis templo, Curia Hoſtilia, Caſtris peregrinis, Domo Lateranorum, De Conſtantini, & Seſoriani Palatio, ac de Equo L. Veri. CAP. XIX.

IN medio igitur Cœlij montis dorſo extat templum circulari forma, nunc diuo Stephano, olim uero Fau-
no dicatum. Faunus enim dictus ἀπὸ τῆς φωνῆς quod uo- Faunus.
ce, non ſignis, futura oſtenderet. Ex peregrinis autem
dijs quodam tempore hunc ſolum Romani coluere. Man
ſiones Albanæ ubi S. Mariæ in Dominicæ ædes, Veneris, Veneris, & Cupidinis templum.
& Cupidinis templum haud procul à porta Næuia ſta-
uit P. Vic. ſiue Sex. Ruffus, eo in loco, ubi nunc eccleſia
S. Crucis in Hieruſalem fuiſſe, accepimus: Curiamq; Ho- Curia Hoſtilia.
ſtiliam duobus in locis, unam, ut diximus, iuxta forum, in
qua Hoſtilius rex prius habitauit, prope Pacis templum,
alteram in Cœlio monte, ubi nunc diui Ioannis, & Pau-
li ædes. Liuius: Tullus rex in Cœlio monte templum, or-
dini ab ſe aucto, curiam fecit, quæ Hoſtilia uſq; ad patrum
noſtrorum ætatem appellata eſt, & quo frequentius ha-
bitaretur, eandem ſedem regiæ cepit. Caſtra Peregrina Caſtra peregrina.
Auguſtus in Cœlio conſtituit, in ea parte, quæ ad ortum
æſtiuum, Eſquiliaſq; pertinet, quo in loco nunc ædes San
ctorum quatuor coronatorum eſt ſita. Domus Laterano- Domus Lateranor.
rum ubi baſilica eiuſdem nominis, de qua Iulius Capitoli-
nus ita meminit: Educatus eſt (de M. Antonio enim loqui
tur) in eo loco, in quo natus eſt, in domo aui ſui, iuxta æ-
des Laterani. & Iuuenalis ita:

Clauſit & egregias Lateranorum obſidet ædes
Tota cohors.

Flaui Conſtantini Palatium prope hanc domum inter Conſtantini Palatium.
Cœlimontanam, & Gabiuſam portam ſedem habuit. Se-
ſoriani uero apud Næuiam inter ipſam portam, & ec- Seſoriani.
cleſiam S. Crucis in Hieruſalem. In platea Lateranenſi

ſtat ærea equeſtris ſtatua, quam M. Aurelij Antonini eſſe multi putant, aliqui tamen L. Veri. non deſunt etiam, qui Septimij Seueri. Herodianus enim literis tradidit poſt adeptum imperium ex ſomnio, quod uiderat, ſtatuam ſibi poſuiſſe.

L. Veri ſtatua.

De Amphitheatro Statilij Tauri.

CAP. XX.

Theatrũ & Amphitheatrum quid.

SEquitur Statilij Tauri Amphitheatrum. Sed priuſquam de ipſo agamus, pauca quædam prælibanda ſunt, ut quid ſit amphitheatrum, & cuius rei gratia extrueretur, intelligamus. Theatrum igitur à Græca trahitur etymologia, dicitur enim ἀπὸ τοῦ θεῶμαι *quod eſt ſpecto, & habet hemicycli formam. Amphitheatrum autem oualem, appellatum* ἀπὸ τοῦ ἀμφὶ καὶ θεῶμαι *quod eſt circum ſpecto, quaſi in unum iuncta duo uiſoria. Caſſio. Titum omnium primum amphitheatrum inueniſſe putauit, eius ſunt hæc uerba: Hoc Titi potentis principis diuitiarum profuſo flumine excogitauit ædificium fieri, & cum Theatrum hemiſpærium Græce dicatur, amphitheatrum, quaſi in unum iuncta duo uiſoria, recte conſtat eſſe nominatum, quod ſpeciem eius arena concludat, & ut currentibus aptum daretur ſpatium, & ſpectantes omnia facilius uiderent, dum quædam prolixa rotunditas uniuerſa collegerat. At prius C. Cæſarem amphitheatri molem in campo Martio poſuiſſe, teſtis eſt Cor. Tac. quam ab illo deſtinatam Auguſtus mox Mauſoleum ædificaturus deſtruxit, autor Suet. qui etiam in Cæſaris uita commemorat Statilium Taurum prius Tito amphitheatrum poſuiſſe, alterumq; deinde à Tiberio inchoatum, ſed*

ſed non perfectum. In amphitheatro autem multi ſpe præmij, quod publice dabatur, cum beſtijs pugnabant, capite etiam damnati, & bello capti hoc miſerrimo certamine capitis diſcrimen ſubire cogebantur. Claudius enim Imp. pacatis Aegyptijs, quum militum non parua manus rebellaſſet, partem illorum occidit, partem Romam miſit cum beſtijs pugnaturos. Vnde, inquit Iulius Capitolinus, tractum ſit ut proficiſcentes ad bellum Imperatores munus gladiatorum, & uenatus darent, breui dicendum eſt. Multi apud ueteres dicunt hanc deuotionem factam contra hoſtes, ut non ſanguine litato ſpecie pugnarum ſeuerioris uim quandam fortunæ ſatiarent. Ituros autem ad bellum Romanos debuiſſe pugnas uidere, & uulnera, & ferrum, & nudas inter ſe cohortes, ne in bello armatos hoſtes timerent, ne'ue propter uulnera, aut ſanguinem horrerent. Eius autem ſæuiſsimi inſtituti cauſa conſueuerunt ituri ad bella exhibere in ſpectaculis multa gladiatorum paria, & quò quiſq; ditior erat, eò plura. De pariibus autem Amphitheatri uide Vitruuium. Statilij Tauri Amphitheatrum magnam partem adhuc extare cernimus apud eccleſiam S. Crucis in Hieruſalem, prope urbis mœnia, quod extruxit Auguſto ciues Romanos hortante, ut quiſq; pro uiribus urbem exornare niteretur, autor Suet. Qui in Caligula narrat ipſum principem munera gladiatoria partim in hoc amphitheatro, partim in ſeptis aliquot egiſſe.

Pugna cum beſtijs.

Gladiatorū munus.

Aquæductus cur inuenti, quibus modis aquæ deducerentur, cui uſui, quis primus deduxit, & quot aquæ deductæ. CAP. XXI.

QVoniam de ductu aquæ Claudiæ locus poſtulat ut loquamur, crebráq; in ſequentibus de aquæ ductibus erit mentio, placet quædam de ijs præmittere: quò cauſam aquas deducendi, quibus modis, cui'ue uſui, & à quo primum, & quot diuerſis temporibus in urbem ductæ ſint, intelligamus. Vrbe enim & ambitu, & hominum numero aucta, paulatim à fluuio hunc, atq; illum locum appetendo, magna ciuium pars receſſit, quæ cum longo interuallo aquam petere cogeretur, maximumq; ſentiret incommodũ, cogitauerunt priſci uelle huic inopiæ ſubuenire: hinc deducendi aquas origo. Aqua enim ex omnibus elementis mortalibus maxime eſt neceſſaria. quare Pindarus ait, ipſam optimam eſſe, &, ut aurum inter metalla, cæteris præſtare elementis. Ad hæc urbis ſalubritati maxime contuliſſe, ſic teſtatur Frontinus: Sentit hanc curam imperatoris pijſsimi Neruæ principis ſui Roma regina orbis, & terrarum domina, cui par eſt nihil, & nihil ſecundum, & magis ſentit ſalubritas eiuſdem æternæ urbis aucto caſtellorum operum munerum, & lacuum numero, nec minus ad priuatos cõmodum ex incremento beneficiorum eius diffunditur: nam immunditiarũ facies, & impurior ſpiritus grauioris cœli, quibus apud ueteres urbis infamis aër fuit, ſunt remoti. Duobus autem modis deductas eſſe, arcuato uidelicet opere, & ſubterraneis cuniculis, idem ita declarat: Hi ſunt arcus altiſsimi, ſubleuati, in quibuſdam locis pedes centum nouem, tot aquarũ, tam multis neceſsarijs molibus pyramides uidelicet ocioſas comparem, aut cætera inertia, ſed fama celebrata Græcorum? Per ſubterraneos uero meatus probat Strabo,

Aqua.

hoc

hoc modo: Tanta autem per aquæductus aquarum uber- tas influit, ut per urbem, atq; cloacas amnes inundare ui- deantur, & uniuerſæ propemodum ædes ſubterraneos meatus, ſiphones, ac fiſtulas undoſas habeant. Præterea etiam hodie ad radices Quirinalis in uilla Card. Grimal di, in dorſo eiuſdem montis, in uico Patricio, & Suburra, in uia Latina, in Auentino, apud Iudæorum plateam, mul tisq; alijs in locis ſubterrancos aquæductus uidemus. Ij autem ſoli in urbẽ per arcus influebant, qui iuſto æqui- librio per congruentia loca poterant deduci. Deduceban tur enim aquæ ex diuerſis locis, & quia Anio Nouus o- mnium erat altiſsimus, neceſsitate urgente, cæteris ſubue- niebat. Quinq; ſunt, inquit Fron. ductuum altitudines in omnem partem urbis, ſed his aliæ maiore, aliæ leuiore preſsura coguntur. Altiſsimus Anio eſt Nouus: proxima Claudia: tertium locum tenet Iulia: quartum Tepula, de- inde Martia, quæ capite etiam Claudiæ librã æquat: ſex- tum tenet locum Anio Vetus: ſequitur hanc libram Vir- go, deinde Appia: omnibus humilior Alſietina, quæ Trã- ſtyberinæ regioni, & maxime ſubiacentibus locis ſeruit. Mox uero cui uſui eſſent, ſic oſtendit: Autores cuiuſq; aquæ, ætates, præterea ordinem, & longitudinem riuo- rum, & ordinem libræ cum proſecutus ſim, non alienum mihi uidetur ſingula ſubijcere, & oſtendere quanta ſit copia, quæ publicis, priuatisq; non ſolum uſibus, & au- xilijs, uerum etiam uoluptatibus ſufficit, & per quot ca- ſtella, quibuſq; regionibus deducatur: quantum extra ur- bem, quantum intra urbem, & ex eo quantum lacubus, quantum muneribus, quantũ operibus publicis, quantum

nomine Cæſaris, quantum priuatis uſibus erogetur. Quid autem ſit Caſtellum in aquæductibus, Vlpianus ita declarat: Caſtellum eſt receptaculum quod aquam publicã ſuſcipit. Quum itaq; ductus aquarum ad uiarum diuortia, uel regionum urbis fines perducti erant, caſtella in formarum ſummitate erant, ex quibus aqua per digitos, uncias, & modulos ædificijs, operibuſq;, & muneribus publicis, ac priuatorum uſibus diuidebatur à Caſtellario. Erat enim Caſtellarius caſtelli aquarum cuſtos, ut probatur epitaphio ſequenti, uidelicet:

Caſtellum aquæd.

Caſtellarius.

D. M.

CLEMENTI CAESARVM N. SERVO CASTELLARIO AQVAE CLAVDIAE FECIT CLAVDIA SABBATIS ET SIBI ET SVIS.

In ſolo autem lacus erant, alia aquarum receptacula, ex quibus cum Romanæ plebis, & fullonum, coriariorum, aliorumq; opificum neceſsitatibus ſatisfieret, tum horti irrigabantur. Idem uero Fron. cuſtodiam aquis adhibitam eſſe, ſic teſtatur: Tutelam autem ſingularum aquarum locari ſolitam inuenio, poſitamq; redemptoribus neceſsitatem certum numerum circa ductus extra urbem centum ab urbe ſeruorum opificum habendi, & quidẽ ita, ut nomina quoq; eorum, quos habituri ſunt in miniſterio per quaſq; regiones in tabulas publicas deferrent, eorumq; operum probandorum curam fuiſſe per Cẽſores aliquãdo, & ædiles, interdum etiam Conſulibus eam prouinciã obueniſſe, ut apparet ex eo, quod factum eſt C. Luctatio,

& Cæ

& Cæſone Coſ. Quantopere autem curæ fuerit, ne quis uiolare ductus aquarum, nec non conceſſam deriuare auderet, cum ex multis apparere poteſt, tum ex hoc, quod circus Maximus, ne diebus quidē ludorū circenſium, niſi Aedilium, aut Cenſorū permiſſu, irrigabatur. Agri uero, quos aqua publica, contra legem, quis irrigaſſet publicabantur: cuius rei cauſa Aediles curules iubebantur per uicos ſingulos exire, qui in unoquoq; uico habitarēt, prædia'ue haberent binos præficere, quorum arbitratu aqua in publicum ſaliret. Primus autem M. Agrippa poſt ædilitatem, quam geſſit conſularis operum ſuorum, & munerum uelut perpetuus curator fuit, qui iam copia permittente, deſcripſit quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis daretur. Omnium autem primū Ap. Claudium ex agro Lucullano acuato opere deduxiſſe aquam, ab eodem autore literis traditur: qui nouem ſolū aquas ſuo tempore in urbem fluxiſſe ſic commemorat: Nunc autem in urbem influunt Appia, Anio Vetus, Martia, Tepula, Iulia, Virgo, Alſietina, quæ eadem uocatur Auguſta, Claudia, Anio Nouus. Quæ autem fuerint iſtæ aquæ, & unde, quotq; paſſuum millibus, uel ſub terram, uel arcubus ducerentur, pluribus uerbis ipſemet receēſet. Sex. uero Ruffum, eo poſteriorem, quē Diocletiani temporibus urbem Romam deſcripſiſſe putat Blon. nouē, & decem aquas poſuiſſe animaduerti.

De Aquæductu Claudiæ aquæ. CAP. XXII.

Diuum Claudiū duos aquæductus à Caligula inchoatos perfeciſſe, ſic declarat Fron. Altero imperij ſui anno duos ductus inchoauit, qđ opus Claudius magnificentiſſime

tiſsime conſumauit, dedicauitq; : alteri, quòd ex fontibus Cæruleo, & Curtio perducebatur, Claudiæ datum nomen: hæc bonitate proxima Marciæ:altera, quoniam duæ Anienis aquæ in urbem fluere cœperant, ut facilius appellationibus dignoſcerentur, Anio Nouus uocari cœpit. Suet. opera, inquit, magna, potius quam neceſſaria, quàm multa perfecit, ſed uel præcipue aquæductũ à Caio inchoatum. Meminit & Plin. his uerbis: Vicit antecedentes aquarum ductus nouiſsimum impendium operis inchoati à Caio, & perfecti à Claudio: quippe lapideã excelſitatem omnes urbes, & montes æquantem, ut lauacra impleret, Curtios atq; Cæruleos fontes adductos, erogatis ad id opus talentûm ſexaginta millia. Is eſt aquæductus, quem à porta Næuia per Cœlij montis dorſum in Auentinum perducit Caſsi. In frontiſpitio autem eiuſdem portæ de reſtitutione eiuſdem aquæductus hæc leguntur:

TI. CLAVDIVS DRVSI F. CAESAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIF. MAXIM. TRIBVNICIA POTESTATE XII. COS. V. IMPERATOR XXVII. PATER PATRIAE AQVAS CLAVDIAM EX FONTIBVS QVI VOCABANTVR CERVLEVS ET CVRTIVS A MILIARIO XXXXV. ITEM ANIENEM NOVAM A MILIARIO XII. SVA IMPENSA IN VRBEM PERDVCENDAS CVRAVIT.

IMP.

IMP. CAESAR VESPASIANVS AVGVST. PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VI. COS. III. DESIG. IIII. P. P. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDV-CTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA INTERMISSAS DILAPSASQVE PER ANNOS NOVEM SVA IMPENSA VRBI RESTITVIT.

IMP. T. CAESAR DIVI F. VESPASIA-NVS AVGVSTVS PŌNTIFEX MAXI MVS TRIBVNIC. POTESTATE X. IM PERATOR XVII. PATER PATRIAE CENSOR. COS. VIII. AQVAS CVRTI-AM ET CERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA A DI VO VESPASIANO PATRE SVO, VRBI RESTITVTAS. CVM A CAPITE AQVA RVM A SOLO VETVSTATE DILAPSAE ESSENT NOVA FORMA REDVCEN DAS SVA IMPENSA CVRAVIT.

In eodem aquæductu iuxta hoſpitale lateranenſe, inter alios, hic poſitus eſt index:

M.AV

M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. TRIB. POT. IIII. PROCOS. ARCVS COELIMONTANOS PLVRIFARIAM VETVSTATE CONLAPSOS ET CONRVPTOS A SOLO SVA PECVNIA RESTITVIT.

Partem autem huiuſce aquæ in Capitolium à Caracalla fuiſſe deductam ferunt. Extant enim ruinæ formarum in Palatiũ uſq;. In arcu uero Tiburtino, huic aquæductui cõiuncto, prope ædem diuæ Mariæ in Dominicæ, uetuſtate corroſæ ſunt literæ tales:

P. COR. P. F. DOLOBELLA COS. C. IVNIVS C. F. SILANVS FLAMEN MARTIAL. EX S. C. FACIVNDVM CVRAVERVNT IDEMQVE PROBAVERVNT.

Aquam quidem ipſam à Traiano in Auentinum perductum, Traiani nomen accepit, autor Front. cuius adhuc apparent formarum ueſtigia apud S. Priſcam, & in ruinis Thermarum Decij marmor paucis ante annis effoßum id, quod Frontini uerba, ſignificabat.

De ijs quæ incertam ſedem nunc in Cœlio monte habent. CAP. XXIII.

Carnæ templum.

BRutus primus Cos. pulſo Tarquinio Carnæ deæ tẽplum in Cœlio monte extruxit, ſacrumq́; uoti reus fecit, quia cordis beneficio, cuius dißimulatione habebatur idone

idoneus, emendationi publici ſtatus extitit. Hanc enim deã uitalibus humanis præeſſe credebant, ab eaq́; petebatur ut iecinora, et corda, quæq́; ſunt intrinſecus uiſcera ſalua cõ ſeruaret. Templum Claudij Cæſ. conditum à Veſpaſiano, ſed prius cœptum ab Agrippina in Cœlio monte Neronem funditus deſtruxiſſe autor eſt Suet. Mamurra Formianus fabrorum Cæſaris in Gallia præfectus, domum, quam in monte Cœlio habebat, primus omnium Romæ marmoreis cruſtis exornauit, Plin. In Cœlio domũ Claudij Centimali fuiſſe, ait Val. Max. de qua Cic. ſic meminit: Cum in arce auguriũ augures acturi eſſent, iuſsiſſentq́; T. Claudium Centimalum, qui ædes in Cœlio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auſpicijs, emit Calphurnius Lanarius. Domus Tetricorum (inquit Pollio) qui duo ex triginta, tyrannorum fuerũt, hodieq́; extat in monte Cœlio, inter duos lucos, contra Iſium Metellinum pulcherrima. In eodem monte Iunij Senatoris domum conſtituit Cor. Tac. Adduntur, ait, ſententiæ, ut mons Cœlius in poſterum Auguſtus appellaretur, quando cunctis conflagrantibus ſola Tiberij effigies in domo Iunij Senatoris inuiolata manſiſſet. Habuit Cœlius domũ T. Claudij Clypti hymnologi, quemadmodũ in eius epitaphio legimus, & Cornelij domum qui, ut alij uolunt, primus eam marmoreis tabellis exornauit. Martialis Campus, in quo, ſi quando aquæ Tyberis Martium campum occupaſſent, equiria fiebant, in Cœlio à Sex. Pomp. collocatur, ſicut ab Ouid. his carminibus:

Claudij templum.

Altera gramineo ſpectabis equiria campo,
Quem Tyberis curuis in latus urget aquis.

Qui

Qui tamen eiecta ſi forte tenebitur unda,
Cœlius accipiet puluerulentus equos.

Fuit in eodem monte Macellum Magnum, Antrum Cyclopis, Spoliarium, & Armamentarium. Sed de Cœlio ſatis. Videamus quid à latere ipſius, quod Auentinum reſpicit, ſit, aut fuerit.

De Appia, & Noua uia, ac de Iſidis, Virtutis, Honoris, atq; Quirini, ſiue Martis Aede, & Almone flu. CAP. XXIIII.

Appia uia. *IN ſitus urbis deſcriptione dictum eſt conuallem, Appiamq́; uiam, quantum ad ſeptentrionem ſpectat à Palatino, quantum uero ad occaſum hyemalē, à monte Auētino, Cœlium dirimere. Pomp. autē Letus Appiam Brundiſium uſq; producit, à porta autem ad thermas Antonianas Nouam uult appellari.* *Noua.* *Sed Appiam etiam intra urbem fuiſſe uſq; ad Conſtantini arcum innuit Spartianus, in ea Septizonium Seueri cum collocauerit: potuit tamen aliquando accidere, quod huius pars à Caracalla munita Nouæ nomen adepta ſit: Quod autem Solinus dicit Tarquinium Priſcum habitauiſſe ad portam Mugoniam ſupra ſummam Nouam uiam, de alia intellexerim. Sunt qui putant uiam Nouam à porta Palatij inchoaſſe, & per radices Palatini montis ſupra circum Maximum ad infimā Piſcinam perueniſſe, ubi nunc diui Sixti ædes uiſitur. Verum, ut diximus, uiæ Nouæ diuerſis temporibus à diuerſis hominibus nouiter deductæ, aut munitæ plures, & multis in locis fuere. Quocirca, niſi diſtinguantur tempora, infinita occurrent apud ſcriptores, quæ inter ſeſe contraria uidebuntur. Ad caput autem uiæ Nouæ in regione*

Piſci

Piſcinæ inter prædictam ædem, ſpectandasq́; thermarum Antoniarum ruinas, fuit templum Iſidis Antenodoricæ, ab Antonino Baſſiano conditum, iuxta ipſius Thermas, ubi quædam marmora eruta ſunt, cum inſcriptione mutilata huiuſmodi: Iſidis templum.

SAECVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISIDI SALVTARIS CONSECRATIO.

In altero uero fragmento ſic legebatur:

PONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII ROMANAE REIP. ARCANAQ. MORBIS PRAESIDIA ANNVANT QVORVM NVTV ROMANO IMPERIO REGNA CESSERE.

In uia autē Appia, haud longe à porta, Honoris, & Virtutis ſteterat templum, quod M. Marcellus dedicauit, decimoſeptimo anno poſteaquam à patre eius primo cōſulatu uotum in Gallia ad Claſtidium fuerat. huius meminit Cic. de nat. deo. Martis templa duo, inquit Ser. unū Quirini intra urbem, prope portam, quaſi cuſtodis, & tranquilli: alterum in Appia uia extra urbem, quaſi bellatoris, & gradiui. Ful. uero ſcribit duo extra portam fuiſſe Martis templa. Vnum quatuor miliarijs ab urbe diſtans: alterum paulo extra portam. Quod ſi ita eſt, cur Ser. dixit duo, & nō tria eius templa: unū Quirini intra urbem, & duo extra: quod erat cōſentaneum, ſecundū ipſum. Almo flu. per uiā Appiam, Auētiniq́; radices in Tyberim fluēs, longe ab urbe ad x. mil. paſſ. in agro maritimo oritur, Ap Honoris, & Virtutis. Almo fl.

pijq́; Riuum uulgò nunc nominãt:in quo Mater deorum Cal. Aprilis ſingulis annis à Gallis ſacerdotibus abluebatur, unde Papinius:

Eſt locus ante urbem, qua primum naſcitur ingens
Appia, quaq́; Italo genitus Almone Cybelle
Ponit, & Idæos iam non reminiſcitur amnes. Ouidius:
Eſt locus, in Tyberim qua lubricus influit Almo,
Et nomen à magno perdit ab amne minor.

De Thermis in genere. CAP. XXV.

THermæ Græcum eſt uerbum, quod neq; latinũ nomen, neq; ſignificationem unica dictione recipere poteſt, θερμὸν calidum tantum ſignificat. Nos uero loca quæ calentibus aquis, aut ſine ipſis ſolo fornice calefacto lauandi, & ſudandi uſibus deputata ſunt, eodem nomine, quo Græci, thermas appellamus. Priſcis nanq; Romanis lauandi uſum fuiſſe prope quotidianum ſatis conſtat, quo uel puluerem, ſordesq́; abluerent, uel ſudorem prouocarent, crudamq́; adiuuarent digeſtionem, quod tetigit Iuuenalis cum, inquit,

–Et crudum pauonem in balnea portat.

Sæpe tamen uoluptatis tantum cauſa id factitarunt, propterea uel mediocriter diues priuata balnea, ſiue lauacra habuiſſe, illud argumento eſt, quòd Cic. Terentiam uxorem monet, ut curet labrũ in balneo ne deſit, certioremq́; facit Q. Fratrem Aſiæ procos. de balneis, quas in Aripinati extrui curabat. Multa deinde balnea paulatim extructa, in quibus ad libitum plebs lauaret. Primus autem omnium Sergius Orata penſilia facere inſtituit, ſicuti Valer. Maxim. commemorat. Re poſtmodum ad principum lu- *(Orata penſilia.)*

xuriam

xuriam, & faſtum producta, cœpere lauacra in modum, ut ait Ammianus, prouinciarum extruere, quas thermas appellarunt, in quibus ædificandis nullum neq; modum, neque menſuram ſeruaſſe ex illarum, quæ nunc extant, ueſtigijs, facile unuſquiſque poteſt iudicare. Varia enim & propemodum infinita habebant loca, uarijs uſibus, & uoluptatibus deputata, quædam ad calefaciẽdas aquas forma circulari: ex quibus per ſiphones, & fiſtulas balneis, nedum in ſolo expoſitis, uerum etiam penſilibus calidam miniſtrabant, quæ poſt lauationem inutilis per canales in inferiorem partem, inde ſubterraneis meatibus in Cloacas mittebatur. Habebant Thermæ etiam Apodyteria, in quibus balnea ingreſſuri ueſtes deponebant, ut oſtendit Plinius in epiſtolis. Habebant & areas ampliſſimas, porticibus ſpatioſiſſimis circundatas, cameratasq; ſuperbiſſimis fornicibus ædificia in circuitu habentes, in queis diuerſi coloris marmoreæ, ingentesq; columnæ, quarum quædam ſtantes, nonnullæ uero iacentes adhuc cernuntur, multæ ad templorum ornamenta translatæ. Pauimenta uero lithoſtrata diuerſis lapidibus conſpicua, parietesq; marmoreis tabellis in multis incruſtati. Erant etiam Xyſti, nemora, & natatoria populi ludis, delitijsq; expoſita, propterea frequens in thermis uerſabatur: principesq; ad id inſaniæ uenerant, ut cum eo promiſcuè lauarent. Spartianus de Hadriano: Publice, inquit, & frequenter cum omnibus lauit. Vnde cum ueteranum quendam notum ſibi in militia dorſum, & cæteras partes corporis uidiſſet atterere, percontatus cur ſe marmoribus diſtringendum daret, ubi audi-

Apodyteria.
Areæ.
Porticus.
Pauimenta.
Xyſti.
Natatoria.

uit hoc idcirco fieri, quod ſeruũ non haberet, ſeruis eum donauit, & ſumptibus. Verum cum alio die complures ſenes ad prouocandam principis liberalitatẽ hoc idem facerent, euocari eos iuſsit, & alium ab alio defricari. Tradunt autem M. Aurelium Antoninum lauacra mixta præbuiſſe. Lauãdi uero tanta fuit Commodo Imp. uoluptas, ut ſepties in die lauerit, in balneisq́; ſæpe cœnitauerit. Iulius Capitolinus ſcribit Gordianum iuniorem ſepties in æſtate, hyeme bis lauiſſe, qui cum ſæpe mulieres pulchras, & puellas, & cum is anus deformes admitteret, ſe iocoſe id facere dicebat. Alexander Syluas in thermis deputauit, oleumq́; luminibus thermarũ addidit, quũ antea, non ante auroram paterẽt, & clauderentur ante ſolis occaſum.

De Thermis, & Palatio Antonini Caracallæ. CAP. XXVI.

ANtoninum Caracallam Thermas, quæ ab eo Antonianæ ſunt denominatæ ſtruxiſſe, in eius uita Spartianus ſic teſtatur: Opera Romæ reliquit, thermas ſui nominis eximias, quarum cellam ſoleare architecti negãt poſſe ulla ratione fieri, niſi qua facta eſt: nam ex ære cupro cancelli ſubpoſiti eſſe dicuntur, quibus cameratio tota concredita eſt, & tantum eſt ſpatij, ut id ipſum potuiſſe fieri negant docti mechanicis. Lamp. uero has inchoatas ab Antonino Seuerum perfeciſſe, atq; exornaſſe refert. Viſuntur adhuc in radicibus Auentini, ad uiam olim Ardeatinam, & apud nunc S. Balbinam, harum ingentes ruinæ, cum altis parietibus, columnisq́; ſemiſepultis miræ & magnitudinis, & pulchritudinis. Magnum autem ambitum amplectebantur, & ductus ille aquarum, qui ante portam

Capenam tranſit in eas olim aquam deducebat. Sub ther mis Antoninus ipſe nobiliſsimum poſuit Palatium, cuius ueſtigia uix ſuperſunt.

LIBER QVINTVS.

De Auentino. CAP. I.

AVENTINVS *autem collis, quartus in ordine montium fuerat collocatus, de cuius ambitu, & forma cum multa ſupra dicta ſint, reliquum eſt, ut quibus ædificijs exornatus eſſet nunc uideamus, prius tamen unde dicatur. Auentinum igitur mõtem ab auibus, quæ ueſperi ex Tyberi illuc cubitum aduolabant, denominatum quidam uolunt. hinc Virgil.*

Auẽtinus unde dictus.

Dirarum nidis domus opportuna uolucrum.

De Auentino locutus. Alij à rege Aboriginum illic & occiſo, & ſepulto. Var. tamen dicit in gentem Po. Ro. Sabinos à Romulo ſuſceptos iſtum accepiſſe montem, quẽ ab Auante prouinciæ ſuæ fluuio appellauerunt Auentinum. Conſtat ergo uarias opiniones poſtea ſecutas. Nã à principio Auentinus dictus eſt ab auibus, uel rege Aboriginũ, unde hunc Herculis filium conſtat nomen à monte accepiſſe, nõ præſtitiſſe, autor Ser. Idem autẽ Var. poſt uarias quorundam opiniones, ſubdit: Ego maxime puto ab adue

ctu: Nam olim paludibus mons erat ab reliquis diſcluſus, itaq; eò ex urbe uia qui aduehebantur ratibus, quadrantē ſoluebant. Alij ab aduentu hominum, quod commune Latinorum ibi Dianæ templum ſit conſtitutum. Huic autem monti Remurio aliquando dixere nomen. Et quanquam Sex. Pomp. refert Remuriam locum eſſe in ſummo Auentino, ubi Remus de urbe condenda auſpicatus fuerat, non tamen obſtat quin totus mons Remurius appellaretur, quem Romulus neminem paßus eſt habitare, ſed ſacrum fratri eſſe uoluit uſq; ad hylernam. Diony. autem prodidit Ancum Martium Auentinū muro cinxiſſe, cōtra Gellij opinionem, qui, ut demonſtratum eſt, dicit neque Ser. Tullium, neq; quempiam alium, ad diui Claudij tempora uſq;, hunc montē, tanquā auibus obſcœnis ominoſum, intra pomerij fines recepiſſe. Quare aut poſt Ancum ſtatim excluſus, aut ſecundū Liuium, ab eo nouæ multitudini datus, nō tamē urbi additus eſt, iuxta eiuſdē Gellij opinionē, qui uult urbanum auſpicium pomerij finem facere. Quæ autem in eo fuiſſe traduntur, breuiter exponamus.

Remurius mons.

De Dianæ, Bonæ deæ, Herculis Victoris, Iunonis Reginæ, & Monetæ, Lunæ, Victoriæ, Mineruæ, & Libertatis templo, ac Ara Iouis Elicij. CAP. II.

Dianæ.

IN *uertice autem Auentini montis, qui Tyberim deſpicit, ſtat diuæ Sabinæ templum, quo in loco olim Dianæ, ad eam nempe partem, quæ naualia ſpectat. Appianus enim commemorat Gracchum hoc aſcendiſſe templum, atq; inde ad alteram fluminis partem per pontem ligneum tranſiuiſſe. De hoc quidem templo Sex. Pomp. ſic*

ſic meminit: Seruorum dies feſtus exiſtimatur idibus Auguſti, quòd eo die Ser. Tullius natus ſerua ædem Dianæ dicauerit in Auentino, cuius tutelæ ſunt ſerui, à quorum celeritate fugitiuos uocent ſeruos. Commune autem erat omnibus Latinis. Quod ideo inſtituiſſe uidetur, ut oſtēderet lege naturali ſeruos nihil diſtare à cæteris hominibus. Diony. enim huius templi Ancum Martium autorem feciſſe uidetur: Traductis, inquit, ex Tillenis, Politorio, alijsq; urbibus quoſcunq; ceperat colonos, ibi collocauit, perſuaſitq; ut templū Dianæ ædificarent, adijcerentq; ſtatutis tēporibus inducias, ut ſi qua facta inter eos offenſio eſſet, per hæc ſacra diſſoluerent, poſteaq; rex pecunijs, quas contulerant urbes eæ omnes, extruxit Dianæ fanum, in maximo Romæ collium Auentino collocatum, legesq; in baſe ærea conſcripſit, in Delubro Dianæ ſita. Hinc patet, quòd ſi prius hoc templum non fuit in Auentino, quàm tempore Anci regis, non potuiſſe ab aduentu hominum Auentinus appellari: cum conſtet ante Anci imperium hoc nomen obtinuiſſe. Sequitur in eodē uertice, haud procul hinc, ædes S. Mariæ cognomento Auentinæ, ubi Bonæ deæ templum extitiſſe ferunt, in honorem Fatuæ caſtiſſimæ ſororis Fauni à Claudia ueſtali conditum, poſtea uero à Liuia reſtitutum. Bonæ deæ autē ſacra à ſolis fœminis peragebantur, neq; licebat uiris intereſſe, unde Cic. criminatur P. Clodium quòd auſus ſit hæc ſacra, quæ pro ſalute Po. Ro. fiebāt, ſua præſentia turbare, atq; polluere. Spartianus ait Hadrianum ædem Bonæ deæ tranſtuliſſe, quò autem, nō dicit. In crepidine ad eundem fluuium pertinente, ubi nunc diui Alexij, fuit Herculis

Serui unde dicti.

Bonæ deæ.

Herculis Victoris.

Iunonis reginæ.

Victoris templum, & ab eo haud procul Iunonis Reginæ, ex parte Veientanæ prædæ à Camillo conditum, de quo ſecundo bel. Pu. mentionẽ facit Liuius. Sed Hercules alterum habuiſſe dicitur, eo in loco, ubi nũc in ruinis thermarum Decij imperatoris eccleſia diuæ Priſcæ eſt ſita. In

Lunæ.

dorſo autem Lunæ conſtituit Ouid. his carminibus,

Luna regit menſes, huius quoq; tempora menſis
 Finit Auentini Luna colenda iugo.

Liuius: Atrox cum uento tempeſtas forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino eſt, raptam tulit. Iſtis autem certum locum à peritis topographiæ urbis aßignari ſolet, incertũ

Victori.

uero ſequentibus, ueluti Victoriæ templo, quod ab Arcadibus extructum, ab eiſdemq́; ſacra eidem deæ conſtituta

Mineruæ.
Iunonis.
Libertatis.

narrat Diony. Mineruæ autem à Sex. Pomp. Iunonis uero à Valerio Max. in eodem monte collocatur: à Liuio uero Libertatis, ex multatitia pecunia cũ æreis columnis, & ſtatuis pulcherrimis à patre T. Gracchi & conditum, & dedicatum: cuius Atrium ab Helio Pæto, & Cor. Cethego cenſoribus fuit refectum, & ampliatum, & nouißime à Pollione, ut tradit Suet. inſtauratum, de quo Liuius quinto decadis quintæ meminit his uerbis: Hæc inter ipſos diſceptata, poſtremo eò deſcenſum eſt, ut ex quatuor urbanis tribubus unã palàm in Atrio Libertatis ſortirentur. Libertatem enim deam in primis coluere Romani, utpote Libertatis aſſertores. Habuit Auentinus &

Ara Iouis Elicij.
Murceæ Ara.

Aram Iouis Elicij à Numa dicatam, quæ ab eliciendo, ſecundum Var. nomen adepta eſt. Habuit & Murceæ ueterem Aram: nam priſci Venerem Murceam uocabant, à myrto ei dicata: uel, ut alij, quod præter modum non moueret

uerct, ac faceret hominem murcidum, ac nimis deſidio-ſum, & inactuoſum. Iunonis monetæ Aedem etiam in A-uentino fuiſſe, literis traditur. Camillus autem dictator in eodem Matutæ matri templum conſecrauit. autor Blon. qui ex Plin. refert Laurentium ſyluam Ioui ſacram fuiſſe in hoc ipſo colle, & in ea Valentinianum, Gallæ Placidiæ filium, interfectum. de ſylua hac uide Var. & Liuium. Iunonis Monetæ. Matutæ.

De Caco, & eius Spelunca. CAP. III.

CAci ſpeluncam ſupra ædem diuæ Mariæ in ſchola Græca, qua parte Auentinus palatium uidet, fuiſſe, putat Blon. at locus accliuis nullum ſpeluncæ præ ſe fert ueſtigium. Virgilius autem in montis crepidine, loco maxime edito, ponit his carminibus:

Stabat acuta ſilex præciſis undiq; ſaxis
Speluncæ dorſo inſurgens altiſſima uiſu.

Melior eſt ratio, quod facit ad Tyberim incumbere dum ſubdit:

Hanc, ut prona, iugo læuum incumbebat ad amnem,
Dexter in aduerſum nitens concuſſit, & imis
Auulſam ſoluit radicibus, inde repente
Impulit, impulſu quo maximus inſonat æther,
Diſſultant ripæ, refugitq́; exterritus amnis.

Quod ſi placet ſpeluncam ipſam ad Palatinum montem pertinere, non procedit, quod ait poëta, Incumbebat ad amnem, abeſt enim locus ille à fluuio ad teli iactum, à Tyberiq́; eſt auerſus. Quod autem Ser. dicit Tyberim per circum maximum fluxiſſe, de alio tempore, quàm quo Hercules in Italiam uenit, loqui opinamur. Si enim ad Herculis aduentum referre uolumus, obſtant quæ de ipſo à

Virg. & Liuio tradita ſunt, quemadmodum de ficu Rumunali ſcribentes ſupra demonſtrauimus. Arbitramur igitur Caci ſpeluncam è regione S. Mariæ Auentinæ ædis fuiſſe, ubi fluuius accedit quàm maxime prope Auentino, & mons ipſe plurimus attollitur, rupesq; tota eſt ſcabra, & ſpeluncis aptiſsima: quod innuit Diony. prope portam Tergeminam ſpeluncam ipſam qui conſtituit, narrans Herculem Caco claua mactato, & ſpelunca euerſa Aram Iouis Inuentoris crexiſſe ei loco proximã, eamq; ſuo tempore iuxta portam Tergeminam extitiſſe. Cacus autem ſecundum fabulam Vulcani filius fuit, ore ignem, ac fumum uomens, qui uicina omnia populabatur. Veritas tamen habet, hunc fuiſſe Euandri nequiſsimum ſeruum, ac furem: nouimus enim malũ à Græcis κακὸν dici, quem ita Arcades illo appellabãt tempore: poſtea translato accẽtu Cacus dictus. Scalæ autẽ Caci ad ipſam ſpeluncã fuiſſe fabulantur.

Cacus quis.

De Armiluſtro, & quibuſdam alijs rebus in genere poſitis. CAP. IIII.

ARmiluſtrum putauerim, inquit Volateranus, id ſpatij, quod in teſtaria nunc eſt: nam in regione Auentini ponitur, nec ſane aptior locus recenſendis armis, ac militibus oſtenditur. hanc ſequitur Ful. Plut. autem ait Armiluſtrum locum in Auentino, ubi Romulus Tatium ſepeliuit. Vnde apparet iſtos non recte ſentire, quia aliud eſt eſſe in Auentino, aliud in Auentini regione. Var. tamen Armiluſtrum, & circum Maximũ eundem eſſe arbitratur. Sex. uero Pomp. feſtum, quo res diuinas armati faciebant, ac dum ſacrificarent tubis canerent. Quare opinor locum in quo feſtum hoc agebatur, ſiue in Auentino ad

Tatij

Tatij ſepulchrum, ſiue in circo Maximo, eodem nomine appellatum, quo & locus, ubi perfectis bellis arma reponebantur. Romani enim arma priuatim non tenebant, ſed in reditu exercitus in Armuluſtrum, aut in Tarpeiam rupem reponebant. hinc Spartianus dicit, Veſpaſianum ex Armuluſtro arma legionibus permiſiſſe, & Lucanus: Iam rupes Tarpeia ſonat. In Auentino autem, iuxta Iunonis Reginæ templum, fuere Gemoniæ Scalæ, per quas nequam, & ſontes unco trahebantur: erat enim locus præceps in quem facinoroſi tracti excarnificabantur. Suet. in Tiberij Imp. funere: Alij, inquit, uncum, & Gemonias minabantur. Et in Vitel. Tandem apud Gemonias minutiſſimis ictibus excarnificatus, inde unco tractus in Tyberim. Domum Phyllidis apud Dianæ templum. Propertius: Phyllis Auentinæ quædam eſt uicina Dianæ, & reliqua. Remoria locus, ut dixi, in Auentino, ubi Romulus Remum ſepeliuit, quandoquidem & uiuens eum locum ille ſedibus deſtinabat. Thermas Decianas in honorem Decij Imp. à S.P.Q.R. ædificatas in eodem monte fuiſſe uolunt, & apud has Varianas. Traiani uero cum priuatis ædibus in uinea Franciſci Albertini eius, qui quædam curſim de antiquitatibus urbis in lucem edidit. Fabulantur in Auentino fuiſſe Fauni, & Pici antrum, fontemq; ex quo bibebãt, atq; Numã illic uino appoſito eos ebrios factos conieciſſe in uincula, & ab his fulmina elicere didiciſſe. de hoc autem fonte Ouid. in Faſt. ita meminit:

Gemoniæ ſcalæ.

Phyllidis domus.

Remoria.

Thermæ Decianæ & Varianæ.

Lucus Auentino ſuberat niger ilicis umbra,
Quo poſſes uiſo dicere numen adeſt.
In medio gramen, muſcoq; adoperta uirenti

Manabat

Manabat ſaxo uena perennis aquæ.

M.Cato Italum Auentinum coluiſſe, Liuius uero in eodem cum plebs à patribus in montem ſacrum ſeceßiſſet, decem Trib.Pleb.creatos, & Cor.Tac.Diui Tiberij tempore incendio exuſtum eſſe, memorant. Hactenus autem de Auentino.

De Teſtaceo monte, & de ijs quæ in eo ambitu fuere. CAP. V.

INter Auentinum montem, & Tyberim, ac urbis mœnia, quatuor laterum inæqualium planiciem collocauimus: in qua, haud procul à mœnibus ad ortum hyemalem pertinentibus, ſurgit collis, quem uulgo Teſtacium uocant. Quò cum animi recreandi gratia munificentißimus

Raince. uir NICOLAVS Rens, Prot. Ap. qui rerum experientia, & ſingulari fide Gallorum regis à ſecretis exiſtit, me adduxiſſet, eſſentq; unà AMBROSIVS Recalcatus, & ANTONIVS Carpanus Mediolañ. & quidam alij honeſti uiri, in quorũ numero fuit etiam BART. de Forbicibus, ac FRAN. Pontius Placeñ. (hos enim omnes literis, honeſtisq; moribus ornatos, & integerrimos honoris cauſa nomino) rogaſſentq;, an collis ipſe ex fragmentis uaſorum fictilium, in quibus prouinciæ tributum Po. Ro. ferebant, eſſet coaceruatus: reſpondi, inueteratam opinionem illam prorſus ridiculam eſſe, neque apud aliquem ſcriptorem inueniri, ſubditos Romanis tributa teſtaceis uaſibus detuliſſe: ſed (ut etiam Blon. refert) conſueuiſſe Quæſtores in prouincias mitti, quibus ea exigendi cura eſſet, exactaq; legionibus in ſtipendia diſtribuendi, niſi in ærarium Romam mallent deferri, Catonemq;

Vticen

Vticenſem Quæſtorem in Aſiam, Cyprumq́; miſſum ha=
ita à prouincialibus tributa non fictilibus urnis, ſed ſac=
ulis in ſumma nauis puppi geſtauiſſe, ſubere ea ratione
ongiſſimis alligatis funibus, ut ſi naufragio cum naui ipſe
eriſſet, ſupernatans ſuber oſtenderet in fundo depoſi=
um, tributorumq́; pecunia Po. Ro. ſalua eſſet, propter=
a me credere collem ipſum aggeratum quidem eſſe ex
ctilium fragmentis, at ex ijs, quæ à figulis in ea regione
fficinas habentibus, contuliſſent. quandoquidem Plin.
ſtendit fictilium maximum uſum fuiſſe apud maiores, Fictiliū uſus.
deo ut deorum ſimulacra, templorumq́; ornamenta, &
pſa parietum cruſtamenta ex fictilibus conficerentur, cu=
us ſunt hæc uerba: Turianumq́; à Fragellis accitum, cui
ocarat Tarquinius Priſcus Iouis effigiem in Capitolio
edicandam. Fictilem fuiſſe eam, & ideo non mirari ſo=
ere fictiles in faſtigio templi eius quadrigas, de quibus ſæ
e diximus. Ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieq́;
ateriæ nomen in urbe retinet: hæ enim tum effigies deū
udatiſſimæ erant. Nec pœnitet nos illorum, qui deos ta=
es coluere: aurum enim, & argentum ne in dijs quidem
onficiebatur, durant etiamnum pleriſq; in locis talia ſimu
cra. Et mox: Atqui Numa rex ſeptem collegia figulo=
um inſtituit. Quin & defuncti ſeſe fictilibus dolijs condi
aluere: maior pars hominum terrenis utitur uaſis. M.
tiam Var. figulos uno in loco fuiſſe indicat, quum di=
t Venerem Myrteam fuiſſe inter figulos. Et Sex. Ruf=
urbis Romæ deſcriptio habet, in regione prima porta
Capena fuiſſe Vicum Vitriariorum. Cum itaque figulo=
um eam eſſe opificij conditionem uideamus, ut longe
ab aquis

ab aquis haberi non poſſit, cum etiam eius artis purgamenta, ſi nimis multa in aruis diſpargantur, ea reddant cæteris uſibus inutilia. ſin in flumen abijciantur, aut illud in breui compleant, aut difficillime eruantur: prudenti conſilio factum tenemus, ut tam multa figulorum collegia à Numa rege inſtituta myrteis, & ſecus flumen apud Vitrariorum uicum ibi fuerint locata, ubi nunc teſtaceum inter montem, & Tyberim uineas uidemus. quod ſi Numæ regis temporibus figulorum collegia fuerunt ſeptem, quanto plura credimus eſſe addita, Romani populi multitudine non minus aucta, quàm fuit imperium dilatatum. Hæc omnia attente conſyderantes, mirari ſolemus, cur Teſtaceus mons, ſupra fidem eorum, qui non uiderunt, arduus non in alpem potius inſurrexerit. Ambitus autem huius duobus millibus uix perficitur pedibus: altitudo uero centum ſexaginta, cucurbitæq; habet formam, cuius latior pars ad Tyberim, inter Tranſtyberinam regionem & urbem fluentem, pertinet. In eadem planicie fuiſſe etiã Lignarios, & Emporium oſtendit Liuius.

De Pyramidibus, & ſepulchro C. Ceſtij, ac Horreis Po. Ro. CAP. VI.

Pyramides unde.

PYramides appellantur quadratæ moles, more flammæ ſurgentes, unde ἀπὸ τοῦ πυρὸς deductas multi uolunt. Steph. autem aliam huius nominis tradit etymologiam. Pyramides, inquit, in Aegypto ædificium, in quod feruntur expenſa fuiſſe in cæpas, allia, & caſeum talenta decem millia, & quingenta. Nominatæ ſunt autem pyramides ἀπὸ τῶν πυρῶν, id eſt, à tritico, quod illuc conducens rex penuriam fecit frumenti per totam Aegyptum

ptum. Rationem excidendi, atque ſtatuendi pyramides
docet Plin. hoc modo: Dicantur pyramides in eadem
Aegypto regum pecuniæ ocioſa, ac ſtulta oſtentatio,
ne pecuniam ſucceſſoribus, aut æmulis inſidiantibus præ
berent, aut ne plebs eſſet ocioſa. Extat adhuc ex om-
nibus una apud portam hoſtienſem mœnibus urbis inclu- Ceſtij ſepul-
ſam, quæ fuit ſepulchrum C. Ceſtij ſeptemuiri epulonum, chrum.
quemadmodum huiuſcemodi probat index:

C. CESTIVS L. F. POB. EPVLO. PR.
TR. PL. VII. VIR. EPVLONVM.

Inferius uero literæ minores leguntur hæ:

OPVS ABSOLVTVM EX TESTA-
MENTO DIEBVS CCCXXX.
ARBITRATV.
PONTI. P. F. CLAMELAE HERE-
DIS ET PONTHI. L.

Blondus autem fuiſſe totius collegij ſeptemuirum epulo-
rum ſepulchrum exiſtimauit. Epulones enim dicebantur Epulones
qui epulas dijs inſtituendi poteſtatem habebant, autor qui.
Cic. tertio de Oratore. Horrea Po. Ro. c xxxx. inter Horrea.
Teſtaceum, & Tyberim fuiſſe marmor effoſſum in ui-
nea Marcelli de Capozucchis tali inſcriptione oſtendit:

[I]VM. DOM. AVG. SACRVM GENIO
CONSERVATORI HORREORVM GAL-
BIANORVM M. LORINVS FORTVNA
TVS MAGISTER S. P. D. D.

Ab alio

Ab alio uero latere hæc leguntur:

NVM. DOM. AVG. SACRVM FORTV-NAE CONSERVATRICI HORREOR. GALBIANORVM M. LORINVS FOR-TVNATVS MAGISTER S. P. D. D.

Apud Tyberim, in eo ambitu, fuit Hylerna lucus, de quo Ouid. ita meminit:

Adiacet antiquus Tyberinæ lucus Hylernæ,
Pontifices illuc nunc quoq; ſacra ferunt.

Capenam autem oppidulum in eodem ambitu fuiſſe, quidam tradidere.

De meta, quæ Sudans dicta eſt, & Iouis Simulacro. CAP. VII.

POſt Auentini montis deſcriptionem, Ianiculum recto ordine ſequi dixeramus, eum autem commodius relicturos ad eam partem ſitus urbis, quæ Transtyberinam complectitur regionem. Succedent igitur Eſquiliæ, quas à meridie, ſiue ortu hyemali uia Labicana, ab occaſu uero uſq; ad Amphitheatrum conualle. CCCC. pedum latitudine eandem uiam complectente, à Cœlio monte diuiſimus: prius tamen quàm ipſas aggrediamur, quid in hac ipſa uia, & conualle fuerit, aut ſit, breuiter dicendum. Ab hortis itaq; templi diuæ Mariæ Nouæ, unde digreßi ſumus, auſpicari conueniens erit. Ante Conſtantini triumphalem arcum extat antiquæ metæ lateritia, & dimidiata rotunditas, quæ meta Sudans à P. Victore appellatur, quod ex ea aquas manaſſe fama eſt quibu

Meta ſudans

quibus plebs ex proximi Amphitheatri ſpectaculis ſitim extingueret. In huius uertice Iouis æneum ſimulacrũ ſtabat. Illud autẽ hoc loco notandum: maiores ad percutiendum fœdera Iouis ſimulacrum adhibere cõſueuiſſe, quod cum tædioſum eſſet, præcipue quando cum longe poſitis gentibus percutiebantur, inuẽtum eſt ut ſceptrum tenentes, quaſi imaginem ſimulacri redderet Iouis, cuius proprium eſt ſceptrum, ea peragerent. *Iouis ſimulacrum.*

De Amphitheatro Titi Veſpaſiani, ac de templo Fortunæ, & Quietis. CAP. VIII.

SVrgit inter Cœlium montem, & Eſquilias Amphitheatrum, uulgo Coloſſeum appellatum, quod media urbe, ut deſtinaſſe compererat Auguſtũ, Veſpaſianus excitauit: Titum deinde eius filiũ dedicauiſſe oſtẽdit Sueton. his uerbis: Et tamen nemine ante ſe munificentia minor amphitheatro dedicato, thermisq́; iuxta celeriter extructis munus apparatiſsimũ, largiſsimumq́; dedit. Vtriq; tamen, id eſt patri Veſpaſiano, & Tito eius filio amphitheatri opus attribuere uidetur. Euſebius uero extructionis, & dedicationis Titum autorem facit: & Caſsiodorus, qui, ut diximus, aſſerit ipſum Titum, falsò tamen, primũ omnium huiuſcemodi excogitauiſſe molem. Titum autẽ uel inchoauiſſe, & perfeciſſe, uel cũ genitor cœpiſſet, abſoluiſſe nemini dubium uideri poteſt, ſi quis reliqua ædificia ab eodem prope extructa cognorit. Mar. uero hanc ipſam molem Domitiano attribuit, ſed id factum eſt per adulationẽ. Coloſſeo enim fuit nomen à Neronis Coloſſo, qui erat in porticu domus, ut in æreis eius numiſmatibus ſæpe uidimus. Verum utrum Titus intra amphitheatrũ conclu- *Coloſſeum.* *Coloſſus Neronis.*

ſerit, aut poſtea eò tranſtulerit, aut ædificãdo prope ſtare permiſerit, parum liquet: & tamen à Coloſſo nomen obtinuit, quo in loco ipſius Neronis ſtagna prius fuiſſe, idem Martialis ſic teſtatur,

Hic, ubi conſpicui uenerabilis amphitheatri
  Erigitur moles, ſtagna Neronis erant.

Arena. Ipſum autem amphitheatrum Arenam appellatum legimus, quòd ſolum arena ſparſum eſſet, ea nempe de cauſa ut gladiatores, certatoresq́; reliqui ſine periculo caderẽt, ſimulq́; ſanguis illico tegeretur, ne illius aſpectu pugnantes aduerſarios timerent, minusq́; alacriter in certamen deſcenderent: & nudati perunctiq́; pugiles eo puluere perfuſi ſolidiores uiciſsim præberent amplexus. Amphitheatrum, inquit Plin. Tiburtino lapide extructum tantæ altitudinis, ut eò uix humanus oculus inſpicere poſsit. Habet autem forinſecus porticum unius ſtructuræ, per quam fuerant ingreſſus, & aſcenſus. In ſingulis uero arcubus ſuperioribus marmoreæ ſtatuæ cum incruſtatione, & ſignis intrinſecus, & extrinſecus: in quibuſdam uero fornicibus ornamenta ex gypſo adhuc cernuntur: ſub ipſa mole deductæ ſunt Cloacæ, quibus magna pars ſuſtinetur, autor Pomp. Letus. Caueam, quæ ludorum diebus linteis operiebatur, loca ſeptem & octoginta millia cepiſſe refert P. Victor. At ſedentium loca, & cunei qualiter eſſent diuiſi, & quibus gradibus ſinguli ordines ad ſedes ſuas aſcenderent, facilius ex Veronenſi, quàm è Romano amphitheatro cernere licet: cuius cum uetuſtate, tum barbarorum inuidia, & immanitate magna pars euerſa eſt. Quæ enim penitus delere nõ poterant, impia lancinarũt manu,

manu, quemadmodum in pleriſq; alijs ædificijs feciſſe uidemus. Extant & Albæ in hortis S. Pauli antiquiſsimi amphitheatri ueſtigia. Fortunæ Equeſtris ædem, apud amphitheatrum, à Fuluio Flacco poſitam eſſe Liuius ſecundo quintæ dec. his uerbis declarat: Q. Ful. Flaccus cenſor ædem Fortunæ equeſtris uouerat, faciebat enixo ſtudio ne ullum Romæ amplius, aut magnificentius templum eſſet, magnum ornamentum ſe templo ratus adiecturum, ſi tegulæ marmoreæ eſſent, profectus in Brutios Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id ſatis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Fortunam autem pluribus in locis templa habuiſſe teſtatur Tacitus ſeptimo libro. In uia Labicana fuit Quietis ædes.

Fortuna equeſtris.

Quietis ædes.

De Eſquilijs. CAP. IX.

ESquilias in plures partes à M. Var. diuiſas eſſe dictum eſt: & quia ipſius uerba non modo earum partium nomina, uerum etiam unde denominatæ ſint Eſquiliæ, declarant, ſubtexere hic non grauabor. Secundæ, inquit, regionis Eſquiliæ, alij has ſcripſerunt ab excubijs regis dictas, alij quòd excultæ à rege Tullo eſſent: huic origini magis conueniunt luci uicini, quòd ibi lucus Fagutalis, & Larium, Querquetulanum ſacellum, & Lucus Martis, & Iunonis Lucinæ, quorum anguſti fines, Eſquiliæ duo montes habiti, quòd pars Ciſpius mons ſuo antiquo nomine etiam nunc in ſacris appellatur. In ſacris Argeorũ ſcriptum eſt ſic: Oppius mons princeps eſquilinum lucũ fagutalem ſiniſtra, quæ ſub mœrum eſt. Oppius mons terticepſos lucũ eſquilinũ dexterior uia in Tabernola eſt. Oppius mons quadricepſos lucũ Eſquilinũ uiam

dexteriorem in figulis eſt. Septius mons quinticepſos lu=cum pætiliū, ex quibus eſt. Ciſpius mons ſexticeps, apud ædem Iunonis Laciniæ, ubi æditimus habere ſolet. Hæc au tem montium nomina Aduentitiorum Ducum fuiſſe, me=moriæ proditum eſt, qui eos ante urbem conditam colue=re. His etenim Varroni opinionibus, alteri quidem ſuffra gantur Ouidij hæc carmina,

Adde, quod excubias, ubi rex Romanus agebat,
Qui nunc Eſquilias nomina collis habet.

Alteri uero M. Cato, qui ait Eſquilias ab excubijs, ſed quas Romulo Lucumo dedit XII. *lictorum, & CCC. armatorum ad corporis cuſtodiam, ſimulq; dignitatem, cum T. Tatius in fide ſocietatis non ſine ſuſpicione eſſe uideretur. Alij ab aucupibus, quod ibi quiſquilijs ſparſis aues illuderentur. Volunt tamen eam partem, quæ, ſecun=dum uiam Labicanam, hinc ad ſanctorum quadraginta Martyrum, & Clementis, inde ad S. Petri in Vinculis, & Martini in montibus eccleſias perducit, Carinarum nomen habuiſſe, quod Liuius probat, cum ſexto belli pu. inquit: Media urbe per Carinas Eſquilias contendit, ubi unum ab altero diuidit. Et quoniam hæc pars, antequàm Ser. Tullius Eſquilias augeret, prima urbi erat iuncta, ab ipſa recte auſpicaturi uidemur.*

De Carinis, Curia Veteri, & Noua. CAP. X.

CArinæ ſunt ædificia facta in modum Carinarum: quæ erant intra templum Telluris, autor Ser. Lautas di=xit Poëta, aut propter elegantiam ædificiorum, aut pro=pter Auguſtum, qui natus eſt Cunis ueteribus, & nutri=tus in lautis Carinis. Quo in loco uidendum ne apud Ser. *Seruij locus.*

Vlubris,

Vlubris,non cunis,ſit legendum. Scribit enim Porphyrio Auguſtum nutritum eſſe in auito ſuburbano iuxta Velitras,locumq; Vlubrem appellari:quãquàm,ut dixi,Suet. uelit ipſum natum ad capita Bubula. & Porphy.nutritum,non natum ſcribit. Carinæ,inquit Var.poſtea cerionia,quòd hinc oritur caput ſacræ uiæ ab Sterniæ ſacello. In ea autem parte Carinarũ,ubi nunc apud ædem S.Petri ad uincula fornices maximos, inter ruinarum uaſtitatem, contra amphitheatrum extare cernũtur. Curiam ueterem fuiſſe autumat Blon. Fuerunt & Nouæ proxime compitum fabricium ædificatæ,quod parum amplæ erant ueteres à Romulo factæ,ubi is populum, & ſacra in partes xxx. diſtribuerat,ut in ijs ea ſacra curarent,quæ quãdo ex ueteribus in nouas euocarentur,ſeptem curiarum per religionẽ euocari nõ poterant,ita quòd Forienſis,raptæ, uellienſis: uelitiæ res diuinæ fiunt in ueteribus curijs,autor Sex.Pomp. Curia in qua habebatur ſenatus templum fuit.hinc Vir.hoc illis Curia templum. Quod autem hæ, quas Blon.dicit Veteres,ſint à Romulo ædificatæ,nõ ſequitur,quia fuiſſent extra urbem à ſe cõditam,& Romulum in urbe curiam feciſſe omniũ eſt opinio. Arbitramur igitur aut nouas fuiſſe,aut ueteres appellatas ratione aliarum,longo tempore poſt,quæ fuerunt ædificatæ. Vlubris.

De thermis Titi,& Philippi,Statua Laocoontis,Palatio Veſpaſiani,domo Balbini,& Pompeij. CAP. XI.

Thermarum autem Titi Imp. ueſtigia non longe ab eccleſia S.Martini in montibus uiſuntur: ſunt enim ciſternæ, quæ hodie Capaces dicuntur, uulgo Septem

Salæ, à numero ciſternarum ſeptem adhuc exiſtentiū. Magnum ambitum amplectebantur: quarum fornices quidam ſtant in hortis diui Petri in uinculis. Has autem Titū maxima celeritate abſoluiſſe dictum eſt. Hac quidem domus Aurea Neronis prius deducta erat, ut teſtatur Mar. his carminibus,

Hic, ubi miramur uelocia munera thermas,
Abſtulerat miſeris tecta ſuperbus ager.

In his thermis duo marmoris fruſta inuenta ſunt, in quorum altero erat flamma ſculpta, cum hoc titulo,

IOVI. *In altero uero:*

VESPASIANVS AVG. PER COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT.

Laocoontis ſtatua. — *Hinc haud procul anno* M. D. VI. *Felix ciuis Romanus in uinea ſua Laocoontis Statuam reperit, ea ſpecie, qualis à Poëta deſcribitur: de qua Plin. ſic meminit: Laocoon in Titi Imperatoris domo, opus omnibus, & picturæ, & ſtatuariæ artis præponendum: ex uno lapide eum, & liberos, draconumq; mirabiles nexus de conſilij ſententia fecere ſummi artifices Ageſander, & Polydorus, & Athenodorus Rhodij. Nunc autem uiſitur in Vaticano Palatium Veſpaſiani, & Titi apud eaſdem Thermas: poſt quas inter ortum, & boream in ſupercilio montis apparent ruinæ ingentes Thermarum, ut uolunt, Philippi Imp. Quidam putat ſupra thermas Titianas, iuxta prædictam eccleſiam S. Martini, fuiſſe thermas Hadriani, argumento quòd ibi repertæ ſint duæ Statuæ Antinoi pueri Hadriano Imp. dilectiſſimi: & quòd locus hodie Hadrianelus*

Palatiū Veſpaſiani. *Philippi thermæ.* *Thermæ Hadriani.* *Antinous puer.*

nelus nuncupetur. Domus Balbini, inquit Lampridius, etiam nunc Romæ oſtenditur in Carinis magna, & potens, & ab eius familia hucuſq; poſſeſſa. In eiſdem Pompeium domum habuiſſe autor Tran. in Tib. & in libro de grammaticis, ubi Lenæus Pompeij libertus grammaticam docuit.

De Cliuo Virbio, & Domibus Ser. Tullij, Aurea Neronis, Vergilij, ac de Turri Mecœnatis, & Hortis, ſimulq; de Fortunæ, & Felicitatis templo. CAP. XII.

EA autem Eſquiliarum pars, quæ plurima eccleſiæ S. Laurentij in Fontana imminet, Cliuus Virbius eſt appellata, ubi lucus Fagutalis, quo in loco Seru. Tullium domum habuiſſe uiſum eſt ſupra, ubi de uico Scelerato egimus. Domus Aurea Neronis totum id ſpatij occupauit, quod eſt ab ea Palatij parte, quæ nunc S. Gregorij ædem è regione habet, recte ueniendo per Conſtantini arcum, Coloſſeum, atque Carinas, quouſq; in Eſquilias, paulo ultra S. Mariæ Maioris eccleſiam perueniamus, & Mecœnatis attingamus hortos. qđ probat Cor. Tac. his uerbis: Eo tempore Nero Antij agens, non ante in urbem regreſſus eſt, quàm domui, qua Palatiũ, & Mecœnatis hortos continuauerat, ignis propinquaret: neq; tamen ſiſti potuit, quin & Palatium, & domus, & cuncta circum haurirẽtur. Et infra: Cæterum Nero nixus eſt patriæ ruinis extruere domum, in qua non tam gemmæ, & aurũ miraculo eſſent ſolita pridem, & luxu uulgata, quã arua, & ſtagna, & in modũ ſolitudinũ, hinc ſyluæ, inde aperta ſpatia, & proſpectus. Suet. Nero, inquit, do-

Virbius cliuus.

Domus aurea Neronis

mū à Palatio Eſquilias uſq; fecit, quā primo Trāſitoriā, mox incendio abſumptā, reſtitutamq; Auream nominauit. Huius autem amplitudinem oſtendit ille, qui dixit,

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites,
  Si non & Veios occupat iſta domus.

Tanta quidem fuit eius laxitas, ut porticus triplices miliarias haberet: item ſtagnum maris inſtar, circumſeptum ædificijs ad urbium ſpeciem. rura inſuper aruis, atq; uinetis, & paſcuis, ſyluisq; uaria cū multitudine omnis generis pecudum, & ferarum. In cæteris partibus cuncta auro lita, diſtincta gemmis, unionumq; conchis: erāt cœnationes laqueatæ, tabulis eburneis uerſatilibus, ut flores fiſtulis, & unguenta deſuper ſpargerentur: præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuo diebus, ac noctibus, uice mundi, circumageretur. Balneæ marinis, & albulis aquis fluentes. Huiuſmodi domum cum abſolutam dedicaret, hactenus comprobauit, ut ſe diceret quaſi hominem tandem habitare cœpiſſe: in cuius ueſtibulo ſtabat, ut diximus, eiuſdē principis Coloſſus altitudine C. XX. pedum, qui eo defuncto mutato nomine Soli fuit dicatus. hunc Zenodorum è Gallia accitū feciſſe tradit Plin. ſtatuarumq; moles turribus pares coloſſos uocari, Sex. Pomp. à primo inuentore Coloſſum denominatum ſcribit. Idem Plin. commemorat Neronem in domo aurea ædem Fortunæ incluſiſſe, quæ ex lapide ſphengite translucens foribus clauſis claritatem diei intus haberet, hancq; prius à Ser. rege ſacratam, & Seiam à ſegetibus appellatam. Apud thermas Diocliriani, ſecundum eam uiam, quæ nunc eſt ab ipſis ad S. Antonij ædem, loco Eſquiliarū editiſſimo, fuit celeberrima

Coloſſus ſolis.

Fortunæ ædes.

rima illa Mecœnatis Turris, ex qua crudeliſsimus Nero ſcœnico habitu alioſim Troiæ canens, urbis incendium ſpectauit: cuius incendij initium ab ea parte circi Maximi originē habuit, quæ Palatino, Cœlioq́; montibus cōtigua eſt, finis autē ad imas Eſquilias, autor Suet. quā quàm Cor. Tac. uult Neronē Antij tunc fuiſſe, ut uiſum eſt. De hac turri ſic meminit Hor. Molem propinquā nubibus arduis omitte mirari. ubi interpres in Mecœnatis hortis ſtatuit, qui amœniſsimi erant in campo Eſquilino, de quibus Suet. hæc habet uerba: Deducto in forū filio Druſo ſtatim è Carinis, ac Pōpeiana domo in hortos Mecœnatis trāſmigrauit. In his colebatur Priapus, ut idem Hor. Saty. octaua innuit, cum inquit: Nunc licet Eſquilijs habitare ſalubribus. Virgilius apud hos hortos domū habuit, quanquàm ſeceſſu Campaniæ, & Siciliæ plurimū uteretur. Felicitatis templū, quod erat in parte domus aureæ, cōbuſſit Nero. Supra Mecœnatis hortos Tarquinij Aggeres adhuc apparent. de quibus Plin. ita ſcribit: Clauditur urbs ab oriente aggere Tarquinij Superbi inter prima opere mirabili. nanq; eum muris æquauit, quà maxime patebat aditu plano, cætero munita erat excelſis muris, aut abruptis montibus, niſi q; expatiantia tecta multas addidere urbes. De his uero Aggeribus perperam ſenſit Blon.

Turris Mecœnatis.

Virgilij domus.

Felicitatis tēplum.

Tarquinij aggeres.

De Baſilica Siſimini, Campo, & Foro Eſquilino, Luco Querquetulano, Iunonis Laciniæ, & Martis, ac de Fano, & Ara Malæ Fortunæ. CAP. XIII.

BAſilica Siſimini ciuis Romani apud ædem S. Mariæ Maioris fuiſſe memorant. Campum uero Eſquilinū, ab Eſqui

Campus Eſquilinus.

ab Eſquilijs denominatũ, prope Mecœnatis turrim, inter montem ſuper aggere & urbis mœnia, quo in loco apud priſcos cadauera ſepeliebantur. hinc Cic. ait, Senatũ cenſere, atq; è rep. exiſtimare Aedilium curulium edictum, quod de funeribus habent Ser. Sulpitij, Q. F. Lemoniæ Rufi funeri mittere: utiq; locum ſepulchro in campo Eſquilino C. Panſa Cos. ſeu quo in loco uidetur, pedes triginta quaque uerſus deſignet, quo Seru. Sulpitius inferatur: quod ſepulchrum ipſius liberorũ, poſterorumq; eius ſit. Hunc autem campum nunc Focalum uocant, ab antiquis uſtrinis. Nam priſci cadauera ibi comburere ſolebãt: cuius rei nidor cum urbi eſſet pernicioſiſsimus, Auguſtus ſtuduit aërem emendare, & S. P. Q. R. conſenſu campum illum Mecœnati conceſsit, ubi ille, ut dixi, hortos ſuos fecit. In his quidam ſcribunt inuentum marmor cum indice huiuſmodi:

CVRTIA L. PRAPIS CVIVS PARS DIMIDIA HVIVS MONVMENTI CONCESSA EST AB C. MECOENATE HELIO SIBI ET P. CVRTIO SP. F. COL. MAX. FILIO ET TI. IVLIO AVG. L. GLICONI ET SVIS POSTERISQVE EORVM.

Illud autem notandum Plin. uelle, ante Syllam, neminem crematum eſſe, eumq; ideo cremari uoluiſſe, quia reliquias Marij apud Anienem cum diſsipari iuſsiſſet, uerebatur ne ſuæ hoſtibus itidem ludubrio eſſent. Si de patricijs intelligimus, uerum eſt, nam prius cremari cõſueuiſſe

oſtendit

oſtendit Terentius in And. In campo Eſquilino Claudius Imp. ciuitatem Romanam uſurpantes ſecuri percuſsit. Forum Eſquilinum in Eſquilijs. Appianus. Dum Marius, & Sulpitius ad Eſquilinum forū illi occurrunt. Hæc autē pars, quæ pertinet ad collem Viminalem, habuit Lucum Querquetulanum, & Iunonis Laciniæ, de quibus ſupra, ſicut apud Ouid. his carminibus, fit mentio, *Eſquilinum forum.* *Lucus querquetulanus.* *Iunonis Laciniæ.*

Monte ſub Eſquilio multis incæduus annis
Iunonis magnæ nomine lucus erat.

In eiſdem Eſquilijs Fanum, & Ara Malæ Fortunæ. de Fano meminit Plin. de Ara uero Cic. in libris de nat. de. his uerbis: Aram Malæ Fortunæ in Eſquilijs uidemus. In eo autem ſupercilio Eſquiliarum, qui imminet templo S. Laurentij in Fontana circum fuiſſe putauit Ful. argumento quòd formam circi ueſtigia oſtendant. Sed conuallis illa inter Viminalem, & Eſquilias non facilem locum circo præſtare uidetur, intercluſiſſet enim Vicum Patricium, uel Suburræ partem, neque magis circi, quàm maximarum domorum illa ſunt ueſtigia, cum ibi Seru. Tullius habitauerit, habitauerint & Patricij, à quibus uicum nomen adeptum eſſe, oſtendimus. In ea autem uia, quæ ad portam Interraggeres ducebat, in ipſis Tarquinij aggeribus, Gordiani Arcus ſteterat, marmoreis ornamentis triumphis inſculptis conſpicuus, cuius marmora ad Palatij S. Georgij in Damaſo ſubſtructionem fuere translata. *Fanum malæ Fortunæ.* *Arcus Gordiani.*

De Cliuo Suburrano, Arcu Galieni, Macello Libyæ, Via Præneſtina, & Marij Trophæis. CAP. XIIII.

In capite

IN capite Suburræ ſeqtur cliuus ab ipſa Suburra Suburranus appellatus, in Eſquilias facilem præbẽs aſcenſum. Recta mox, apud ædem S. Viti, occurrit Arcus triũphalis Galieni Imp. ex Tiburtino lapide haud multis ornamentis inſignis, in quo legitur tantum hic titulus:

Arcus Galieni.

GALIENO CLEMENTISSIMO PRINCIPI CVIVS INVICTA VIRTVS SOLA PIETATE SVPERATA EST M. AVRELIVS VICTOR DEDICATISSIMVS NVMINI MAIESTATIQVE EIVS.

Prope fuit Lybiæ, ſiue, ut ſcribit P. Victor, Liuianum Macellum, à quodam Macello denominatum, qui in urbe latrocinium exercebat, quo damnato Cenſores Aemilius, & Fuluius ſtatuerunt ut domus eius publicaretur, uenderenturq; ibi obſonia, autor Plut. in Prob. Var. uero, præter hanc, aliam ponit huius nominis etymologiã. Hæc omnia, inquit, poſtquam contracta in unum locum, quæ ad uictum pertinebant, & ædificatus locus Macellum appellatus, ut quidam ſcribunt, quòd ibi fuerit hortus. Alij quòd ibi domus fuerit, cui cognomen fuerat Macellum, quæ publice ſit diruta, & ædificatũ hoc, quod uocetur ab eo macellum. Præneſtina autem Via, ad Eſquilinam ducens portam, hinc principium ſumit, in qua à ſiniſtra occurrit ſemidiruta moles lateritia: in ea erecta ſunt duo marmorea Trophæa, id eſt trunci cum ſpolijs, quorum alterum habet thoracem cum ornamentis, & clypeis, & ante ſe imaginem captiui iuuenis brachijs

Macellum.

Via præneſtina.

Trophæa Marij.

chijs poſt tergum uinctis: alterum uero inſtrumenta o=mnia ad pugnandum, & clypeos, quæ fuiſſe dicuntur C. Marij de triumpho Cimbrico erecta. Hæc ſunt quæ à Sylla diſiecta, C. Cæſarem dictatorem inſtauraſſe me=morat Suet. Locus hodie ab incolis Cimbrum uocatur. Erant autem Romæ pluribus in locis trophæa. Marij au tem duo, ut teſtatur Val. Max. Trophæum enim dixere ſaxum, aut arborem deciſis, ut inquit Poëta, ramis, aut arcum, aut columnam erectam, cum aliqua in laudem ui=ctoris inſcriptione. Truncatis ait Suet. arboribus, & in modum trophæorum adornatis. Plut. conqueritur impru denter ſimul, & aſpere nimis egiſſe primos ex Græcis, qui trophæa aut marmore inciſa, aut ære ſculpta facientes odium ſimul & bellum à conſeruata uicti ignominia per=petuum reddidiſſent. Figebantur trophæa locis eminen=tioribus. Sal. de Pompeio. Deuictis Hiſpanis, trophæa in Pyrenëis iugis conſtituit. Trophæum quid.

De domo Aeliorum, Sacello Mariano, Regione Tabernola, Thermis, & domo Gordiani, Baſilica Caij, & Lucij, ac de Palatio Liciniano. CAP. XV.

DOmus Aeliorum, inquit Val. Max. ubi nunc ſunt Mariana monimenta, & Sacellum Marianum, in quo illud S. C. de reditu Ciceronis in patriam, Lentulo Cos. referēte, factum eſt. Hinc ea tota Eſquiliarum pars, quæ eſt plana, Eſquilias inter, & Cœlium montem, baſi=licamq; Lateranenſem, uergit, hodie dicitur Merulana pro Mariana: apud ueteres regio Tabernolæ dicebatur, ut refert

Tabernola. ut refert Var. his uerbis: Eſquilinus dexterior uia Tabernolæ. A' ſiniſtra, uia præneſtina, prope S. Euſebij templum Thermæ, & domus Gordiani Imp. fuere, de quibus Capitolinus ita loquitur: Domus Gordianorum etiam nunc extat, uia Præneſtina ducentas columnas uno ſtilo habens, & Thermas quales, præter urbem, nuſquam haberet orbis terrarum, quod ruinæ multæ, ac ingentes, etiam nunc oſtendunt. Inter portam Eſquilinam, & Næuiam haud procul à mœnibus, uetuſti, inſignisq; ædificij ruinæ ſpectantur, & inter has concameratus fornix penè integer, quo poſt Pantheum nullus nunc in urbe maior: locum hūc Galutij thermas uulgò uocant. Fuit autem inſignis illa Baſilica, & Porticus, quam Cæſar ſub nomine nepotū Caij & Lucij erexit. Haud hinc procul, iuxta S. Balbinæ ædem, ad urſum Pileatum, fuit Palatium Licinianum.

Domus Gordianorum.

De Aqua Marcia, ſiue Traiana: & Iſidis Templo. CAP. XVI.

AQuæ autem Marciæ ductus ſuper Taurinam tranſiens portam per Eſquilinū campum ad Dioclitiani Thermas primum, deinde in proximos colles, ut ueſtigia oſtendunt, perducebatur. De aqua ipſa ſic loquitur Plin. Clariſsima aquarum omnium toto orbe frigoris, ſalubritatisq; palma præconio Marcia eſt, inter reliqua deum munera urbi tributa. Vocabatur hæc quondam Auſeia. Fons autē ipſe Piconia, oritur in ultimis mōtibus Pelignorū, tranſit Marſos, & Fucinum lacum Romā haud dubie petens, mox ſpecu merſa in Tiburtina ſe aperit. Primus eā in urbem auſpicatus Ancus Martius unus ex regibus.

Auſeia aqua.
Piconia

gibus. Poſtea Q. Marcius rex in prætura deduxit, rurſusq́; reſtituit M. Agrippa. Frontinus hãc uia Valeria ad miliarium XXXIII. ſuo tempore in Auentinũ à Traiano deductam, & ab eo denominationẽ habuiſſe docet: Marciamq́; potui, reliquas uero alijs uſibus aſsignat. Plin. autẽ natationi, Virginem uero tactu præſtitiſſe ſcribit. In frontiſpitio autem portæ Eſquilinæ ita legitur:

IMP. CAES. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. PARTH. MAXIM. BRIT. MAXIMVS PONTIFEX MAXIMVS AQVAM MARCIAM VARIIS KASIBVS IMPEDITAM PVRGATO FONTE EXCISIS ET PERFORATIS MONTIBVS RESTITVTA FORMA, ADQVISITO ETIAM FONTE NOVO ANTONINIANO IN SACRAM VRBEM SVAM PERDVCENDAM CVRAVIT.

IMP. TITVS CAESAR DIVI F. VESPASIANVS AVG. PONTIF. MAX. TRIBVNICIAE POTESTAT. IX. IMP. XV. CENS. COS. VII. DESIG. RIVVM AQVAE MARCIAE VETVSTATE DILAPSVM REFECIT, ET AQVAM QVAE IN VSV ESSE DESIERAT REDVXIT.

Huius

Huius autem aquæ Cor. Tac. ita meminit: Luxus, cupido infamiam, & periculum Neroni attulit: qui fontem aquæ Martiæ ad urbem deductæ nando inceſſerat. Iſidis templum in regione Eſquilina ponitur à P. Victore.

Iſidis templum.

De Suburra, Domo Cæſaris, & Leliæ, ac de uico Patricio. CP. XVII.

PRiuſquàm Viminalem collem aſcendamus, pauca quædam dicẽda ſunt de Suburra, & Vico Patricio. Suburra igitur principium habuit à Fo. Ro. & recta ueniendo per forum Neruæ ad cliuum Suburranum, unde initium uiæ Prænestinæ eſt, deſinebat. Alij tamen (quod non probatur) à regione Tabernolæ ſupra Coloſſeum, ubi caput uiæ Labicanæ eſt, inchoaſſe uolunt, & per Eſquiliarum radices uſque ad ædem S. Luciæ in Orphea perueniſſe. dicta quòd ſub muro terreo Carinarum eſſet. Iunius uero ſcribit ab eo, quòd fuerit ſub antiqua urbe. Var. autem à Pago Succuſano litera detrita, & c. in b. mutata. De Suburra meminit Liuius tertio ab ur. cond. Iuuen. uicum frequentiſsimum fuiſſe his oſtendit carminibus:

Cædere nanq; foro iam non eſt deterius, quàm
Eſquilias à feruenti migrare Suburra.

Domus Cæſaris.

In hoc uico Cæſarem Dictatorem domum habuiſſe Suet. ſic probat: Habitauit prius in Suburra modicis ædibus: Et meretrices quæſtum corporis feciſſe, ſic Mar.

Famæ non nimium bonæ puellæ,
Quales in media ſedent Suburra.

Ser. autem Tullius urbem in quatuor regiones diuidens unam ex his Suburranam appellauit, cuius princeps fuit Cœlius,

Cœlius, autor Var. Vicus Patricius, oblique Eſquilias à Viminali ad Dioclitiani thermas propè uſque diſterminans, à Patricijs eſt denominatus, qui iubente eodem Tullio ibi habitauere, ut, ſi quid molirentur aduerſus ipſum, ex locis ſuperioribus opprimi poſſent. In hoc Læliam domum habuiſſe oſtendit idem Mar. cum ait: Sed domus in uico Lælia patricio. Vicus Patricius. Domus Læliæ.

De Suburra Plana, Templo Syluani, & Teſtamento militari Iocundi. CAP. XVIII.

Viminalis autem collis ab occaſu partem Quirinalis oppoſitam habet, & ualli interiacenti Planæ Suburræ fuit nomen, ubi, ad radices tamen Viminalis ferme è regione S. Agathæ, Syluani templum extitiſſe, cum ex marmoris fruſto ipſius diui memoriam continenti, tum ex militari teſtamento in Luſitania reperto, didicimus. quod pulcherrimum, memoratuq́; dignum IACOBI Simonetæ Epiſc. Piſaurien. & Rotæ auditoris clariſſimi monitis, libuit hic ſubiungere.

IOCVNDI.

Ego Gallus Fauonius Iocundus, P. Fauonij F. qui bello contra Viriatum occubui, Iocundum, & Prudentem filios è me, & Quintia Fabia coniuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei, & eorum, quæ mihi ipſe acquiſiui, hæredes relinquo: hac tamen conditione, ut ab urbe Roma huc ueniant, & oſſa hinc mea intra quinquennium exportent, & uia Latina cõdant, in ſepulchro iuſſu meo condito, & mea uoluntate. In quo uelim neminem mecum, neq; ſeruum, neq; libertum inſeri. Et uelim oſſa quorumcunque ſepulchro ſtatim meo eruantur, &

iura Ro. *ſeruentur in ſepulchris ritu maiorum retinendis uoluntatem teſtatoris.* Et *ſi ſecus fecerint, niſi legitimæ oriantur cauſæ, uelim ea omnia, quæ filijs meis relinquo, pro reparando templo dei Syluani, quod ſub Viminali monte eſt, attribui, Maneſq; mei à Pont. Max. & à flaminibus Dialibus, qui in Capitolio ſunt opem implorent ad liberorum meorum impietatem ulciſcendam. Teneanturq; ſacerdotes dei Syluani me in urbem referre, & ſepulchro me meo condere. Volo quoq; Vernas, qui domi meæ ſunt, omnes à Prætore urbano liberos cum matribus dimitti, ſingulisq; libram argenti puri, & ueſtem unam dari. In Luſitania in agro* VIII. *Cal. Quintiles, bello Viriatino.* *De templo Syluani meminit Vopiſcus. In eadem autem ualle fuere decem tabernæ, ita à numero denominatæ, quemadmodum apud ædem S. Agathæ effoßi Tiburtini lapides indicarunt. Puteus diuæ Probæ, quem Proba fecit, iuxta ædem S. Mariæ, cognomento in Campo.*

De Viminali, Palatio Decij, Lauacro Agrippinæ, Thermis Olympiadis, & Nouati, ac de domo Q. Catuli Craſsi, & C. Aquilij. CAP. XIX.

VIminalis *autem inter Eſquilias à M. Var. connumeratur, collemq; nō montē appellat, à Ioue Vimineo, quod eius aræ ibi eſſent, & quod ibi uimina nata. Anguſtam ſed oblongam formam habere in ſitus urbis expoſitione uiſum eſt. In primo autem cliuo, apud S. Laurentij in panis perna ædem, Decij Imp. Palatium fuiſſe inuenio, & ruinæ ingentes oſtendunt. Hinc haud procul, in ea parte, quæ S. Vitalis deſpicit eccleſiam, Lauacrum*

Agrip

Agrippinæ matris Neronis, *ubi ſuperioribus annis duo ſi mulacra* Bacchi *reperta fuere, cum hoc indice:*
IN LAVACRO AGRIPPINAE.
At, quæ Suburram, Thermæ Olympiadis ponuntur ab ijs, qui Beati Laurentij *geſta narrant.* Nouatianæ *uero ubi* S. Pudentianæ *templum.* Blon. *tamen unas potius putat, quàm duas. Sed Olympiadis in montis ſupercilio extant ueſtigia, ad radices uero* Nouati*: quas paruas fuiſſe canales fuliginoſi, qui nunc ſunt in eadem, aperte oſtendunt.* Habuit Viminalis *inter cætera, tres nobilißimas domos: unam* M. Craßi*: aliam* Q. Catuli *illius, qui cum* Mario *Cimbros fudit, ac Capitolij tegulas inaurauit.* Tertiam *uero* C. Aquilij *equitis* Romani, *quem clariſſimum iuris ciuilis ſcientia fecit. harum domorum ueſtigia ex fundamentis uinetis contectis in dorſo eiuſdem montis adhuc cernuntur.* In *eodem colle fiebat olim ſacrificium nomine* Fagutal*, ut memoriæ prodidit* Antiſtius Labeo.

De Thermis Dioclitiani, Bibliotheca Vulpia, Campo Viminali, porta Interraggeres, & ualle Quirinali. CAP. XX.

THermæ Dioclitiani *in dorſo* Viminalis *maiori ex parte dirutæ adhuc cernuntur.* Fornices *tamen amplißimi exiſtentes, & columnæ, atq; concamerata loca miræ amplitudinis, & capacitatis operis magnificentiam ſatis declarant.* Has Dioclitianus*, &* Maximianus Herculeus Imp. *inchoarunt, in quibus extruendis memorant* XL. *millia Chriſtianorum pluribus annis in modum ſeruitij habuiſſe.* Inchoatæ *igitur à ueteribus principibus à*

nouis Conſtantio, & Maximiano dedicatæ fuere, & ſtatuis proprijs, conditorumq́; erectis exornatæ, ut marmor ibi effoſſum oſtendit huiuſmodi titulo:

M. AVRELIVS VAL. MAXIMIANO INVICTO AVG. PONT. MAX. IMP. VIII. COS. III. P. P. P.

In altero uero hæc legimus:

THERMAS DIOCLITIANVS À VETERIBVS PRINCIPIB. INSTITVTAS OMN.

Item:

D. D. N. N. DIOCLITIANVS ET MAXIMIANVS INVICTI SENIORES AVGVSTI PATRES IMPERATORVM ET CAESARVM CONSTANTIVS ET MAXIMIANVS INVICTI AVGG. ET SEVERVS ET MAXIMIANVS NOBILISS. CAESARES THERMAS FELICES DIOCLITIANI AVG. FRATRIS SVI NOMINE CONSECRAVIT COEPTIS AEDIFICIIS PRO TANTI OPERIS MAGNITVDINE OMNI CVLTV PERFECTAS ROMANIS SVIS DEDICÁ.

Quàm autem inſano ſumptu extruerentur docet Sen. his uerbis: At nunc quis eſt, qui ſic lauari ſuſtineat? pauper ſibi

per ſibi uidetur, & ſobrius, niſi parietes magnis, & pretioſis orbibus refulſerunt, niſi Alexandrina marmora numidicis cruſtis diſtincta ſunt, niſi thaſius lapis, quondam rarum in aliquo ſpectaculum templo, piſcinas noſtras circundedit, in quas multa ſudatione corpora exanimata dimittimus, niſi aquam argentea epitonia fuderint, & adhuc plebeius fiſtulas loquor? Quid cum ad balnea libertinorum peruenero? quantum ſtatuarum? quantum columnarum eſt? nihil ſuſtinentium, ſed in ornamentum poſitarum, impenſæ cauſa: quantum aquarum per gradus cum frigore labentium. Hinc Iulius Capitolinus: Lauacra in modum prouinciarum extructa. Bibliothecam autem Vulpiam Hadrianus in Dioclitiani thermas poſuit, & in ea libros linteos, elephantinosq́;, principum geſta, & S. C. conſcripta, autore Pollione. De hac etiã Vopiſcus ita meminit: Vſus ſum præcipue libris ex bibliotheca Vulpia, ætate mea thermis Dioclitianis. & alibi: Bibliotheca Vulpia elephantini pugilares in ſexto armario ſiti. Sunt qui huiuſmodi conſtitutionem Traiano aſcribãt. In uinea enim poſita inter ipſas thermas, & uiam ad portam Numentanam ducentem, me ſpectante repertũ eſt ſacellum, cuius teſtudo in morẽ conchæ marinæ ſculpta, ex duobus fruſtis marmoris candidiſsimi, conſtabat. huius autem ornamenta contemplatus, cui deo eſſet dicatus, nullo potui ſigno comprehendere. Poſt thermas, ſub aggere Tarquinij, Viminalis cãpus uſq; ad mœnia diffunditur, ubi porta Interraggeres clauſa adhuc cernitur: quanquã nobis placet ipſam in Eſquilino campo ſitam eſſe. Inibi autem fuerat puteus aquæ ſalientis, qui dicebatur puteus Viuarij, quo nomine

Bibliotheca Vulpia.

Interraggeres.

nunc appellatur campus ille ab incolis, q̃a eo in loco apud antiquos animalia includerentur. Extant *adhuc ad mœnia cauernæ opera hominum ad id factæ, ueluti ferarum latibula. Hæc de* Viminali, *qui licet à thermis* Dioclitiani *ad mœnia, hinc cum* Eſquilijs, *inde cum* Quirinali *iungatur: pars tamen, quæ eſt à* Dioclitiani *uſq; ad* Conſtantini *thermas, diuiditur ualle, quæ* Quirinalis *dicitur: de qua meminit* Iuue. *cum inquit: Officium cras* Primo *ſole mihi peragendum ualle* Quirini. *Et alibi: In uallem deſcendo* Quirini. *In hac ferunt* Romulũ *cum cœlum aſcenderet,* Iulio Proculo *Alba redeunti ante lucem apparuiſſe. Sunt autem qui uelint in cliuo montis, ſupra ædem nunc* S. Vitalis. *In eadem ualle fuit* Fortunæ Publicæ *ædes. de qua* Ouid. *ſunt hæc carmina:*

Qui dicit, quondam ſacrata in colle Quirini
Hac Fortuna die publica, uerus erit.

Montem nunc Caballum Quirinalem eſſe, contra Blondi opinionem. CAP. XXI.

DEſcriptis *quinq; mõtibus ex ſeptem, quos urbs* Roma *complexa eſt, reſtat citra* Tyberim *ultimus* Quirinalis, *cuius ædificia priusquam attingamus, libet contra* Blon. *opinionem eum eſſe, qui uulgo mons* Caballus *dicitur, demonſtrare: & quanquam diligenter conſideratis ijs, quæ de urbis ampliatione ſcripta ſunt, quiſq; in noſtram ſententiam facillime ueniet, tamen ad ea hæc addimus, quod* P. Victor, *poſtquam* Eſquilinã *regionem, cum turri, & colle* Viminali *in quinto regionum ſtatuit ordine: in ſexto altam ſemitam ponit, & in eo domum* Pomponij Attici, *cæteraq; omnia, quæ ex uarijs rationibus, &*

autori

autoribus in Quirinali fuiſſe traduntur, in ea inquam par te, quæ à Blondo inter Eſquilias eſt cõprehenſa: quod ſi, ut ipſe uult, accipimus collem, quem nos hortulorum dicimus, Quirinalem eſſe, multa ſequentur inconuenientia: uerum illud maxime, quod Campus intra urbem receptus ui deretur, quem extra fuiſſe dubiũ eſt nemini. unde Appianus ait Cæſarem exercitũ propius urbi admouiſſe, in campum, qui Martius diceretur. Præterea cum Diony. libro ſecundo inquit, inter Quirinalem, & Capitolium caſtra poſuit, ſatis innuit Caballum montem Quirinalem eſſe: non enim aliter procederet caſtra inter ipſos montes po ſita eſſe, ſi eum in Eſquilijs ſtatueremus. Huic opinioni ſuffragantur & quæ ſequuntur, eiuſdem autoris uerba: Vrbem maiorem effecere adijcientes Quirinalem, & Cœlium. Romulus quidem Palatium occupans, & Cœlium Palatio propinquũ. Tatius uero Capitolium, quod ab initio ceperat, & Quirinalem rupem. Quare non ſit uerisimile Tatium interiecta, ſecundum Blon. Eſquiliarum par te, ſecundum nos Quirinali, collem hortulorum occupauiſſe. Inſuper ſi Mecœnatis horti in monte caballo fuerant, qui erat neceſſe, quod ait Suet. Tiberio deducto filio in forum, inde in Carinas, & in domum Pompeianam per uenire, ut hinc in illos tranſmigraret, cum rectior, breuiorq; eſſet uia à ſiniſtra, quàm à dextera. Ad hæc natura loci ſatis oſtendit Blon. non bene de Quirinali ſentire. Mi ror autem Pomp. Letum in frontiſpitio domus ſuæ, in Eſquilijs ſcripſiſſe, cum in eius monimentis eum collem, ut Quirinalem agnoſcat, ſed iam ipſius etymologiam, & quid in eo ſit, aut fuerit, uideamus.

De Quirinalis etymologia, Turri Militiarum, Balineis Pauli, Sacello Neptuni, Thermis Conſtantini, & de domo, & Vico Corneliorum.

CAP. XXII.

Montis Quirinalis etymologiam docet Var. his uerbis: Tertiæ regionis colles quinq;, à deorum fanis appellati, è queis nobiliſsimi Viminalis, à Ioue Vimineo: Quirinalis, à Quirini Fano. Varronẽ ſecutus Ouid. in Faſt. ait:

Templa Deo faciunt, collis quoq; dictus ab illo eſt:
Et referunt certi ſacra paterna dies.

Sunt autem qui à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus uenientes ibi caſtra poſuerunt, eam denominationem accepiſſe uelint. Collis eſt oblongus, ſicut Viminalis, ſed eo ampliorem habens ambitũ, quod etiam (ut quibuſdam placet) cõplectitur eum collem, qui eſt à Collina ad Collatinam portam, in quo iacet obeliſcus Aegyptiacis literis inſcriptus, Lunæ, ut ferũt, dicatus. Et ſecundũ uero latitudiem Viminalis porrigitur à Septentriõe in meridiem inſtar curuati ad cubitũ brachij, uſq; ad turrim nunc Comitũ: unde exordiri ex ſitus urbis deſcriptione optime conuenit. In primo igitur cliuo, ſupra forum Traiani, ſtatim occurrit Turris Militiarum, cui milites Traiani, ibi ſtationem olim habentes, nomen fecere: quo in loco, inferius tamen, extãt triplici concameratione fornices, & in hemicycli forma cryptoporticus, à fronte caueam theatralem reddentes, prope quæ loca effoſſa fuere marmora hoc titulo notata:

Turris militiarum.

Poten

POTENTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS, ET CLEMENTIA.

Haud ita multo poſt, eodem cliuo Balinea Pauli ſtetiſſe ferunt: qui locus corrupto uocabulo Bagnanapoli nunc dicitur. In deſcenſu uero eius partis Quirinalis, cui Planam Suburram ſubiacere ſcriptum eſt, in hortis Leonardi Bartholini ſtat adhuc ſacellum uariorum piſcium, marinarumq́; concharum nobili pictura eleganter exornatũ, quod ex ipſa pictura Neptuno ſacrum fuiſſe ſuſpicari licet. Hinc autem in ſeptentrionem quis progrediens, in maximi olim ædificij illico incidet ruinas, quas licet domum Corneliorum reliquias eſſe multi opinentur, fornices tamen ampliſsimi, & concamerata loca ingentia, nõ aliam, quàm thermarum oſtendunt formam: quòd ſi conſueuere principes omnia ſui monimenta uno in loco ædificare, dicimus ſtatuas Conſtantini pedeſtres, militari habitu, quales in numiſmatibus ipſius uidimus, nunc in angulis baſis equorum Phidiæ, & Praxitelis ſtantes, argumento eſſe thermas Conſtantini ibi fuiſſe. Domus uero Corneliorum in uico eiuſdem gentis adhuc retinenti nomen. Sed ad thermas redeamus, quas Ful. autore Apollodoro, & Marcellino aſſerit à Conſtantino extructas eſſe. At Marcellinus de Lauacro conſtantiano tantum meminit, neque apud ueterem ſcriptorem ulla apparet ratio cur pro certo teneamus, has Conſtantinum excitauiſſe, præter illam, quam diximus, & quod in his olim legebatur talis inſcriptio:

Balinea Pauli.

Sacellum Neptuni.

Thermæ Cõſtantini.

Corneliorũ uicus.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRATIANVS V. C. MI. PRAEF. VRB. THERMAS CONSTANTIANAS LONGA INIVRIA ET ABOLENDAE CIVILIS, VEL POTIVS FOEDALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER AFFLICTAS ITA AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONE CVNCTIS REPARATIONIS ADFERRANT DEPVTATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICAE PATIEBANTVR ANGVSTIAE AB EXTREMO VINDICAVIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREMQVE RESTITVIT.

Et quod inuentum eſt marmor continens ipſius Conſtantini memoriam huiuſmodi:

Q. FABIVS HONORA
TVS T. ANNAEVS
PLACIDVS AMPLIFICA
TORI VRBIS ROMAE
DOMINO NOSTRO
CONSTANTINO MAXI
MO PIO FELICI VI
CTORI AC TRIVM=
PHATORI SEMPER
AVG. ANITIVS PAVLI
NVS IVN. V. C. CON=
SORDANIVS PRAEF.
VRBIS ET IVDEX SA
CRARVM CONSTITV
TIONVM PIETATI
EIVS SEMPER DEDICA
TISSIMVS.

De Saturni, Bacchi, Solis, & Quirini templo, & Porticu, Capitolio Veteri, Sacello Iouis, Iunonis, & Mineruæ, ac de domo Pomp. Attici. CAP. XXIII.

APollodorus, de quo proxime eſt mentio, memoriæ prodidit, in uico Corneliorum fuiſſe ſtatuas duas Coloſſeas ſenum ſeminudorũ, qui cũ reliquo corpore ia=cerent, pectore fuerãt erecti, alteraq; manu cornucopiam tene

Saturni & Bacchi. tenerent, quas Saturno, & Baccho adiudicauit, addiditq; in proximis ruinis, quorũ frontiſpitium non omnino corruiſſet, eorum deorum extitiſſe templa. È regione autem thermarum Conſtantini, in montis ſupercilio planam urbem deſpiciente, ſurgit marmorea dimidiata turris, Meſa uulgò appellata, quam Blon. Mecœnatis eſſe putat, quòd Meſa ſyncopato nomine pro Mecœnatiana dicatur. At multis rationibus ſupra patuit, Mecœnatis turrim ſub Aggeribus Tarquinij fuiſſe. Non deſunt enim qui hanc turrim ponant inter ornamenta templi Solis ab Aureliano *Solis.* Imp. excitati, quòd ſi nõ ibi, haud inde procul certe fuit, de quo Vopiſ. ita ſcribit: Aurelianus Romæ Soli templum poſuit in maiori honorificentia conſecratum. Ferunt quidam eius matrem Solis ſacerdotem, & ob id ſolis tẽplum in eius gratiam excitauiſſe. Nos uero in huius principis numiſmatibus legimus:

SOLI INVICTO.

In dorſo montis, prope dictas thermas, Equi duo marmorei, Praxitelis unus: alter uero Phidiæ, ut tituli indicant: quibus equis aſtant uiri nudi loro eos trahentes. Tiridatis regis hos fuiſſe Sex. Ruffi urbis deſcriptio admonet. Romam enim delati, quo tempore Nero, ut laute ipſum regem exciperet, uno die Pompeij theatrum inaurauit. Ea autem Quirinalis pars, quæ uallem Martiam deſpicit, *Capitolium uetus.* Mons cum tẽplo Clatræ, & Apollinis uocitata eſt. Haud ita multo poſt ſurgit collis alter, ubi Capitolium uetus, *Sacellum Iouis, Iunonis, et Mineruæ.* ſacellum Iouis, Iunonis, & Mineruæ fuiſſe literis traditur, eaq; prius capitolinis condita. À dextera, è regione horum locorum, prope S. Vitalis ædem Pomponius Atticus

cus domum habuit, cognomento Pamphilianam, ab auũ= culo hæreditate relictam, cuius amœnitas non ædificio, ſed ſylua conſtabat, autor Corn. Nepos. Quo in loco Quiri ni templum poſtea conditum fuit, ex cuius ornamentis in uinea Hierony. Genutij effoßis ſtructi ſunt gradus in Ca pitolio, ad Aræcœli eccleſiam. Quirini autem templum omni tempore erat clauſum, quod aperire non licebat, quaſi arcanum habere uellent, humi'ne iaceret, an in deo rum numerum relatus eſſet. Quidam, prope Quirini tem plum, uolunt fuiſſe Porticum eiuſdem nominis, quo cõue niebant homines componendorum negociorum cauſa, ibiq; aliquando ſponſalia eſſe peracta, de qua porticu Mar. ita meminit, Vicini pete porticum Quirini.

Pomp. Atti ci ædes.

Quirini tem plum.

De Alta Semita, Domo Sabini, Vico & Statua Mamurri, Foro & Hortis Salluſtij, ac de Campo Scelerato. CAP. XXIIII.

ALta autem Semita à thermis Conſtantini ad portam Viminalem per Quirinalis dorſum erat producta, cuius ueſtigia (erat enim ex quadrato lapide ſtrata) nu= per in uinea Sadoleti uidimus ipſi: in eademq; ad Malum Punicum fuiſſe domum Flaui Sabini, in qua Domitianum natũ eſſe ſcribit Suet. ex Tiburtino lapide ibi effoſſo didi cimus. In eo enim legi indicem huiuſmodi:

Domus Sa bini.

INTER DVOS PARIETES PRIVA TVS ADITVS FLAVI SABINI.

Extant in eadem uinea, uno lapide ſculpta, tria deorum ſimulacra, quorum à ſiniſtra ſedens unum, Genio Cœ=

limon

limonteis, ut titulus oſtendit, erat conſecratum: Alterum à ſiniſtra ſtans, Herculi Iulio : Tertium Ioui Cœlimonteis. Viſuntur ibidem, in radice montis, antiqui aquæductus ueſtigia, cum aquis limpidiſsimis, & potui nō ingratis. Vicus autem Mamurri, in quo illi ſtatua fuerat poſita, apud eccleſiam S. Suſannæ à diuo Ambroſio collocatur: fuit enim haud procul à Salluſtij foro, cuius Horti ab eadem eccleſia ad campū Sceleratum, prope portam Collinam exiſtentem, diffundebantur: in quibus hortis uolūt fuiſſe aquas ſubterraneas hominum opera ſcaturientes ad irrigandum ipſos hortos commodiſsimas. At de Hortis Corn. Tac. meminit his uerbis: Ventitabat Nero ad pontem Miluium, quo ſolutius urbem extra laſciuiret. Igitur regrediente per uiam Flaminiam compoſitas inſidias, fatoq́; euitatas, quoniam diuerſo itinere Salluſtianos in hortos remeauerit. Et Vopiſcus de Aureliano loquens ſic: Diſplicebat ei, cum eſſet Romæ, habitare in Palatio, ac magis placebat in hortis Salluſtij, uel Domitiæ uiuere. Salluſtius enim patrocinio, & Cæſaris fauore conſecutus dicitur præturam Africæ interioris, ex qua diues factus, hos hortos comparauit, & uillam Tiburtinam, quæ illi à Cic. identidem obijcitur. Extant adhuc hortorum ueſtigia in profunda ualle inter montem, & uiam quæ ducit ad portam Salariam, cuius uallis partem hi horti cū ciſternis occupabant: unde collis, in quo quota pars Domus Salluſtij conſpicitur, ab incolis Saluſtricum dicitur: quo in loco effoſſum fuit marmor cum hoc indice:

Mamurri uicus, et ſtatua Forū et horti Salluſtij.

M.AV

M. AVRELIVS PACORVS M. COCCEIVS STRATOCLES AEDITVI VENERIS HORTORVM SALVSTIANORVM BASEM CVM PAEMENTO MARMORATO DIANAE D. D.

Vltra autē hos hortos, prope portam Collinam, locus eſt editus, ubi olim Veſtales, quæ inceſtum cõmiſiſſent uiuæ ſepeliebantur, & totus ille campus, ſicut & uia ad eum, Sceleratus appellatus, autor Sex. Pomp. Liuius, Eo anno, inquit, Mutia Veſtalis facto indicio uiua ſub terra ad portam Collinā dextera uia ſtrata defoſſa Sceleratō campo: ab inceſto id ei loco nomen factum. **Sceleratus campus.**

De templo Salutis, Dij Fidij, Fortunæ primigeniæ, Gentis Flauiæ, Honoris, Herculis, Quirini, ac de natali loco Domitiani, & Senatulo mulierum. CAP. XXV.

HAbuit autem Quirinalis multas ædes ſacras, quibus non eſt certus in eo locus, ueluti Apis, Salutis, à Fabio pictore depicta, Claudij uero tempore incenſa: hanc cum Iunius Bibaculus dictator de Equis triumphans uouiſſet, Cenſor locauit, & Dictator dicauit. Sãctus, Fidius dij fuerunt Sabinorum, quos domo demigrantes in collem Quirinalem cum cætera ſupellectile detulerunt, idq; numen uerbis trinum, re unicum eſſe dixerũt: unde licet tribus ipſis eſſet in eodem colle templum dicatum, unius tamen Sancti uocabulo appellabantur, obtinuitq; huiuſmodi nominis opinio ſanctitatis magnã uim habere iuſiurandum, quo in trino, & unico numine Mediũ eſſe quis **Salutis.** **Fidij.**

Fidium

Fidium affirmaret. Plaut. Per deum fidium credis iurato mihi. Fortunæ Primigeniæ ædes in eodem monte à Domitio prætore urbano poſita fuit. Herculis templum in eodem, è regione Quirini, ſimiliter Honoris, ut teſtatur Cicero de leg. Senatulum mulierum, inquit Lampridius in Heliogabali uita, id eſt, mulierum ſenatum, in Quirinali fecit, in quo ante fuerat conuentus matronalis, ſolennibus duntaxat diebus. Agonalia etiam in Quirinali celebrata fuiſſe legimus.

Fortunæ primigeniæ.

Quirini

Honoris

Senatulus.

De Foro Archimonij, Pila Tiburtina, Domo Martialis, Circo Floralium, Floræ templo, Officinis minij, & Cliuo Publico. CAP. XXVI.

INſtauratis urbis Romæ reliquijs, ijs quæ ad ſex montes citra Tyberim pertinere uidebātur, reliquum fuerat in Tranſtyberinam tranſire regionem, & Ianiculū, ſeptimum antiquæ urbis montem, his adiungere: uerū cum multis iam annis, ne dicam ſeculis, collis Hortulorum cum campo Martio intra pomerium ſit receptus, prius hunc, totamq; urbem planam percurrere optimum fore arbitramur. Inter igitur ipſum collem, & Quirinalem, uallem quadrangularem, ſed oblongam formam habētem iacere, in deſcriptione ſitus urbis declaratum eſt, in cuius parte ſub Clatræ, & Apollinis monte, Archimonium forum fuiſſe memorant: argumento quòd ibi ſit ædis S. Nicolai cognomento de Archimonijs. Haud ita multo poſt fuit locus, Pila Tiburtina, quaſi Tibur, denominatus, ubi Marſe domum habuiſſe, his teſtatur carminibus,

Archimoniū forum.

Pila Tiburtina.

Sed

Sed Tiburtinæ ſum proximus accola pilæ,
Qua uidet antiquum ruſtica flora Iouem.

Sequebatur deinceps Circus ubi floralia in honorem deæ Floræ agitabantur. Flora enim cum magnas opes ex arte meretricia quæſiuiſſet, Po. Ro. ſcripſit hæredem, certamq́; pecuniã reliquit, cuius ex annuo fœnore ſuus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellabant floralia: quod quia Senatui flagitioſum uidebatur, ut pudẽdæ rei quædam dignitas adderetur, deam finxerunt eſſe, quæ floribus præeſſet, eamq́; oportere placari, ut fruges cum arboribus bene, proſpereq́; floreſcerent. Sunt autem qui huiuſcæ deæ templum in Quirinali ſtatuant, ſed ſiue in colle, ſiue in ualle, omnino fuit prope circum. Paulo ultra circum, Officinæ conficiendi minium occurrebant, ut ſcribit Vitruuius: prope quas Publicum cliuum fuiſſe ſic docet Var. Cliuus proximus ad florales, uerſus Capitolium uetus. Circus floralium. Officinæ Minij. Cliuus publ.

De Colle Hortulorum, templo Solis, & ſepulchro Neronis. CAP. XXVII.

EXpoſitis ijs, quæ uidebantur pertinere ad uallem ſupradictam, ipſum aſcendamus Hortulorum collem, qui licet magnum habeat ambitum, tamen ob eam rationẽ quòd priſcis temporibus extra pomerium fuerat, pauca memoratu digna complectitur, inter quæ domum Pincij Senatoris, qui & colli, & portæ cognomen fecit, hodie enim mons Pincius, Pincianaq́; dicitur porta. Huius autẽ domus ueſtigia extare traduntur apud partẽ antiqui muri laxata compage inclinati, cadentiq́; ſimulis. Hinc autem ſecundum muros progrediens longo interuallo occurrit Mons Pincius.

Solis templum. moles in hemicycli formam, quam Solis templum quidam fuiſſe autumant. In hoc ipſo colle fermè è regione, ſecũdum aliquos, ſepulchri Marcelli in uia Flaminia poſiti, Nero ſuũ ſortitus eſt, ut docet Suet. his uerbis: Reliquias Aegloge, & Alexandria nutrices, cum Actia cõcubina gẽtili Domitiorum monumento condiderunt, quod conſpicitur è Martio campo, impoſitum colle Hortulorum: in eo monumento ſolium Porphyretici marmoris ſuperſtanti lunenſi ara circumſeptum è lapide thaſio. Hic collis Hortulorum quidem obtinuit cognomen, quòd ſub ipſo olim fertiliſſimi, & perpetuis aquis irrigui fuerãt horti, ut ubi de Augusti Mauſoleo mentionem facimus, infra apparebit. Ex Hortulorum colle magiſtratus petituri in Martium campum olim deſcendebant. Deſcendamus nos in eundem, urbemq́; Planam.

LIBER SEXTVS.

De Vrbe Plana, & Theatro in genere.

CAP. I.

IN VRBIS Planæ deſcriptione ut quid, quo'ue loco ſit, aut fuerit certis ſedibus collocatis magis pateat, à Capitolio per Pantheona (eſt enim Pantheon huius urbis umbilicus) ad fluminis ripã, prope S. Rochi ædem, linea recta deducatur, quæ ita deducta in

ćta in duas propemodum æquales partes hanc urbem interſecabit, quarum altera à fronte, & à latere ad Tyberim: altera uero à foro Traiani, uſq; ad portam Flumentanam, ad Quirinalis, hortulorumq́; collis radices, iacebit. Illud autem in primis ſciendum, difficilimũ eſſe omnia ad huius partis cognitionem pertinentia ad unguem explicare, quòd prioris ſeculi homines priſca illa, & diuina quodammodo urbis ornamenta, quo ſordidiſsimas exornarent domunculas, ita diſtraxere, aut uiliſsimis oppreſſere ædificijs, ut ueteris fundamenti ueſtigia paucis in locis agnoſcantur. Quare uelim doctos, urbisq; priſcæ ſtudioſos non mihi magis, quàm impijs iſtorum manibus iraſci, ſi pauca uidebor attigiſſe. Sed iam ad locorum declarationem aggrediamur, & quia à Theatro Marcelli principium recte facturi uidemur, pauca de theatro prælibanda ſunt. Theatri igitur originem huiuſmodi tradit Caſsiodorus: Cum agricultores feriatis diebus ſacra diuerſis numinibus per lucos, uicosq; celebrarent, Athenienſes primum agreſte principium in urbanum ſpectaculum collegerunt, Theatrum Græco uocabulo uiſorium appellantes, quod eminus aſtans turba cõueniens ſine aliquo impedimento uideatur. Et infra: Ritus Romani, ſicut cætera externa, ad ſuam remp. nõ inutiliter trahentes, ædificium alta cogitatione conceptum magnanimitate mirabili condiderunt. Theatra prius ad tempus lignea poſita fuere: poſtea uerſatilia inuenta, quæ modo unam, modo alteram faciem oſtenderent, qualia duo M. Curius in funebri patris munere iuxta fecit. Primum autem theatrum Romæ fecit M. Scaurus in ædilitate ſua xxx. dierum ſpa- Theatrum.

tio duraturum, omnium maximum, quæ unquam humana manu facta fuere: cauea enim hominum octoginta millia capiebat. L. Mumius primus, theatro temporaneo ludos ſuo triumpho dediſſe dicitur, deinde Scaurus. Vitruuius autem ſcribit, poſt Scænam porticus eſſe conſtituendas, uti cum imbres repentini interpellarint, habeat populus quo ſe recipiat ex theatro, & nõ modo porticus, ſed etiã ambulationes, quæ ita collocabantur, ut duplices eſſent, haberentq́; exteriores columnas Doricas, cũ epiſtylijs, & ornamentis ex ratione modulationis perfectas. Et alibi: Tectum, inquit, porticus quod futurum eſt, in ſumma gradatione cum ſcænæ altitudine libratum perſpiciatur, ideo quòd uox creſcens æqualiter ad ſummas gradationes, & tectum perueniet. Sed Symmetrias, & locorũ diſtinctiones docet libro quinto.

De Theatro Marcelli, & Bibliotheca, ac de Porticu, & Curia Octauiæ.

CAP. II.

A*Vguſtus multa ſub alieno nomine condidit, & inprimis Theatrum Marcelli, nepotis ex ſorore Octauia, cuius pars uetuſtate, igneq́; corrupta, ubi nunc eſt Palatium Sabellorum inter Capitolium, & Tyberim, adhuc cernitur. Capiebat autem loca octoginta millia: opus ſanè maximum, ſimul & pulcherrimum: utpote ab eo excitatum, qui maxime exoptabat multis, & præclaris ornamẽtis urbem illuſtrare. In hoc, ſcæna reſtituta, Veſpaſianus ludos edidit. At de hoc theatro lege Aſconiũ. Iuxta theatrum Porticum Octauiam in gratiã Octauiæ ſororis idem Auguſtus condidit, quam mox incendio deformatam, reſtituit*

Porticus Octauia.

ſtituit. In hac porticu raptus Proſerpinæ, Bacchus, & Satyrus fuere, Praxitelis opera. In eadem Apollinem, Dianam, nouem Muſas fecit Timarchites. Intra hanc ipſam porticum Iunonis ædem ponit Plin. in qua eiuſdem deæ ſimulacrum Dionyſius, & Polycles fecere. Idem autor de Octauiæ Curia meminit, & in ea Cupidinem fulmen tenentem ponit. Conſentaneum autem eſt hanc curiam fuiſſe ubi porticus, quam ante theatrum ſtatuit Appianus. Includebatur autem inter ædes ſacras diui Nicolai in carcere, & S. Mariæ, quæ ab ea in Porticu cognomen obtinuit, qui locus ex ruinis & Curiæ & porticus eminẽtior cernitur, ibiq; ſaxa Tiburtina, & marmora plurima effodiuntur. Defuncto uero Marcello prope theatrum Octauia mater Bibliothecam inſtituit, id eſt, librorum repoſitorium, quæ Libraria etiam dicitur. Gellius: Forte, inquit, in libraria ego & L. Paulus poëta uir memoria noſtra clariſsimus conſederamus. Tradunt autem Piſiſtratum tyrannum primum omnium Athenis diſciplinarum liberalium libros publice legendos poſuiſſe. Romæ uero Aſinium Pollionem.

De Circo Flaminio, & templo Apollinis.

CAP. III.

Circus autem Flaminius ubi fuerit, permagna eſt inter ſcriptores dubitatio, & contentio. Blon. nanq; quibuſdam coniecturis admodum leuibus conatur oſtendere, quem nunc Agona, olim Circum Flaminium appellatum, cuius rei nullum habens argumentum, Pandulphũ Lateranẽſis eccleſiæ hoſtiarium tantum adducit, qui ſcribit Hadrianum Pontificem S. Apollinaris ædem ædificauiſſe

uiſſe, ubi prius Apollinis fuerat. Pomp. uero Letus, quem deinde ſecutus eſt Ful. eum eſſe uult, cuius ueſtigia quibuſdam in locis adhuc extant apud Apothecas obſcuras, in cuius medio nunc ædes S. Catharinæ eſt ſita, & funes torquẽtur. Quidam uero Blon. opinionem approbantes, Balbi theatrum hoc in loco fuiſſe cõtendunt. Quare in re tam antiqua, tam dubia in tantaq; ſcriptorũ uarietate, quẽ potiſsimum ſequeremur, nulla erat certa ratio, coniecturæ uero non ualde probabiles, in his animi anxietatibus diu uerſatus, tandem forte fortuna, quid probarẽ, inuenimus. Sedebamus enim nuper in Libraria Pon. Max. Ego, IOANNES Moronus Epiſcopus Mutinen. magni ingenij, magnæq; probitatis iuuenis nobiliſsimus, nec nõ THOMAS Cadamuſtus Patricius Lauden. ijſdem ornatus animi uirtutibus, humanarumq; literarum ſtudio uirorum doctorum fautor, & ſingulare præſidium. Sedebant & quidam prudentes uiri, incideratq; mentio de Mario Iuniore, de cuius morte cum quidam dubitarent, quid, inquit: Epiſc. dubitatis de re omnibus nota: heus puer affer M. T. Ciceronis orationes: Legebatur in toga candida, Catilinam caput Marij plenum adhuc animæ, & ſpiritus geſtauiſſe ab Ianiculo ad ædem Apollinis. Tũc THOMAS antiquitatis urbis ſtudioſiſsimus, & in medicina alter Apollo, in me conuerſus, Vbi, inquit, erat Apollinis ædes? Iube inquam, Aſc. Pedianum afferri, apud ipſum quædam uidi, quæ nunc memoriæ non occurrunt, eo allato hæc legimus: Omnia ſunt manifeſta, ſed tamen ne erretis, quod his temporibus ædes Apollinis in Palatio fuit nobiliſsima, admonendi eſtis non hanc à Cicerone ſignificari, quã poſt

mortem

mortem Ciceronis multis annis Imp. Cæſar, quem nunc Diuum Auguſtum dicimus, poſt Actiacam uictoriam fecerit: ſed illam demonſtrari, quæ eſt extra portam Carmentalem, inter forum Holitorium, & circum Flaminiũ. Quibus uerbis obſeruaui nullo modo Agonium campum circum Flaminium eſſe. Et ſi quis conſideret forum Holitorium, ædemq́; Apollinis inter ipſum, & circum Flaminium uoluerit collocare, certe Pomponij opinionem facillime probabit: non enim procul à porta Carmentali fuit Apollinis ædes. Liuius: Ab æde Apollinis boues fœminæ duæ, albæ, porta Carmentali in urbem ductæ. Quæ uero à Blon. adducuntur, ea omnia, præter Pandulphi argumentum, non magis ſuam confirmant, quàm deſtruunt opinionem. Quid enim ſibi uolunt hæc Liuij uerba: Itaq; inde Conſules ne criminationi locus eſſet, in prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis eſt, iam tum Apollinarem appellabant, aduocauere Senatum? Nempe nihil aliud, quàm ſæpenumero Romanos è proximo Capitolio cõſultandi gratia in circum Flaminium deſcendiſſe. Vnde alibi Liuius: Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio. Quid Caßiodori? Solitos eſſe ab Auguſti Mauſoleo ſex portis dimitti iunctos currus, qui per Equiria in Flaminium circum currerent? Nihil, niſi ab Equirijs, ubi ædes S. Mariæ in Equiro, recta currus ſolitos eſſe uenire ad Apothecas obſcuras, & per portam antiquã, cuius ueſtigia adhuc exiſtunt circũ ingreſſos metas circuire, quòd ſi de Agonio intelligatur cãpo, nõ recta à Mauſoleo Auguſti, uerum ad dexteram neceſſe erit currus flectere, ut in Agonium peruenias campum, quem in Martio, cum

in pratis Flaminijs circus Flaminius, eſſe conſtet. Circus Flaminius, inquit M. Var. dicitur, qui ædificatus eſt circum Flaminium campum, & quod ibi quoq; ludis tauricis equi circum metas currunt. Sex. uero Pomp. à Flaminio Cos. apud lacum Traſumenum ab Annibale interfecto circum, ſimul & uiam, denominationem cepiſſe refert. Plut. uero in probl. de huius nominis etymologia dubitare uideteur. Quid eſt, inquit, quod circus Flaminius dictus eſt, an quòd Flaminius quidam priſcus cum ciuitati agrum reliquiſſet equeſtribus ludis eius fructu, & uectigalibus utebātur? nam cū pecunia ſuppeteret, uiam quoq; Flaminiam munierunt. Cui autem uſui eſſet illa indicant Var. uerba paulo ante adducta, & quæ retulimus ex Liuio, quòd circo Flaminio inundato ludi Apollinares extra portam Collinam portati ſunt. Inter S. nunc Angeli, olim, ut quidā putant, Iunonis ædem, & Citranguli turrim, marmoreæ columnæ tres miræ altitudinis, & craßitudinis adhuc extant, quo in loco Martis templum fuiſſe tenemus: columnæ enim reliquiæ uidentur earum, quæ in huius diui templo ab Ouidio mirum in modum celebrantur. Apollinis uero ædes ubi nunc eccleſia diuæ Mariæ cognomento ſub Capitolio, inter forum Holitorium, & circum Flaminium, ſecundum Aſc. & prope portam Carmentalē, quod innuit Liuius, qui primo dec. quintæ docet, S.C. in ea ſæpe factum eſſe. eius ſunt hæc uerba: Cn. Cornelio Scipione Hiſpalo, & Q. Petilio Spurino Cos. Senatus in æde Apollinis legatorum uerbis auditis ſupplicationem in biduum decreuit. In eodem circo etiā Neptunum ædē habuiſſe teſtatur epitaphium quod ſequitur:

ABS

ABSCANTO AVG. LIB. AEDITVO AEDIS NEPTVNI QVAE EST IN CIRCO FLAMINIO FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS CAES. N. SER. ADIVTOR À RATIONIBVS PATRI PIISSIMO FEC.

De Vulcani, Martis, Bellonæ, Herculis, Iouis Statoris templo: ac de Columna bellica, Ara Neptuni, Porticu Corinthia, & & Coloſſo Martis. CAP. IIII.

FVere autem cum in circo Flaminio, tum apud, aliæ celeberrimæ deorum ædes ſacræ, ueluti Vulcani, in qua pro æditúis, canes fuiſſe fabulantur, ſacrilegis tantum allatrantes. Martis iuxta eundem circum, ut diximus, Simul & Bellonæ uerſus portam Carmentalem inquit P. Victor, inter Martis, & Apollinis templum, ac portam Carmentalem, qui locus ex ruinis eminentior nunc cernitur, ubi frequenter Senatus habebatur. Liuius quinto dec. quintæ: M. inquit, Pompilius Cos. Romam rediјt, Senatuq́; extemplo ad ædem Bellonæ uocato. Ante Bellonæ, exiſtentis, autor Sex. Pomp. ante portam Carmentalem, fuerat columna marmorea index belli inferendi Bellica de nominata, à qua Romani in bellum profecturi haſtam in eam partem uerſus mittebant, in quam ituri erant, quia laborioſum admodum uidebatur propagato imperio ad hoſtium fines ex inſtituto peruenire, in eorumq́; agros iacere. Hanc columnam Blon. iuxta circum Maximum perperam ſtatuit, deceptus illis Ouidiј carminibus, quæ ſunt ſuprà à nobis adducta, ubi de ipſo circo, & ijs, quæ in eo

Vulcani. Martis. Bellonæ. Columna Bellica.

erant, ſumus locuti. Aedis Bellonæ Appium Claudium cæcum autorem Ouid. ſic facit:

Hac ſacrata die Thuſco Bellona duello
Dicitur, & Latio proſpera ſemper adeſt.
Appius eſt autor Pyrrho qui pace negata
Multum animo uidit, lumine cæcus erat.

Hercules.

Herculi magno cuſtodi circi Flaminij Aedis ponitur à P. Victore, de qua idem autor, ut quidam aiunt, ſic meminit:

Altera pars circi cuſtode ſub Hercule tuta eſt,
Quod deus Euboico carmine munus habet.

Steterat autem in aditu circi, ubi nunc eccleſia diuæ Luciæ in Apothecis obſcuris, & propterea Ouidius cuſtodem illius ipſum Herculem appellauit: argumento etiam quod aperientibus Veſpillonibus ſepulchrũ quoddam legimus in fruſto marmoris reperto cognomentum, quod in antiquis monimentis ubiq; Herculi datur, uidelicet, INVICTO. Decoratus eſt circus Flaminius altera æde cognomento Herculis Muſarum, quod cum Muſis eſſet cõmunis, à M. Fuluio Nobiliori ex pecunia cenſoria ædificata: ea ratione, quòd in Græcia acceperat Herculem Muſagetem eſſe, id eſt, comitẽ, ducemq́; Muſarũ: idemq́; primus nouem ſigna, hoc eſt, omniũ Camœnarum ſimulacra ex Ambracienſi oppido translata ſub tutela fortiſsimi numinis conſecrauit: quia mutuis operibus, & præmijs ornari, iuuariq; deberent, Muſarũ quies defenſione Herculis, & uirtus Herculis uoce Muſarũ. lege Eumenium. Aedem autem hanc uetuſtate deformatam Martius Philippus Auguſti uitricus refecit, quod Ouid. in Faſt. ſic tetigit:

Muſarum Hercules.

Sic ego, ſic Clio, clari monimenta Philippi

Aſpicis

Aſpicis, unde trahit Martia caſta genus.

In eodem circo Macrob. Iouis Statoris ſtatuit delubrum. Et calices fieri ſolitos, ſic teſtatur Mar.

Accipe de circo pocula Flaminio.

Plin. uero Aram Neptuni fuiſſe ait, eamq; olim ſudore manaſſe. Et à conſulatu Octauij, q de Perſeo rege triumphū nauale egit, factam porticū duplicem apud eundem circū, quæ à capitulis æreis columnarum Corinthia, & ab autore Octauia eſt appellata. Fuit autem inter ipſum circum, & eccleſiam S. Nicolai cognomento in Chalcaria, quod cognomen ab ipſa porticu retinuiſſe uidetur, χαλκὸς enim æs dicitur. Idem tradit Coloſſum Martis fuiſſe in templo Bruti Callaici apud circum Flaminium. *Ara Neptuni.* *Porticus Corinthia.* *Coloßus Martis.*

De Porticu Mercurij, & Octauij, Pompeij theatro, Domo, Atrio, & Porticu eiuſdem, ac de templo Veneris Victricis. CAP. V.

INter Flaminium circum, & Tyberim extat porticus in ueſtibulo ædis nunc S. Angeli in piſcina, olim Mercurio, uel, ut alij, Iunoni ſacra: quam igne exhauſtam L. Septimium Seuerum reſtituiſſe inſcriptio oſtendit huiuſmodi:

IMP. CAES L. SEPTIMIVS
SEVERVS PIVS PERTI-
NAX AVG. ARABIC. A-
DIABENIC. PARTHIC.
MAXIMVS TRIB. POTE-
STAT. XI. IMP. XI. COS.
III. P. P. &,

IMP.

IMP. CAES. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. VI. COS. PROCOS. INCENDIO CONSVMPTAM RESTITVERVNT.

Porticum autem illam, quæ nunc diruta apud plateam Iudæorum Ceuram appellant, Seueri Imp. fuiſſe tenet fama. Nos uero de hac nihil certi habemus. Sequitur Theatrum Pompeij, inter Marcelli, & molem Hadriani fere medium, quod manſurum primus omnium ipſe Pompeius extruxit. Quin, inquit Cor. Tac. Cn. quoq; Pompeium accuſatum à ſenioribus ferunt, quòd manſuram theatri ſedem poſuiſſet: Nam antea ſubitarijs gradibus, ſcæna in tempus ſtructa. Sed conſultum parſimoniæ, quod perpetua theatro ſedes locata ſit, potius quàm immenſo ſumptu per ſingulos annos conſurgeret, ac ſtrueretur. Et licet Pompeius inchoauerit, magnáq; ex parte extruxerit, C. Caligulam tamen abſoluiſſe ſcribit Suet. cum fortuito igne conſumptum ſe extructurũ pollicitus eſſet Tiberius. Longo autem tempore poſt Theodoricus Oſtrogatorum rex magna ex parte diſturbatum inſtaurauit: ſicuti Caßij uerba ad ſenatum indicant, quæ ſunt: Et ideo theatri fabricam ſe mole ſoluente conſilio ueſtro credimus eſſe roborandam, ut quod ab autoribus noſtris in ornatum patriæ conſtat eſſe conceſſum, non uideatur ſub melioribus poſteris immunitum. Quid non ſoluas ſenectus, quæ tam robuſta quaſſaſti? Montes facilius cadere putarentur, quàm

Theatrum Pompeij.

quàm

quàm ſoliditas illa, qua tenetur, quando moles ipſa ſic te-cta cautibus fuit, ut præter artem additam, & ipſa quoque naturalis eſſe credatur. Hoc potuiſſemus forte negligere, ſi nos contigiſſet talia non uidere. & reliqua. Huius magnitudinem ex eo etiam conijcimus, quòd Nero nobilibus Germanis Po. Ro. multitudinem oſtenſurus, eos in hoc theatrum populo plenum introduxit. Capiebat enim loca LXXX. millia: cuius ueſtigia in cella uinaria, & in ſtabulo Vrſinorum in campo Floræ adhuc cernuntur. Veneris Victricis ædem in eo fuiſſe ſcribit Porphyrio, & Plut. in ipſius Pompeij uita. Ego uero anno M. D. XXV. poſt ædem S. Mariæ cognomento in crypta picta, uidi effodi marmor in quo erat index talis,

VENERIS VICTRICIS.

Prope theatrum autem Atrium, ſiue Curiam, & domum, & ante ipſam porticum Pompeius habuiſſe dicitur. Plut. Atqui, inquit, Pompeius ipſe uſq; ad tertium triumphum modice, atq; incompoſite habitauit, pulchrũ deinde theatrum longe à Romanis diffamatum cum ſtruxiſſet, ſplendidiorem domum, ueluti theatro appendicem, ædificauit. Curia ea fuit in qua C. Cæſarem occiſum eſſe docet Suet. Is locus nunc Satrium addita litera, s, pro atrium appellatur. De porticu uero Ouid. ſic meminit, *Atrium, Curia, et domus Pompeij.*

Tu modo Pompeia lentus ſpatiare ſub umbra,
Dum ſol Herculei terga leonis adit.

Campum, quem Floreum uocitant, à Flora, à Pompeio adamata, ita denominatum putauerim, non à loci præſtantia, quaſi floreũ, ut autumat Ful. Hæc autem Pompeij monimenta Philippo, qui poſt Gordianum imperauit, re-

gnante

gnante, igni abſumpta ſunt, autor Pomp. Letus. Nam cũ Philippus ipſe in theatro ludos ſcænicos celebraret, tribus diebus, totidemq; noctibus peruigil populus ſpectauit funalibus, atq; lychnis tenebras uincentibus, & cum multitudo ſolennibus ludis intenta eſſet, incendium, aut ex luminaribus, aut ex ignibus coalitum, in Curiam deuagatum eſt, arſit theatrum, & ei propinquum hecatonſtylon, id eſt, centum columnarum porticum. Iuxta theatrum Tiberio Cæſ. Arcum marmoreum, prius à ſenatu decretum, ſed omiſſum peregit D. Claudius Suet.

De Thermis Agrippinis, Pantheone, eiusq; Porticu, ac Boni Euentus templo.

CAP. VI.

DIſcedens quis à Pompeij theatro in ſeptentrionem ad locum perueniet, qui nunc Cyambella dicitur, prope Pantheona, ubi M. Agrippæ Thermarum reliquiæ adhuc extant: eis nanque Agrippinis à ſuo nomine nomen impoſuit Agrippa: de quibus meminit Plin. his uerbis: M. Agrippa ruſticitati, quam delicijs propior, unicumq; felicitatis exemplum multa, & egregia in urbe perfecit opera Auguſto eius ſocero imperante. Idem Thermas de ſuo nomine excitauit, has lithoſtrato, & encauſto pinxit, arcus, & pauimenta ex uitro poſuit. Et rurſus: Lithoſtrata, & pauimenta cœptauere iam ſub Sylla paruulis certe cruſtis, extatq; hodie quod in Fortunæ delubro Præneſte fecit. Pulſa deinde ex humo pauimenta in cameras tranſiuere, ut pronum uitium, & hoc certe inuentum ab Agrippa in thermis, quas Romæ fecit, Figlinum opus encauſto pinxit, reliqua albaria adornauit, non dubie uitreas

Thermæ Agrippinæ.

treas

treas facturus cameras, ſi prius inuentum fuiſſet. Con=
ſpicitur prope thermas templum inter antiqua urbis ædi= Pantheon.
ficia ualde conſpicuum, & ferme integrum: ab antiquis,
quaſi omnibus dijs ſacrum, Pantheona: à noſtris, à circu=
lari forma S. Maria rotunda, nuncupatum. Eſt enim ſphæ
rica forma, & ueteri ſtructura, quod Ioui ultori ab eo=
dem Agrippa poſitum eſſe teſtatur Plin. Dion uero, ſiue
quod matri deûm, atque omnibus dijs ſacrum eſſet, ſiue
quod mundi formam haberet, Pantheona appellatum tra=
dit. Id cum Agrippa Auguſto uellet dedicare, ac ille re=
ſpueret, Marti & Veneri conſecrauit. Huius autem ma=
gnificentiam, & pulchritudinem nõ facile uerbis quis ex=
primeret. Habet enim intrinſecus lithoſtratum uarijs mar
moribus perpulchre exornatum, columnasq; circunquaq;
nobili ſtructura, & epiſtylijs optime cõcinnatas, ac inter
ipſas ſacella in quibus per ambitum ſtatuæ olim erant col=
locatæ. Syracuſana, inquit Plin. ſunt in pantheo capita co=
lumnarum à M. Agrippa poſita: in columnis templi eius
probantur inter pauca eius opera, ſicut in faſtigio poſita
ſigna, ſed propter altitudinẽ loci minus celebrata. Altitu=
do enim brachia cõtinet LXXVII. & totidem latitudo.
Huius templi concamerata teſtudo, mira arte laqueata, ha
bet in ſummo uertice circulare foramen, quo ſolo libe=
rum lumen cœli admittitur, & ad huius imbres excipien=
dos recto diametro in ipſo lithoſtrato impluuium: uerum
ne teſtudo immenſo pondere grauaretur, uacui circun=
quaque ſpecus ab imo ad ſummum relicti ſunt. Intus tota
ædes, aut marmorata, aut marmoreis cruſtis exornata eſt:
exterius tectorio illita: à fronte uero æreis laminis ar=
gento

gento, auroq́; illitis tecta. Teſtudo nunc plumbeis, olim argenteis laminis cooperta fuerat, quas Conſtantinus tertius Heraclij nepos Romam ueniens ſuſtulit, ſimulq́; omnes ſtatuas ex ære, & marmore ad urbis ornatū poſitas, omniaq́; templorum ornamenta paulo decentiora detraxit, nauibusq́; ad id paratis impoſitis aſportauit. Portæ uero templi æreæ, miræ magnitudinis, ueteri ſtructura, cum æreis ſupra ualuas cancellis. In pronao Auguſti, & Agrippæ fuere ſimulacra. In ipſo uero templo Martis, & Veneris, ex cuius auribus pendebat unio miræ magnitudinis, & taxationis, quem ut ſcribit Macrob. Cleopatra in auribus gerebat, cuius magnam partem aceto conſumpſerat in conuiuio, quo M. Antonium ſumptibus ſuperare contendebat, quæ uno hauſtu centies ſeſtertium ebibit: ſed qui ſuperfuit uicta regina, capta Aegypto Romam delatus, diſſectusq́; eſt, & factæ ex una, margaritæ duæ, poſitæ, ut diximus, Veneris ſimulacro. Phidias, inquit Plin. fecit ex ebore Mineruam Athenis, quæ eſt in Pantheone, aſtans. Hercules in Pantheone, ad quem Pœni omnibus annis humana ſacrificāt uictima, humi ſtans. Virg. enim Didonis deſcribens templū, alludere uidetur ad hoc, in quod tot gradibus nūc deſcenditur, quot olim aſcendebatur, ut columnarū baſis in porticu ipſius exiſtentiū oſtendit, ſimul et area ex quadrato lapide ſuperioribus annis detecta: ex quo deprehēdi poteſt quantū ruinis creuerit urbis ſolū.

Vnio Cleopatræ.

Notandumq́; etiā hoc in loco, omnia tēpla apud ueteres in ſublimi condita gradibus aſcendi, atq; unū tantū habuiſſe aditum. Vnde Var. Omne enim templū debet eſſe continuo ſeptū, nec pluſquam unum introitū habere. Agrippa

Templa antiquitus in ſublimi condita.

autem templo Porticũ addidit, à quibuſdam Prothyrum appellatã, cuius uerbi ſignificationẽ Accurſius Iurecõ. ſe ignorare fatetur. Eſt autẽ locus ornamenti cauſa ante ianuã, ueluti ueſtibulũ, aut porticũ, quaſi πρὸ τῆς θύρας. Hæc uero porticus pulcherrima, & fermè integra adhuc ſtat, cuius tectũ æreis, ac inauratis trabibus canaliũ modo compactis ſuſtentatur: rotundis, ingentibusq; attollitur columnis: de qua Baptiſta Leo hæc habet uerba: Extant in hanc uſq; diẽ ad porticum Agrippæ cõtignationes æneis trabibus pedũ XL. opus in quo neſcias impẽſam'ne magis, an artificis ingeniũ mirere. Præter colũnas rotundas, habet quaſdam alias quadratas, quæ dicũtur antæ. Antes quadraturã ſignificare Nonius affirmat. In huius frontiſpicio literæ cubitales, operis autorem oſtendentes, ſunt hæ, Prothyrum.

M. AGRIPPA L. F. COS. TERTIVM FECIT.

De inſtauratione uero eiuſdem templi infra minores literæ leguntur hæ:

IMP. CAE. L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERTINAX ARABICVS ADIABENICVS PARTHICVS MAXIMVS PONTIF. MAX. TRIB. POT. XI. COS. III. PP. PROCOS. ET,

IMP. CAES. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. TRIB. POTEST. V. COS. PROCOS. PANTHEON VETVSTATE CORRVPTVM CVM OMNI CVLTV RESTITVERVNT.

Spartianus autem ait Hadrianum prius Pantheum inſtauraſſe. Iulius Capit. in uita ipſius Antonini Pij de ipſa inſtauratione ita meminit: Opera eius hæc extant, templum Hadriani honori patris dicatum, inſtauratum amphitheatrum, ſepulchrum Hadriani, templum Agrippæ. Porticus autem numinibus priſcos dedicare conſueuiſſe, probat in marmore exciſus hic index:

SILVANO SANCTO L. VALLIVS SOLON PORTICVM EX VOTO FECIT, DEDICAVITQVE KAL. APRILIB. PISONE ET BOLANO COSS.

In area autẽ Pantheonis uiſuntur pari forma duo leonum ſimulacra ex marmaridũ lapide ſubnigro, ſub ſuis baſibus collocata, cũ hieroglifhicis literis, inter duo porphyretica labra: quæ in proximis Agrippæ, aut Neronis thermis fuiſſe multi opinãtur. Templi Boni Euẽtus ueſtigia quadrata, & oblonga ſpectãtur inter Mineruæ, & S. Euſtachij plateas. Colebatur autẽ Euentus, ut omnia proſpere, feliciterq́; euenirent: quare Var. ad Fundaniam ſcribens ipſum inuocauit, cuius ſimulacrũ erat habitu pauperis dextera manu paterã, ſiniſtra uero tenẽs ſpicã. Praxitelẽ huius diui ſimulacrũ in Capitolio feciſſe, teſtatur Plinius.

Boni Euẽtus templum.

De Thermis Neronianis, & Alexandrinis, ac de Circo, qui Agon dicitur. CAP. VII.

THermarum olim Neronis fornices, & arcus quidã adhuc extare uidemus, poſt S. Euſtachij ædem, inter Pantheonis, & Longobardorũ plateas: de quibus Mar.

Quid

Quid Nerone peius, quid thermis melius Neronianis? Has Alexandrum inſtaurauiſſe nõnulli arbitrantur. Lampridius uero nouas iuxta Neronianas Alexandrum excitauiſſe, cuius ſunt hæc uerba: Thermas ſui nominis fecit, iuxta eas, quæ Neronianæ fuerũt, aqua inducta, nunc Alexandrina quæ dicitur. Nemus thermis de priuatis ædibus ſuis, quas emerat, diruptis ædificijs fecit. Pulcherrimum ferè omnium artium uectigal inſtituit: ex eoq; iuſsit thermas, & quas ipſe fundauerat, & ſuperiores populi uſui exhiberi. Syluas & in thermis publicis deputauit. Et quia thermarum ueſtigia late patent, à S. Euſtachio uſque ad domum Gregorij Narnien. uiri optimi, & humaniſsimi, in cella uinaria cuius uidimus thermarum pauimenta, & plumbeas fiſtulas, Lampridij opinionem potius probamus, uidelicet Alexandrum nouas prope Neronianas excitauiſſe thermas, præſertim quòd in eadem domo, & in proximis, ſunt putei aquis limpidiſsimis, qui nulla arte poſſunt exiccari, ut exiſtimem eſſe ductum illius aquæ, quæ ab Alexandro inducta, eiuſdem adquiſiuit nomen. Iuxta autem has P. Victor thermas Hadriani poſuit. Quidam ferunt fuiſſe, ubi nunc S. Aloiſij templum: ſed cum nulla ibi appareant Thermarum ueſtigia, certum locum illis nõ audeo aſsignare. Viſuntur hodie in celeberrima urbis Planæ parte ueſtigia ſpacioſiſsimi circi, quem nunc Agonem uocitant, quod in eo ad IX. diem Ianuarij Agonalia Iano ſacra celebrarentur, à Numa, ut ſcriptum reliquit Antias, inſtituta. Is enim deus rebus agendis præſidere credebatur. Ego uero crediderim ibi non ſolum Agonalia, uerũ uarios ludos, uariaq; edita ſpectacula, &

Alexãdrinæ.

Agon.

communi nomine Agonem denominatũ, quo nomine cuiuslibet generis ſpectacula appellant Græci. Nõ enim placet, quod uult Ful. huic loco Equiriæ nomen fuiſſe, quia, ut diximus, rectior erat uia ab Auguſti Mauſoleo ad S. Mariæ in Equiro ædem, ut inde currus in circum Flaminium, ſicuti Caßiod. ait, dimitterẽtur. Præterea ædes ipſa in Equiro dicitur, non in Aquiro: neq; legitur uſquã locum ibi fuiſſe paludoſum, ut ab aquis ædes ipſa nomen ſit adepta. Leue ſanè eſt argumentũ quòd æreæ anates in ea fuiſſe dicantur: ſolent enim antiqua hominũ, & deorum ſigna, ſimul & animalium ad locorũ ornatum, huc, illuc transferri: ſicuti uidemus æneos pauones in S. Petri baſilica, quos olim in pinu ænea ad Scipionũ ſepulchrũ fuiſſe memorant. Quare cum ſolerent principes, ut ſupra patuit, omnia ſui monumẽta uno in loco extruere, Neronis, ſiue Alexandri circum exiſtimauerim. Sunt enim horum thermarum ueſtigia prope, & fermè contigua. Non negamus tamen in eo Equiria, ſicut alia certamina, fuiſſe celebrata. Sunt autem Equiria ludi quos apud Elidem Græciæ ciuitatem Oenomaum primum omnium edidiſſe ſcribit Sex. Pom. & Pindari interpres. Romulus poſtea eum imitatus eoſdem in raptu Sabinarum Italiæ oſtendit, de quibus Ouid. ſecundo Faſt. ita meminit:

Equiria. *Aereæ anates.* *Aenei Pauones.* *Equiria qd.*

Iamq; duæ reſtant noctes de menſe ſecundo,
Marsq; citos iunctis curribus urget equos.
Ex uero poſitis permanſit Equiria nomen,
Quæ deus in campo præſtitit ipſe ſuo.

Quidam autem aiunt in uia triumphali Arcum Theodoſij, Valentiniani, & Gratiani Imp. fuiſſe, quo in loco

nunc

nunc pecunia ſignatur. Nos *uero de his nihil certi inue=nimus, niſi quòd fragmenta quædam ſuperioribus annis apud ædem S. Celſi inuenta dicuntur, horum principum de arcu indicium facientia. Aliqui dicunt in eo arcu titulũ inſculptum eſſe huiuſmodi:*

IMPPP. CAESSS. D. D. D. N. N. N. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS PII FELICES ET SEMP. AVGGG. ARCVM AD CONCLVDEN DVM OPVS OMNE PORTICVM MAXI MARVM AETERNI NOMINIS SVI PE CVNIA PROPRIA FIERI ORNARIQ. IVSSERVNT.

De Templo Neptuni, Terento, Ara Ditis, ac Palude Caprea. CAP. IX.

IN *ripa autem* T*yberis, ubi nũc* S.*Blaſij, olim* Neptu=*ni ſtabat* Aedes, *ab* Hadriano *reſtituta, quemadmodũ in marmore ibi inuento titulus nobis ſignificauit.* In Ne=*ptuni, naufragio ſeruati ſolebant tabellas naufragium ipſum pictum habentes ponere, autor* Fulgentius. Te=*rentus, inquit* Pomp.*locus in campo, dictus quòd eo lo=co* Ara *Ditis patris occultaretur, uel quòd profluentis* T*yberis ripas aquarũ curſus tereret.* Quo *in loco* Euan*der ex* Arcadia *profectus cum claſſe ſubſtitiſſe dicitur. hinc* Ouid. *Terentus.* *Ara Ditis.*

Iamq; ratem doctæ monitu Carmentis in amnem
Egerat, & Thuſcis obuius ibat aquis.

Fluminis illa latus, cui ſunt uada iuncta Terenti
Aſpicit, & ſparſas per loca ſola caſas.

Ara Proſerpinæ. *Notandum autem non ſolum Ditis, ſed & Proſerpinæ Aram ſubterraneam fuiſſe, quam Valer. Maxim. tradit egeſta terra ad xx. pedum altitudinem, apud Terentum inuentam Valeſio quodam autore, è Sabinis locuplete, & ruſticæ uitæ homine, qui liberatis tribus filijs ibi trinoctium furuæ hoſtiæ ſacrificium exhibuit: unde Auſonius,*

Terna Terentino celebrata trinoctia ludo.

Palus Caprea. *Ipſam quidem aram Romani bello Albano cõſtituerant, atque alta occultauerant terra, ut omnibus, præterquàm ipſis, eſſet ignobilis. Capream Paludem in campo Martio ante urbem ſtatuit Liuius. Plut. uero locum eſſe dicit uerſus mare in rheumatibus Tyberis, ad quem unus erat aditus, & propterea tutus: ubi Romulus cum exercitum recenſeret, ſubita orta tempeſtate, ſublatus è medio apparere deſijt.*

De domo Coruina, Via Lata, & Templo Iſidis. CAP. X.

Coruina domus. *Altera autem pars urbis Planæ, ſecundum radices Quirinalis, à foro Traiani ad portam Flaminiam producta, habuit prope Capitolium Domum Coruinam: à qua locus in hanc uſq; diem nomen ſeruat, Macellum enim Coruorũ uulgo dicitur, ubi in pariete domus Virgilij de Mantaco Tiburtinis ſaxis inſculpta leguntur hæc:*

C. PO

C. POBLITIO L. F. BIBVLO AED. PL. HONORIS VIRTVTISQVE CAVSA SENATVS CONSVLTO POPVLIQVE IVSSV LOCVS MONVMENTO QVO IPSE POSTERIQVE EIVS INFERRERENTVR PVBLICE DATVS EST.

Vbi notandum honoris, uirtutisq́; cauſa additum, quia Duellio Cos. cautum fuerat S. C. ne quis in urbe ſepeliretur, niſi, qui uirtutis cauſa, legibus non tenerentur. Vnde Cic. Hominem mortuum, inquit, lex in XII. *tabulis, in urbe ne ſepelito, ne'ue urito: credo propter ignis periculum. Atqui in urbe ſepulti ſunt clari uiri. Credimus eos, quibus ante hanc legem, uirtutis cauſa, tributum eſt, ut Publicolæ, ut Tiburtæ, quod eorum poſteri iure tenuerunt: aut eos, ſi quibus hoc, ut C. Fabricius uirtutis cauſa ſoluti legibus non ſunt ſecuti. Propterea imperatores, & uirgines Veſtæ, quia legibus nõ tenerentur, in ciuitate habebant ſepulchra. Deniq; etiam nocentes uirgines Veſtæ, licet uiuæ, tamen intra urbem campo Scelerato obruebantur. Sed unde digreßi, eò reuertamur. À Macello Coruorum ad ſepta campi Martij uia Lata, adhuc priſcum obtinens nomen, producitur: à qua ædes S. Mariæ in uia lata nomen accepit: prope quam nũc multa eruuntur marmora, in quibus trophæa, triumphalesq́; imagines uidi, cum hac inſcriptione,* Via lata.

VOTIS X. ET XX.

Qualem eſſe in arcu Conſtantini dictũ eſt ſupra. Ex quo

conijcimus arcū triumphalem ibi ſtetiſſe: hactenus tamen nihil aliud apparuit, ut cuius eſſet, iudicaremus. Ferūt Innocentium octauum pontificem, in renouatione prædictæ ædis, hunc diruiſſe. In hac ipſa uia Iſidis templum extitit. Blon. autem ex Sex. Ruffi deſcriptione ubi ædes nunc S. Marcelli ponit, in quo Veſpaſianū, & Titum nocte illa, quæ triumphum præceßit, quieuiſſe memorat Suet. Iuuenalis uero prope ſepta ſtatuit, cum inquit,

Templū Iſidis.

À meroë portabat aquas, quas ſpargat in ædem
Iſidis, antiquo quæ proxima ſurgit ouili.

Et licet ædes prædicta non multum à Septis diſtet, non tamen proxima dicetur. Vnde alij poſuere Iſidis in Platea nunc Sciarræ, nonnulli apud ædem S. Mariæ in Equiro. At certum locum nobis non licet aßignare, niſi quòd prope S. Marcelli templum inuentum eſt marmor hoc titulo inſculptum,

TEMPLVM ISIDIS EXORATAE.

Iſis. Fuit autē Iſis Aegyptiorū dea, & in magna apud ipſos ueneratione, cuius ſacra Romam aduecta eſſe teſtatur Lucanus. Lampridius in Com. Ant. Imp. uita: Sacra, inquit, Iſidis ita coluit, ut & caput raderet, Iſiacos uero pineis uſq; ad perniciem pectus tundere iubebat. Colebatur autē Iſis cum Oſiride uiro, qui Serapis eſt nominatus, à quibus Iſeum, & Serapeum loca publica in regione Flaminia nomen ſumpſere. In Iſidis autem templo magna dabatur adulteriorum occaſio. unde Ouid. ad amantem:

Oſiris. Serapis.

Ne fuge Niliacæ Memphitica ſacra iuuencæ,
Multas illa facit, quod fuit Ipſa Ioui.

Quo in loco non de latrocinijs, quemadmodum opinatur

Fuluius,

Fuluius, uerum de adulterijs, & ſtupris intelligit Ouid. Nam & Ioſephus commemorat iuuenem quendam nomine Mundum, Paulinam generoſam, & pudicam alioquin matronam cum impatienter amaret, ſacerdotes Iſidis pecunia corrupiſſe, qui nouo religionis cõmento mulierem in templum uocarẽt, eosq́; finxiſſe, per noctem cum Oſiride collocutos, perſuaſiſſeq́; eam à deo deſyderari: illam uero cum in templum ueniſſet, à iuuene, tanquàm ab Oſiride, compreſſam, & cum mox petulantius ſtuprũ ei exprobraſſet, mulierem marito rem detuliſſe Tiberio, atq; ipſum indignatum ſacerdotes cum Mundi liberta, quæ facinoris fuerat conciliatrix, crucibus affixiſſe: temploq́; Iſidis euerſo, ſimulacrũ eius in Tyberim præcipitari iuſſiſſe. De incendio autem huius templi meminit Dion. his uerbis: Ignis diuinitus, potiuſquàm ab homine Romæ excitatus, eamq́; depopulatus. Nam Serapis, & Iſidis templum, & Septa, Neptuni ædem, thermas Agrippæ, Pantheum, Diribitorium, Balbi theatrũ, Pompeij Porticum, Octauiæ domum cum bibliotheca, Templum Iouis Capitolini cum ædibus & ſacellis coniunctis exhauſit. Pluribus autem in locis fuiſſe Iſidis templum teſtatur Spartianus in uita Caracallæ. Idẽ ait ſacra Iſidis Romã deportauiſſe, & templa ubiq; magnifice eidem deæ feciſſe.

De Arcu Camilli, Templo Mineruæ, & Foro Suario. CAP. XI.

DIſcedens quis à uia Lata uerſus Pantheona, nõ multo poſt illi occurret rudis, nulliſq; ornamentis inſignis arcus, cæterum, ut uidetur, antiquiſſimus, quẽ Camillianum, tanquàm Camillo erectum, nunc uocitant. At

Camilli arcus. neſcio quo modo uelint Camillum arcum habuiſſe triumphalem, cuius uſus multis ſeculis poſt Camillum inuentus à multis dicitur. Prius enim triumphalia tantum ſigna cũ ſtatuis, & trophæis ducibus, & triumphatoribus erigi ſolebant, qualia Marij eſſe adhuc uidemus. Quòd ſi, ut par eſt, triumphalem arcum eſſe concedimus, non alicuius imperatoris, aut ducis fuit, quàm ex ijs, qui poſt C. Cæſarem fuerunt. Sequitur ſtatim inter Pantheona, & hunc

Templũ Mineruæ. arcum, Templum Mineruæ, à quo nunc diuæ Mariæ ſacrum, nomen retinet. Illius autem antiqui extant in cœnobio fratrum parietes oblongam, & quadratam formam templi oſtendentes, ſed non magnam. Quod templũ olim teſtudinatum, multisq; ornamentis inſignitum Pompeius condidit: in quo triumphalia & geſtorum breuiarium poſuit, ut in marmorea tabula legimus, & eiſdem ferè uerbis Plin. ſic teſtatur: Toties imperator antequam miles, poſtea ad tot maria, & deinde ſolis ad ortus miſſus hos retulit patriæ titulos, more ſacris certaminibus uincentiũ, neque ipſi coronantur, ſed patrias ſuas coronant: hos ergo honores urbi tribuit in Delubro Mineruæ, quod ex manubijs dedicabat Cn. Pompeius, Magnus imperator. Bello XXX. annorum confecto, fuſis, fugatis, occiſis, & in deditionem acceptis hominum centies uicies ſemel LXXXIII. millibus depreßis, aut captis nauibus, DCCCXLVI. Oppidis, caſtellis mille quingentis, XXXVIII. in fidem receptis: terris à Mæotis lacu ad rubrum mare ſubactis, uotum merito Mineruæ. hoc breuiarium eius ab oriente. Ad radices autem Quirinalis in hortis Columnenſium prope cliuum, qui nunc in montem

tem Caballum ducit,Forum Suarium olim fuerat, ita de= nominatum,quòd eo in loco ſues uenundarentur:quapro pter S.Nicolai ædes inibi nunc ſita,in Porcilibus cogno= mentum retinet.M. quidem Var.docet antiquos habuiſ= ſe loca conſtituta,ubi res peculiariter uenderentur, quæ loca nomen ſortirentur ab ipſis rebus:ut, Boarium ubi boues,Piſcarium ubi piſces,Holitorium ubi holera, Sua= rium ubi ſues. Quidam in radice eiuſdem montis, in re= gione uiæ Latæ,campum Agrippæ, & Septa fuiſſe,au= tore Lampridio,aſſerunt : ſed certum locum non oſten= dunt Lampridij uerba,quæ ſunt hæc: Inſtituerat & Ale= xander Seuerus baſilicam Alexandrinam inter campum Martium,& ſepta Agrippina. Forum Suarium.

De Campo Martio,ſiue Tyberino. CAP. XII.

QVanquàm in eo capite, quod eſt de uario urbis am bitu,ſatis declaratũ arbitror,quid de campi Mar tij terminis,finibusq; ſentirem:tamen cum ad eum perue= nerimus,libet quædam,inter ſeſe contraria quæ uidentur, addere,quo euidentioribus cõiecturis,& argumentis pa= teat Ful.haud recte hunc montium radicibus, fluminisq; ripa terminauiſſe,licet Liuius,quem habet autorem, agrũ Tarquiniorum Marti conſecratum inter urbem,& Ty= berim iacere dicat:quia aliud eſt inter urbem, & Tybe= rim,ab eo,quod ipſe uult,inter montes, & Tyberim:ex quo Liuij uerba non repugnant ijs, quæ diximus, uide= licet mœnia à porta Collina deducta per mediam urbem Planam, ad ripam Tyberis fuiſſe, è regione murorum ſtructorum ab Anco rege in tranſtyberina regione. At melior eſt ratio:Si urbis mœnia montes non excedebant,

cur

cur idem Liuius in pratis Flaminijs ea omnia acta dixit, & non in campo Martio: cum Flaminij prata inter montes, & Tyberim quin iaceant, negare poßit nemo: nempe quia non erant campi Martij pars. Non fit quippe ueriſimile eum agrum, qui fuerat Marti ſacer, in ius priuatum tranſiuiſſe. Præterea cum Dionyſ. omnia circum urbem habitata commemoret, domusq; priuatas in hac planicie fuiſſe legerimus, ut Coruinorum, Pompeij, Martialis, in campo Martio has ſtatuemus? iusq; priuatis hominibus ſtruendi domos in loco ſacro dabitur, aut forum in quo ſues uenundentur, inſtituetur? Quare huius planiciei partem ædificijs, tanquàm foro Ro. proximiorem, ſecundum Dionyſ. occupatam, Martij campi non eſſe partem, tenemus. Nunquid urbis? & intra mœnia receptam? Licet locorum natura, quibuſdam'ue coniecturis quandoque muris ſeptam conijcere uidear. Liuius tamen ſexto belli pu. facit, ut quo tempore fuerit ſepta, non auſim affirmare. Scribit enim ab æde Apollinis boues fœminas duas, albas, porta Carmentali in urbem ductas: cui portæ cum ſub Capitolio fuerit locus, omnia ab ipſo ad Tyberim extra urbem extitiſſe uidentur. Illud autem non prætereundum, Ful. non ſatis de campo Martio ſibi conſtare. Nam in eo capite, quod eſt de Quirinali, ex Suet. refert Domitianum natum ad malum Punicum in domo, quam poſtea in Templum gentis Flauiæ conuertit, iuxta hortos Salluſtianos, Quorum, inquit, ueſtigia adhuc extant in profunda ualle inter portam Salariam, montem Quirinalem, & collem hortulorum: & ſic ipſos hortos in urbe ponit. Vbi uero de obeliſcis agit: Alter, ait, obeliſcus

liſcus Lunæ dicatus, adhuc cernitur in colle Hortulorum, in hortis Salluſtianis, qui locus Gyrlus ab incolis nunc dicitur: & cum collis Hortulorum fuerit extra urbem, neceſſe eſt eoſdem hortos extra fuiſſe: & ita non ſolum de loco, uerum & de uulgari nomine titubat. Hic enim Gyrlum, illic Salluſtricum ait. Quinimo campum ipſum Martium totum, nedum partem, mœnibus modo excludit: modo, portam Aureliam prope Hadriani molem transferendo, intra urbem recipit. Sed ad Campi deſcriptionem aggrediamur, qui Martius ideò cognominatus dicitur, quia Marti à maioribus fuerat conſecratus. Nam cum cæteri campi regis Tarquinij, qui ob iuſticiæ contemptum dictus eſt Superbus, poſt eius exilium datus ijs eſſet, qui agros non haberent, unus hic ager Marti fuit conſecratus, campusq; Martius dictus, autor Liuius: & Dionyſ. meminit, & Strabo in hæc uerba: Veteres illi Romani neceſſarijs rebus magis intenti, urbis pulchritudinem contempſere. Poſteri uero, & ij præſertim qui noſtris fuere temporibus, innumerabilibus, & præclariſſimis impleuerunt inſignibus. Pompeius enim & D. Cæſar, & Octauius, & eius filij & familiares, & uxor, & ſoror cunctorum ſtudium ſimul, & impenſas ad præparanda decora ſuperauerunt. Maximam autē horum partem Martius campus habet, præter natiuā locorū amœnitatem artis, & ſolertiæ exercitationes admittens. Campi enim admirabilis magnitudo, ſimul & curules pariter curſus, & alia equeſtria certamina expedita ſuppeditat: nec minus tam multis, pilam, circulū, palæſtram exercitatione tractantibus aliaq; incumbētia ſimul opera. Quid perennes ſolo

Cāpus Martius unde dictus.

nes ſolo herbas, coronatoſq; ad fluminis alueum colles? Scænicarum oſtentatio picturarũ, eiuſq; generis ſpectacula, præſtant, ut difficulter, & inuitus abſcedas. Priuſquàm enim Marti cõſecraretur, Tyberinus (autore Gellio) dicebatur Campus: ſicut Tyberis Martius, ut teſtis eſt Statius ſecundo Syl. Beliſarium autẽ huius campi partem (erat enim ad pontem Miluium uſq; productus) muris per radices collis hortulorum, & inde ad Tyberim ductis, intra urbem recepiſſe, ſcribit Procopius. Sciendum quòd in campo Martio, ueluti in Capitolio, ſtatuæ uirorũ illuſtrium erigebantur. Vnde Caligula quaſdam ab Augusto ex capitolina area, propter anguſtias illo translatas, ita ſubuertit, atq; diſiecit, ut reſtitui ſaluis titulis non ualuerint. Sed alia eius ornamenta iam percurramus.

Tyberinus campus.

De Porticu, Templo, Columna, & Palatio Antonini Pij, ac de Septis, ſiue Ouilibus. CAP. XIII.

Porticus Anton.

EXtat hodie inter Sciarræ, Pantheoniſq; plateas, iuxta ædem S. Stephani de Trullio, Porticus, cuius principium, & finis licet non appareat, columnæ tamen marmoreæ, ingentes, numero undecim, quæ ſuperſunt, ita diſpoſitæ cernuntur, ut ſtadiatam porticum Antonini Pij Imp. fuiſſe multi arbitrẽtur: quo in loco Templum etiam habuiſſe dicitur: argumento quòd literæ cubitales, in marmore ibi inuento inciſæ, huius templi memoriam continerent. Sunt tamen qui Martis templum ibidem fuiſſe cõtendant. Hinc enim ipſius Antonini Cochlidis columnam parum diſtare uidemus, quam inſtar Traiani ipſe ſibi erexit: altitudinis pedum CLXXVI. cum interiore cochlea, & gradibus

Templum.

Columna.

gradibus CVI. *ac feneſtellis* LVI. *incendio parum deformatam: circunquaq; res à ſe geſtæ inciſæ nunc ſpectantur. In uertice uero eius olim ſimulacrum nudum, quale in ipſius numiſmatibus cernere licet. Colũnam autẽ Sex. Ruffus in ara Flaminij eſſe ſcribit: inter quam, & porticũ Imperator ipſe Palatium habuit: ex cuius ruinis locus paulo eminentior factus uidetur. Inter ipſam autem colũnam, & aquam Virginem Septa fuere. Erant enim ſepta loca tabulis incluſa, & uallata, in quibus Pop. Ro. ſuffragia laturus claudebatur. Martialis: In ſeptis Mamurra diu, multumq́; rogatus. Ouilia etiam, ſumpta ſimilitudine ab ouiũ ſeptis, ſunt appellata, licet Blon. uelit Ouilia fuiſſe minoris ambitus loca, in quibus centuriæ à tota tribu ſeparatæ de agendis, priuſquàm citarentur, cõſultabant. de his Lucanus: Et miſeræ maculauit Ouilia Romæ. Hæc iuxta uiam Fornicatam, Flaminiamq́; à Liuio ponuntur. Notandum & hoc in loco Fuluij cõtrarietatem. Lucanus, inquit, non de Septis, ut creditur, ſed de uilla Publica intellexit, ubi* IX. *debitorum millia cæſa dicuntur, autore Sylla. Demus autem in uilla Publica iſtos cæſos fuiſſe, nunquid ipſam uillam Ouilia appellauit Lucanus? certe non: ſed ideò Ouilia maculaſſe ait Syllam, quia ex ea nonnulli fugientes in Ouilibus ſunt interfecti: niſi dicamus ratione uicinitatis locum pro loco poſuiſſe: cui opinioni uerba ipſius Fuluij aperte repugnant, quæ ſunt: Satis conſtat ſepta fuiſſe in eo ambitu, ubi nunc columna Cochlidis Antonini Pij. Supra uero uillam Publicã ſub Capitolio ponit, quæ, ex uerbis Ciceronis, per ipſum etiam adducta, prope ſepta fuiſſe, mox apparebit.*

Palatium.

Ouilia.

De Monte

De Monte Citatorum, Villa Publica, Templo Neptuni, & Ponte in campo Martio.

CAP. XIIII.

Citorus mōs

SVrgit inter columnam Antonianam, & S. Laurentij in Lucina ædem tumulus, nunc Citorus mons, pro Citatorum uocatus: non quòd ibi eſſet mons, uerum quòd eò Pop. Ro. ad creandos magiſtratus citatus olim conueniret. Sunt qui Acceptorium ab acceptandis ſuffragijs, ſiue Septorum à proximis ſeptis, nomen obtinuiſſe uolunt. Non placet autem, quod putat Fuluius, locum editum factū ex egeſtione terræ ex fundamentis columnæ Antonini: quia non fit quippe ueriſimile tumulo terræ, & ruderibus eum locum occupatum eſſe, qui celeberrimus erat ædificijs, & comitijs, alijsq; publicis negocijs deſtinatus. Et cum planities illa æqualis late pateat, niſi ab ea parte ubi mons ipſe Citorus attollitur, abſurdum eſt etiam dicere, quod Fuluius, poſitum pro aggere ad reprimendum Tyberis inundationes: quia circularem propemodum habens formam, nullam præ ſe fert aggeris ſpeciem. Quare credimus potius ex ruinis alicuius ædificij, ueluti porticus, Amphitheatri, aut uillæ Publicæ locum excreuiſſe. Erat enim Villa Publica domus ampla, ueluti Curia, in qua hoſtium legati, quibus neque in urbem aditus patebat, neque in Græcoſtaſi hoſpitium concedebatur, recipiebantur: & de publico alebantur. Liuius: Macedones deducti extra urbem in uillam Publicam, ibiq; ijs locus, & lautia præbita. Quod autem hoſtium legati intra urbem non ſuſciperentur, Rhodiorum legati apud eundem Liuiū quinto dec. quintæ cōquerentes, ita

Villa publica.

tes, ita probant: Antea Carthaginenſibus uictis, Philippo, Antiocho ſuperatis, cum Romam ueniſſemus, ex publico hoſpitio in curiam gratulatum uobis P. C. ex Curia in Capitolium ad deos ueſtros dona ferentes, nunc ex ſordidiſsimo diuerſorio uix mercede recepti, ac prope hoſtium more extra urbem manere iußi, in hoc ſqualore uenimus in curiam Romanam Rhodij. Notandum eſt etiam, eodem autore, Romanos conſueuiſſe ſumptum, & locum præbere de publico non ſolum legatis, uerum etiam amicis Po. Ro. eius ſunt hæc uerba ex quarto eiuſdem dec. Oneſimo Pythonis filio nobili Macedoni ad Romanos cum transfugiſſet, Senatus locum, lautiam præberi iußit. Sed ad Villam publicam reuertamur, in qua etiam cenſum haberi ſolitum ferunt. Sylla, inquit Val. Max. in publica uilla, quæ in campo Martio erat, quatuor legiones contrariæ partis fidem ſuam ſecutas, obtruncari iußit. Meminit etiam L. Florus. & Cic. ad Atticum his uerbis: Efficiemus rem glorioſam, nam in campo Martio Septa tribunitijs comitijs marmorea ſumus, & tecta facturi, eaq́; cingemus excelſa porticu, ut mille paſſuum conficiatur, ſimul adiungetur huic operi Villa publica. Quo in loco innuit Villam publicam prope Septa excitari ſolitam eſſe. neq; intelligit Cic. ſe ſepta alibi, quàm ubi prius erãt, ſed lignea quæ erant, ex marmore, facturum. Quod tamen nec Cic. ipſe, neque alius poſtea fecit, bello ciuili, poſt eam epiſtolam ſuborto, prohibente. Iuxta autem Septa Neptuni templum cum porticu pulcherrima fuiſſe, ſcribit Dion. quem locum M. Agrippa multis decorauit ornamentis. Erat autem apud Citatorum montem, Antoniniq́;

Neptuni tẽplum.

Pons in campo Martio.

cam toniniq; columnam pons, per quem citati, poſtquam tulerant ſuffragia ne laturis ſe immiſcerent, & cui fauiſſent dicere poſſent, tranſeuntes ſeparabantur: de quo Suet. intelligit, ubi de conſilijs cõiuratorum his diſſerit uerbis: Qui primi cunctati utrum illum in campo per comitia, & tribus ad ſuffragia uocantem partibus diuiſis è ponte deijcerent, atque exceptum trucidarent, an in ſacra uia, uel in aditu theatri adorirentur. Nonius Mar. refert ſexagenarios per pontem non mittendos, quia ſuffragium non ferant, quod pro ponte fiebat.

De Aqua Virgine, Lacu, & æde Iuturnæ, ac Pietatis. CAP. XV.

AQua autem Virgo, quæ nunc potu ſuauis antiquum retinet nomen, prope pontem Salarium concipitur, & profundiſsimo fluens cuniculo, per Collatinamq; ingrediens portam ſub colle Hortulorum attollitur: opere deinde arcuato per Martium Campum deducta multis fiſtulis priuatis ædibus, & accolis commodiſsime aquam ſubminiſtrat. Sub hortis uero Lucullanis in eodem campo, ſicut Appia, et Alſietina olim finiebatur. In eius aquæductu marmor incluſum, hunc indicem inciſum continet:

TIBERIVS CLAVDIVS DRVSI FILIVS CAESAR AVG. DVCTVS AQVAE VIRGINIS DESTINATOS PER CAESAREM A FVNDAMENTIS NOVOS REFECIT AC RESTITVIT.

In hor

In hortulo uero Angeli Colotij antiquitatis uiri ſtudio-ſiſsimi Tiburtino lapide ſculpta huiuſmodi leguntur:

TI. CLAVDIVS DRVSI F. CAESAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIFEX MAXIM. TRIB. POT. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIGN. IIII. ARCVS AQVAE DVCTVS VIRGINIS DISTVR-BATOS PER C. CAESAREM A FVN-DAMENTIS NOVOS FECIT AC RE-STITVIT.

Suet. tamen Aquæ Virginis in urbem perductæ M. Agrip pæ laudem attribuit, ut infra oſtendemus. Forma autem huius aquæ magnam Martij campi obibat partem. Ouid.

Te quoq; lux eadem Turni ſoror æde recepit.
Hic, ubi uirginea campus obitur aqua.

Ex quo apparet Iuturnam Aedem in campo habuiſſe, iu-xta eiuſdem nominis lacum. Fuit enim Iuturna Turni ſo-ror, quæ lacui, in quo ſubmerſa eſt, nomen dedit: qui lo-cus nũc pro Iuturna corrupto nomine dicitur Lotreglio. Hæc autem aqua apud ueteres ſalubris habebatur. Vnde Var. Nympha, inquit, Iuturna quæ iuuaret. Quare ægro ti propter id nomen ex eo fonte aquam petere ſolebant. *Iuturnæ æ-des & lacus*

Pietatis templum, ut quidam tradidere, fuit in campo Mar tio, ubi nunc ædes S. Saluatoris de pietate. *Pietatis tem-plum.*

De Arcu Domitiani, Obeliſco campi Martij, Amphitheatroq́ꝫ Claudij Imp.

CAP. XVI.

TRiumphalis arcus mutilatus, ſuisq́; ſpoliatus ornamentis, & titulis, inter S. Syluestri, & Laurentij in Lucina ſacras ædes, uiam amplexus Flaminiam, Domitiano Imp. adiudicatur, argumento quod in ipſo cernitur talis, qualis à Suet. deſcribitur, uidelicet ſomnians ſe à Minerua deſtitutum, & illam excedere ſacrario, negantemq́; ſe ultra tueri eum poſſe, quod exarmata eſſet à Ioue. De arcu autem ipſo ſic meminit Mar. Stat ſacer, & domitis gentibus arcus ouans. Domitianus enim per omnes regiones fecit Ianos, arcusq́; cum inſignibus triumphalibus, quos in ipſius unius titulum, ac nomen ſubſtructos, poſtea diſturbatos eſſe affirmat Dion. Qui uero nunc extat arcus Tripholi uulgo appellatur, quaſi tripolis, ut quibuſdam placet, ob uictoriam trium urbium: uel, ut alijs, à deuicta Tripoli Theſſaliæ ciuitate, de qua Liuius ſecundo quintæ dec. ſic meminit: Conſul cum III. milia ferme abeſſet à Tripoli (Sceam uocant) ſuper Peneum amnem poſuit caſtra. Vetus autem huius arcus inſcriptio patrum noſtrorum memoria adhuc legebatur. Auguſtus ex urbe

Obeliſci. *Hieropoli duos Obeliſcos Romã transtulit, quorum maiorem in circo maximo iacere dictum eſt. Alter uero minor ped. IX. in campo Martio, prope S. Laurẽtij in Lucina ædem, in cella uinaria cuiuſdam ciuis Ro. uiſitur confractus: in cuius baſi huiuſmodi legitur titulus:*

Cæſar

CAESAR. DIVI F. L. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS IMP. XII. COS. XI. TRIB. POT. XIV. AEGYPTO IN POTESTATEM POPVLI

ROMANI REDACT.

SOLI DONVM DEDIT.

De quo loquitur Plin. his uerbis: Is obeliſcus, qui eſt in campo Martio centũ decem pedum eſt à Merſodide inſcriptus, rerumq́; interpretationem Aegyptiorum philoſophiæ continet: cui Auguſtus addidit mirabilem uſum ad deprehendendas ſolis umbras, dierumq́;, ac noctium magnitudines, ſtrato lapide ad obeliſci magnitudinem, cui par fieret umbra Romæ confecto die ſexta hora, paulatim per regulas, quæ ſunt ex ære incluſæ ſingulis diebus decreſceret, ac rurſus augeſceret. digna cognitu res, & ingenio fœcundo. Manlius mathematicus apici pilam auratam addidit: cuius uertice umbra colligeretur in ſemetipſam alia, atq; alia incrementa iaculantem apice, ratiõe, ut ferunt, à capite hominis intellecta. Hæc dierum obſeruatio triginta fere annis non congruit, ſiue ſolis ipſius diſſono curſu, & cœli aliqua ratione mutato, ſiue nniuerſa tellure aliquid à centro ſuo dimota, ut deprehendi, & in alijs locis accipio, ſiue urbis tremoribus ibi tantum gnomone intorto, ſiue inundatione Tyberis ſedimẽto molis facto. Ibidem autem effoſſum fuit horologium cum lineis, & gradibus deauratis, in ſingulis uero quatuor uentorum imagines

gines ex opere muſiuo ſculptæ uiſebantur, cum hac inſcriptione,

VT BOREAS SPIRAT.

Amphitheatrũ Claudij. Claudium autem Imp. Amphitheatrum iuxta ſepta ædificauiſſe ſtatuis, & columnis pulcherrime exornatũ, quod à Tiberio imperfectum fuerat relictum, ſcribit Suet. item Neronem ludos ſpectauiſſe è proſcenij faſtigio munere, quod in amphitheatro ligneo, in regione Martij campi intra anni ſpatium fabricato, dedit. Iunonis Lucinæ ædes ubi nunc S. Laurentij in Lucina.

De Valle Martia, Palatio & Porticu Auguſti, & de Domitiani Naumachia, ac Flauiæ gentis templo. CAP. XVII.

VAllis autem Martia à campo, cui cohæret, uel in quo eſt, nomen ſortita, iacet inter Tyberim, & collem Hortulorum. In hac autem ad radices eiuſdem collis, loco maxime depreſſo, apparent Naumachiæ Domitiani ueſtigia. Nam Suet. ait ipſum edidiſſe nauales pugnas pene iuſtarum claßium, effoſſo, & circunſtructo iuxta Tyberim lacu, atque inter magnos imbres ſpectauiſſe, ſtruxiſſeq́; ſtadium Methodeum, & Naumachiam, ac ex eius lapide poſtea circum Maximum, deuſtis utrinq; lateribus, extructum. Hanc quidem Domitiani Naumachiam, ubi prius Auguſti fuiſſe opinamur, Auguſtiq́; ſtagnum longa diſſuetudine limo repletum, ab ipſo expurgatum, denominationemq́; accepiſſe. Sed cum circa Tyberim dicat Suet. non ſub colle hortulorum, de loco dubium facere uidetur. Solutio eſt: Quod parum diſtat, iuxta dici poteſt. Nam & Strabo colles, qui plus diſtare cernuntur, coronatos ad

Naumachia.

ſluminis alueum dixit. Legimus autem *Auguſti, & Domitiani monumenta quædam circa hunc locum fuiſſe, ut par ſit credere (ſicut & natura loci oſtendit) ibi utriusq; naumachiam ſtetiſſe.* Iuxta *quam idem Suet. gentis* Flauiæ *templum collocauit. cuius quadratos lateres ampliſsimos ex ruinis, quæ eccleſiam S. Syluestri, eiusq; monialium monaſterium ſepiunt extractos ſe uidiſſe ait* Blon. *quorum nonnulli literas haberent in hæc uerba:* Flauiæ gentis templum.

DOMITIANA MAIOR PARS.
DOMITIANA MINOR.

Ex *quo ſe coniјcere dicit, quicquid, ſiue* Thermæ, *ſiue* Methodeum, *ſiue* Naumachia *fuerit,* Domitiani *opera omnia, quæ ad S. Syluestrum undiq; nunc cernuntur, uſq; ad S. Laurentij in Lucina ædem.* Illud *autem incertum naumachia, & lacus unum & idem, uno in loco: an nomine & loco diuerſa.* Iulius *Capitolinus refert Auguſtum in ſtituiſſe porticum in campo ſub colle pedum mille, ita ut ab altera parte porticus mille pedum fieret, atq; inter eas ſpatium hinc inde uiridaria eſſent, lauro, myrto, & buxo frequentata, medium uero lithoſtratum breuibus columnis intrinſecus poſitis, & ſingulis per pedum mille, quod eſſet deambulatorium ita ut à capite eſſet* Baſilica *pedum quingentorum, cuius ueſtigia in radicibus collis* Hortulorum *ſecus naumachiam adhuc apparere dicũtur. Sunt qui putant eiuſdem principis palatium fuiſſe inter ædem* S. Felicis *in* Pincis, *& Auguſtam.* Porticus. Palatium.

De Auguſti Mauſoleo, & ad eum de duobus Obeliſcis, ac de Marcelli ſepulchro.

CAP. XVIII.

AVguſtus in ualle Martia, interq; uiam flaminiã, & ripam Tyberis ſexto ſuo conſulatu Mauſoleum, non ſuum modo, ſed omnium Imperatorum, & cognatorum ſepulchrum, extruxit. hinc Suet. in ipſius Auguſti funere: Reliquias, inquit, Mauſoleo condiderunt. de eodem Caßiod. ita ſcribit: Sed mundi dominus ad potentiam ſuam opus extollens mirandum Romanis, etiam erigens fabricam in uallem Martiam tetendit Auguſtus, immenſa moles firmiter præcincta montibus continetur, ubi magnarum rerum indicia clauderentur. Biſſena quippe oſtia ad XII. ſigna poſuerunt. Commemoratione, inquit Strabo, dignißimum eſt, quod Mauſoleum appellant, in excelſis fundatum molibus, lapide niueo, & perpetuæ uiriditatis arboribus coopertum: in ſummum uſque ad uerticem cubitorum CCL. ad fluminis ripam aggeratum. In ſummo autem poſitum eſt Cæſ. Auguſti ſimulacrum ex ære fabricatum. Sub aggere ipſo ſunt eius loculi, & cognatorum, & neceſſariorum. A tergo uero locus eſt mirifica continens ambulacra. In medio autem campi ſpatio buſti extat ambitus, & hic ipſe niueo perfectus lapide, in circuitu ferreos cancellos habens, & plantatas interius præ ſe ferentes populos. Huius autem Mauſolei meminit & Hierony. primo contra Iouinianũ. Extat adhuc ubi uulgo Auguſta dicitur, iuxta S. Rochi eccleſiam interior circunferentia reticulato opere. Olim uero tres circunferentias fuiſſe ueſtigia ſatis oſtendunt, inuicem ita diſtantes, ut in plures partes interſecarentur, pluresq; efficerent loculos, quo quiſq; ſeorſum à cæteris ſepeliretur. Habuit enim hic locus in honorẽ Auguſti Pacis, ac Victoriæ,

Mauſoleum

riæ, & P.P. inſcriptionem. Quod uero cognati, & non modo imperatores in eo conderentur, probat Virgil. in Marcelli funere, cum ait:

Quantos ille uirûm magnam Mauortis ad urbem
Campus aget gemitus, uel quæ Tyberine uidebis
Funera, cum tumulum præterlabêre recentem.

Quanquam nonnulli molem illam inſtar turris, quæ eſt ad portam nũc populi ornamẽtis ſpoliatam, Marcelli ſepulchrum eſſe putent: ſed cum ultra ſcorpionis iactum diſtet à Tyberi, rectius intelligemus de Mauſoleo Tyberi incumbenti. Nam poëta eo uerbo præterlabêre innuit Marcelli ſepulchrum iuxta fluuium. Et in Mauſoleo etiã libertos, uel certe apud conditos eſſe probat epitaphium cuiuſdam liberti Auguſti in marmore exciſum, ibiq; inuentum, quod eſt:

D. M.

VVLPIO MARTIALI AVGVSTI
LIBERTO A MARMORIBVS.

Mauſolei autem nomen impoſuit Auguſtus, quia ad ſimilitudinem ſepulchri Mauſolei regis Cariæ ab Artemiſia eius uxore ſtructi fabricauerat. Apud hoc enim duo fuere Obeliſci magnitudine pares, ſinguli pedũ XLII. quorum alterum inter ipſum Mauſoleum, & Tyberim confractum iacere in uia uidemus. Alter uero inuentus, nec effoſſus, poſt S. Rochi ædem ſub tellure latet.

De Via Flaminia, Trophæis Marij, & quibuſdam alijs ornamentis campi Martij in genere.

CAP. XIX.

VIam Flaminiam, quæ olim iuxta Antonini Pij columnam inchoabat, Cn. Flaminius, M. Lepidi collega in conſulatu, uictor Ligurum, ſtrauit. Hæc autem per Narniam, Fuligneum, Nuceriam, Callium, Fanum Fortunæ, Piſaurum, Ariminum ducebat. Liuius uero ſcribit, M. Aemulium Cos. Liguribus ſubactis uiam à Placentia productam Flaminiæ cõiunxiſſe: & Q. Flaminium uiam, quam Flaminiam appellauit, ſtrauiſſe: innuitq; habuiſſe fines ab Iſauro, nunc Folia, ad Vaternum Fori Cornelij amnem. Aemiliam uero inde ad Trebiam Placentiæ urbis fluuium. Sed Flaminia erat conſularis, de qua Sueton. in Auguſto ita meminit: Quo facilius undiq; urbs adiretur deſumpta ſibi Flaminia uia Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus uiris ex nauali pecunia ſternendas curauit. Et Cicero ad Atticum: Propterea, inquit, quòd Thermus curator eſt uiæ Flaminiæ, quæ cum erit abſoluta: & reliqua. In hac autem Auguſti Mauſoleum inter, & collem Hortulorum Trophæa Marij de Iugurtha fuere, argumento quòd ibi marmorea tabula inuenta eſt, cum indice C. Marij de triumpho Iugurthino huiuſmodi:

Trophæa Marij.

PR.

PR. TR. PL. Q. AVGVR TR. MIL. EX SORTEM BELLVM CVM IVGVR=THA NVMID. VEL PROCOS. GESSIT EVM COEPIT ET TRIVMPHANS IN IOVIS AVTEM SECVNDO CONSVLATV ANTE CVRRVM SVVM DVCI IVSSIT III. CONSVL APSENS CREATVS EST IIII. TEVTONORVM EX=ERCITVM DELEVIT V. CONSVL CIMBROS FVGAVIT EX EIS ET TEVTONIS ITERVM TRIVMPHAVIT REMP. TVRBATAM SEDITIONIBVS ET TR. PL. ET PRAETOR QVI ARMATI CAPITOLIVM OCCVPAVERANT VI. COS. VINDICAVIT POST LXX. ANNVM PATRIA PER ARMA CIVILIA PVLSVS ARMIS RESTITVTVS VII. COS. FACTVS EST DE MANV=BIIS CIMBRICIS ET TEVTONICIS AEDEM HONORI ET VIRTVTI VICTOR VESTE TRIVMPHALI CAL=CEIS PVNICEIS.

Tro

Trophæum quid.

Trophæi autem ſignificatio à Var.in humarcho ita traditur. Fuga hoſtium Græce uocatur ςροφὴ,hinc ſpolia capta fixa ſtipitibus appellantur trophæa. Syllæ ſepulchrũ Martio in campo ſtatuit Appianus: Liuius Hircij & Panſæ: Florus uero Iuliæ. Nam Auguſtus Iulias filiã,neptemq́;, ſi quid eis accidiſſet, uetuit ſepulchro ſuo inferri, autor Suet. In eodem campo Corn. Tac. Britannici ſepulchrum poſuit,in quo prius expugnationem fecerat Suet. Druſi, diui Claudij patris. In domo autẽ & hortulo Angeli Colotij hæc uiſuntur, Socratis ſtatua Alcibiadem amplexantis: Iouis Hamonis, Protheiq́;, & Aeſculapij ſimulacra: Menſes cũ ſignis,& dijs tutelaribus: Scyphius,& Arion equi,quos in Theßalia,percuſſa terra tridente, Neptunus eduxit: Menſuraq́; pedis Romani,qua nos urbem ſumus dimenſi. Verum in priuatis ædibus,quæ nunc ſunt ex priſcis ornamentis ſi numerare uellemus, longum ſimul, & laborioſum utiq; foret, fructus uero pertenuis: cum ibi non ſint inuenta, ſed hinc,inde translata. Quare hæc plus ſatis curioſis relinquimus. Martio autem alterum minorem campum proximum fuiſſe quidam uolunt, propter,qui ſequuntur, Catulli uerſus, Si me quæſieris minore Campo: tum innumerabiles circumcirca porticus,horti numeroſi,theatra tria,ſimul & amphitheatrum, templa magnificentißima inter ſe contigua, ut quaſi aliud agentia, reliquam urbis uenuſtatem oſtentare uideantur. Viam rectam appellatam, in campo Martio fuiſſe ſcribit Seneca.

Liber

LIBER SEPTIMVS.

De Tyberino Flumine. CAP. I.

TEMPVS *erat in Ianiculum, ſiue, ut nunc aiunt, in tranſtyberinam regionẽ, tranſeuntes, antiquæ urbis monumentis extremam manum imponere: occurrẽte autem Tyberino flumine, quem regionem ipſam ab urbe diſterminare ſupra declaratum eſt, nõ uidetur alienum de eius etymologia, uarijs nominibus, latitudine, altitudine, natura, & lapſu pauca quædam prius exponere. Tyberis igitur unde dictus uaria eſt opinio.* Tyberis unde dictus. *Aliqui dicunt quodam tempore Syracuſanos uictores cepiſſe Athenienſium hoſtium ingentem multitudinem, & eam cæſis montibus feciſſe ut adderent munimẽta ciuitati, & tunc auctis muris, & foßam intrinſecus factam eſſe, quæ flumine admiſſo repleta, munitiorem reddidit urbem, hancq; foßam per hoſtium pœnam, & contumeliam factam Tyberim uocaſſe,* ἀπὸ τῆς ὕβρεως, *id eſt, à contumelia: & poſtea profectos Siculos ad Italiam, eam tenuiſſe partem ubi nunc Roma eſt, Albulamq; flumen ad imaginem foßæ Syracuſanæ Thybrim, quaſi* ὕβριν, *uocauiſſe. Alij uero Thybrim regem Thuſcorum fuiſſe, & iuxta hunc fluuium pugnantem cecidiſſe, feciſſeq; ei nomen. Alij uolunt iſtum ipſum regem latrocinatum eſſe circa*

huius

huius fluminis ripas, & tranſeuntibus crebras iniurias intuliſſe, Thybrimq́; quaſi ὕβριν, dictum. Quidam à Tyberi uicino Regulo Veientū Tebrim appellatū putant, autor Var. Quod autem à Tiberino Albanorum rege ſit Tiberinus nuncupatus, ut ſcribit Ful. non procedit, ideo quia etiam ante Albam Tybris dictus inuenitur. In ſacris quidem Tyberinus, in communi ſermone Tyberis, in poëmate Tybris uocatur. Sed quod prius Albula diceretur, oſtendit Virgil. cum inquit: Amiſit uerum uetus Albula nomen, quod à colore aquarum prius obtinuerat. Antea uero Rumon uocabatur, quaſi ripas ruminans, & exedens: & in ſacris Serra: unde eſt, Et pinguia culta ſecantem. In aliqua etiam urbis parte, Terentum, eo quòd ripas tereret. Idem poëta cæruleum, Horatius uero flauū appellat. Oritur autem ex Apennino paulo ſupra Arnū, tenuis primum, deinde XLII. *amnibus auctus, excreſcit, præcipue Nare, & Aniene. Thuſciam primùm ab Vmbris, deinde à Sabinis, nouiſsime à Latinis dirimens, urbemq́; à ſeptentrione ingrediens, à meridie inter Hoſtienſem, & Portuenſem uiam à dextris Ianiculum, à ſiniſtris urbem relinquens, egreditur, in mareq́; Tyrrhenum prope Hoſtiam uno legitimo oſtio ſe exonerat: qualibet magnarum nauium mercator placidiſsimus. hinc Diony. Ex Ianiculo conſpicua eſt Roma. Latitudo Tyberis quatuor eſt iugerum, altitudo tanta, ut poſsit magnas perferre naues, neq; pedibus tranſiri queat, niſi per pontē, qui Cos. L. Ebutio & P. Seruilio, unicus erat. Sinum autē, ut dictum eſt, Tyberis effundebat uſq; ad radices Capitolij, Tarquinius enim primus omnium alueum direxit.*

Albula. Rumon. Terentum.

Poſtea

Poſtea Agrippa ædilis, & curſum direxit, & alueum mutauit, magniſq; ſaxorum molibus in utraque ripa locatis ſolidauit. Auguſtus uero ad coërcendas inundationes eũdem laxauit, ac repurgauit. Longo tempore poſt Aurelianus Imp. firmiſſimo muro utrinq; uſque ad mare extructo, coërcuit: cuius operis ueſtigia multis in locis adhuc cernuntur. Ancum autem Martium naualia extruxiſſe commemorat Diony. his uerbis: Cumq́; eſſet amnis uſq; ad pontes fluuialibus ſcaphis latis, magnis nauigari idoneus: ad Romam autem maritimis quoq; nauibus, onerarijs, magnis, nauale aliquod excogitauit ad egreſſum eius extruere, utens, ut portu, oſtio amnis ipſius. Panditur autem multum in latitudine coniungens ſe mari, ſinusq́; concipit magnos, quales portuum maritimorũ illuſtrium, nec obſtruitur ad oſtium marino littore, incorruptus, ſicut pleraq; alia flumina, nec paludibus, aut ſtagnis errans aliquo in loco conſumitur, priuſquam mare contingat riuus: ſed eſt peruius ubiq; nauibus, uno tantum effluit oſtio legitimo, perſecans dorſum maris. Naues igitur actuariæ per oſtiũ eius intrant, & Romam uſq; remigio, & funibus tractæ adducuntur, maiores uero ante oſtium ad anchoram fluctuantes, fluuialibus euacuatæ ſcaphis exonerantur. Plinius: Pluribus prope ſolus in omnibus terris amnis accolitur, aſpiciturq́; uilis, nulliq́; fluuiorum minus licet incluſus utrinq; lateribus, nec tamen ipſe pugnat, quanquã creber, & nũquã magnis aquis, quã in ipſa urbe, reſtagnantibus: quinimò uates intelligitur potius monitor auctu ſemper religioſus. Plura autem erant hoc in loco dicẽda de huius flu. natura, & cur Plin. auctu

ſuo

ſuo religioſum eſſe uelit. Sed cum LVDOVICVS *Gometius, quem iuris diuini, & humani ſcientia, ac uitæ integritas præſtantiſſimum* Rotæ *auditorem fecere, de his libellum eleganti oratione in lucem ediderit, eadem in noſtrum transferre ſuperuacaneum eſſe duximus. Quare de* Tyberino *flu. hactenus.* Illud *tamen uos monitos uelim, priſcis temporibus non licuiſſe in huius ripa quidpiam ædificare, tanquam numini ſacra, fuiſſeq́; aluei & riparũ curatores, ut ex indice, apud pontem* Aelium *reperto, habetur huiuſmodi:*

EX AVCTORITATE IMP. CAES. VESPASIANI AVG. P. M. TRIB. POT. IIII. IMP. X. P. P. COS. IIII. V. CENSOR CAIVS CALPETANVS RANTIVS QVIRINALIS VALERIVS CESTIVS CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TYBERIS TERMINAVIT R. R. PROXI. CL. P. P. CLXXIIII.

De pontibus ſupra Tyberim extructis. CA. II.

CVm *T yberis, niſi per pontes, in tranſtyberinam regionem tranſmittat, operæpretium erit uidere, quis omnium primus ſupra* Tyberim *pontem ſtruxerit, quot nunc extent, quibus appellentur nominibus, à quibusúe excitati ſinguli dicantur.* Epicardus *enim memoriæ prodidit* Herculem, *occiſo* Gerione, *cum uictor per* Italiam *armenta duxiſſet, pontem ſupra* Tyberim *ad tempus ſtruxiſſe.* Vnde *ſi quis ſitum locorum, & ea, quæ de* Caco,

ipſoq́;

ipſoq; Hercule narrantur, conſideret, facillime iudicabit non alibi Herculem ipſum poſuiſſe, quàm ad radices Auētini, ubi poſtea Sublicius fuit. Ful. autem ſcribit ante urbē conditam fuiſſe pontem Sacrum, ex autoritate Diony. cuius ſunt hæc uerba: Nam cum per cædes hominum Saturno ſacrificaretur, ad placandam dei iram, hoc more ſublato ab Hercule, factum eſt pro hominibus, qui in Tyberim deijciebantur, ſimulacra eorum ſirpea deijcerent, quos argeos uocabant, credituri ibi ante fuiſſe, ubi poſtea Sublicius, uel idem pons, argumento eſt, quod etiā inde ſimulacra ſirpea eodem more in Tyberim deiecta ſcribit M. Var. cum inquit: Argei fiunt ex ſirpeis uirgultis ſimulacra hominum, & quotannis è ponte Sublicio à ſacerdotibus iaci ſolent. Ouidius in Faſt. Argei.

Tum quoq; priſcorum uirgo ſimulacra uirorum
Mittere roboreo ſirpea ponte ſolet.

Sed in his uerbis nulla fit mentio de ponte Sacro. Sublicium uero poſt urbem conditam poſitum eſſe ſatis conſtat. Lactantius uero de ponte Miluio præcipitari ſolere ait, in hæc uerba: Saturnus in Latio ita cultus eſt, ut homo in Tyberim de ponte Miluio mitteretur, quod ex reſponſo quodam factitatum Varro eſt autor. Sunt autem pontes numero octo, Miluius, Aelius, Vaticanus, Ianiculenſis, Ceſtius, Fabricius, Palatinus, Sublicius: quos, præter Sublicium, Totilas olim demolitus eſt.

De Ponte Miluio. CAP. III.

Miluius Pons, quem nunc uulgò Moluium uocitant, in uia Flaminia ſitus, ultra primum lapidem diſtat ab urbe. Ferunt autem hunc ſæpius euerſum, ſæ-

piusq; inſtauratum, nihil ex ueteri ſtructura, præter fundamenta, retinere, de quo meminit Plin. de uiris illuſtribus, & Ammianus Marcellinus, aitq; à M. Scauro (qui fuit tempore Syllæ) in cenſura extructum: ad quem pontem Neronem uentitaſſe ſupra demonſtratum eſt. In eodem legati Allobrogum nocturno tempore cum literis ad Catilinam deprehenſi ſunt, quibus coniurationem patefactam eſſe ſcribit Cic. Apud eundem pontem Conſtantinus magnus Imp. Maxentium tyrannum Maximiani filium magicis artibus deditum militari ſtratagemate materia, ac nauibus ſupra Tyberim diſpoſitis, fluuio ſubmerſum, ſuperauit. Nam cum diuerſis certaſſet prælijs, cōſpecto demum in æthere crucis uexillo, clamantisq; uoce audita, ἐν τούτῳ νίκη, id eſt, in hoc uictoria: tandem uictor fuit: quæ uictoria extat in eius triumphali arcu ſculpta, & in aureis numiſmatibus ſæpe uidimus ipſi.

De Ponte Aelio, nunc S. Angeli, Vaticano, ſiue Triumphali, ac Ianiculenſi, ſiue Aurelio. CAP. IIII.

SEquitur, poſt Miluium, Pons nunc S. Angeli, olim Aelius, ab Aelio Hadriano, qui eum iuxta ſui ſepulchri molem excitauit, denominatus. Spartianus, Fecit, inquit, & ſui nominis pontem, & ſepulchrum iuxta Tyberim. Quem pontem nulla alia de cauſa poſuiſſe credendū eſt, quàm ut per ipſum tranſeuntes propius molem ipſam ſpectarent, eo maxime quòd inferius erat pons (quòd in Vaticanum montem & campū mitteret) Vaticanus: alio uero

Vaticanus pons ſiue Triumphalis.

uero nomine Triumphalis nuncupatus, quia per ipſum triumphantes tranſeuntes, uia eiuſdem nominis, in Capitolium Ioui gratulatum aſcenderent: & cum nobilium tantum eſſet, nulli ruricolæ per ipſum trāſire licebat. Huius pontis pilæ è regione hoſpitalis S. Spiritus in Tyberi adhuc extant. Tertius eſt in ordine, à proximo Ianiculo, Ianiculenſis, qui & Aurelij, à uia, uel porta Aurelia, nomen obtinuit. Legebatur olim in eo titulus huiuſmodi: *Ianiculēſis.*

IMP. CAES. DIVI TRAIANI PARTHICI DIVI NERVAE NEPOTIS TRAIANI ET HADRIANI AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. IMP. IIII. COS. III. DERESIVS RVSTICVS CVRATOR VALETRIARVM TYBERIS ET CLOACARVM VRBIS R. R. RESTITVIT SECVNDVM PRESIDENT. TERMINATIONEM PROXIMAM CC. P. P. C. II.

Tradunt autem Antoninum Pium marmoreum feciſſe, & Ciuilibus bellis demolitum, pontem ruptū uocitatum. Longitudo eſt pedum CCXV. *Xyſtus uero Pont. Max. quartus multis poſt ſeculis in eam, quam cernimus, magnificentiam, & pulchritudinem inſtaurauit, quemadmodum titulus ibidem in marmore exciſus oſtendit, unde ab eodem nomen accepit.*

De Ponte Fabricio, & Ceſtio.

CAP. V.

POſt Aurelium pontem ad ſtadium, è regione theatri Marcelli, ſurgit in medijs Tyberinis fluctibus Inſula, quam urbi coniungit Pons prius Tarpeius, à Tarpeia rupe propinqua: deinde Fabricius, à L. Fabricio, qui eum faciendum curauit, denominatus: ut teſtatur index in arcu pontis inſculptus huiuſmodi:

L. FABRICIVS C. F. CVR. VIAR. FACIVNDVM COERAVIT, IDEMQVE PROBAVIT Q. LEPIDVS M. F. M. LOLLIVS M. F. COS. S. C. PROBAVERVNT.

Nunc dicitur pons quatuor Capitum, à quatuor marmoreis ſimulacris quadrifrontibus in aditu pontis collocatis. Qui uero eandem inſulam tranſtyberinæ regioni connectit, Eſquilinus, ſiue Ceſtius olim, nũc uero pons S. Bartholomæi, à propinquo huius diui templo, nuncupatur: quem Valentinianum, & Valentem inſtauraſſe à dextris, & ſiniſtris in tabulis marmoreis ibi collocatis hæ inſcriptiones teſtantur:

Eſquilinus.

DOMI

DOMINI NOSTRI IMPERATORES CAE
SARES FL. VALENTINIANVS PIVS
FELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF.
SEMPER AVG. PONTIF. MAXIMVS
GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX.
FRANC. MAX. GOTH. MAX. TRIB. POT.
VII. IMP. VI. COS. II. PPP. II. &
FL. VALENS PIVS FELIX MAX. VI-
CTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG.
PONT. MAX. GERMANIC. MAX. ALA
MANN. MAX. FRANC. MAX. GO
THIC. MAX. TRIB. POT. VII.
IMP. VI. COS. II. P. P. P. &
FL. GRATIANVS PIVS FELIX MAX. VI
CTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG.
PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX.
ALAMANN. MAX. FRANC. MAX.
GOTHIC. MAX. TRIB. POT. III.
IMP. II. COS. PRIMVM P. P. P.
PONTEM FELICIS NOMINIS GRATIA
NI IN VSVM SENATVS AC POPVLI
ROM. CONSTITVI DEDICARIQ.
IVSSERVNT.

Longitudinem autem paſsuum noſtratium LX. *habere di citur, ſuperior uero* LXX.

De Inſula Tyberina. CAP. VI.

PRiuſquam autem ad reliquos pontes deueniamus, uidendum eſt unde origo Inſulæ Tyberinæ, quam formam habeat, quãta ſit, quid'ue in ea fuerit. Principium uero huius nihil magis cognoſcitur, quàm ex uerbis Diony. Poſtquam enim Tarquinij in Lucretiam ſtuprum cõmemorauit, ob idq́; Tarquinios omnes ad unum urbe eiectos oſtendit, ſubdit, Decretum conſilium deinde omnia tyrannorum ferentes in publicum ciuibus omnibus expoſuerunt, ut quicunq; ex eis caperent, quiſquis obtineret, agrumq́; omnem, quantum illi poſſederant ijs, qui nullam haberent ſortem, diuiſerunt: unum tantum capientes campum, inter urbem & Tyberim iacentem, quem ſacrum eſſe Marti antea decreuerunt, equis pratum, atq; iuuenibus ad belliicas exercitationes ludum opportuniſſimum. Hunc campum, priuſquam Marti ſacrum, adſcribens ſibi Tarquinius ſeuerat. Nam cum cætera tyrannorum bona populo auferenda conceſſiſſent, ſed quod in campo illo natum erat frumentum, aliud in areis adhuc iacens, aliud in culmis, & quod iam tritum erat auferre nemini permiſerũt, ſed ut execrabile, nec idoneum quod in ædes portaretur, iaciendum furcis in flumen eſſe decreuerunt, unde inſula creuit Tyberina. Liuius etiam eadẽ ferè, quæ Diony. de origine inſulæ dicit. Formã autẽ biremis habet, ut malus ſit inter ipſos pontes, pars'ue ſuperior in acutum magis tendens prora: inferior uero tanquam latior puppis. Latitudo, ubi maior, teli iactum nõ excedit, longitudo uero ſtadiorum duorum, uel circa. Hanc quidem deſcribit Ouid. his carminibus:

Scindi

Scinditur in geminas partes circunfluus amnis.
Inſula nomen habet, laterum quæ à parte duorum
Porrigit æquales media tellure lacertos.

Priſcis autem temporibus Inſula Lycaonia uocabatur, li= Lycaonia in
cet tota Aeſculapio eſſet ſacra, propter eius ſimulacrum ſula. Aeſcula
ex Epidauro in eam aduectum, unde formam eius nauis, pij ſimulacrũ
qua aduectum eſt, locus accepiſſe dicitur. Quum enim ci ex Epidauro
uitas peſtilẽtia uexaretur, inſpectis libris Sibyllinis ſacer aduectum.
dotes animaduerterunt non aliter priſtinam recuperari ſalubritatem poſſe, niſi ab Epidauro Aeſculapius eſſet acerſitus. Itaq; miſſi legati Epidaurum in templum Aeſculapij perducti benigniſſime deum inuitarũt. Numen autẽ ipſius ſubſecutum eſt. Siquidem is anguis, quem Epidaurij uenerabantur, in triremem Romanorum perrexit, ubi Q. Ogulini legati tabernaculũ erat. Legati læti urbi aduexere in Inſulam, ubi ei templum dedicatum. Plin. Atqui, inquit, anguis Aeſculapius Romam aduectus eſt, uulgoq́; paſcitur, & in domibus. Viſitur adhuc in hortis S. Bartholomæi forma nauis ex lapide Thaſio, & in eius latere reptantis ſerpentis ſimulacrũ. Aedis uero Aeſculapij extant adhuc ueſtigia quædam in eiſdem hortis, cui iuncta erat aui ſui Iouis ædes. Ouidius:

Quod tamen ex ipſis licuit mihi dicere faſtis,
  Sacrauere patres hæc duo templa die.
Accepit Phœbo, nymphaq́; Coronide natum
  Inſula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iuppiter in parte eſt, cepit locus unus utrunq;,
  Iunctaq́; ſunt magno templa nepotis auo.

Iouis autem C. Seruilius duumuir dedicauit, uotam ſex

 annis

annis ante Gallico bello à L. Furio Purpurione prætore, & ab eodem cōſule locatam. In inſula ideò ægroti exponebantur, quia Aeſculapius medicinæ deus habetur: & ob hanc ſcientiam in deorum numerum acceptus, autor Corn. Celſus. Ad Aeſculapij templum, fuit Noſocomion, id eſt, locus ubi ægroti curabantur. Vnde Ariſtophanes in Pluto inducit languentes in æde Aeſculapij, ut medelarum fomentis refocillentur. & Plaut. in Gur. Lenonem Cappadocem, lenioſum, iecoroſum, pulmonariū in eiuſdē dei ædem incubantem. Sunt qui uelint Aeſculapio ædem in Inſula ideò conſtitutam, quòd ægroti in primis aqua indigere arbitrarentur; uel autor Plutar. quòd fluxu, motuq; aquarum aër eſſet ſalubrior, nam alioquin huius ſacræ ædes extra urbem excitari ſolebant: Claudius Imp. quum quidam ægra, & affecta mancipia in Inſula tædio medendi exponerēt, liberos eſſe ſanxit. Liuius tertio quintæ dec. commemorat Lucretium prætorem tabulis pictis ex præda fanum Aeſculapij exornauiſſe. Habuit hæc Inſula in prora, & Fauni Aedem, quæ ita fluctibus ceßit, ut, ne ueſtigia quidē, appareant. Meminit huius Victruuius, in hæc uerba: Proſtyli exemplar eſt in inſula Tyberina, in æde Iouis, & Fauni. Ouidius:

Aedes Fauni

Idibus agreſtis fumant altaria Fauni
Hic, ubi diſcretas inſula rumpit aquas.

Liuius autem ait Cn. Domitium Aeneobarbum, & Cn. Scribonium ædiles multos pecuarios ad populi iudicium adduxiſſe, tresq; ex his damnatos eſſe, & ex eorum multatitia pecunia ædem Faunij in inſula feciſſe. Probus ſcribit Faunum primū ædificia numinibus, lucosq; ſacraße,

& ab

& ab eo Fana dicta eſſe. In hac inſula fuit ſtatua D. *Iulij, quæ ſereno, & immoto die ab occidente in orientem conuerſa eſt: ſicuti* Cor. Tac. *& Suet. teſtantur.*

De Ponte Senatorum, ſiue Palatino, & Sublicio. CAP. VII.

S*Uccedit autem infra inſulam, ad teli iactum, ſeptimus pons, à Senatoribus Senatorum, qui & Palatinus, à Palatino monte propinquo eſt denominatus. Nam aucta urbe, & mœnibus, & ciuium numero, cum Sublicius nõ ſatis uideretur facere, hũc, qui uia Aurelia in maritima, Thuſciãq́; mitteret, addidere, de quo intellexiſſe opinantur Liuium cum inquit,* M. *Fuluius maioris uſus locauit portum, & pylas ponti in Tyberi, quibus pylis fornices poſt aliquot annos* P. *Scipio, &* L. *Mumius cenſores locauerunt imponendos. Eſt enim pons multiplici fornice compactus ad excipiendos bifidos proximæ imminentis inſulæ alueos, hodie pons* S. *Mariæ Aegyptiacæ à propinqua eius æde nuncupatur: in eo autem inſculpta ſunt hæc, uidelicet,*

NUMINI DEORUM AUG. IOVI OPT. MAX. AEDEM VOTO SUSCEPTO Q. LEPIDUS M. F. M. CURIUS M. F. COS. III.

S. P. Q. R.

IMP. CAESAR DIVI TRAIANI PARTHICI NERVAE NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. II. QVOVIS OMNIVM PRINCIPVM ET SOLVS REMITTENDO SEXTERTIVM NAVES MILLIES CENTENA MILLIA ENIM DEBITVM FISCI PTES EIVS SVAQ. ET POSTEROS SVOS RESTITVIT HAC LIBERTATE SECVROS IVLIA AVG. MATER AVGG. ET CASTORVM MATRONIS RESTITVIT.

SABINA AVGVSTA

MATRONIS

DIVVS AVG. PON. MAX. EX S. C. REFECIT.

Sublicius. *Vltimus uero & antiquiſsimus omnium ſequitur Sublicius, ab Anco Martio rege non ad tempus, ut prius Hercules, at in uſu Po. Ro. perpetuo manſurus, extructus, licet totus ligneus. Nam ſine ferreo clauo, ſine fulturis ita diſpoſitus erat contignatione, ut trabes per bella eximerentur, ac reponerentur: quod quidem ſic facere religioſum fuerat, poſtquam Coclite defendente ægre reuulſus eſt, autore Plin. Sublicius autem dictus, quia ilex ſpecies eſt quercus, ex qua confici ſolebat: uel, ut alij, à ſublicibus lignis: lingua enim Volſca magnæ trabes ſublices uocantur. Lapideum deinde Aemilium Lepidum prætorem feciſſe* memo

memorant, & ab eo Aemilium pontem denominatum. Vnde Aut. in itin. Poſt iterum, inquit, unus effectus (de Tyberi enim loquitur) per pontem Lepidi, qui nunc abuſiue lapideus dicitur, & reliqua. Hunc tyberinis fluctibus læſum reſtituit Tyberius. Cor. Tac. refert Othone imperante ſubita inundatione fuiſſe perruptum, quem longo tempore poſt Antoninum Pium reſtituiſſe, autor eſt Iulius Capitolinus. Quidam marmoreum poſuiſſe dicunt, & in hunc uſq; diem pontem marmoratum appellari. Huius enim ueſtigia in medio alueo ipſius fluminis, parum ſupra Naualia, adhuc cernuntur. Et quanquam de loco uaria traduntur, conſtat tamen ad Auentini montis radices fuiſſe, quod innuit Appianus, cum inquit: Auentinũ aſcẽderat Gracchus, mox inde fugiens per pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus eſt. In Sublicio autem ponte conſidebant pauperes ſtipem à tranſeuntibus petentes. Sene. In Sublicium pontem me transfer, & inter egenos abige, non ideo tamen me deſpiciam, quod in illorum numero conſedero, qui manum ad ſtipem porrigũt. Ex eodem facinoroſi præcipitabantur in Tyberim. ex quo & Heliogabali Imp. cadauer annexo pondere, ne fluitaret, deiectum eſt. Poſt uero incenſam à Gallis urbem, ob inopiam cibariorum decretũ tulerunt, ut ſexagenarij è ponte Sublicio in Tyberim tanquam patriæ inutiles, deijcerentur, unde depontanei ſexagenarij dicebantur. Veritas tamen hoc habet, quòd ſexagenarij à ſuffragio repellebantur, & ita eos ponte deijci ſolitos ferunt: qui pons, ut retuli, olim erat apud Septa. Illud autẽ ſciendũ, põtes, tam qui extra, quàm q in urbe erant, uarijs temporibus à diuer-

Marmoratus pons.

Depontanei ſexagenarij.

ſis

ſis fuiſſe reſtitutos hominibus, & inter alios ab Vrſo Alo, ut hoc eius epithaphium teſtatur:

VRSVS ALVS CIVIS SATRAPES EX VMBRIA IN ARMIS FLORVIT ADVLESCENS VERO POSTQVAM FACTVS EST AEQVATVM CAPITOLIVM RECONDIDIT TABVLARIVM LEGES SERVAVIT R. P. A FALISCIS LIBERAVIT QVIRITES IN EXILIVM PONTES REFECIT PLEBEM PACAVIT DIVISVM IMPERIVM RECONCILIAVIT.

VIX AN. XLIII. MEN. X. D. IIII.

Sed pontibus extructis, in Tranſtyberinam regionem tranſeamus.

De Tranſtyberina regione, Rauenatium, & Fortis Fortunę templo, Thermis Seuerianis, Hortis Cæſaris, ac de aqua Alſietina, & de Pratis Mutijs. CAP. VIII.

TRanſtyberina regio priſcis temporibus Ianiculi, à monte, qui plurimus ei immunet, nomen accepit. Rauenatiũ etiam urbem nominatim inuenio. Auguſtus enim contra Antonium, & Cleopatram uictoria potitus binam inſtituit claſſem, unam apud Meſenium Lucaniæ portum, qua Italiæ inſulas, oramq; Galliarum maritimam, Hiſpanias, Africam, Mauritaniasq; tueretur. Alteram apud Rauenam, cuius partes eſſent Adriatici ſinus, Illyrici, Dalmatiæ

Ianiculum. *Rauenatium*

matiæ, Græciæ, Thraciæ, Ponti, & Aſiæ, atque Aegypti oræ neceßitatibus ſubuenire. Cum itaq; Romano ſenatui ea in primis eſſet cura, ut nulla poſſet Romam frequentare multitudo, cui non eſſet habitandi locus publice aßignatus, attributa eſt Rauenatis claßis militibus regio Transtyberina, quæ exinde urbs Rauenatium dicta eſt, ſicut & templum, Meritoriaq́; taberna, ubi nunc S. Mariæ ædes. In hac autem regione pauca admodum memoratu digna extitere. quia addita cum fuiſſet urbi non inopia loci, ſed ne Ianiculus mons arx hoſtium quandoque eſſet, propter peſtiferos auſtros, quibus infeſtabatur, à uilißimis tantum hominibus, ſordidißimasq́; exercentibus artes, culta erat. Quare minime mirum uideri poteſt, ſi paucis tranſigi uerbis uidebitur. Spartianus tradit Seuerū Imp. Thermas ſui nominis in regione Transtyberina feciſſe. & Vopiſcus, Aurelianum hyemales, quod aquæ frigidi aëris illic deeſſent. Quarum ueſtigia, licet quidam inter montem aureum, & S. Franciſci ædem eſſe dicant, nullibi tamen certa apparent. Cæſar hortos, & Naumachiam iuxta Tyberim habuiſſe dicitur, ubi Fortis Fortunæ templum, Tiberij tempore dicatum. Alſietina aqua, quæ & Auguſta dicebatur, ex lacu Alſietino uia Claudia miliario XIIII. ab Auguſto in hortos, & naumachiam perducta Transtyberinæ ſeruiebat regioni, de qua ita ſcribit Fron. Quæ ratio mouit Auguſtum prouidentißimū principem producere Alſietinam aquam, quæ uocatur Auguſta, non ſatis perſpicio, nullius gratiæ, imo & parum ſalubrem, & nuſquam in uſus populi fluentem: niſi forte cum opus naumachiæ aggrederetur, ne quis ſalubrioribus aquis detraheret

Thermæ.

Fortis Fortunæ templum

Alſietina aqua.

traheret

traheret, hanc proprio opere perduxit, & quod naumachiæ cœperat ſupereſſe, hortis ſubiacentibus, & priuatorum uſibus conceßit. Solet tamen ex Tranſtyberina regione, quoties pontes reficiũtur, & à citeriore ripa aquæ ex neceßitate in ſubſidium publicarũ ſalientiũ dari. Hanc autem aquam Hadrianum primum pontificem reſtituiſſe, eiusq́; aquæ fontẽ in platea S. Mariæ Tranſtyberinæ extare, tenet fama, Albionamq́; in hac regione agrum ab Albionarum luco, quo in loco bos alba immolabatur fuiſſe, Prataq́; Mutia è regione Naualiũ. Diony. Mutium autem mori eligentẽ pro patria regionem Tranſtyberim donauere de publico: hic locus prata Mutia uſq; ad hanc ætatem uocantur. Ludi piſcatorij in ripa Tyberis, prope ubi nunc Naualia, olim celebrabantur, autore Sex. Pomp.

Prata Mutia

De ſepulchro Numę, & Cæcilij poëtæ, Tribunali, Aurelio, Ianiculo, & hortis Martialis. CAP. IX.

NVma rex ſub Ianiculo ſepultus eſt, inquit Solinus. Diony. Iacet autem Numa in Ianiculo tranſtyberim. Caßius Hemina quarto annalium libro prodidit Cn. Terentium ſcribam agrum ſuum in Ianiculo repaſtinantem offendiſſe arcam, in qua Numa ſitus fuiſſet, in eademq́; libros eius repertos, P. Cornelio, L. filio Cethego, M. Bebio, Q. filio Pamphilo Coss. ad quos à regno Numæ colliguntur anni D XXXV. *& hos fuiſſe ex charta. De Numæ libris, & ſepulchro Liuius hæc habet uerba: In agro L. Petilij Scribæ ſub Ianiculo, dum cultores altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inuentæ ſunt, operculis*

Libri Numæ

culis plumbo deuinctis, literis Latinis, Græcisq; utraq; arca inſcripta erat: in altera Numam Pompilium regẽ ſepultum eſſe, in altera libros Numæ ineſſe. Eas arcas cum ex amicorum ſententia dominus aperuiſſet, quæ titulum ſepulti regis habuerat, inanis inuenta, ſine ullo corporis humani ueſtigio, aut alterius rei, per tabem tot annorũ omnibus abſumptis: in altera duo fiſces candelis inuoluti ſeptenos habuere libros, non integros modo, ſed recentiſsima ſpecie. Septem libri Latini de iure pontificio: ſeptem Græci de diſciplina ſapientiæ: in quibus cum animaduerteretur pleraq; friuolas religionũ cauſas continere, ex S.C. in Comitio cremati ſunt. Tribunal Aurelium in Tranſtyberina regione fuiſſe arbitramur: de quo Cicero ad Quirites ita meminit: Ego cum homines in tribunali Aurelio palam cõſcribi, centuriariq; uidiſſem. Naualia autem priſcis temporibus ubi & nũc, de quibus Liuius quinto quintæ dec. hæc ſcribit L. Aemulio Cos. naues, quæ in Tyberi paratæ, inſtructæq; ſtabant, ut ſi rex poſſet reſiſtere in Macedoniam mitterentur, ſubduci, & in naualibus collocari, Senatus iuſsit. Sed in Ianiculum tempus eſt aſcendere, quem montem Ouid. arcem appellauit his carminibus,

Tribunal Aurelium.

Ianiculum.

Arx mea collis erat, quem cultrix nomine noſtri
Nuncupat hæc ætas, Ianiculumq; uocat.

Hoc illi nomen fuiſſe putant, quod Ianus ibi, uel ſit ſepultus, uel habitauerit. Virgilius:

Hic duo præterea diſiectis oppida muris
Relliquias, ueterumq; uides monumenta uirorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbem,
Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Alij quod ex Ianiculo Romani primum iter in Hetruriam fecere, & ab eo tranſitu Ianiculum dictum. Ianus enim tranſitus uocatur, ut uiſum eſt ſupra. Plinius: Saturnia, inquit, ubi nunc Roma eſt. Antipolis ubi Ianiculus, in parte Romæ. In hoc colle Mar. hortos amœniſſimos habuit, quos ipſemet libro primo multis celebrat uerſibus. Idem Plin. tradit, Q. Hortenſium dictatorem cum in Ianiculũ ſeceſſiſſet, legem in Aeſculeto tuliſſe. Euſebius uero Cæcilium Statiũ poëtam, in eodem ſepultũ eſſe. Huius autem collis forma in longum porrigitur, auſpicatur à porta nunc Turrionis, & ſex, plus minus ſtadijs in meridiẽ extenditur: aſſurgit plurimus ad portam Aureliam.

De monte, & Campo Vaticano, templo Apollinis, & Martis, Naumachia, Circo, & hortis Neronis, ac de Obeliſco Cæſ. CAP. X.

Expoſitis ijs, quæ ad Transtyberinam regionem, ſiue Ianiculum, pertinere uidebantur, Vaticanum dico montem, & campum (quanquam extra urbem) his proximum addere, ex ſitus deſcriptione, admonemur. Vaticanus igitur mons is eſt, in quo S. Petri templum, Pontificiúq; palatiũ ſpectatur. Vaticani autem uaria traditur etymologia. Gellius enim ſcribit, agrum Vaticanum, & eiuſdem agri deum præſidem appellatum à Vaticinijs, quæ ui, & inſtinctu dei eius in eo agro fieri ſolita eſſent. Var. in libris diuinat. aliam tradit iſtius nominis rationẽ. Nam ſicut Aius, inquit, deus, araq; ei ſtatuta, quæ eſt in infima Noua uia, quod in eo loco diuinitus uox edita erat, ita Vaticanus deus nominatus, penes quem eſſent uocis humanæ initia

Vaticanus mons.

næ initia, quoniam pueri ſimulatq; parti ſunt, eam primum uocem edunt, quæ prima in Vaticano ſyllaba eſt. Sex. uero Pompeius uult collem hunc Vaticanum nuncupatum, quòd pulſis Hetruſcis eo potitus ſit Pop. Ro. uatum reſponſis. Plinius refert tempeſtate ſua Ilicem in Vaticano fuiſſe, in qua titulus æneis literis Hetruſcis, religione iam tum dignam arborem fuiſſe, ſignaret. Apollinis templum eo in loco ſtatuunt, ubi nunc ſacellum S. Petronillæ, ſicut Martis, ubi S. Mariæ cognomento de Febribus, in uia olim Triumphali. Iulium Paulum, Poëtam, prædiolum in Vaticano poſſediſſe commemorat Gellius. Cor. autem Tac. Neronem clauſiſſe in ualle Vaticani ſpatium in quo equos regeret, apudq́; nemus, quod nauali ſtagno circumpoſuit, conſeuiſſe. Conuenticula, & cauponas extruxiſſe, obtuliſſeq́; hortos ſuos ad uaria in Chriſtianos tormentorum genera, ſpatiumq́; illud Circum appellatum. In quo idem Nero circenſe ludicrum habitu aurigæ edebat, permixtus plebi, uel circulo inſiſtens. Et quia Plinius Obeliſcum Vaticani in Caij, & Neronis Circo ponit, arbitrantur nonnulli nauale ſtagnum, ſiue Naumachiam ſecus ipſum montem, quà ad portam Pertuſam itur, fuiſſe. Hortos uero à clauſura illius circi ad Tyberim. Obeliſcus autem ſecus eccleſiam Apoſtolorum, in uia olim triumphali, ſolus ex maioribus omnibus, nunc eſt erectus, his titulis inſcriptus:

Apollinis & Martis templum.

Circus.

Obeliſcus Cæſ.

DIVO CAESARI DIVI IVLII F. AVGVSTO TI. CAESARI DIVI AVGVSTI F. AVGVSTO SACRVM.

Ab altero uero latere,

DIVO CAESARI DIVI IVLII F. AVGVSTO TI. CAESARI DIVI AVGVSTI F. AVGVSTO SACRVM.

In cuius uertice pila aurata poſita eſt. De hoc autem obeliſco Plinius ita ſcribit: Tertius eſt in Vaticano Caij, & Neronis principum circo, ex omnibus unus omnino fractus in molitudine eius, quem fecerat Soſtridis filius Nuncoreus, & poſt cæcitatem, uiſu reddito, Soli ſacrauit, altitudine cubitorum centum. Idem ubi de magnitudine arborum tractat, hæc habet uerba: Abies admirationis præcipuæ uiſa eſt in naui, quæ ex Aegypto Caij principis iuſſu Obeliſcum in Vaticano circo ſtatutum, quatuorq́; truncos lapidis eiuſdem ad ſuſtinendum eum, adduxit: qua naui nihil admirabilius uiſum in mari certum eſt: centum uiginti modij lentis pro ſaburra ei fuere. Longitudo ſpatium obtinuit magna ex parte Hoſtienſis portus, latere læuo, ibi nanq; demerſa eſt à Claudio principe. Arboris eius craſſitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat.

De Via Triumphali, Aqua Sabbatina, & Sepulchro Scipionis. CAP. XI.

TRiumphalis autem Viæ mentio licet facta ſit ſupra, tamen libet hic oſtendere quo tramite in Capitolium perduceret. Parata igitur triumphali pompa in territorio triumphali, per uiam procedebant Triumphalem, cuius ſtratæ ſilicibus particula adhuc cernitur ſub S. Spiritus hoſpitali, ut per nunc dirutũ pontem Tyberis triumphalem

phalem ibi proximū, & portam pariter dirutam eius pontis triumphalē, cuius ampla cernere eſt fuadnmenta, in urbem, & ad Capitolium duceretur. Continuabatur autem uia triumphalis ad poſteriorē olim porticum S. Celſi, inde S. Laurentij in Damaſo eccleſiam, & poſt Floræ campū petebat: idq; hinc maxime proximis temporibus cernere fuit, quòd in continuatis ſuper eam domibus fundamenta iacere, aut puteos effodere molientes, ſiliceam ueterem offenderunt, ſpatioſiſſimam, à campo Floræ ad nunc plateam Iudæorum, inde Iunonis templum, nunc S. Angeli eccleſiam, poſtea ad S. Geor. in uelabro procedens uia, ſub nouis ædibus, ruinisq; ab effodiētibus inuenitur, quouſq; Iani templo, Velabroq; proxima in cliuum deſitura capitolinū detecta cernitur, Blon. In hortis Pontificis uiſitur hodie Nili ſimulacrū, & circūquaq; animaliū genera in eo flu. naſcentiū, ac Tyberis, cū pueris urbis conditoribus lupæ mammam tractantibus. Apollinis cū arcu, & ſpiculis ſignū, Laocoontisq; Virgiliani cū duobus filijs, de quo ſupra facta eſt mentio: Veneris paruum Cupidinē iuxta ſe deſpicientis, & Cleopatræ fonti appoſitū, exangui ſimilis. Quæ omnia exornandi locū gratia hinc inde eò ſunt translata. Extant & multa alia antiqua monumenta in porticu eiuſdem pontificis, ac in uinea ad primum lapidem fermè è regione pontis Miluij, quæ, cū ibi non ſint inuenta, nullam antiquorum locorum præbent cognitionem. Quare his omiſſis ad utiliora ueniamus. Sabbatina aqua à Sabbatino Anguillariæ lacu Romā perducta erat, cuius formæ ueſtigia quædam extra portam Aureliam extare dicuntur. hanc Hadrianus primus pontifex reſtituit,

perduxitq́; in Baſilicam diui Petri ad uſum ſacerdotum, & ad lauandos pauperum pedes in cœna domini. In campo Vaticano, haud procul à mole Hadriani fuit ingens Meta, ſiue Pyramis, quam Alexander ſextus pontifex deſtruxit, ut uiam ad eandem baſilicam aperiret, uel ne eſſet hoſtibus tanquàm propugnaculum contra propinquam arcem, cuius fundamenta uidimus effodi ſuperioribus annis. Sunt autem qui uelint Septem Epulonum fuiſſe ſepulchrum, uel Scipionis: de quo Acron Horatij interpres ſic meminit: Deuicta Carthagine uirtute Scipionis Africani, cum Afri aduerſus Romanos denuo rebellarēt, conſulto oraculo reſponſum eſt, ut Sepulchrum Scipionis fieret, quod Carthaginem reſpiceret, tunc leuati cineres ſunt de Pyramide in Vaticano, & humati in ſepulchro eius in portu, ut Carthaginem reſpiceret. Gentile tamen Scipionum ſepulchrum in uia Appia fuiſſe declarabimus. Huius autem Pyramidis forma uiſitur in porta ænea eccleſiæ Apoſtolorum cælata.

De Mole Hadriani, & Pratis Quintijs.

CAP. XII.

AElius Hadrianus Imperator iuxta Aeliū ſui cognominis pontem, Molem, ſiue Sepulchrum, eregione Mauſolei Auguſti, excitauit, ut index in ipſa inciſus oſtendit huiuſmodi,

L. HAELIO CAES. DIVI HADRIANI AVG. F. COS. II. F. &

Spartianus. Fecit & ſui nominis ſepulchrum iuxta Tyberim. In

rim. In hoc autem ipſe primus ſepultus dicitur, & poſt omnium Antoninorũ cineres conditos eſſe inſcriptiones, & epitaphia ibidem in marmore inciſa oſtendunt, ex quibus ſatis erit hæc, quæ ſequuntur, notauiſſe:

IMP. CAES. DIVI TRAIANI PARTHICI FILIO DIVI NERVAE ADNEPOS TRAIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II. COS. III. P. P. ET DIVAE SABINAE IMP. CAES. T. AELIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG. PIVS PONT. MAX. TRIB. POT. II. DESIGN. IIII. COS. II. P. P. PARENTIBVS SVIS. Item:

IMP. CAESARI L. AVRELIO VERO AVG. ARMENI. AC MED. PARTHIC. PONTIF. TRIBVNIC. POT. VIIII. IMP. V. COS. III. P. P.

Lampridius autem refert Commodum iuſſu Pertinacis in monumentum Hadriani translatum. Iulius uero Capitolinus Seueri cadauer illatum in Hadriani ſepulchrum, in quo & Cæſar pater eius naturalis ſepultus fuerat. Idem docet Antoninũ Pium Hadriani patris ſepulchrum inſtauraſſe, eiq; templum dedicauiſſe. Hanc equidem molem hodie Pontifices pro præſidio habent. Eſt enim ampla, rotunda, ſolida, & inexpugnabilis, olim extrinſecus

Arx Creſcentij. marmore incruſtata. Dicta eſt etiam ars Creſcentij à Creſcentio quodam ſ[c]tioſo duce ex oppido Nomento, qui illam in ſuam poteſtatem cum redegiſſet, diu tenuit, donec Theutonicorum fidei, qui illam oppugnabant ſe committens, ab illis eſt trucidatus. Deſcribitur à Procopio hoc modo: Hadriani quondam Imp. ſepulchrum extra portam Aureliam, ſiue, ut nobis placet, Aeliam, iactu lapidis impoſitum. Primus eius ambitus quadrigati figuram habet, conſtat enim totus ex marmore pario, ſumma artificum diligentia ædificatus. In medio uero huius quadrati rotunda moles aſſurgit, excelſa altitudine, & tanta, ut in ſuprema eius parte area ſit, cuius diameter uix iactu lapidis tranſigitur. Quam molem Beliſarius occupans pro arce, & præſidio contra Gothos uſus eſt. Erant olim in ſumma parte undiq; magnæ ſtatuæ hominum, equorum, quadrigarum miro artificio elaboratæ: has partim integras milites demoliti, partim confractas in hoſtes deiecerunt. Viſuntur adhuc in hoc monumento boum capita, & quædam alia inſculpta.

Prata Quintia. Prata autem Quintia, à Q. Cecinnato denominata, in campo Vaticano fuiſſe, Plinius ſic commemorat: Aranti quatuor ſua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur, uiator attulit dictaturam. Locus enim nūc Aprata uulgò dicitur. Theatrum in pratis Vaticanis inter pontē Miluium, & molem Hadriani ponit Fuluius, autore Procopio, ad ludos gladiatorios ædificatum: à quo autem nō meminit: Extant, inquit, hodie (ut creditur) ueſtigia quædam in uinea Io. Alberini patricij Ro. At Circum non theatrum eum fuiſſe ego crediderim, ut forma adhuc præ ſe fert, niſi ꝓperā interpres

preſ locum uerterit. Nam in theatris ludi ſcænici fiebãt, in circis uero equorum curſus agebantur.

De ijs quæ extra portam Flumentanam, & Collatinam fuere, uel nunc ſunt.

CAP. XIII.

QVanquàm ex ſitus deſcriptione antiquæ urbi, & nouæ iure optimo finem imponere liceret, tamen cum maiorem quandoq; ambitum adepta ſit, ſuburbiaq́; in id producta eſſent ſpatium, ut hinc Tyrrhenum mare, inde Ocriculi attingerent pontem, multa memoratu digna extra relinquuntur, ex quibus & temporis uetuſtate, & bellorum iniuria pauca quædam in noſtram peruenere cognitionem, quæ percurriſſe non minus conducere, grataq́; fore arbitramur ijs, quæ intra urbis mœnia ſunt cõprehenſa. Quare, ex ordine inſtituto, à porta Flumentana exordium ſumamus, à qua ultra primum lapidem occurrit Miluius pons, de quo paulo ante ſatis declaratum eſt, ſicut de ortu, naturaq́; Tyberis, ac uia Flaminia, quæ, ut diximus, à Cn. Flaminio Ariminum uſque ſtrata, ab eodem etiam denominationem accepit. Vias enim urbis ex ſilice fermè omnes ſtratas fuiſſe indicant ueſtigia, tam extra, quàm intra urbem multis in locis exiſtentia. Ideò fermè omnes dictum eſt, quia Liuius primo dec. quintæ ait, M. Aemilio Cos. Cẽſores uias ſternendas ſilice in urbe, glarea extra urbem ſubſtruendas, marginãdasq́; omnium primos locauiſſe. & Plut. Cn. Gracchum certis regionibus uias direxiſſe, & eas paßim lapide ſtrauiſſe, partimq́; arenæ muniuiſſe aggeribus, iniqua adæquantẽ, & quantũ ualles, torrẽtesq́; abrũpebãt, Flaminia uia.

pontibus æquali altitudine coniungentem. Quibus uerbis patet nõ omnes ſilice fuiſſe ſtratas. Idem autẽ Gracchus dimenſo uiarum ſpatio ſingulis miliarijs columnas lapideas, ſpatij ſigna præferentes, conſtituit, lapidesq; parum inter ſe diſtantes ex utraq; uiarum parte diſpoſuit, ut ex illis facile in equos eſſet aſcenſus. In Flaminia Auguſtus quatuor pontes, præter minorũ pontium turbam, maximo extruxit opere, atq; impendio, ex quibus nunc integer ſolus extat, qui Ariminũ, ſuburbiumq; coniungit. Miluius multa, quæ ab eo accepit ornamẽta, prorſus amiſit: & qui Tyberim item ſub Ocriculo iungebat, parte una ſucciſus, in arcis fundamenta conceſsit. Is uero qui ſub Narnea Narem amplectebatur Flu. multis, ut uidetur, ſeculis, uel ſucciſum, uel collapſum uetuſtate, fornicem medium amiſit, Blon. In eadẽ autem uia ſepeliebantur defuncti. Iuuen.

Quorum Flaminia tegitur cinis, atq; Latina.

Viſuntur & hodie in ea magnæ ſepulchrorum moles. Plinius docet in Flaminia Cæſaris uillam, quæ ad Gallinas dicebatur, poſitam eſſe: eius ſunt hæc uerba: Sed & circa diuum Auguſtum cuncta eius digna memoratu. Nanq; Liuiæ Druſillæ, quæ poſtea Auguſta matrimonij nomen accepit, cum pacta eſſet illa Cæſari, gallinam conſpicui candoris ſedenti aquila ex alto abiecit in gremiũ, illæſam: intrepideq; miranti acceſsit miraculũ, quoniam tenentem roſtro laureum ramum onuſtum ſuis baccis, conſeruari alitem, & ſobolem iuſſere aruſpices, ramumq; eum ſeri, ac rite cuſtodiri, quodq; factum eſt in uilla Cæſarũ fluuio Tyberi impoſita, iuxta nonũ lapidem Flaminia uia, quæ ob id

Ad Gallinas.

ob id uocatur ad Gallinas. Eadẽ fermè ſcribit Suet. in Galbæ uita. Huic autem uiæ iuncta erat Claudia, ubi Horti Ouidij, ut ipſe teſtatur, his uerſibus,

Nec quæ pomiferis poſitos in collibus hortos
Spectat Flaminiæ Claudia iuncta uia.

Aemilia uia à lepido Flaminij collega ſtrata, ut quorundam eſt opinio, ab Aemilia regione Bononiam uſq;, cuius ueſtigia multis in locis adhuc cernuntur. Fuerunt autem Aemiliæ duæ, altera quæ Flaminiam excipiebat, altera quam ſtrauit Scaurus per Piſas, & Lunam in Sabatios uſque. Fuit & Tyberina uia, & Caſsia extra portam nunc Viridariam, quæ Sutriũ, Vetrallam, Viterbiumq́;, & Vulſinenſem mittebat, cuius quota pars, ex ſaxo quadrato ſtrata, alicubi adhuc uidetur. Clitellæ, inquit Sex. Pompeius, dicuntur non tam hæ, quibus ſarcinæ colligatæ mulis portantur, ſed etiam locus Romæ per ſimilitudinem, & in uia Flaminia loca quædam deuexa, & accliuia. Galienus autem Imperator parauerat porticum Flaminiam uſque ad pontem Miluium, ut tetraſtice fieret, ſiue pentaſtice, ut primus ordo pilas haberet, & ante ſe columnas cum ſtatuis, ſecundus, & tertius deinde diateſſaron columnas autor Tremellius, perfecerit'ne, incertum. Extra autem portam Collatinam uia eiuſdem nominis exit, in qua Virgo Aqua concipitur: Collatiam olim mittebat, nunc uero, haud procul à porta, Salariæ uiæ iungitur. Et quia mœnia Collinam portam non excedebant, Collatina priſcæ urbis porta non erat, ideo pauca, quæ extra hanc fuere, in cognitionẽ noſtram poſſunt peruenire.

Via Aemilia

Tyberina uia.

Clitellæ.

De ijs quæ extra Portam Collinam fuiſſe traduntur. CAP. XIIII.

Salaria uia.

SEquitur porta Collina, cuius uia nunc, ut olim, Salaria nuncupatur, quod per eam Sabini ſalem in urbem deferebant: ducit in Sabinos, & apud Eretum in ipſam incidit Numentana. De Salaria meminit Cor. Tac. hoc modo: Tertium agmen per Salariam Collinæ portæ appropinquabat.

Veneris Erycinæ templũ.

In hac Veneris Erycinæ templum fuiſſe diximus, ubi reſtagnante Tyberi Apollinares celebrabantur. Hoc autem templum prope portam fuiſſe Appianus ſic docet: Cum copijs ſubinde prouectus Sylla ad Collinam portam caſtra locat, non longe à Veneris templo. & Ouid. ſic,

Templa frequentari Collinæ proxima portæ
  Nunc decet, à Siculo nomina rege tenet.
Vtq; Syracoſias Aretuſidas abſtulit armis
  Claudius, & bello te quoq; cepit Erys.

Votum quidem ferunt à Fabio dictatore: dicatum uero à L. Portio: idq; inſignẽ Porticum habuiſſe ſcribit Strabo. Veneri autem uirgines paruas imagunculas, quas in delitias habebant, olim offerebant. Perſius:

Nempe hoc quod Veneri donatæ à uirgine Pupæ.

Ad id etiam matronæ uirilis membri figurã diuinis præcolentes honoribus, magna ſacrorũ pompa perferebant:

Venus Verticordia.

ubi fuit & ſimulacrum Veneris Verticordiæ, quod homines ab effuſa libidine auerteret. Ouidius:

Roma pudicitia proauorum tempore lapſa
  Cunæam ueteres conſuluiſtis anum.
Templa iubet Veneri fieri, quibus ordine factis

Inde

Inde Venus uerſo nomine corda tenet.

Pudiciſsima, inquit Plin. fœmina ſemel matronarum ſententia iudicata eſt Sulpicia Paterculi filia, uxor Fuluij Flacci, electa ex centum præcipuis, quæ ſimulacrum Veneris ex Sibyllinis carminibus dedicaret. Eadem uia, ad II. *lapidem inſigni monumento ſepultus fuit Licinus ton ſor Auguſti, prædiues. Secus eandem uiam extat ſepulcrum quoddam, in templi formam conſtructũ, in quo Cereris, Bacchiq́; picturæ cum uitibus, & hydrijs cernuntur. Extra uero Collinam portam Honoris templum ſtatuit Cic. ſecundo de le. cum inquit: Noſtis extra portam Collinam Aedem Honoris? & Aram in eo loco fuiſſe memoriæ proditum eſt: ad eam cum Lamia fuiſſet inuenta, in ea ſcriptum domina honoris, ea cauſa fuit ædis eius ædificandæ. Sed cum multa in eo loco ſepulchra fuiſſent, exarata ſunt. Statuit enim collegium locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Per Collinam autem memorant Gallos Senonas ingreſſos, urbem diripuiſſe. Ab ipſa porta tertio miliario procul Annibal caſtra cum poſuiſſet, ad Herculis templum progreſſus eſt urbem expugnaturus, ſed ter imbribus, & grandine repulſus, obſidione urbem ſoluit. Via Salaria ad* III. *lapidem ſupra Anienem occurrit pons Salarius, priſcum adhuc ſeruans nomen, ſicut & uia: In eo autem inciſa ſunt huiuſmodi:*

Licinus tonſor.

Honoris templum.

IMPE

IMPERANTE D. N. PIISSIMO AC TRIVMPHALI SEMPER IVSTINIANO P. P. AVG. ANN. XXXVIII. NARSES VIR GLORIOSVS EX PRAEPOSITO SACRI PALATII EX CONS. ATQVE PATRICIVS POST VICTORIAM GOTHICAM IPSIS EORVM REGIBVS CELERITATE MIRABILI CONFLICTV PVBLICO SVPERATIS ATQVE PROSTRATIS LIBERTATE VRBIS ROMAE AC TOTIVS ITALIAE RESTITVTA PONTEM VIAE SALARIAE VSQVE AD AQVAM A NEFANDISSIMO TOTILA TYRANNO DISTRVCTVM PVRGATO FLVMINIS ALVEO IN MELIOREM STATVM QVAM QVONDAM FVERAT RENOVAVIT. *Item carmina hæc:*

Quàm bene curbati directa eſt ſemita pontis,
Atq; interruptum continuatur iter.
Calcamus rapidas ſubiecti gurgitis undas,
Et libet iratæ cernere murmur aquæ.
Ite igitur faciles per gaudia ueſtra Quirites,
Et Narſim reſonans plauſus ubiq; canat.
Qui potuit rigidas Gothorum ſubdere mentes,
Hic docuit durum flumina ferre iugum.

Anio,

Anio, inquit Diony. ex urbe Tibure effuſus per excel=ſum ſcopulum multus per planiciem Sabinorum, Romanorumq́; fertur, diſterminans utranq; regionem, influitq́; in Tyberim parum infra pontem Salarium, aſpectu pulcher, & potu dulcis. Et quia ex ſublimi in uallem ſubiectam fertur, præcipitem Horatius appellauit: ſicut & Statius primo Syl. In hoc ſepultam fuiſſe Iliam ſcribit Acron. Apud eundem pugnauit Torquatus. Martiq́; ſepulcrum fuiſſe teſtis eſt Cic. de leg. Simulacrum Sibyllæ Tiburtinæ, quæ Tiburi colebatur ut dea, in gurgite Anie- nis inuentum eſt, tenens in manu librum, cuius ſacra Senatus in Capitolium tranſtulit. *Anio flum.* *Sibyllæ Tiburtinæ ſimulacrum.*

De ijs quæ extra portam Numentanam, & Interraggeres fuere, uel hodie ſunt.

CAP. XV.

QVarto ordine ſuccedit porta Numentana: ab ipſa incipit eiuſdem nominis uia, qua itur Numentum, quod eſt in Sabinis. Dicta eſt etiam Ficulnenſis uia. Liuius: Decemuiri Numentana, cui tum Ficulnenſis nomen fuit, profecti, caſtra in monte Sacro locauere. Ficulnenſem autem appellauit à loco ubi figlinæ, ſicut apud Teſtaceum, fiebant. Extra eandem portam Næniæ, quæ cantu querulo funeribus adeſſet, templum fuiſſe legitur. Nam deorũ, quos obeſſe putabant, templa, extra urbem, ut plurimum, ponebantur: ideò ut plurimum dicimus, quia in Palatio Febris Fanum, in Eſquilijs Malæ Fortunæ, ad radices Auentini Socordiæ, & apud Auguſti forum Martis Vltoris templum fuiſſe, uiſum eſt: quæ numina, non ut opem *Ficulnenſis uia.* *Næniæ templum.*

Via Numentana. ut opem ferrent,ſed ne obeſſent,colebantur. Via Numentana,citra ſecundum lapidem,occurrit à ſiniſtra S. Agnetis ædes, prope quam uiſitur uetuſtiſsimum Bacchi templum,ſphærica forma, columnis circunquaq; in gyrum diſpoſitis,templiq; teſtudinem ſuſtinentibus : ubi è muſiuo opere ornamenta picturæ, & ipſius dei geſta effigiata cernuntur, & Porphyreticum ſepulchrum uitibus, & uuis inſculptum, quod Bacchi eſſe multi fabulantur. Apparent autem apud hoc templum, uerſus ſeptentrionem, magni cuiuſdam ædificij ruinæ, ubi Theatrum extitiſſe memorant : nos uero nihil certi habemus, quod de ipſo dicatur. Hinc uero ad ſtadia quatuor, iterum ſeſe offert Anio, ſuper quo eſt pons Numentanus, priſcum retinens nomen, ſicut & uia: quem pontem Narſes eunuchus extruxit. Inter hanc quidem uiam, & Salariam ad IIII. miliarium fuit Suburbanum liberti Neronis, quo fugiens ipſe princeps ſeipſum interfecit, autor Suet. Extra autem portam Interraggeres occurrit ſtatim locus planus,inſtar magnæ areæ,quadrata forma, parietibus circumſeptus,qui dicebatur Caſtrum Cuſtodiæ,ubi fuerant olim in ſtatione milites prætoriani Dioclitiani Imp. Procopius uero ſcribit è regione Viuarij forinſecus ueteres Romanos alterum breuem murum modico interuallo adieciſſe,non ad tutelam,ſed ad delitias, ut leones eo loco, & alias beſtias ſeruarent. Vnde olim locum ipſum Viuarium,hodie uero Viuariolum uocant.

Templũ Bacchi. — *Pons Numẽtanus.* — *Caſtrũ Cuſtodiæ.*

De ijs quæ extra portam Eſquilinam, Næuiã, Cœlimontanam, & Cabiuſam fuere, uel ſunt. CAP. XVI.

Exit

EXit à porta Tiburtina eiuſdem nominis uia, quæ Tibur mittit. In hac apud S. Laurentium iacet Obeliſcus in uinetis confractus: haud ita multo poſt, obuius fit ſupra Anienem pons Mameus, uulgò Mamolo appellatus, ab Antonino Pio extructus, qui à Mamea Alexandri matre inſtauratus, eius nomen adquiſiuit. Quartus pons ſuper eundem fluuium Lucanus nuncupatur, qui propior eſt Tiburi, quàm Romæ, ibiq; eſt ſphærica moles. In ponte uero legitur index Ti. Plantij autoris. Supra Tibur autem xx. miliario concipitur Anio Vetus, partim in Tiburtinum uſum, partim Romam deductus, qui minus ſalubris in hortorum rigationem, atque urbis ſordidiora extaret miniſteria: hanc aquam poſt annos XL. quàm Appia perducta eſt, anno ab ur. con. CCCCLXXX. Curius enim dentatus cenſor cum L. Papirio deducendam curauit ex manubijs de Pyrrho captis. Item poſt biennium actum eſt in Senatu de conſumatione eius: tamen ex S. C. duumuiri aquam perducentes creati, Curius, & Fuluius Flaccus locauerant. Curius intra quintum diem deceßit: gloria perductæ pertinuit ad Fuluium. Sed quoniam duæ Anienis aquæ in urbem fluebãt, ut facilius dignoſcerẽtur, Anio nouus cœpit uocari, priori uero cognomen Vetus adiectum. Nouus autem Anio Sublacenſi concipitur uia, ad miliarium XLII. iungitur ei riuus Herculaneus, oriens eadẽ uia ad miliarũ XLIII. Ductus Anienis Noui efficit paß. LVIII. millia, cuius riuũ Frontinus à Nerua Imp. procurator aquarũ conſtitutus, reſtituit, & in urbem deduxit. Strabo extra Eſquilinam portam Labicanam, & Præneſtinam uiam egredi oſtendit

Mameus pons.

oſtendit, his uerbis: Porrò in unum cadit Labicana uia à porta quidem Eſquilina, à qua & Præneſtina: à ſiniſtra uero hanc, & Eſquilinum campum omittas: ultra centum uiginti ſtadia pergit, tum & Labico propinquat, & hoc, & Tuſculum relinquit. Ab hac eadē porta haud procul, erat locus, qui olim Puticolæ dicebatur, quòd ibi eſſent frequentes putei in quibus condebantur combuſtorum oſſa ex propinquo campo Eſquilino. Puticolæ, inquit Elius, quod putreſcant ibi cadauera proiecta, qui locus publicus ultra Eſquilias. Via præneſtina inter ſextum, & octauum miliarium, in agro Lucullano concipitur aqua Appia, diuerticulo ſiniſtrorſus paſſuum DCCLXXX. habet longitudinem à capite uſq; ad Salinas. hæc M. Valerio Max. P. Decio Mure Coſs. anno XX. poſt initiū Samnitici belli inducta eſt ab Appio Claudio cenſore, cui poſtea Aegro fuit cognomen. Collegam autem habuit C. Plautium, cui ob in quæſitas eius uenas Venocis cognomen datum eſt: ſed is intra annum, & ſex menſes deceptus à collega, tanquàm idem facturo, abdicauit à cenſura: nomen aquæ ad Appij honorem tantū pertinuit, qui multis tergiuerſationibus extraxiſſe cenſuram traditur, donec & uiam, & aquæductum conſummaret.

Puticolæ.

Virgo aqua. Plin. Agrippa, inquit, & Virginem adduxit ab octauo lapide diuerticulo II. mil. paß. uia Præneſtina, iuxta Herculaneū riuum, quē refugiens uirginis nomen obtinuit. & rurſus: Agrippa in ædilitate ſua adiecta uirginea aqua, cæteriſq; corriuatis, atq; emendatis lacus ſeptingentos fecit. Ex quo Auguſtus Po. Ro. uinū petenti ſubiratum reſpondiſſe ferunt: Tot aquas introduxit Agrippa gener meus, & uinum

& uinum quæritis. Addidit autē Agrippa omnibus aquis ſigna ærea, aut marmorea, utpote dei aquarum, qualia nunc quædam in urbe cernuntur. Quod etiam teſtantur carmina inſculpta in marmore, iacenti inter ſpineta, in Platea S. Pauli, quæ ſunt hæc,

PERDIDERAT LATICVM LONGEVA INCVRIA CVRSVS
QVOS TIBI NVNC PLENO CANTHARVS ORE VOMIT.

Et Propertij hæc,

Et leuiter lymphis tota crepitantibus urbe
Cum ſubito triton ore recondit aquam.

Aedicula, inquit Frontinus, fonti appoſita hanc uirginem pictam oſtendit. Alij autem Virginem appellatam tradūt, quòd quærentibus aquam militibus Virguncula uenas quaſdam monſtrauit, quas ſecuti ingentem aquæ modum inuenerunt. Fuluius autem ab ea porta, quæ Maior nunc uocatur, tanquam olim ab Eſquilina, aut certe prope quæ fuerit, Labicanam, & præneſtinam uiam nunc egredi ſcribit. Labicana à dextris, iuxta formam aquæ Claudiæ, ad Columnam oppidum: Præneſtina uero Galicanum nunc, olim Gabios, deinde Præneſte, à quo nomen accepit, tendit. À Cœliomontana uero incipit uia Campana, quæ ſtatim extra portam in duas dirimitur ſemitas: ſed poſt pauca ſtadia utraq; Latinæ iungitur. Inter Cœliomontanam, & Latinā Gabiuſam locauimus portam, à qua olim exibat uia Gabina, de ea ita meminit Liuius: P. Valerius T. Herminium cum modicis copijs ad II. Lapidem Gabina

uia occultatum obſidere iubet. Idem: Ad III. lapidem uenere uia Gabina. Fuerunt autem Gabij, ut diximus, uia præneſtina. Strabo: Sunt & Romanorum oppida à ſiniſtra Latinæ, inter eam, & Valeriam Gabij extant, in uia præneſtina, ubi lathomiæ ſunt pluſquam reliquæ, lapides Romæ ſuppeditantes, diſtantes Romæ, & Præneſte ex æquo ſtadijs centum.

De ijs quæ extra portam Latinam, & Capenam fuere, uel ſunt. CAP. XVII.

A Latina autem porta Via, eiuſdem nominis, exit, quæ in Latinos populos ducit, uidelicet per Leuicanũ, nunc Valmontonum, & nunc Campaniam uſq; ad Caſinatem S. Germani Saltum, de qua Strabo ſic ſcribit: Præclariſsimæ ſunt uiæ Appia, & Valeria, media inter has Latina eſt, ad Caſinum oppidũ iungitur Appiæ, XIX. à Capua diſtans ſtadijs. In hac IIII. ab urbe lapide, fuit templũ Fortunæ Muliebris, eiusdemq́; deæ Simulacrum, nephas attingi niſi ab ea, quæ ſemel nupſit. Val. Max. Muliebre inquit, Fortunæ Simulacrum, quod eſt in uia Latina ad quartum miliarium eo tẽpore cum in æde ſua conſecratum Cal. decembris, quo Coriolanum ab excidio urbis maternæ preces repulerunt, non ſemel, ſed bis locutum conſtitit, his uerbis: Rite me uidiſtis: Rite me dedicaſtis. Eadem concipitur aqua Tepula XI. miliario diuerticulo euntibus ab Roma dextrorſus, ſub terra prius, deinde arcuato opere, Iuliæ poſt admiſta. M. Agrippa ædilis proprias uires collegit, & Tepulæ riuum intercepit, acquiſitæq́; ab inuentore nomẽ Iuliæ datum. Iulia autem reuocatis deriuationibus, per quas ſubripiebatur, modum ſuum,

Fortunæ muliebris.

Tepula aqua

ſuum, quamuis notabili ſiccitate, ſeruauit. Tepula igitur inuenta, & deducta ab Agrippa eſt, anno ab ur. cond. D.CC.XIX. *Imp. Cæſ. Iulia uero ab Aureliano, ut ſcribit Anton. in itinerario. Via autem Valeria ad miliarium* XXXIII. *Frontinus aquam Marciam cõcipi ſcribit, de qua plura ſuperius locuti ſumus. Penultimam enim omnium portarũ cis Tyberim Appiam appellauimus, à qua eiuſdẽ nominis, cuius & portæ, egreditur uia Ab Appio Claudio cenſore, qui Capuam uſq; eam ſtrauit, denominationem accepit, ea latitudine ut plauſtra duo, ex aduerſo inuicem occurrentia, libere exciperet. Liuius: Memoriæ felicitatis nomen Appij, & uiam muniuit, & Appiam aquam in urbem deduxit. Quam quidem uiam Cæſar Dictator, uel exornauit, uel reſtituit. Plut. Commiſſa dehinc illi Appiæ uiæ cura, ingentes prodegit pecunias. Nouiſſimè uero Traianus eam reſtituens, Brunduſium uſq; ſtrauit, deſiccatis paludibus, exciſis collibus, aggeratis uallibus, ſaxis cõſtratis reliquis ijs circum, ac pontibus magnificentiſſimi operis excitatis, permeabilẽ fecit, autor Diony. Traianum autem quamplurima ædificia reſtituiſſe, ex literis in marmore apud Circum Maximum inuento inciſis, ſatis apparet, quæ ſunt huiuſmodi,*

IMP. CAES. DIVI NERVAE, F. TRAIANO GERMANICO DACICO PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. IX. COS. PP. TRIB. QVOD LIBERALITATE OPTIMI PRINCIPIS COMMODA EORVM ETIAM LOCORVM ADIECTIONE AMPLIATA SINT.

Appia, inquit Strabo, ad mare protendit: prius tamen in Albæ, Aritiæq; ruinas perducit, & muros olim Pontinæ paludis ad Terracinã, inde per Fundos, Molas, & poſtea Sinueſſam, & medium Stellatum campum uſq; Brundusium: mox tranſuerſo itinere per Atellam nunc aduerſam, Puteolis, & circum Baianum olim ſinum, nunc Tripergulæ balneas, uſq; Cumas. Huic uiæ, & Claudiæ nomen datum inuenio. Sen. in ludo mortis Claudij ait, Auguſtum, & Tiberium Cæſ. Appia uia ad deos iuiſſe. Templum Martis celeberrimum eadem uia. Ouidius,

Lux eadem Marti feſta eſt, quem proſpicit extra
Appoſitum rectæ porta capena uiæ.

Liuius: Viam Cenſores ſternendam à porta Capena ad Martis templum locauere, ſemitamq́; ſaxo quadrato ſtrauerunt: hoc templum à Sylla in ædilitate ſua conſecratum fuit, ſupra centum columnas poſitum. Memorant autem

Martis templa duo. Martis duo fuiſſe templa, unũ intra urbem Quirini, quaſi cuſtodis, & tranquilli: alterũ, de quo nunc, extra urbem,

Ancyle. quaſi bellatoris, uel gradiui. In Martis Ancile fuiſſe ſcribit Ser. gram. Verum cum præter hoc, & in urbe, & in campo Martio fuerint Martis templa, de quo intelligat Ser. ignoratur: ſicut & de Senatulo, quod erat apud Bel-

Manalis lapis. lonæ, Iuxta Martis fuit Manalis lapis quo per ſiccitatem in urbẽ relato, pluuia ſtatim manabat, hinc Manalẽ dixere, Sex. Põ. aut. Martis Signũ in uia Appia, idq́; Cn. Seruilio, & Flaminio Coſſ. ſudaſſe memorat Liuius. In eadem fuit Bonæ deæ Sacrarium: apud quod Clodium, & M. Papirium interfectum fuiſſe, ait Cic. Lucus, & ædes Camœnarum extra portam Appiam à Fuluio Nobiliori

condita

condita fuit, Autor. Aſc. Ara Apollinis. Aedis ſpei, Mineruæ, extra eandem portam. præterea lucus Honoris, Virtutis Aedes. Liuius: Aedem Virtutis ad portam Capenam Marcellus dedicauit. At honoris, & Virtutis intra urbem fuiſſe crediderim. Ad ipſam tamen portam, ut dixi. Sunt enim hæc numina optimi ominis, quorũ templa in urbe excitanda uenirent, potius quàm extra. Ad portam autem quaſi admonerent proficiſcentes ad bella, niſi per uirtutem res ſtrenue geßiſſent, aditum ſibi non futurũ ad honorem, & gloriam, hoc eſt ad triumphum. Hinc eſt quod Auguſtinus ait: Neminem honoris templũ ingredi poſſe, niſi prius Virtutis eſſet ingreſſus. Marcellus autẽ in Corſicam, & Sardiniam nauigans grauißimam paſſus eſt tempeſtatem, cumq; naufragio eſſet ſeruatus, Romam reuerſus Tempeſtatis Aedem extra portam Capenam excitauit. Ouid. Tempeſtatis ædes.

Te quoq; tempeſtas meritam delubra fatentur,
 Cum penè eſt Corſis obruta puppis aquis.

Extra eandem portam ad I I. lapidem, Templum Ridiculi, cui nomen inditum eſt, quod ibi Annibal caſtrametatus illuſus reuerſus eſſet. Ridiculi templum. Via Appia hortos Terentianos xx. iugerum fuiſſe legimus. Eadem uia ad II. lapidem inter ædem S. Sebaſtiani, & Caput bouis in prælonga conualle extat circus, ſiue Hippodromus, ſatis rudis, ab Antonino Baßiano (ut creditur) extructus, ubi in medio adhuc apparent metarum ſigna, & Obeliſcus miræ magnitudinis, in plures confractus partes, cum notis Aegyptiorum: ubi olympici olim fiebant ludi, ad exercendos milites prætorianos, qui illic cõtubernia à Tyberio Cæſare con

re conſtituta habebant. Calori amni ſecundo ſupra Sabbatum miliario Valentinus pons fuit, in uia Appia poſitus, & appellatus à Valente imp. nunc dirutus. In eadem uia, ubi ea primum attingit Maſicum montem, urbs eſt Sinueſſa, olim Pometia. Fuit priſcis temporibus Appia ueterum ſepulchris à dextris, & ſiniſtris frequētiſsima, quorum multa adhuc cernuntur ueſtigia: ueluti ex Tiburtino lapide extructa ſphærica forma, ſine apice meta, cognomēto nunc Caput bouis, quòd illic undiq; bubulorum capitum ſimulacra lapide cælata uiderentur: ubi ſepulchrum Metellæ uxoris Craßi fuiſſe, hic index oſtendit,

Pons Valentinus.

Sinueſſa.

CAEILIAE Q. CRETICI F.
METELLAE CRASSI.

Cic. primo Tuſ. An tu egreſſus, inquit, porta Capena cum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum ſepulchra uides, miſeros putas illos? In eadem Appia, VI. ab urbe lapide, M. Tullij, & Tulliorum monumenta fuere, ut marmora inſcripta, ibiq; inuenta aperte ſignificarunt. In gentili autem Scipionum ſepulchro Ennium poſitum cōmemorat Cic. pro Archia: Charus, inquit, fuit Africano ſuperiori noſter Ennius, itaq; in ſepulchro Scipionum putatur is eſſe cōſtitutus. Ad huius ſepulchri ornamētum tres fuerant ſtatuæ, duæ P. & L. Scipionum: tertia ipſius Ennij, autor Liuius, qui de loco ubi Publius mortuus, & ſepultus anceps, ſic ſequitur: Alij Romæ, alij Literni, & mortuum, & ſepultum, utrobiq; monimenta oſtendūtur, & ſtatuæ: nam & Literni monimentum, monimentóq; ſtatua ſuperimpoſita fuit, quam tempeſtate diſiectam nu-

per

per uidimus ipſi, & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monimento tres ſtatuæ ſunt, duæ P. & L. Scipionum dicuntur eſſe, tertia poetæ Q. Ennij. Et tamen quinto quintæ dec. pro certo uidetur tenere Africanum Literni eſſe ſepultum. Sunt enim apud ipſum M. Seruilij Coſſ. cõtra Ser. Galbã pro L. Paulo Aemilio uerba hæc: Satis peccatũ in Camillo à maioribus noſtris eſt, quem tamen ante receptam per eum à Gallis urbem uiolauerunt. Satis inſuper uobis in P. Africano Literni domiciliũ, & ſedem fuiſſe domitoris Africæ, Literni ſepulchrũ oſtẽdi. In baſi autem ſtatuæ Ennij hæc erant inciſa carmina,

ASPICITE O CIVES SENIS ENNII
IMAGINIS FORMAM.
HEIC VOSTRVM PANXIT MAXIMA
FACTA PATRVM.
NEMO ME LACRVMIS DECORET
NEQVE FVNERA FLETV
FAXIT CVR VOLITO VIVVS PER
ORA VIRVM.

Sepulchrum ſororis Horatij, eius, qui ex tergeminis ſuperſtes ipſam interfecit, ex ſaxo quadrato conſtructum fuit ante portam Capenam, quo in loco ipſa ceciderat. Extra eãdẽ portam Horatiorũ ſepulchra, Campusq; ubi pugnauerũt collocatur: et locus Mercurio ſacer, Aquaq; Mercurij appellata: ad quam cum conueniſſet Po. Rom.

unusquiſq; lauri ramo alterius caput ea aſpergebat aqua, Mercurium inuocans, ut aſperſis, peccata, præſertim periuria, dilueret. Ouid.

Eſt aqua Mercurij portæ uicina Capenæ,
Si iuuat expertis credere, numen habet.

Statius autem Appiam omnium aliarum uiarum reginam appellauit, in qua ad quintum lapidem ſepultus eſt Pomponius Atticus, in monimento Q. Cæcilij auunculi ſui, ut inquit Cor. Nepos. Cæditiæ Tabernæ in uia Appia, Domini nomine ſunt uocatæ. Sex. Pomp. Lucus Egeriæ extra portam Capenam, quòd Camœnis ſacrauit Numa.

Via Laurentina. *Via Laurentina in Appiam incidebat, in qua ſexto ab urbe miliario, fermè ubi S. Sebaſtiani eſt paßionis locus*

Terminalia. *Terminalia, id eſt, feſta Termino deo ſacra, magno populi concurſu celebrabantur. Eſtq; is Terminus, qui, cum in Capitolio ædes Iouis dedicaretur, cæteris dijs cædentibus, cædere noluit.*

De ijs quæ extra portam Hoſtienſem, & reliquas in genere. CAP. XVIII.

VLtima urbis porta cis Tyberim, & ab ea, quæ egreditur uia, Hoſtienſis dicitur: quod Hoſtiam Tyberinam, ab Anco rege conditam, mittat: hæc autem porta prius Tergeminorum ſortita nomen ad radices Auentini, ut uiſum eſt, ſteterat, extra quam Liuius primo dec. quintæ Emporium ſic ponit: Aediles extra portam Tergeminam Emporium lapide ſtrauerunt, ſtipitibusq; ſepſerunt, & Porticum Aemiliam reficiendam curarunt, gradibusq; aſcenſum ab Tyberi in Emporium fecerunt. Sed nunc locum intra urbem eſſe opinamur, quod innuunt

uerba

uerba Liuij ultimo loco poſita, emporium ipſum prope Tyberim oſtendentia. In Transtyberina regione tres extant portæ: Portuenſis, Aurelia, Fontinalis, ſiue, ut alij uolunt, Septimiana. À Portuenſi inchoat uia eiuſdem nominis, quæ ducit ad portum Hoſtienſem: à quo, ſicut & porta, nomẽ accepiſſe fertur. In eo autem portu fuit ædes Portumni, qui portubus præeſt, in cuius ædis ædificatione portumnalia celebrata eſſe traditur. Portumni ædes. *Via autem Aurelia egreditur à porta eiuſdem nominis, quæ, ut diximus, tendit per maritima Thuſciæ, Piſas uerſus, ab Aurelio cõſulari uiro, & ſtrata, & denominata: unde cõſularis erat uia. Huius meminit Cic. in Catilinam, & Eutropius ſic: Etruriæ per Aureliam uſq; ad Alpes maritimas ingentes agri ſunt. Traiana etiã eſt dicta à Traiano imp. qui eam reſtituit. In hac fuerunt Horti Galbæ imp. ubi idem princeps ſepultus fuit. autor Suet. Fontinalis, ſiue Septimiana porta, in Campum Vaticanum olim mittebat, & Ianiculum, ſicut Vaticana, ſeu Triumphalis: de qua ſupra facta eſt mentio. Sueton. tradit uiam Vitelliam fuiſſe ab Ianiculo uſque ad mare.* Portũnalia.

LAVS DEO OPT. MAX.

INDEX RERVM NOTATV
dignarum in hoc opuſculo.

ABorigines Siculis expulſis Romam tenuere. pag. 9
Accæ ſepulchrum 147
Aelia porta 36
Aeliorum domus 205
Aemilij lepidi ſtatua 56
Aeneas Syluius Italiæ rex 11
Aeneas Latino regi gener factus Lauinia in uxorem accepta 10
Aequimelium 150.127
Aerarium in templo Saturni 110
Aeſculapij ſimulacrũ 279
Agon 243
Agonenſis porta 30
Agrippa rex Italiæ 11
Agrippinæ lauacrum 211
Albula 270
Almo fluuius 177
Alſietina aqua 285
Alta Semita 221
Amphitheatrum 166
Amulius numitoris frater 11
Anio flumen 301
Anio nouus & uetus 303
Anſeris argenteum ſimulacrum in Capitolio 63
Antes 241
Antinous puer 198
Antipolis 39
M. Antonij domus 126
Antonini Pij porticus & columna 254
Antonini porticus & Fauſtinæ 124
Apis templum 223
Apodyteria 179
Apollinis Coloßus in Capitolio 54
Apollinis templum 84 289.230
Appia porta 34
Appia uia 176
Aquæductus 168
Aquam cæteris præſtare elementis 168
Aqua uirgo 258.& 304
C. Aquilij domus 211

Arcades

Arcades Euãdro duce Romæ partem tenuere 9
Arcus ueteres Romuli 79
Arena amphitheatrum dictum eſt 184
Argiletus 149
Arma Romani priuatim nõ tenebant 187
Armiluſtrum 186
Arx urbis 40
Aſcanius Albam cõdidit 10
Aſinaria porta 33
Aſylum 49
Atys rex Italiæ 11
Atrium Palatij 89
Auentinus rex Italiæ 11
Auentinus mons 4.181
Auſtra aqua 206
Auguſti porticus 263
Auguſti palatium 263
Auguſti mauſoleum 264
Auguſti templum 91.133
Auguratorium 88
Aurelia porta 35
Aurelium tribunal 287
BAcchi templum 302
Balbini domus in Carinis 199
Balnearum amantes 180
Bellonæ templum 233
Bibliothecarum publicarũ inuentores 229
Bibliotheca Auguſti 88
Bibliotheca Pauli 123
Bibliotheca Vulpia 213
Bonæ deæ templum 183
Boni Euentus ſimulacrum Praxitelis opera in Capitolio 54
Boni Eũetus templũ 242
Bonæ fortunæ ſtatua in Capitolio 54
Bruti ſtatua 56
Buſta Gallica 127
CAballus mons Quirinalis.
Caci ſpelunca 185
Cæſaris domus 208
Cæſaris ſtatua 120
Cæſaris templum 94
Camilli arcus 249
Camœna porta 34
Campus Martius 251
Capena porta 34
Capetus rex Italiæ 11
Capitolij nomina uaria 39
Capitolij limina ænea 66
Capitolia aurea cur uocauit Virg

uit Virgilius 66
Capitolij laudes 66
Capitolium uetus 220
Capitolij conflagratio 41
Capitolinus mons pag. 2
Capys rex Italiæ 11
Carcer Pl. Romanæ 135
Carceres unde dicti 152
Carinæ 196
Carinæ urbis 99
Carmẽtæ ara & fanũ 136
Carmentalis porta 15
Carmentæ ſaxum 60
Carnæ deæ templum 174
Caſtellum in aquæductibus quid 170
Caſtellarius 170
Caſtoris & Pollucis templum 91
Caſtoris & Pollucis ſtatuæ in Capitolio 55
Caſtra peregrina 165
Caſtrum cuſtodiæ 302
Q. Catuli domus 211
Ceſtij ſepulchrum 191
Chryſocola 154
Ciceronis domus 86
Citorus mons 256
Circenſes ludi Neptuno et Cerei ſacri 152
Circus Flaminius 229
Circus maxim⁹ 151. et 153
Cyprius uicus 125
Claudiæ aquæ ductus 171
Claudij Cæſaris tẽplũ 175
Clitellæ 297
Cliuus Capitolinus 58
Cloaca maxima 114. 116
Cœlius mons 3. & 164
Cœliomontana porta 33
Cœliolus 164
Collatina porta 29. 30
Collis hortulorum 6
Coloſſeum 193
Coloßus Martis 235
Coloſſus Neronis 200
Columna Antonini 254
Columna bellica 233
Columna Mœnia 120
Comitium 105. 118
Concordiæ templũ 67. 96
Conſtantini arcus triumphalis 163
Conſtantini palatium 165
Conſtantini thermæ 217
Conſus deus cõſiliorũ 155
Conſualia 155
Corneliorũ dom⁹ 150. 217

Corneliorum

Corneliorum uicus 217
Corneliæ Gracchorum matris ſtatua 56
Coruina domus 246
M. Craßi domus 211
Cremari Romanorū corpora qs primus cēſuit 202
Creſcentij arx 294
Critolai Phænomenon libri 47
Curia 70.131
Curiæ duæ urbis 113
Curtius lacus 114
DEcij palatium 210
Dianæ tēplū 164.182
Diocletiani thermæ 211
Ditis ara 245
Doliola iuxta cloacam 117
Domitiani arcus 260
EMporium 190
Epulones 191
Equiriæ 244
Equeſtris ſtatua in platea lateranenſi 166
Equi Phidiæ & Praxitelis opera 217
Equi Traiani imago 102
Eſquiliæ 5.195
Eſquilinus campus 201
Eſquilium forum 203
Exquilina porta 31.& 32
Euāder Vrbis cōditor 12
Euentus ſimulacrum 242
FAbianus arcus 128
Fagutal ſacrificium in colle Viminali 211
Fagutalis lucus 199
Fatua caſtißima fauni ſoror 183
Faunus rex Aboriginū 9
Fauni ædes 280
Fauni templum 165
Faunus unde dictus 165
Fauſtinæ templum 91
Fauſtuli corpus 113
Febris fanum & ara 83
Felicitatis templum 201
Ferentina porta 28
Fictilium uſus 189
Ficus Ruminalis 74
Ficulenſis porta 30
Ficulnenſis uia 301
Fidei ſtatua 54
Fidei templum 53
72.& 83.
Flaui Sabini domus 221
Flauiæ gentis templū 263
Floræ ædes 157

Floræ circus 225
Floralia 225
Floreus campus unde dictus 237
Flumẽtana porta 21.et 28
Fontinalis porta 34
Fortunæ templum 48
Fortunæ primigeniæ et obſequentis templum 53
Fortunæ bonæ ſtatua in capitolio 54
Fortunæ reſpicientis uicus 89
Fortunæ primigeniæ ædes 145.224
Fortis Fortunæ templum 146.285
Fortunæ maſculæ templum 145
Fortunæ paruæ tẽplũ 145
Fortunæ uidentis templum 145
Fortunæ bene ſperãtis templum 145
Fortunæ conuertentis templum 145
Fortunæ pſperæ ædes 145
Fortunæ equeſtris ædes 195
Fortunæ Seiæ ædes 200
Fortunæ malæ fanum 203
Fortunæ Seiæ ſimulacrum 157
Fortunæ uirilis templum 137
Forum Auguſti 123
Forum Archimoniũ 224
Forum boarium 141
Forum Cæſaris 122
Forum Holitorium 135
Forum piſcarium 136
Forum Suarium 251
GAbiuſa porta 33
Galieni arcus 204
Gallina Cæſaris à qua uilla eius ad Gallinas 296
Gellium taxat 182
Gemoniæ ſcalæ 187
Genij ara 155
Genij Penates, urbis præſides 156
Γέρουσία 131
Gladiatorium munus 167
Gordiani arcus 203
Gordianorum domus 206
Græcoſtaſis 130
HAdriani moles 292
Heliogabal⁹ deus 84

Herculis ſtatuæ in Capitolio 54
Herculis imberbis ſtatua 55
Herculis templum 224
Herculeana decima 144
Herculis cuſtodis templum 234
Herculis muſarũ ædes 234
Herculis triumphalis ſtatua 143
Herculis uictoris templum 142.183
Hieroglyphicæ literæ 158
Hylerna lucus 192
Honoris tẽplũ 224.299
Honoris & uirtutis templum 177
Horaria pila 121
Horatij Coclitis arcus 140
Horatij locus enucleatus 122.129.201
Horrea po. Romani 191
Hoſtienſis porta 35
Hoſtilia curia 165
IAnus Italiæ rex Saturnum in partem imperij admiſit 9
Ianus unde dictus 149
Ianus quadrifrons 148
Iani plures 134
Iani templum 90
Iani templum cur claudebatur 133
Ianus portarum cuſtos, & rector uiarũ cũ claui & uirga figurabatur 134
Iani cuſtodis tẽplum 50
Ianus quare bifrons fingatur 51
Iani ſimulacrum 54
Ianiculus 284
Ianualis porta 18
Ianuæ unde dictæ 149
Inſula Tyberina 278
Interaggeres 30.213
Iouis Statoris templum 69.234
Iouis, Iunonis & mineruæ ſacellum 220
Iouis Elicij ara in Auentino 184
Iouis feretrij templum 42
Iouis Opt. Max. tẽplũ 43
Iouis inuentoris ara 186
Iouis tonantis ædes 48
Iouis cuſtodis templũ 51
Iouis ſponſoris ædes 53
Iouis piſtoris ara 53

Iouis capitolini ſtatua 53
Iouis uictoris templũ 84
Iouis cœnatio in monte Palatino 88
Iſis 248
Iſidis templum 177. 208. 248
Iugarius uicus 77
Iunonis Laciniæ ædes 203
Iunonis Lucinæ ædes 262
Iunonis monetæ templum 49. 68. 185
Iunonis reginæ templum 52. 184. 137
Iunonis Soſpitæ ædes 82
Iunonis Matutæ ædes 135
Iupiter Panarius 107
Iuturnæ ædes et lacus 259
Iuturnæ fons 160
Iuuentutis ædes 157
Iuuenalis loc⁹ enodat⁹ 34
121. 160. 165. 178. 214. 296
LActaria columna 136
Laocoontis ſtatua 198
Larum ædes 83
Lateranorum domus 165
Latinus rex Aboriginũ 10
Latin⁹ Sylui⁹ Italiæ rex 11
Latini unde dicti 10
Latina porta 33
Latium forum 105
Lathomiæ 106
Laurus Auguſti 88
Leges à Romulo inſtit. 61
Libera porta 17
Libertatis templum 53. & 82. & 184
Licinianum palatium 206
Licini tõſoris ſepulchrũ 299
Lignarij 190
Lucanus pons 303
Lucani locus expoſitus 187
Ludorũ celebrationes 152
Lunæ templum 184
Lupas dici meretrices 11
Lupanaria in circo 160
Lupercal 73
MAcellũ Libyæ 204
Magnæ matris Ideæ templum 82
Maneus pons 303
Mamurri uicus & ſtatua 222
Manlij domus in Capitolio 66
Marcia aqua 206
Marforij ſimulacrum 107
Marianum ſacellum 205

Marij trophæa 204.266
Marmoreis cruſtis domum primus Mamurra exornauit 175
Martialis locus expoſitus 34.90.91.125.150.164.194.198.208.221.224.235.255
Martialis campus 175
Martis templum 230.233
Martis ultoris tēplū 52.95
Matris deûm cella 140
Matutæ ædes 145
Matutæ matris templū 185
Mauſoleum quid 265
Medius, fidius, Sanctus, Sabinorum dij 223
Megaleſia 82
Mentis templum 52
Mercurij ædes 157
Mercurij porticus 235
Meta ſudans 192
Metrodij porta 33
Mezentius Hetruſcorum rex 10
Miliarium aureum 111
Milonis domus 59
Mineruæ templum 46.184.250.
Myagirus deus muſcarum congregator 143
Mœcenatis turris 201
Mœniana 120
Mons aureus 36
Mugonia porta 17
Mulierum ſenatus 224
Murcea Venus 184
Murtius 151
Mutia prata 286
NAumachia 157.262
Næniæ templū 301
Næuia porta 32
Nemeſis ſimulacrum in Capitolio 54
Neptunus eques 155
Neptuni ara 235
Neptuni ædes 232.245.257
Neptuni ſacellum 217
Neronis domus aurea 199
Neruæ arcus 105
Neruæ forum 104
Nicolai Raince abbatis ſancti Caleſij meminit 188
Nili ſimulacrum 55.291
Nouati thermæ 211
Numæ atrium 72
Numæ ſacrarium 136

Numæ ſepulchrum 286
Numæ libri 286
Numentana porta 30
Numitor Procæ filius 11
Obeliſcus Cæſaris 289
Obeliſcus 158.260
Octauia porticus 228
Olympiadis thermæ 211
Opimij baſilica 130
Opis templum 52
Oſiris 248
Ouidij loci enodati 85.49. 92.95.97.125.129.134. 138. 141. 144.147.152. 160. 175. 184. 187.192. 196.203. 214.216.234. 237.244.245.248.259 273.279.297.298
Ouilia 255
Pacis templum 97
Pacis ara 98
Palantium extructũ ab Arcadibus 9
Palatinus mons 2
Palatij etymon 80
Palatij moles 89
Palatual ſacrificium 89
Palladium 85
Pallium laneſtrũ, purpureũ in Capitolio 85
Palus Caprea 246
Pan Lycæus 73
Pandana porta 17
Pantheon 226.& 239
Paterpatratus fœdera iciens iurabat 65
Patricius uicus 209
Pauli balinea 217
Pauli baſilica 122
Pelaſgi auxilio Arcadibus fuere 9
Penatium templum 85
Phyllidis domus 187
Piconia fons 206
Pietatis templum 134.259
Pincius mons 225
Pinciana porta 29.225
Pyramides 190
Plateæ Antonianæ 89
Pomerium Vrbis 23
Pompeij domus 160
Pompeij domus in Carinis 199
Pompeij atrium, curia, & domus 237
Pompeij theatrum 235
Pomponij Attici domus 221
Pons Caligulæ 111

Pons in campo Martio 258
Pons ſublicius 282
Pons Miluius 273
Pontes Vrbis 273
Porta populi 29
Porta ripæ 35
Portæ Vrbis: quære, Vrbis portæ
Portuenſis porta 35
Portia baſilica 131
Porticus Liuiæ 124
Porticus Claudia 125
Præneſtina uia 204
Priapus in Mœcenatis hortis colebatur 201
Procas rex Italiæ 11
Proſerpinæ ara 246
Prothyrum 241
Προτωγηῆρες Iani filiæ quare dictæ 47
Pudicitiæ ædes 145
Puteas 129
Puticolæ 304
Querquetulanus lucus 203
Querquetulanus mons qui & Cœlius 164
Quietis ædes 195
Quintia prata 294
Quirini templum 221
Quirini porticus 221
Quirinalis mons 5.216
Quirinalis porta 29
Remoria 187
Remurius mons 182
Rhea Romuli mater 11
Rheni fluminis ſimulacrum 107.111
Roma condita XII. Cal. Maias 12
Romæ appellatio 83
Romanum forum 105
Romana porta 17
Romanula porta 17
Romuli caſa 86
Romuli regnum 11
Romuli haſta in arborẽ 88
Romuli templum 73
Romuleus mons 81
Roſtra 92.112
Ruma pars gutturis 76
Rumon 270
Sabbatina aqua 291
Sacra uia cur dicta 128
Salaria porta 30
Salinæ 140
Saliorum curia 87
Saluſtiani horti 222

Salutis templum 53
Salutis ædes 100.223
Saturnius mons 39
Saturnia 39
Saturnus Aboriginum rex Italiam tenuit 9
Saturni filij ex Oenotria 47
Saturni templum 46.109
Scelerata porta Carmentalis dicta 16
Sceleratus campus 223
Scipionis ſtatua 56
Secretarium urbis 108
Seiuges in capitolio 65
Senatulum 79.131
Sepeliri in urbe quibus liceret 247
Septem ſalæ 197
Septimij arcus 108
Septimana porta 36
Septizonium 161
Septodium 162
Septiſolium 162
Serapis 248
Sertinij fornix in circo maximo 159
Seruorum dies feſtus 183
Sexagenarios de ponte deijcere 283
Sibyllæ Tiburtinæ ſimulacrum 301
Sibyllini libri in Capitolio ſeruabantur 66
Sicilia locus in monte Palatino 88
Siculi primi omniũ urbem Romam coluere 9
Syllæ ſtatua 56
Syluani templum 209
Syluius Aſcanio fratri ſucceßit 10
Siſimini baſilica 201
Socordiæ ſacellum 151
Solis ædes 157
Solis templum 226
Solis & Lunæ ædes 100
Solis turris 220
Seſoriani palatium 165
Sororium Tigillum 125
Spei templum 136
Statilij Tauri amphitheatrum 167
Stercoraria porta 60
Suburra 208
Suburra plana 200
Suburranus cliuus 204
Summanus 45

Taber

TAbernolæ regio 205
Tabulæ legum in Capitolio 60
Tarpeia rupes 60
Tarpeius mons 40
Tarquinij aggeres 201
Taurina porta 32
Telluris templum 99
Terentum 270
Terentus 245
Tergemina porta 34
Terminus deus 51
Teſtacius collis 188
Teſtamentum Iocundi 209
Tetricorum domus 175
Theatrum 166.227
Thermæ 178
Thermæ Antonianæ 180
Thermæ M. Agrippæ 238
Thermæ Decianæ 187
Thermæ Hadriani 198
Theatrum Marcelli 228
Thermæ Neronis 242
Thermæ Philippi 198
Thermæ Seueri 285
Thermæ Titi 197
Thermæ Varianæ 187
Thuſcus uicus 78.164
Tiberiana domus 87
Tyberis unde dictus 269
Tyberinus rex Italiæ 11
Tiburtina 30
Tiburtina Pila 224
Tygris ſimulacrum 55
Thurarius uicus 77
Traiani columna cochlidis 103
Traiani forum 101
Tranſitorium forum 104
Trigonia porta 17
Trophæum quid 205.268
Triumphales arcus 162
Triumphalis porta 34
Tuberonum locus 160
Tullianus carcer 106
Turris militiarum 216
Turres murorum urbis 37. & 360
Turnus Rutulorum rex 10
VAllis martia 262
Vaticanus mons 288
Veiouis templum 49
Velabri ædes 147
Velaturam facere 147
Velia ſumma 88
Veneris Cloacinæ ædes 99

Veneris Erycinæ templum 52.298
Veneris Caluæ templum 53
Veneris uerticordiæ templum 298
Veneris genetricis templum 94
Veneris & cupidinis templum 165
Veneris uictricis ædes 237
Venus Murcea quare dicta 184
Veneris ædes prope Circum 157
Verbena è loco ſacro Capitolij ſumebatur 65
Vertumnus deus 147.164
Vertumni templum 148
Vertumnalia feſta 148
Veſpaſiani palatium 198
Veſpaſiani arcus 129
Veſtæ templum 71
Veſtæ ædes 139
Veſta unde dicta 140
Via Aemilia 297
Via Tyberina 297
Via Flaminia 266
Via lata 247
Via noua 74
Via ſacra 128
Via ſalaria 298
Via triumphalis 290
Vias urbis fuiſſe ſilice ſtratas 295
Victoriæ templum 52.81.82.184
Victoriæ ſtatua 54
Vicus publicus 147
Vicus ſceleratus 126
Villa publica 256
Viminalis mons 5.210
Viminalis porta 30
Virbius cliuus 199
Virgilij domus 201
Virgilij locus enodatus 16.29.40.103.133.181.185.265.287
Viriplacæ deæ templum 83
Vitriariorum uicus 189
Vlubris locus 197
Volcani templum 95
Vnio Cleopatræ 240
Vrbis magnitudo 25
Vrbis primum conditæ forma 13
Vrbis portæ 15.16.17.295

295.298.301
Vrbis ambitus 18.&c 22
Vrbis mœnia 18
Vrbis Romæ cultores pri=
mi 9
Vulcani ædes 233

X

Xyſti 179

FINIS.

11622